

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta Filosofická

**Knihy zázraků jako zrcadla poutních míst
v Čechách a na Moravě**

Zázračná vyslyšení v 17. – 19. století na příkladu vybraných poutních míst

(diplomová práce)

Bc. Terezie Vohralíková

2014

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Terezie Vohralíková
Osobní číslo: H12506
Studijní program: N7105 Historické vědy
Studijní obor: Kulturní dějiny: Péče o kulturní dědictví
Název tématu: Knihy zázraků jako zrcadla poutních míst v Čechách a na Moravě
Zadávací katedra: Ústav historických věd

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude věnována analýze dochovaných zápisů z knih zázraků, které byly vedeny na různých, především lokálních, poutních místech Čech a Moravy. Pramennou základu budou tvořit jak rukopisné knihy obsahující zázračné milosti udělené poutníkům převážně z dob 18. století, tak barokní knihopisy autorů, kteří se věnovali poutnictví. Po nastínění problematiky tématu se zpracovatelka zaměří stručně na dobovou náboženskou situaci a lidovou religiozitu v daných regionech, na vylíčení historie zkoumaných poutních center v Čechách a na Moravě, a následně na rozbor udělených milostí. Zvláštní důraz bude kladen na vnímání nemoci barokní společnosti v konfrontaci s mladšími záznamy zázraků z 19. století. Pozornost bude věnována také šlechtické a řádové sebereprezentaci, která mohla ovlivnit popularitu daných poutních areálů, ale také sekularizaci a medikalizaci jakožto formám jdoucím proti víře v zázračná uzdravení. Vedle starší i recentní literatury o poutních místech a jejich tradici, barokních kultech a zbožnosti se zpracovatelka pokusí využít další dobové písemné i vizuální (grafiky, votivní dary, poutní obrázky ad.) prameny, kroniky a tištěné knihopisy.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.**
Ústav historických věd

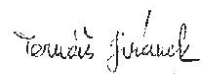
Datum zadání diplomové práce: **30. srpna 2012**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2014**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 20. ledna 2014

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

Eichler, K., Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku I/II. Brno, 1888. Košnář, J., Poutnická místa a památné svatyně v Čechách. Praha, 1903. Huber, A. K., Iberische Kultureinflüsse im Barock der böhmischen Ländern, *Königsteiner Studien* 15, 1969, s. 97-120. Poche, E. a kol., Umělecké památky Čech, I-IV. Praha, 1977-1982. Mikulec, J., Barokní náboženská bratrstva v Čechách. Praha, 1999. Royt, J., *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha, 1999. Štajnochr, V., Panna Maria divotvůrkyně. Uherské Hradiště, 2000. Kalista, Z., Česká barokní pouť. Ed. Michaela Horáková. Velké Meziříčí, 2001. Cetkovský, G., Původ obrazu Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří. *Dačický vlastivědný sborník* 3, 2005, s. 137-145. Mañas, V. - Orlita, Z. - Potůčková, M. (eds.), *Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raně novověké Moravy*. Olomouc, 2010. Gaži, M., "Srpské outočiště". *Podsrpský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé*. In: *Jihočeský sborník historický / České Budějovice: Jihočeské Muzeum v Českých Budějovicích* 72, (2003) s. 35-69. Gaži, M., *Vazby jihočeských městských komunit k mariánským ochranitelkám v 17. a 18. století*. In: *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*. České Budějovice: Jihočeské muzeum 39, č. 1, (2002) s. 13-42. Gaži, M., "K lékařce nebeské". *Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století*. *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*. 6, č. 1, (2004) s. 17-31. Lunga, R., *Východní Čechy jako barokní balneologický ráj*. In: *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století. Sborník příspěvků ze symposia konaného 27. - 28. 5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou / Boskovice: Albert*, 1999 s. 207-222. *Vraclav - genius jednoho místa. Příspěvky ze symposia konaného na Vraclavi dne 11. října 2001*. [Uspoř.]: Věra Sekotová - Martin Svatoš - Michal Svatoš. Vysoké Mýto: Okresní muzeum Vysoké Mýto. 2002. 104 s., fot. Sládek, M., *Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka*. In: *Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století*. Praha: Památník národního písemnictví 27, (1994) s. 247-271. Holubová, M., *Barokní cesty českých poutníků do Hornouherského Šaštína*. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd / Brno: Masarykova univerzita Roč. 26, č. 1 (2012) s. 37-44*. Holubová, M., *Soupis tištěných sbírek zázraků jezuitských poutních míst*. In: *Miscellanea. Národní knihovna České republiky. Oddělení rukopisů a starých tisků. = National Library of the Czech Republic. Department of the Manuscripts and Early Printed Books / Praha: Národní knihovna ČR 17, (2001-2002 [vyd. 2003]) s. 116-132*.

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Jihlavě dne 21. 6. 2014

Bc. Terezie Vohralíková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce Mgr. Pavlu Panochovi, Ph.D. za jeho ochotu a trpělivost. Dále děkuji Mgr. Vladanu Hanulíkovi, Ph.D. za cenné připomínky, kolegyni Bc. et Bc. Gabriele Krejčové Zavadilové za odbornou pomoc s archivním materiálem, Ing. Karlu Voldánovi a MUDr. Lucii Voldánové za konzultování cizojazyčných textů, kolegům z ročníku, přátelům a v neposlední řadě mému příteli a rodině, zvláště potom Ing. arch. Jiřímu Vohralíkovi a Kristýně Vohralíkové za podporu během celého mého studia.

Anotace

Předložená diplomová práce se věnuje otázce zázračných vyslyšení na příkladech vybraných knih zázraků z poutních míst Čech a Moravy, konkrétně severočeského Bozkova a České Kamenice, Kostelního Vydří a Přibyslavic z prostředí jihozápadní Moravy a zaniklého východočeského poutního centra v Jevíčku. V prvních kapitolách jsou shrnuty dějiny zázraku jako náboženského a kulturního fenoménu s důrazem na jeho podobu v barokní literatuře. Další část představuje knihy zázraků v obecné rovině a uvozuje tak spolu s dějinami daného poutního místa a milostného obrazu konkrétní příklady soupisů.

Kromě sledování způsobu, formy a příčiny evidence zázraků, se zaměřuje na celkové postihnutí obsahu daných pramenů a typologii udělených milostí od 17. – 19. století. Práce má za cíl představit regionální specifika mariánských kultů prostřednictvím zázračných jevů a lidí kolem nich, vysledovat rozdíl mezi barokními miráky a vyslyšeními zachycenými po osvícenských reformách a zároveň nastínit jejich využití v dalších směrech.

Klíčová slova

zázrak - knihy zázraků - poutní místo – mariánský kult – milostné obrazy - Bozkov - Česká Kamenice – Jevíčko - Kostelní Vydří - Přibyslavice -

Anotation

This thesis is concerned with the miraculous answers to prayers with examples from purposefully chosen books of miracles. It focuses on the pilgrimage sites in Bohemia and Moravia, namely Bozkov and Česká Kamenice in North Bohemia and Kostelní Vydří and Přibyslavice in Moravia and also the defunct pilgrimage site in Jevíčko in East Bohemia. Firstly, the history of miracles is presented as a religious and cultural phenomenon with the emphasis of its presentation in the Baroque literature. The following chapters deal with the books of miracles in general, the history of the given pilgrimage sites and some particular examples of such records.

The thesis focuses not only on the ways, forms and causes of miracle evidence but also on the general effect of given sources from the 17th to 19th century. The aim of the thesis is to present regional specifications of the cults of the Virgin Mary through miracles and people around them, to trace the differences between Baroque miracles and answers to prayers traced after the reformations of Enlightenment and also to show their use in other ways.

Key words

miracle – books of miracles – place of pilgrimage – cults of the Virgin Mary – merciful pictures – Bozkov - Česká Kamenice - Jevíčko - Kostelní Vydří - Přibyslavice

Obsah

Úvod	1
1. Zázrak jako fenomén. Vnímání milostivých vyslyšení v křesťanském prostředí napříč staletími	5
1.1 Co je zázrak?	5
1.2 Biblické a středověké zázraky	6
1.3 Miraculum na prahu novověku	9
1.4 Barokní literatura a její autoři jako zprostředkovatelé „zázračna“	12
1.4.1. Bohuslav Balbín - Nejen tři velké Divy	13
1.4.2 Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi - Misionář ve Zbožných Čechách	16
1.4.3 Jan František Beckovský – Posel starých příběhů českých	19
1.5 Zázraky a zjevení mezi barokem a moderním katolicismem	23
2. Vývoj bádání a současný stav	26
3. Barokní knihy zázraků v Čechách a na Moravě	32
3.1 Zázračná vyslyšení z Kostelního Vydří	34
3.1.1 Stručná historie poutního místa a zázračného obrazu	34
3.1.2 Consignatio gratiarum - Potvrzení projevů milostí poskytnutých s pomocí Nejblahoslavenější Panny Marie Karmelské u Kostelního Vydří	38
3.1.3 „K této kapliče se s důvěrou utíkali mnozí a na připevněných destičkách dosvědčili podle slibu, že přispěním Panny obdrželi milosti...“ - Udělené milosti, obdaření prosebníci a kult Panny Marie Vyderské	40
3.2 Zapomenuté milosti Panny Marie Jevíčské	48
3.2.1 Počátky i konce poutí k sošce Panny Marie v Jevíčku	48
3.2.2 Cosignatio Votorum&Anathematum - Zaznamenání slibů a obětních darů daných Panně Marii Jevíčské	51
3.2.3 Salus Infirmorum: ora pro nobis! Udělené milosti, obdaření prosebníci a zázračné působení Panny Marie v Jevíčku	53
3.3. Poutní místo Česká Kamenice a jeho zázračná moc	60
3.3.1. Vznik a historie barokního kamenického kultu	60
3.3.2. Memorabilia Kamnicensia – Památnosti kaple Panny Marie Kamenické	63
3.3.3. Ave Maria! Udělené milosti, obdaření prosebníci a úcta k milé Pomocnici Kamenické	66
4. Knihy zázraků v 19. století	74

4.1. Bozkov – Panna Maria Královna hor	76
4.1.1 Z dějin putování na hory za sochou Madony.....	77
4.1.2 Pomněnky z Bozkova, aneb radostné události a milostná, zázračná vyslyšení z Bozkova	82
4.1.3 „Za nás, Matičko, se přimlouvej, k nám se dítkám tvým vždy znej!“ Bozkovští prosebníci a jim udělené milosti	84
4.2 Mariánské červánky.....	95
4.2.1 Poutní místo Příbyslavice	95
4.2.2. Milostná Panna Maria Příbyslavická	99
4.2.3 Z Příbyslavského údolí vycházející dennice Mariánská a její prosebníci	101
5. Co zrcadlí knihy zázraků aneb příspěvky ke kulturním dějinám	105
5.1 Děti a rodiče v ohrožení života	105
5.2 Lékař a víra. Kdo uzdravuje?	112
5.3. Zázrak jako nástroj sebe prezentace ?.....	116
6. Závěr	119
Seznam pramenů a literatury	127

Úvod

Předkládaná práce s názvem „*Knihy zázraků jako zrcadla poutních míst v Čechách a na Moravě*“ má navázat na výsledky a výzkum z předchozí bakalářské práce.¹ Volba tématu je proto ovlivněna možnostmi, které se naskytly v rámci dřívějšího bádání. Zatímco bakalářská práce byla zaměřena na jediné poutní místo, jež bylo prezentováno skrz dochovaný pramen povahově plně odpovídající evidenčnímu spisu zázračných událostí, v magisterské práci bude zkoumáno celkem pět poutních míst, k nimž se do dnešní doby dochovaly písemné materiály z 18. a 19. století podobné tomu, jakým je kniha zázraků z Kostelního Vydří.

Volba zkoumaných poutních míst společně s tamními zázraky nebyla nahodilá. Měla za cíl jednak postihnout dosud opomenuté regiony jak v Čechách, tak na Moravě, ale především představit rozmanitost pramenů evidence milostí. Odborné práce zaměřující se na stejné či podobné téma, ale i jiné studentské závěrečné práce byly věnovány milostem pocházejících buď z jednoho poutního místa, z více poutních areálů ve stejném regionu, nebo soupisům, jež vznikly z per představitelů konkrétního církevního řádu. Odlišný postup v tomto případě byl zvolený právě kvůli tomu, aby se dala prezentovat různorodost či eventuální podoba jak samotných pramenů, tak jejich obsahů, a to z míst, která mezi sebou neměla žádné mocenské ani geografické vazby.

S ohledem na předchozí práci bylo jako první vybráno Kostelní Vydří, nacházející se na hranici jižních Čech a Vysočiny, kde bude analýza knihy zázraků jen stručně shrnuta a vybrány z ní jen nejzásadnější charakteristiky. Jako ekvivalent tohoto barokního pramene z 18. století byly do výzkumu následně zařazeny dochované milosti z Přibyslavic, v rámci jihozápadní Moravy nejpopulárnějšího poutního místa, které Kostelnímu Vydří konkurovalo. Sesbírané zázraky přibyslavického obrazu zároveň reprezentují způsob vypořádání se se starými milostivými vyslyšenými na konci 19. století. Stejný mustr byl využit i u dalších dvou poutních míst v severních Čechách, tedy z prostředí geograficky poměrně vzdáleného na poměry České republiky od jihozápadní Moravy, avšak podobnému svojí příhraniční polohou. Jako starší příklad byla zvolena Česká Kamenice ležící na pomezí Libereckého a Ústeckého kraje, jež proslula výtvarným pojednáním celého poutního areálu spíše než jako zásadní poutnické centrum regionu. Kniha zázraků z 19. století potom představuje taktéž severočeský Bozkov, malá obec nedaleko Semil v Libereckém kraji, jejíž historie sahá hluboko do

¹ VOHRALÍKOVÁ, Terezie. *Poutní místo Kostelní Vydří: od baroka do současnosti*. (Bakalářská práce), Univerzita Pardubice, 2012. Dostupné z URL: < <http://hdl.handle.net/10195/47613>>.

středověké minulosti, ale věhlas získala především v rámci nacionálního sebeurčení před a během 2. světové války. Nakonec bylo do výzkumu zahrnuto i zaniklé poutní místo Jevíčko, nacházející se v centru městečka na hranicích Pardubického, Brněnského a Olomouckého kraje. I když by zařazení jevíčských zázraků mohlo působit nesourodě vzhledem k dvojicím utvořeným na severu Čech a jihozápadě Moravy, následné stránky snad dokáží, že byly zvoleny po právu. Zázraky z Bozkova a Přibyslavic sepsané v 19. století, byly vybrány z důvodu diachronní komparace s těmi o sto i více let staršími. Na detailní porovnání časově odlišných pramenů nebude kladen stěžejní důraz výzkumu a interpretace, ale budou nastíněny proměny, jimiž po osvícenských reformách prošly a snad poodhaleny či zodpovězeny důvody samotného vzniku nových knih zázraků.

V současné době začíná otázka zázraku zajímat stále více oborů a stává se vlastně interdisciplinárním tématem napříč teologií, religionistikou, historií a medicínou. Hnacím motorem tohoto zájmu je do jisté míry zvědavost o významu a důležitosti zázračných událostí v průběhu staletí. Z vědeckého hlediska lze k tomuto tématu přistupovat hned z několika úhlů pohledů, především podle interpretace zázraku samotného. Skeptický přístup konstatuje, že zázrak popírá přírodní zákony a stává se tak omylem, podvodem a jedinou jeho akceptací se stává ztotožnění s placebo efektem. Oproti němu stojí na druhé straně barikády apologie zázraků, v dnešní době je však spíše zvláštním jevem.²

Ani jeden z přístupů nedokáže svým striktním postojem přinést do vědeckého bádání kýžený efekt vytěžení zázraku jakožto kulturního jevu trvajícího od počátku našich dějin prakticky do dnešní doby. Proto si historikové raději vybírají hermeneutický přístup, jenž studuje zázrak jako náboženský i kulturní fenomén a prostředek komunikace duchovně aktivního obyvatelstva. Není důležité zázraky dokazovat, vyvracet nebo snad vysvětlovat, ale dívat se na jejich konkrétní význam pro různé skupiny lidí.³

Zvolením hermeneutického přístupu se nadále otevírají další možnosti, jak s dochovanými zázračnými příběhy nakládat. Příkladem může být německá, rakouská i polská historiografie, jež se tematikou tištěných a rukopisných knih zabývá již delší dobu a inspiruje i české autory na poli zkoumání především barokních miráklů. Díky značnému množství dochovaného pramenného materiálu v rakouské provenienci jsou s oblibou používány

² ČERNÝ, Karel. Zázraky, historie a biomedicína. In: *Folia Historica Bohemica* / Praha: Historický ústav 24, č. 1, (2009) s. 7-19. S. 8 – 13.

³ KORTE, Anne-Marie (ed.), *Women and Miracle Stories. A multidisciplinary exploration*, Brill - Leiden – Boston, 2004. S. 1 – 6. [cit. 15. 4. 2014]. Dostupné z URL: http://books.google.cz/books?id=E9IawerQz10C&pg=PR3&dq=Korte+woman+and+miracle+stories&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q=Korte%20woman%20and%20miracle%20stories&f=false >.

kvantifikační metody ovlivněné historickou demografií.⁴ Česká historiografie si v posledních letech bere spíše příklad z německé odborné literatury, která se vydala cestou studia historicko-antropologických konstant projevujících se na stránkách knih zázraků v osobních výkladech jedinců napříč jejich sociální i geografickou stratifikací.⁵ Polští badatelé si uvědomují přesah zaznamenaných milostí a využili oba přístupy např. k nastínění zdravotního stavu obyvatelstva.⁶

Z výše uvedených metodologických přístupů vyplývá, že využití knih zázraků je široké a stále otevřené. V předložené práci budou proto na soupisy zázraků aplikovány kvantifikační metody, jejichž úskalí i rezerv si je autorka vědoma, ale pro uchopení, představení a přiblížení obsahu pramene nemohou být zavrhnuty. Prostřednictvím statistických postupů⁷ bude prezentována každá z pěti knih zázraků, i když u jedné z nich je množství zkoumaných hodnot poměrně nízké a nemá tak větší výpovědní hodnoty především v rámci návštěvnosti či obliby daného poutního místa. Zároveň ale nebude rezignováno na uchopení zázračných příběhů přístupy, které by mohly být využity v oboru kulturních dějin. Informace odrážející se v knihách zázraků jako v zrcadle, jež poutní místo svým návštěvníkům a obdivovatelům nastavovalo, by jistě dokázaly obohatit celou řadu tematických okruhů, není však cílem práce obsáhnout všechna možná využití, nicméně alespoň demonstrovat jejich přínos na příkladu problematiky rodinných vztahů a lidské víry v uzdravení skrz alternativní či konvenční léčbu. K čemu mohly knihy zázraků v minulosti sloužit, jaký měly smysl a jestli byly čistě nástrojem církevní evidence nebo programovým materiálem s využitím k propagaci místa či samotného jedince, i na to snad se bude snažit odpovědět poslední tematický celek.

⁴ Např. SCHUH, Barbara. „Alltag“ und „Besonderheit“ spätmittelalterlicher und frühneuzeitlicher Wunderberichte. In: *Wallfahrt und Alltag*. S. 255 – 276. TÁŽ. „Von vilen mancherley seltsamen Wunderzaitchen“: die Analyse von Mirakelbücher und Wallfahrtsquellen. St. Katharinen 1989., HERNDL, Wolfgang. „Unsere Liebe Frau am Lassberg“: Wallfahrt im Spannungsfeld von Barock und Aufklärung - ein Beispiel aus der Pfarre Viechtwang. [cit. 5. 5. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.landesmuseum.at/pdf_frei_remote/JOM_150_0169-0217.pdf>.

⁵ Např. HABERMAS, Rebekka. Wunder, Wunderliches, Wunderbares. Zur Profanisierung eines deutungsmusers in der Frühen Neuzeit. In: Richard van Dülman (ed.), *Armut, Liebe, Ehre. Studien zur historischen Kulturforschung*. Frankfurt am Main, 1988. s. 38 - 66.

⁶ Např. ZAKRZEWSKI, Andrej J. Choroby i uzdrowienia w swietle Jasnogorskiej Ksiegi cudom. In: *Život na šlechtickém sídle v 16 -18. století. [Uspořádala]: Bobková, Lenka*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP v Ústí nad Labem, 1992 s. 141-160.

⁷ Zvolen byl základní statistický postup pomocí explorační analýzy. Popisnou statistikou byly zjišťovány a sumarizovány informace následně zpracované formou tabulek a grafů. Vstupní datový soubor se skládal z veličin kvalitativních, tak kvantitativních (diskrétních) a jednalo se proto o vícerozměrný soubor. V jednotlivých tabulkách a grafech bylo použito jednostupňové třídění dat. Hlavním sledovaným znakem byla četnost a její variace – relativní četnost, kumulativní četnost a kumulativní relativní četnost. Při grafickém znázornění byly použity typy grafů: kruhový diagram, sloupkový graf a histogram. Výsledné hodnoty v procentuálním vyjádření byly podle jednotného úzu zaokrouhlovány na jedno desetinné místo, s výjimkou hodnot průměrů, které byly zaokrouhlovány na dvě desetinná místa kvůli přesnějšímu vyjádření nižších číselných řádů.

Před tím, než dojde ke konkrétnímu představení jednotlivých soupisů milostí, shrnou první kapitoly proměnu zázraku jako náboženského fenoménu od biblických počátků až na práh 20. století, s důrazem na jeho šíření prostřednictvím barokní literatury u vybraných autorů. V rámci druhé kapitoly věnované současnému stavu bádání a jeho počátcích v české historiografii budou uvedeny zásadní knižní tituly a směry, s nimiž bude v práci nadále pracováno. Krátké představení barokních knih zázraků v obecné rovině uvede následné tři konkrétní příklady. Nejdříve bude nastíněn vznik daného poutního místa s důrazem na legendické motivy a zázračné jevy, jež iniciovaly založení chrámů. Stručné představení milostných vyobrazení, jimž se nadpřirozená moc připisovala a popis jednotlivých dokumentů po jejich fyzické stránce vyústí v již konkrétní rozbor jednotlivých kategorií zázračných vyslyšení. Stejná koncepce bude aplikována na evidenci vybraných soupisů z 19. století. Obsah poslední kapitoly věnované možnostem dalšího využití pramenů jakými jsou knihy zázraků, byl již naznačen výše. V závěru se objeví shrnutí výsledků bádání a snad i odpovědi na některé z otazníků, které na začátku této práce nad tématem visely.

1. Zázrak jako fenomén. Vnímání milostivých vyslyšení v křesťanském prostředí napříč staletími

1.1 Co je zázrak?

Slovo zázrak má svůj původ ve více jazycích, nejpoužívanější jsou jeho latinské podoby *miraculum* a *signum*. Zázrak v soudobé řeči znají všechny sociální skupiny lidí a něco si pod ním představují. Většinou nějakou výrazně pozitivně překvapivou událost, která svým způsobem vyráží dech, protože se jeví jako krajně nepravděpodobná. Zázrak v náboženském biblickém významu znamená pak událost, v níž se zvláštním způsobem odhaluje Boží přítomnost. Zázrak je tedy už ze své podstaty skladby slova něco za zrakem, něco, co odkazuje dál. Ale je třeba dopředu říci, že jeho vyčerpávající a všeobsahující definici uvést nelze. Navíc se z různých antických pramenů můžeme dočíst, že zázraky se dějí i prostřednictvím lidí, nejen Boha. Zázračná moc byla připisována římským císařům, egyptským kouzelníkům a nakonec i Ježíš byl nařčen, že uzdravuje ne prostřednictvím Boha, ale pomocí démonů, zlých duchů.⁸

Pokud bychom dnes chtěli hledat nejuvstíznější odpověď, co je zázrak a jak ho definovat, bude nejlepší obrátit se na články fundamentální teologie.: *„Zázrak je jev ve světě viditelném (tedy smysly vnímatelný), mimo obvyklý řád, přesahující síly přírody, který nemůže být vykonán ani silou přirozenou ani silou stvořeného ducha (andělem, démonem), nýbrž pouze božskou mocí a je vhodným znamením, aby ho Bůh použil k potvrzení pravosti Božího zjevení.“*⁹

Problém však ani tak netvoří pochopení či nepochopení definice samotné, ale způsob nahlížení na zázračné jevy. Ten se v průběhu staletí diametrálně změnil, což je znát na dnešní sekularizované společnosti. Člověk v 21. století v naprosto odkouzleném světě jen těžko hledá interpretační přístupy, jak zázrak postihnout, pochopit, vylíčit či vysvětlit. To je snad i důvod, proč se historiografii zázračným fenoménům opatrně vyhýbá a bojí se, kdy narazí na odpor medicínského diskurzu. Nejčastěji se proto dnes zázraky vykládají jako podvod nebo sugesce, v lepším případě jako náhoda. Dialog s Bohem a vnitřní obrácení člověka je potom odsunuto na psychologickou rovinu.¹⁰ Zároveň toto studium komplikuje skutečnost, že moderní a

⁸ HOLČÁKOVÁ – MASTO, Renáta. *Zázrak je něco za zrakem*. [cit. 20. 3. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.katydz.cz/clanky/zazrak-je-neco-za-zrakem.html>>.

⁹ KRUMPOLC, Eduard. *Vybrané kapitoly z fundamentální teologie*. Str. 16. [cit. 1. 6. 2014]. Dostupné z URL: <tena.takto.cz/.../Vybrane_kapitoly_z_fundamentalni_teologie.ppt>.

¹⁰ ČERNÝ, Karel. *Uzdravující zázraky: Lékařská věda a víra v zázraky na prahu novověku*. Dějiny a současnost. 2006, 11, s. 25.

historický koncept nadpřirozeného se nepřekrývá, ale kříží. Jinými slovy, že jevy pokládané ve středověku a novověku za nevysvětlitelné, jsou moderní vědou brány jako pochopitelné události. A taktéž naopak – jevy dnes vnímané jako fantastické, mohly být dříve viděny jako naprosto běžné.¹¹

Zázrak jako fenomén byl a je součástí všech dob a civilizací a to, co se mění, není zázrak samotný, ale kontext jeho nahlížení.¹² Jak moc se tedy definice zázraku a jeho pojetí změnily, by měly přiblížit následující kapitoly.

1.2 Biblické a středověké zázraky

V křesťanství můžeme vyzorovat silnou tradici ústního či písemného předávání různých mimořádných, řekněme zázračných událostí. Bible sama už ve Starém zákoně hýří nevšedními zásahy Boží ruky do života lidí. Je v ní doslova psáno, že Hospodin má možnost lidské plémě uzdravovat: ... *“Budeš-li opravdu poslouchat hlasu Jahva, svatého Boha, a dělat, co je v jeho očích správné, budeš-li naslouchat jeho přikázáním a zachovávat všechny jeho zákony, pak tě nepostihnu ničivým zlem z těch, jimiž jsem postihl Egypt, neboť já jsem Jahve, jenž tě uzdravuje“*. (Ex 15,26)¹³

V evangeliích se se zázračným působením Ježíše Krista setkáváme ještě častěji. Jsou to právě příběhy o Lazarovi (Jan 11: 1-44), deseti malomocných (Lk 17: 11-19), několika slepých (Mt 20: 29-34) a mnoha dalších, které se rozšířily četbou písma a poslechem homilií do širokého podvědomí lidí, pro něž bylo tudíž Boží zasahování do jejich tělesného i psychického zdraví naprosto samozřejmé. Zázraky obsažené v Písmu se staly zásadním zdrojem při utváření křesťanského vnímání mystiky a zároveň jsou zdrojem topoi nesoucích se dalšími a dalšími zázračnými jevy v průběhu staletí. Stejně tak se biblické příběhy odráží na poutních areálech, které jsou budovány v krajině připomínající nějaké zásadní starozákonní či novozákonní jeviště a jejichž zakladatelská legenda více či méně koresponduje s daným biblickým příběhem. Díky Bibli měli tudíž lidé vryté určité schéma, jak má zázračný jev nebo místo zvláštní milosti vypadat.¹⁴ Písmo fungovalo i jako návod, ke komu se obrátit v případě touhy po zázračné pomoci. Zázraky nekonal pouze samotný Kristus, ale i jeho apoštolové,

¹¹ ČERNÝ, Karel. Svět za hranicí přirozenosti. In: *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13. - 15. září 2007* / Praha: Scriptorium, 2008 s. 507-523, s. 508.

¹² HAVLÍK, Jiří M., - ČERNÝ, Karel. *Jezuité a mor*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 214 s., il. (Knižnice Dějin a současnosti. 34.) ISBN:978-80-7106-967-6. S. 108.

¹³ *Jeruzalémská Bible*: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou. 1. české vyd. Překlad František X Halas, Dagmar Halasová. Praha, 2009, 2229 s., 3 l. obr. příl. (mapy). ISBN 978-808-7183-113., s. 127.

¹⁴ PROKOPOVÁ, Zdeňka. „*Virgo potens*“. *Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století* (Historický ústav Jihočeské univerzity). České Budějovice 2003., s. 21.

později další svatí a Panna Marie, která svojí přímluvou může zázrak způsobit, jak tomu bylo například v Káni Galilejské (Jan 1: 1-11).¹⁵

Vnímavost křesťanů navazovala už v mnohém na myšlení helenistické i barbarské, kde byl nějakým způsobem ustálen kult. Dokladem jsou první ikony východního typu, o nichž se tradovalo, že je nevytvořil člověk. Za pravlast křesťanských zázraků a jejich zaznamenávání lze považovat východ Římské říše ve 4. století. Tyto zápisy pramenily ještě z pohanských tradic, kdy bylo zvykem evidovat výjimečné činy jednotlivců, ale v novém, křesťanském prostředí pak pomáhaly v procesu evangelizace široké vrstvy obyvatelstva. V západní části christianizované Evropy se zázraky staly součástí nejstarších legend o životech světců, až se z nich pomalu začaly vydělovat jako samostatné knihy jednoho žánru jako tzv. knihy zázraků.¹⁶

Legendy, které začaly vznikat v 5. – 8. století ve společnosti západního křesťanství, pojednávaly jak o současných osobnostech tehdejší doby, tak o těch již dávno zemřelých.¹⁷ Soustředily se především na líčení světcova života a osobnosti jeho samého, ale nacházíme v nich i ono líčení jednotlivých zázraků s nimi spojenými. Nemusí se vždy jednat ryze o uzdravování nemocných. V nejstarších legendách to jsou často projevy duševní síly svatých, modlitby a nabádání ostatních k dobru, čímž byla odvrácena nějaká nešťastná událost.¹⁸ Pro západní společnost sehráli svatci zásadní úlohu. Zatímco na východě se stále větší oblibě těšily svaté obrazy, na západě bylo ještě v karolinské době uctívání těchto obrazů více odmítáno než přijímáno, a věřící se radši uchýlovali ke svatým ostatkům. Proto dochované knihy zázraků z jižní části Evropy, vzniklé na přelomu prvního tisíciletí, se do jedné týkají zázračného působení relikvií a nikoli obrazů.¹⁹

V českém prostředí se s podobnými vyprávěními setkáváme až později, okolo 10. století. Naše nejstarší psaná staroslověnská legenda *Život svatého Václava*²⁰ neoplývá žádnými zázraky, jež by byly českému knížeti za jeho života přisuzovány. Můžeme

¹⁵PROKOPOVÁ, Zdeňka. „*Virgo potens*“. *Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století*. S. 24.

¹⁶GAŽI, Martin. O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. Prolegomena k dějinám předmoderních zázraků. In: *Církev a zrod moderní racionality. Víra - pověra - vzdělanost - věda v raném novověku* / Praha: Historický ústav, 2008 s. 183-239. S. 194.

¹⁷BEDNÁŘOVÁ, Jarmila. Úloha světce ve společnosti 5. – 8. století. In: *Svātec a jeho funkcie v spoločnosti*. Editor Rastislav Koziak, Jaroslav Nemeš. Bratislava: Chronos, 2006. 440 s. Studia Christiana, vol. 1. ISBN 80-890-2719-9. s. 55.

¹⁸Například nejstarší zahraniční legendy o sv. Anianovi nebo sv. Jenověfě. In: *Svātec a jeho funkcie v spoločnosti*. Bratislava, 2006. s. 58 – 59.

¹⁹GAŽI, Martin. O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. S. 195 – 196.

²⁰WEINGART, Miloš. *Nejstarší slovanská legenda o svatém Václavu*. Praha: Evropský literární klub, 1940.

postřehnout pouze kratičkou zmínku o mučednickově krvi, která na místě jeho vraždy po tři dny nezasychala. V další, posmrtné zázraky, legendista pouze přesvědčeně doufá.²¹

Kult svatých a jeho chápání se stalo v průběhu věků předmětem sporů teologických učenců a jasná pravidla mu vymezil až tridentský dekret *De invocatione, veneratione et reliquiis sanctorum, et sacris imaginibus* z roku 1563, který se snaží zamezit vnímání světců jako divotvůrců a nárůstu nových zázraků především striktním prověřováním a kontrolou.²² Stále jsou však svatí v očích věřících i v oficiálním učení katolické církve viděni jako přimlůvci u Boha a svojí divotvornou mocí bližší a sympatičtější lidovým vrstvám věřících.

Touto cestou se jednak podpořil proces christianizace, a jednak se rozvinul nový náboženský trend – poutnictví.²³ Ať už se jednalo o poutní místa založená nad hrobem s relikvií některého svatého či svaté, nebo to byly poutní areály, kam věřící docházeli kvůli zvláštní síle milostivých obrazů a soch, začaly být milosti udělené poutníkům ve vrcholném středověku zapisovány do zvláštních zápisnic.²⁴ V průběhu dalších století se soupisy zázraků nacházely na téměř každém poutním místě, bez ohledu na proslulost či velikost místa, a v době baroka se staly jejich nedílnou součástí.²⁵

K definování zázraku samotného se už vyjadřovali západní církevní otcové. První formální popis zázraku podal sv. Augustin, jenž vnímal celou přírodu jako zázračné dílo od Boha, a proto na něm neviděl nic, co by se vůči přírodě vymykalo. Podobně se vyjadřoval v 13. Století i sv. Tomáš Akvinský, který rozdělil zázraky na ty, které se udály ve vztahu k nevěřícímu pro obrácení na víru, a ty směrem k věřícím, jež byly vnímány jako milosti.²⁶ Řehoř Veliký na konci 6. století píše, že každodenní život je protknut zázraky, jež se projevují velice civilním způsobem. Lidé si těchto zázraků podle něj však nevšímají a vyžadují větší a stále novější nadpřirozená znamení. Z toho plyne zásadní aspekt v nahlížení na zázraky. Vždy existoval rozdíl mezi tím, jak si jej představoval teologicky učený vzdělanec, a mezi tím, jak si jej vykreslil obyčejný negramotný člověk. Takové pojetí však zásadně znesnadňovalo rozlišování pravých a vymyšlených zázraků, což se ukázalo jako problém právě při kanonizačních procesech. V tomto směru pozitivně přispěla svým dílem inkvizici řízení,

²¹ VAŠICA, Josef. [překlad]. *První staroslověnská legenda o sv. Václavu*. [cit. 31. 1. 2014]. Dostupné z URL: <<http://texty.citanka.cz/prlegendy/11-3.html>>.

²² ŠITLER, Jiří. Svaté Čechy Bohuslava Balbína. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví*. Památník národního písemnictví, 1992, s. 40.

²³ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Vyd. 1. V Praze: Vyšehrad, 2002, 229 s. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0.

²⁴ PROKOPOVÁ, Zdeňka. "Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen. Prokopová, Zdeňka. *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*. S. 3-16, 6, č. 1, (2004), s. 5.

²⁵ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout: k religiozitě českého lidu v době barokní*. Vyd. 1. Ed. Michaela Horáková, Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001, 287 p. ISBN 80-238-6883-7., s. 65.

²⁶ ČERNÝ, Karel. Svět za hranicí přirozenosti. S. 512.

kteřá užíváním některých metod pomohla při verifikaci zázraků. Vyšetřování pravosti bylo zavedeno papežem Inocencem III. a v kanonickém právu se zakotvilo v roce 1206.²⁷

Potřeba, aby se nadpřirozeným jevům dal nějaký řád, nevycházela jen z papežského stolce. Na přelomu 12. a 13. století se např. Gervasisus z Tilbury zabýval rozdílem mezi zázraky jako *miraculy* a různými divy přírody jako *mirabilii*.²⁸ Ve vrcholném středověku už byla propracovaná teologická klasifikace zázračných jevů a později se vytvořil i systém, který určoval, jaký světec je odborníkem na danou pomoc.²⁹ Středověké zázraky bychom neměli brát jako snůšku legendických výmyslů a bájí, alespoň do určité míry, neboť si církev ruku v ruce při formování svého teologického učení uvědomovala, že je potřeba důkazů a že nekontrolovatelný nárůst regionálních kultů svatých by byl jistou pohromou. Není však sporu o tom, že středověká společnost zázraky spíše očekávala a brala je jako samozřejmou součást života, což později ostře kritizovala následná reformace.³⁰

1.3 Miraculum na prahu novověku

Než dala reformace vzniknout novým podmínkám pro náboženský život a než se obrodila katolická církev po tridentském koncilu,³¹ sociální život v raném 16. století určovala ještě pořád kultura pozdního středověku, která byla v myslích tehdejších lidí naplno zakotvena.³² Jakmile si protestantské církve uspořádaly věrouku, formovaly následně i svůj postoj vůči zázrakům. Nekatoličtí teologové sice nepopírali biblické zázraky, ale zároveň tvrdili, že v nové době pro ně už není místa, jelikož doba zázraků skončila a veškeré soudobé zázraky jsou podvodem papeženců. Katolický tábor oponoval tyto názory tvrzením, že kde chybí zázrak jako projev Boží milosti, tam vládne satan. A tak se stalo, že ve společnosti s převládajícím reformním učením vznikly dva problémy. Jednak ten, že k zázrakům měly odlišný vztah různé vrstvy obyvatelstva, což je doložitelné ještě u anglických panovníků,³³

²⁷ ČERNÝ, Karel. *Uzdravující zázraky: Lékařská věda a víra v zázraky na prahu novověku*. S. 25.

²⁸ ČERNÝ, Karel. *Svět za hranicí přirozenosti*. S. 509.

²⁹ GAŽI, Martin. *O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů*. S. 199.

³⁰ Tamtéž, s. 202.

³¹ K dějinám koncilu a jeho závěrům více např. JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: ÚCN-Česká katolická Charita, 1990. 145 s.

³² DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku: (16. - 18. století), III*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006, 339 s. Každodenní život, sv. 34. ISBN 80-720-3813-3., s. 58.

³³ O tom obsáhleji a napříč staletími v publikaci BLOCH, Marc. *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti královské moci, zejména ve Francii a Anglii*. [Z fr. originálu přeložila]: Kozelská, Irena. Praha: Argo, 2004. 534 s. (Historické myšlení. 22) ISBN:80-7203-626-2.

kteří byli uctíváni dlouho po reformaci a podle lidové religiozity mohli léčit dotykem. Druhý problém byl očekávatelný – jak vysvětlit ono velké množství zjevně nepřírozených jevů?³⁴ Vizitátoři reformovaných církví bojovali už tak s mnoha relikty katolického náboženství, které byly v jejich prostředí stále živé až osmdesát let po reformaci – typickým příkladem byly poutě a kulty svatých, zvláště oblíbené a živé v prostředí venkova.³⁵

Mezi tím, co se protestanští teologové zaobírali tímto dvojsečným mečem a zájem lidí cílili především na Bibli a z kolektivní činnosti pak na kostelní zpěv,³⁶ katoličtí misionáři využili lidovou oblibu tajemna ve svůj prospěch. Víra v zázraky se stala určitou evangelizační pomůckou. Reformace však posunula vnímání zázraku i na straně katolické, neboť během tridentského koncilu římská církev centralizovala své chápání posvátna a dala vzniknout roku 1588 Kongraci posvátných ritů,³⁷ která měla pomáhat s kanonizačními řízení a regulovat lokální kulty nevěrohodné povahy. Zatímco protestantská část Evropy v polovině 17. století vrátila víru v zázrak mezi své učení, o několik desetiletí později byly zázraky odmítnuty v duchu osvícenství jako nevědecké a iracionální.³⁸

Kromě víry v samotné zázraky je nutné položit si také otázku, jaké jevy byly už za hranicí přirozenosti. Po Gervasiusi z Tibury přispěl k tématu francouzský chirurg Ambroise Paré, když v roce 1575 publikoval knihu *O monstrech a divech*. Zde důsledně rozlišoval monstra, jakožto vrozenou malformaci, a div, který se zcela vymyká přírodním zákonům. První pojem byl navíc spojován s dalšími vedlejšími jevy, jako byla hereze, válka a jiné náhlé společenské změny.³⁹ Francis Bacon ve svých esejích mimo přirozenost navíc řadí proroctví, pohanská orákula a předzvěstné úkazy v přírodě.⁴⁰ Mimo přirozený rámec věcí se stavěla i zjevení a to bez ohledu na konfesi pozorovatelů. V katolickém prostředí souvisela zjevení s rozšiřující se vírou v očistec především v 1. polovině 17. století, v protestantských zemích byla spojena spíše s oblastí démonickou. Vzdělané vrstvy nekatolíků postupem času viděli ve víře v duchy něco, co by se dalo zkoumat i vědeckou cestou, čímž položili základ spiritismu 19. století.⁴¹ Stejně jako zázraky samotné i zjevení zasáhla výrazně do procesu evangelizace národů, jako tomu bylo třeba u Panny Marie Guadalupské v latinské Americe po roce 1531.

³⁴ HAVLÍK, Jiří M., - ČERNÝ, Karel. *Jezuité a mor*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 214 s., il. (Knižnice Dějin a současnosti. 34.) ISBN:978-80-7106-967-6. S. 113 – 114.

³⁵ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku*: (16. - 18. století), III., s. 67.

³⁶ Tamtéž, s. 62.

³⁷ Dnes se tato instituce jmenuje „Kongregace pro blahřečení a svatořečení“ podle konstituce papeže Jana Pavla II. z roku 1988. Kongregací je celkem devět a v jejich čele stojí prefekt.

³⁸ HAVLÍK, Jiří M., - ČERNÝ, Karel. *Jezuité a mor*. S. 115.

³⁹ ČERNÝ, Karel. Svět za hranicí přirozenosti. S. 509.

⁴⁰ GAŽI, Martin. O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. S. 219.

⁴¹ Tamtéž, s. 510.

Zjevení Panny Marie původnímu obyvateli znamenalo upozadění staršího indiánského božstva, a zázraky jí přisouzené potom propojili domorodou a přistěhovaleckou společností v homogenní skupinu ctitelů.⁴²

Vedle teologů a právníků se zázraky, jež mají především zdravotní povahu, zabývali lékaři forenzní medicíny. Důležitou roli sehrál v tomto oboru osobní lékař papežů Alexandra VII. a Inocence X. Pietro Zacchia. Zázračná uzdravení popsal ve svém díle *Questiones medico-legales* z roku 1621 a u soudu římské kurie podával dobrozdání při verifikaci různých nevšedních uzdravení. Zacchiův spis byl i v českém prostředí návodem jak postupovat při verifikaci zázraků. A navíc – autor zde jasně uvádí, že původce zázraku může být pouze a jenom Bůh. Svátí a svěťice Boží fungují jako přímluvci, tedy prostředníci mezi lidmi a Bohem. To plně koresponduje s usnesením tridentského koncilu, podle nějž „vládnou svatí spolu s Kristem a obětují Bohu své modlitby. Je proto dobré a užitečné je žádat o pomoc a utíkt se k jejich modlitbám, jejich moci a pomoci, abychom dosáhli milostí od Boha skrze jeho syna Ježíše Krista, Našeho pána, který jediný je naším vykupitelem a spasitelem.“⁴³ Samotné zázraky potom rozděluje do 3 hlavních skupin – zázraky proti přírodě (contra naturam), překračující moc přírody (supra naturam) a zázraky mimo přírodu (praeter naturam). První skupinu může charakterizovat třeba levitace těla, neboť se tak děje proti gravitaci. Překračující moc přírody je spatřována například v oživení mrtvých nebo vyléčení slepoty. Poslední skupina obsahuje veškeré náhlé uzdravení bez vysledovatelných příčin. Ta se dělí ještě na další tři podskupiny, které uzdravení ještě více specifikují.⁴⁴

Bylo tak utvořeno určité schéma, podle kterého se zázraky daly roztrždit na ty opravdu zázračné, a na ty, jejichž původcem byla medicína či přirozené vyléčení z nemoci. Už v novověku se totiž počítalo s placebo efektem v podobě silné víry a představivosti.⁴⁵

S nástupem baroka se do popředí začíná dostávat mariánský kult, který na konci 17. a v průběhu 18. století bude mít hlavní roli v příbězích o zázračně vyléčených lidech, zázračně ochráněných městech a především v legendách o vzniku poutních míst. Zázraky způsobené milostnými mariánskými obrazy budou rozebrány v této práci později, ale už na úvod je potřeba zmínit, že byly podrobeny v době svého vzniku jisté kritice. Stejně jako verifikace zázraků, tak i samotné prohlášení a uznání obrazu (sochy) za „milostný“ muselo projít

⁴² GAŽI, Martin. O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. S. 203 – 204.

⁴³ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku*: (16. - 18. století), III., s. 74.

⁴⁴ ČERNÝ, Karel. Svět za hranicí přirozenosti. S. 517 – 518.

⁴⁵ Tamtéž, s. 521.

schvalovacím procesem konzistoří, jehož pravidla byla jasně stanovena dekrety tridentského koncilu a později bulou papeže Urbana VIII. z roku 1642⁴⁶

Vnímání zázraku se opravdu lišilo století od století. Zatímco v 16. a na počátku 17. století jsou zprávy o nadpřirozených jevech brány spíše jako varování do budoucna, v průběhu 17. století mají motivovat poutníky a stát se propagací daného milostného vyobrazení a poutního místa.⁴⁷ Mirakulární myšlení ovlivnila i třicetiletá válka, a to nejen v katolickém prostředí. V době baroka potom byla v obsáhlých a detailních líčeních zázračných jevů akcentována přísaha vypovídajícího aktéra a podpis svědka či pečeť zaručující se osoby. Znamená to, že soupisy zázraků na poutních místech mohly někdy být skoro až úředním dokumentem, který měl zajistit důvěryhodnost dané lokality.⁴⁸

1.4 Barokní literatura a její autoři jako zprostředkovatelé „zázračna“

Pro naše území a období především barokní je nezbytné uvést literární díla, která vzešla z per řeholníků, kněží a zároveň literátů a historiků, jež sice vznikala v době pobělohorské a měla tak jasně konfesijně ukotvený program, nicméně obsahovala neutuchajícího a nadšeného ducha vlastenectví a poměrně kritický pohled ve smyslu historiografického pohlížení na české dějiny. Škála těchto prací je docela široká, od děl kronikových až po knihy jazykovědné, či teologické. Některé byly sepsány přímo k propagaci tuzemských poutních míst a náboženských poutí obecně. Jejich autoři byli často členy Jezuitského řádu, z nichž nejznámější jsou Bohuslav Balbín, Albrecht Chanovský, Jiří Crugerius, nebo příslušníci jiných řeholí, např. křížovník s červenou hvězdou Jan František Beckovský.⁴⁹ Některé jejich práce jsou nedílnou součástí pramenné základny, která byla nastíněna výše. Ať už byla mirákula stěžejním tématem daného díla nebo do něj byla pouze vsunuta jako nezbytná část vypravování, jsou důležitou složkou pro pochopení a následný výzkum v rámci tématu.

⁴⁶ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999. 362 s. ISBN:80-7184-662-7. S. 71.

⁴⁷ GAŽI, Martin. O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. S. 225.

⁴⁸ Tamtéž, s. 227.

⁴⁹ ROYT, Jan. Barokní pout' a poutní místa. Památce Zd. Kalisty. Royt, Jan. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 13, č. 3, (1991), s. 28.

1.4.1. Bohuslav Balbín - Nejen tři velké Divy

Snad bez nadsázky se dá říci, že Bohuslav Balbín⁵⁰ je nejvýznamnější představitel českého barokního dějepisce, který svými monumentálními díly pomohl najít cestu zpět z pobělohorského bludiště chápání vlastní historie.

Už příběh z Balbínova dětství, který osvětluje další vývoj a směr jeho historického bádání. Jako malý byl těžce nemocný a matka jej proto nechala zaslíbit Panně Marii. Putovala s ním na věhlasná poutní místa Bohosudov a do Staré Boleslavi, aby se uzdravil, což se nakonec stalo. I když prodělal další smrtelné nemoci, přežil všechny své sourozence o mnoho let a dožil se vcelku vysokého věku. Tuto událost lze vnímat jako počátek Balbínovy mariánské orientace, která později nepochybně ovlivnila jeho historickou práci, nejlépe se odrážející ve třech svazcích o nejvýznamnějších poutních místech Čech, Moravy a Slezska.⁵¹

Bohuslav Balbín vstoupil v sedmnácti letech do řádu Tovaryšstva Ježíšova,⁵² který se vyznačoval především velkým důrazem na vzdělávání, organizovanou vědeckou práci a oplýval svojí specifickou jezuitskou kulturou, s níž je někdy ztotožňováno samotné baroko. Řádová příslušnost ovlivnila Balbínovu tvorbu, například to, že psal vesměs latinsky, ač byl velkým patriotem. Neovlivňovala jej ale natolik, aby se vzdal či aby potlačil své vlastenecké tendence, zvláště na poli historické vědy, kvůli čemuž se dostával do konfliktu se svými řádovými představenými a tvrdou cenzurou. Jeho obvinění z velezrady, když upírá habsburskému rodu dědická práva na český trůn, souviselo s dílem *Výtah z českých dějin*,⁵³ jež je rozsáhlou prací o českých dějinách, kterou vždy zamýšlel Balbín jako historik sepsat.⁵⁴ Taktéž mu bylo vytýkáno, že pudí Čechy proti Němcům. Proto všechny nepříznivé a někdy opravdu nespravedlivé kritiky a strach o své vlastní dílo nakonec promítl do *Rozpravy na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého*.⁵⁵

⁵⁰ Narozen 3. 12. 1621 v Hradci Králové, zemřel 28. 11. 1688 v Praze. Další životopisné a jiné údaje např. KALISTA, Zdeněk. *Bohuslav Balbín*. Brno: Brněnská tiskárna Církev a vlast, 1947, 46 s., BOBEK, Władysław. *Bohuslav Balbín*. Bratislava: 1932, 104 s. (Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Bratislave. Historica. Roč. 9. Č. 63.), nebo nejobsáhlejší z balbínovských monografií – REJZEK, Antonín. *Bohuslav Balbín T. J. Jeho život a práce*. Praha: Nákl. Dědictví sv. Prokopa, 1908. 465 s. Z novějších poté RAK, Jiří - KUČERA, Jan Pavel. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha, 1983., VONDRA, Roman. Osobnosti české minulosti. Bohuslav Balbín (1621-1688). *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. 20, č. 11/12, (2009) s. 276-279, aj.

⁵¹ RAK, Jiří - KUČERA, Jan Pavel. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha, 1983. Str. 73.

⁵² K dějinám řádu a Balbínově působení v něm více ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Čornejová, Ivana. 2. vyd. Praha: Hart, 2002. 364 s., obr. ISBN:80-86529-30-4, TÁŽ – Jezuitský řád v Čechách v době Balbínově. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví*. Památník národního písemnictví, 1992.

⁵³ V latinském originále *Epitome historica rerum Bohemicarum*, Pragae 1677.

⁵⁴ RAK, Jiří - KUČERA, Jan Pavel. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha, 1983. S. 94.

⁵⁵ V latinském originále *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica*.

Pro tematiku zázraků a poutních míst je nejpodstatnější Balbínův mariánský triptych ze začátku řeholnickovy kariéry. První z nich napsal na zakázku pro cisterciáckého opata při svém pobytu v Kladsku, a pojednává o dějinách zázračné sochy P. Marie ve Vartě. Dílo *Diva Vartensis* vydané roku 1655 má dvě části, přičemž první je cennější po stránce historického řemesla, neboť obsahuje dějiny nejen samotné Varty, ale komplexně historii Slezska. Druhá část je hagiografickou prací popisující nejrůznější zázraky z Varteckého poutního místa. Z líčení zázračných jevů způsobených milostnou soškou z Varty je znát, že Balbín pevně věří v popisované zázraky a je k nim značně nekritický.⁵⁶

Ze stejného popudu vznikla i druhá Balbínova *Diva*, tentokrát na přání děkana brněnského kapitulního kostela v Brně, jež měla vyprávět o tzv. Panně Marii v Trní neboli Tuřanech.⁵⁷ *Diva Turzanensis* vyšla v roce 1658 a pokud se zdálo, že předešlý svazek psaný v Kladsku postrádá racionálního ducha, potom se daleko více Balbínova zbožná pověřivost promítla do spisu Tuřanského.⁵⁸ Kromě výčtu zázraků se pozastavuje i nad samotným vznikem poutního místa, tedy u nálezů Tuřanské madony, který je shodný s mnoha dalšími poutními místy v Evropě.⁵⁹

Poslední část triptychu vznikla taktéž na rozkaz Balbínových představených. *Diva Montis Sancti*⁶⁰ z roku 1665 je nejobsáhlejší z oněch tří tematicky podobných děl. Má neskutečných 618 stran a autor na ní pracoval celých pět let. I zde jsou líčeny jak dějiny významného českého poutního místa Svaté hory u Příbrami, tak zázraky s ním spojené. K samotným milostem však přistupoval jinak než v případě slezské a moravské madony, uznává složitost popisu takových příběhů, a proto se uchyluje i k čistě historické práci, když ke knize přidává genealogii rodu Malovců a popis Berounského kraje.⁶¹

Co je však nejpodstatnější a čím se Balbínův triptych vyznačuje, je schéma, jehož se jako autor poutní literatury držel. Svými *Divami* dal jakýsi příklad, jak by se měly podobné spisy koncipovat a zázračné jevy uchopovat. Kromě počátečního líčení místopisu, dějin kostela a poutní tradice dané lokality, následuje tematické převyprávění zázraků, řazených do jasných kapitol podle skutkové podstaty zázraku. Tak například v tuřanském spise je 13.

⁵⁶ RAK, Jiří - KUČERA, Jan Pavel. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha, 1983. S. 119.

⁵⁷ Hodnocení Balbínova spisu např. HEJNIC, Josef. K Balbínově spisu *Diva Turzanensis*. *Knihy a dějiny 1, č. 1*, (1994) s. 5-11.

⁵⁸ RAK, Jiří - KUČERA, Jan Pavel. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha, 1983. s. 120.

⁵⁹ ROYT, Jan. Bohuslav Balbín a česká barokní pouť. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví*. Památník národního písemnictví, 1992, s. 124.

⁶⁰ Český překlad latinského vydání pro lepší zpřístupnění čtenáři vydal o rok později jezuita Matěj Václav Šteyer s názvem „Přepodivná Matka Svatohorská“. In: HOLUBOVÁ, Markéta. Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků. In: *Český lid. Etnologický časopis. = Ethnological Journal*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky 89, č. 3, (2002) s. 217-238. s. 219.

⁶¹ RAK, Jiří - KUČERA, Jan Pavel. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. S. 121.

kapitola nazvána „*Matka Boží Tuřanská vítězí nad ohněm*“ a v ní následuje více než desítka případů, kdy Panna Maria zachránila lidi, obydlí či dobytek od uhoření.⁶² Další kapitoly se jmenují stejně, jen v nich Panna Maria vítězí nad jinými živly, ať už přírodními nebo lidskými. Už v tuřanském spise je ale poměrně jasně znát, že Balbín se předem odvolává co do pravdivosti zázračných událostí na vysoké církevní autority, které mu tyto zprávy zprostředkovaly nebo potvrdily, a také na své svědomí, neboť sám znal poutníky v Tuřanech uzdravené či jinak obdařené.⁶³

O zázračná témata se Balbín neopírá pouze v Divách samotných, ale prostupují i jeho další bohatou literaturou, pro barokní dobu tak typickou. Ve dvanácti svazkovém díle *Historické rozmanitosti království Českého*,⁶⁴ jež bylo historikovou náplní posledních deseti let života, je hned jeden celý svazek věnovaný českým světicím a světcům, podle čehož nese svůj název *Bohemia sancta*. Jelikož čerpal mimo jiné z legendických zpráv o svatých osobách, nevyhnul se zmínění zázraků, které se k jejich životu vztahovaly. Tento aspekt je vidět i v samotném životopise nejoblíbenějšího českého světce sepsaném též Balbínovou rukou, a to v *Životě sv. Jana Nepomuckého*.⁶⁵

Už v první kapitole o Nepomukově dětství začíná Balbín líčit, jak byl přiveden na svět díky přímlovám k Panně Marii, kterou uctívali jeho rodiče v podobě sošky v nedalekém cisterciáckém kostele u Zelené Hory. Hned poté následuje i příhoda z dětství sv. Jana Nepomuckého, pěkně korespondující s dětstvím samotného autora. I světec byl jako malý na smrt nemocný a uzdraven poté, co jej rodiče donesli k milostivé soše Bohorodičky. Zde se také dočteme, že zázraky nebyl prosycen pouze život svatého muže, ale už jeho příchod na svět: „*Ale i před tím již Bůh nebeským znamením byl potvrdil svatost a nebeský život svého služebníka neboť přejasně jakési plameny líbezného a neškodného světla bylo viděti, jež s nebe se snesly a celý dům, v němž Jan přicházel na svět, oblily, vítané podívané městu skýtajíce.*“⁶⁶ V poslední kapitole světcova životopisu se uchyluje k líčení posmrtných milostí a odkazuje se přitom na citace Wolfganga Chanovského – metropolitního kanovníka - jež zmiňuje přímo rukopisnou knihu zázraků, uchovávanou v sakristii svatovítského chrámu. Kromě klasických uzdravení slepých, chromých a v nebezpečnosti života ocitnuvších se lidí,

⁶² KRATOCHVÍL, Josef. *Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky Matky Boží v "Trní" na poutním místě v Tuřanech na Moravě*. Knihotiskárna benediktinů rajhradských, Brno, 1892. S. 61.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ V latinském originále *Miscellanea historica regni Bohemiae*.

⁶⁵ BALBÍN, Bohuslav. *Život sv. Jana Nepomuckého; pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka*. Z latiny přeložil SAUER, Alfons, Stará Říše, 1914.

⁶⁶ BALBÍN, Bohuslav. *Život sv. Jana Nepomuckého; pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka*. S. 16 – 17.

uvádí Balbín i jinak rozšířené pověsti o tom, že potrestáni jsou ti, co bezbožně šlápnou na světcův hrob.⁶⁷

Bohuslav Balbín především ve své poutnické literatuře udává trend, jak psát dějiny poutních míst a jak interpretovat zaznamenané zázraky, i když se do jisté míry sám inspiroval dílem Jiřího Konstance.⁶⁸ V onom druhém ohledu prošel Balbín proměnou patrnou ve třetím spisu poutní triologie o Svaté hoře, neboť v uvádění a přístupu k zázračným příběhům byl obezřetnější, než v díle Varteckém. Ne každé přepodivné uzdravení, navíc ústně tradované, byl ochoten v knize o Panně Marii Svatohorské uveřejnit, jak sám osvětluje v předmluvě k danému dílu: „*Pročez povídá-li toliko kdo nějaký zázrak a nezanechá-li nějakého znamení, nímž by se smohli přesvědčiti, kteříž by snad o jeho jistotě pochybovali, nechť se nediví, nebude-li zde toho zázraku čísti, a nechť mi nevykládá zle, že jsem jej opustil, neb jsem to musel učiniti pro lidi, kteří snad měli by za smyšlinky, kdyby se tuto položilo nětco, co by se nemohlo nějakým jistým znamením prokázati.*“⁶⁹

1.4.2 Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi - Misionář ve Zbožných Čechách

Bohuslav Balbín nebyl určitě prvním autorem písičím o zázračných jevech působících skrze milostné obrazy nebo relikvie českých světců, vždyť se často odvolává na díla svého staršího řeholního bratra Albrechta Chanovského.⁷⁰ Albrecht, též Vojtěch pocházel z nižší české šlechty a patrně nábožensky smíšené rodiny otce katolíka a matky utrakvistky. U otců jezuitů nejprve studoval gymnázium u sv. Klimenta, a později v roce 1601 se rozhodl do řádu vstoupit stejně jako spousta jeho dalších předchůdců a následníků. Nutno dodat, že tak učinil proti vůli svých rodičů. Ještě před bitvou na Bílé hoře pomáhal katolickým misiím na Moravě, kdežto na podzim roku 1620 byl už představeným českokrumlovské jezuitské koleje.⁷¹

⁶⁷ BALBÍN, Bohuslav. *Život sv. Jana Nepomuckého; pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka*. S. 61 – 62.

⁶⁸ Tento autor se svatohorským zázrakům věnoval v práci *Succurre miseris* z roku 1652. In: SLÁDEK, Miloš. Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka. In: *Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století*. Praha: Památník národního písemnictví 27, (1994) s. 247-271. s. 248.

⁶⁹ Tamtéž, s. 249.

⁷⁰ Narozen 29. května 1581 ve Svěradicích u Horažďovic, zemřel 16. května 1643 v Klatovech. Další životopisné a jiné údaje např. VITANOVSKÝ, Michal. Prácheňský apoštol-jezuíta P. Albrecht Chanovský (1581-1643). *Genealogické a heraldické listy*. 31, č. 4, (2011), s. 45-50., MIKULEC, Jiří. Albrecht Chanovský a rekatolizace jihozápadních Čech. Mikulec, Jiří. In: *Ondřej František Jakub de Waldt (1683-1752) a jeho doba. Symposium věnované osobě, dílu a době píseckého rodáka, faráře, kazatele a literáta* / Dobřš: Římskokatolická farnost Dobřš, 2005 s. 53-58.

⁷¹ HAVLÍČEK, Petr. Pater Vojtěch Chanovský, světec nebo fanatik? In: *Barokní jezuitské Klatovy. Sborník textů ze symposia v Klatovech. 27. - 29. dubna 2007* / Klatovy: občanské sdružení Klatovské katakomby, s. 84-93., 2007, s. 84 – 85.

Slibnou dráhu církevního hodnostáře zastavila zbožná paní Polyxena z Lobkovic.⁷² Vdova po Vilémovi z Rožmberka neodpustila Chanovskému, že nechal rozebrat náhrobek jejího zesnulého manžela v krumlovském kostele a stěžovala si na něj u nejvyšších představených v Římě. Od té doby byl jezuita vyčleněn výlučně pro misionářskou činnost, které se věnoval až do své smrti.⁷³

V Krumlově však stihl napsat i svá dvě literární díla. Prvním byla česká katechická příručka pro kněze *Správa křesťanská*⁷⁴, jež vyšla až po jeho smrti. Ve své *Správě* nejenže zázraky bere jako běžnou součást zbožného života kléru i laiků, ale rovnou dává taktéž návod, jak zacházet s předměty zvláštní milosti a popisuje, k čemu mohou sloužit. Ospravedlňuje tak například hromadění relikvií Karlem IV. těmito důvody: *d'áblové těch svátostí se děsejí a jim ustupují..., mnohé a rozličné neduhy nimi se uzdravují..., skrze přítomnost těch ostatků svatých požehnání Boží těm místům, na kterýchž oni jsou, přichází*“.⁷⁵ Stejně tak vysvětluje, jaký význam má nošení medailek, devoční grafika, nebo „svatý prach“. Zmiňuje se i o tzv. agnusku, vosku v podobě medailek dovážených z Říma, jenž ochraňoval své nositele při bouři, požáru, proti utonutí proti obludám, čarám a kouzlům, a při nesnadných porodech.⁷⁶

Druhý Chanovského spis *Nástin zbožných Čech*⁷⁷ vyšel posmrtně roku 1659 díky jeho obdivovateli a spolubratrovi Janu Tannerovi, který přeložil český *Nástin* do latiny. V něm jezuita nashromáždil velké množství zpráv o svatých patronech a jiných zvláště zbožných českých osobách.⁷⁸ Mimo to ovšem zabírá větší část knihy líčení zázraků, neobvyklých událostí a příklady zvláštní zbožnosti. Setkáváme se s nimi především v kapitolách *Eucharistica* – věnovaná zázrakům spojeným s osobou Krista, nebo *Mariana* – v níž podává první pobělohorský popis zázračných českých madon, a nakonec i v kapitole *Praesagia mortis* – uvádí zde zázračná vidění zvěstující smrt šlechtickým rodům, a v neposlední řadě

⁷² K postavě nekorunované první dámy českého království za vlády Rudolfa II. více např. MAREK, Pavel. *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*. České Budějovice: Historický ústav FF Jihočeské univerzity, 2005. 713 s., obr. příl. (Prameny k českým dějinám 16. - 18. století. Řada B. 1.) ISBN:80-7040-804-9., RYANTOVÁ, Marie. Polyxena z Lobkovic. In: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století* / Praha: Karolinum, 2002 s. 67-103., aj.

⁷³ HAVLÍČEK, Petr. Pater Vojtěch Chanovský, světec nebo fanatik?, str. 85.

⁷⁴ *Norma vitae christianae, tj. Správa křesťanská s krátkým výkladem podstatnějších věcí, které každému křesťanu vědětí hodně a náležitě přísluší*. Praha 1676.

⁷⁵ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 394 s. ISBN:978-80-247-3698-3, s. 120.

⁷⁶ Tamtéž, s. 121.

⁷⁷ *Reverendi Patris Alberti Chanovsky e Societate Jesu Vestigium Boemiae piae... Pragae 1659*.

⁷⁸ EKERT, František. *Církev vítězná. Životy svatých a světic božích*. Nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého, sv. 2., 1894. s. 457.

také *Fontes* – kapitola o zázračných a léčivých pramenech, a *Loca sacra* – pojednání o posvátných místech.⁷⁹

Zbožné Čechy obsahují několikero druhů zázraků a několik pohledů, jakými se na ně autor, potažmo autoři dívají. Pokud se zmiňují o nadpřirozených jevech v kontextu starší doby, např. husitství, figurují zde tyto jevy jako důkaz Božího odporu vůči kacířům. A jsou to skutky opravdu rozličné - od zmizení zajatých kartuziánů ze staroměstského vězení, leknutí ryb v znesvěceném sarkofágu sv. Longina, přes vznášející se duše upalovaných servitů před zraky mnoha svědků. V dobách stavovského povstání je velebena zbožnost různých lidí, kteří se díky své víře zachránili, případně nejen sebe. Chanovský tak ukazuje na příkladu z české kanceláře padajícího a modlícího se Jaroslava Bořity z Martinic, nebo na P. Dominikovi á Jesu Maria, jenž se svatým obrazem Panny Marie doprovází císařská vojska na Bílou horu. Zázraky se jakoby ještě namnoží v líčení doby pobělohorské a obsahují jak Boží potrestání, tak Boží milosti.⁸⁰

V tomto díle se objevuje celkem 274 zápisů různých forem zázračné události. Jsou popsány krátce i obšírně, stejně jako tomu bývá v rukopisných knihách zázraků. Zároveň také převažují ty „kladné“ milosti oproti Božím trestům. I když je *Nástin* produktem barokní literatury jezuitského misionáře působícího v první fázi katolické reformace, není to spis k zázrakům naprosto nekritický, jak by se mohlo na první pohled zdát. Chanovský i Tanner svá líčení doplňovaly o svědectví a opírali se o výpovědi pamětníků, někde odkazují přímo na konkrétní osoby.⁸¹ Vnímání zázraků v Chanovského pojetí bylo tedy široké, neboť obsahovalo uzdravování vodou z posvátných studánek, krvácející hostie i Bílé paní a jiná různá zjevení. A i když nešetří kacíře a neposlušné katolíky na příkladech různého potrestání, neměl v úmyslu sepsat dílo prvoplánové rekatolizace, ale spíš doklad náboženského prožívání lidí na českém venkově během 1. poloviny 17. stol.⁸²

Nakonec i Chanovský sám se stal objektem literárního díla s čistě hagiografickým podtextem. Jan Tanner na výzvu Bohuslava Balbína napsal Chanovského pololegendistický životopis, jenž je krásnou ukázkou barokní biografie.⁸³ Je v něm vylíčen především

⁷⁹ MIKULEC, Jiří. *Vestigium Bohemiae Piae Albrechta Chanovského - krajina zázraků z časů pobělohorské rekatolizace*. S. 770.

⁸⁰ Tamtéž, s. 773 – 774.

⁸¹ Tamtéž, s. 776 – 777.

⁸² MIKULEC, Jiří. *Vestigium Bohemiae Piae Albrechta Chanovského - krajina zázraků z časů pobělohorské rekatolizace*, str. 778.

⁸³ TANNER, Jan. *Muž apoštolský*. Ed. VAŠICA, Josef. Praha, 1932. K rozboru jeho díla např. DIERNA, Giuseppe. Trpné snášení údělu jakožto svatost: Život Albrechta Chanovského (1680) v podání Jana Tannera. In: *Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století*. Praha: Památník národního písemnictví 27, (1994) s. 117-157., VIKTORA, Viktor. Nad Tannerovým životopisem Alberta Chanovského. In: *Morava a Brno na sklonku třicetileté války* / Praha: Societas, 1995 s. 232-237.

misionářský a asketický způsob jezuitova života a jistě se měl stát jistým potvrzením pro případné svatořečení Albrechta Chanovského.⁸⁴

1.4.3 Jan František Beckovský – Posel starých příběhů českých

Život křižovnického řeholníka Jana Františka Beckovského⁸⁵ nebyl dosud důkladně probádán, ale tento fakt není překážkou pro studium jeho děl, které znamenaly velký přínos pro barokní historiografii a stávají se zároveň hlavním pramenem pro poznání jeho osobnosti a doby.⁸⁶ Rodák z Německého Brodu vstupuje do řádu v roce 1685, tedy v době bohatého kulturního života, který řeholní dům opanoval pod vedením převora a velmistra Jiřího Ignáce Pospíchala, jednoho z vůdců česky orientované kněžské inteligence, jež se scházela pod vedením Bohuslava Balbína.⁸⁷ Pospíchal pověřil Beckovského takovou prací v rámci řádu, aby měl dostatek času na studium, psaní a především cestování. Právě onu velkou cestu podnikl roku 1700 po Čechách, Moravě, Uhrách i Rakousích, a jejím cílem bylo nashromáždit co nejvíce materiálu k historii Čech. Ty posléze využil a zúročil v kronice *Poselkyně starých příběhův českých*.⁸⁸

Z teologického hlediska je jako stěžejní vnímáno Beckovského třídílné dílo o náboženském životě určeném pro vzdělání laiků *Katolického živobyetí nepohnutelný základ* – opírající se o tři sloupy, podle nichž jsou pojmenované jednotlivé díly - *Víra, Naděje a Lásky*. Kromě náročnějších textů vytvořil i poutavé životopisy svých oblíbených světců Anežky Přemyslovny, sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého. Ovšem přínosnější pro náhled na miráky v běžném dění lidských životů je právě výše zmíněná *Poselkyně starých příběhův českých*. První díl své *Poselkyně*⁸⁹ tvořil Beckovský jednak jako revizi Hájkovy kroniky české, z níž čerpal, ale kterou musel okleštit o smyšlené báchorky a doplnit o souvislosti. Jeho vyprávění

⁸⁴ RAK, Jiří - KUČERA, Jan Pavel. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha, 1983, s. 178.

⁸⁵ Nar. 18. srpna 1658 v Německém, dnes Havlíčkově Brodě, zemřel 26. prosince 1725 v Praze. Další životopisné údaje např. BARTOŠ, Josef - KOVÁŘOVÁ, Stanislava - TRAPL, Miloš. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: ALDA, 1995. ISBN 80-85600-39-0. Kapitola Beckovský Jan František, s. 14.

⁸⁶ K rozboru jeho děl nejčastěji články FERSTL, Roman. *Kronikář Beckovský*. In: *Marginalia Historica. Sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy* / Praha: Nadační fond První pražské pedagogické peruti 6, 2002, s. 39-50., ROUS, Pavel. Jan František Beckovský (1658-1725). In: *Havlíčkobrodsko: vlastivědný sborník 2*, (1990) s. 4-11., ŠRONĚK, Michal. Jan Beckovský, protireformační ikonoklasmus a husitské obrazy. In: *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy. Sborník k životnímu jubileu PhDr. Michala Svatoše, CSc.* Praha: Univerzita Karlova - Karolinum 47, č. 1-2, (2007) s. 193-196.

⁸⁷ HANZAL, Josef. J. F. Beckovský a jeho dílo. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví*. Památník národního písemnictví, 1992. s. 99.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ BECKOVSKÝ, Jan František. *Poselkyně Starých Příběhův Českých, Aneb Kronyka Česka ...*, Praha: Jan Karel Jeřábek, 1700.

končí rokem 1526 a tento díl ještě za svého života vydává. Druhý díl, jenž mapuje české dějiny od nástupu habsburské dynastie na český trůn, končí v podstatě vyzdvižením těla sv. Jana Nepomuckého roku 1719, a líčí události barokního období v Čechách, místy i na Moravě. Beckovský ho už za svého života nestihl vydat, stalo se tak až na konci 19. stol. díky našemu přednímu historikovi Antonínu Rezkovi.⁹⁰

S vyprávěním o milostných obrazech, chrámech, skutcích a legendách jimi opředených, začíná Beckovský v kapitole po pražské defenestraci katolických konšelů s názvem *Ostatní bouřliví v Čechách příběhové až do vykročení z světa císaře Matiaše*. V roce 1619 byla řádění stavovského vojska Jana z Bubna vystavena jihočeská Bechyně a s ní i františkánský klášter a kostel, v němž se nacházela tři svatá vyobrazení – piety bolestných madon a ukřižování.⁹¹ Stavovští vtrhli na posvátnou půdu a „v tom kostele oheň udělali a ten obraz dřevěný do něho vhodili, rauhavě křičíce a svau bezbožnost páchající v přítomnosti několika katolíkův, bechyňských měšťanův i měšťek, kteří se na to všechno bolestně dívali i také to svým svědectvím potvrdili“⁹² Podle autorova líčení se měl obraz navrátit z ohně zpět na oltář a to hned třikrát, neboť byl pokaždé vhozen zpět do ohně. Potřetí však byli bezbožní vojáci tak vylekaní, že kostel opustili a s rouhavými slovy odtáhli z Bechyně. A po takovém skutku následovala samozřejmá odplata, jak píše Beckovský: „*To kacírské vojsko, z něhož ti, kteří takové nešlechtnosti v tom i jiných místech svatých s obrazy pobožnými páchali, rozličně od Boha trestani byli...*“⁹³ Bechyňské obrazy proto začaly být ctěny nejprve v měšťanských domech a poté byly navráceny zpět do zrekonstruovaného kostela, a mohly tak zástupům věřících přinést rozličné milosti, které se dochovaly v bechyňské knize zázraků.⁹⁴

Prakticky celá 15. kapitola, s názvem *Pravdivé vyspání Bělohorské bitvy blíž Prahy, jako i některých věcí, které se po ní zběhly*, je protknuta třeba jen kratičkými notickami o tom, co se v Čechách událo podivuhodného až zázračného. Zajímavá je konotace s tehdejší politickou situací, jako je tomu v odstavci o zjevení českých patronů před bitvou na Bílé hoře: „...neboť v tu noc před bělohorskou bitvou po hodině jedenácté velké světlo v tom kostele sv.

⁹⁰ BECKOVSKÝ, J. F. (REZEK, Antonín ed.) *Poselkyně starých příběhův českých: díl druhý (1526 – 1715)*. Praha, 1879.

⁹¹ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. S. 18.

⁹² BECKOVSKÝ, J. F. (REZEK, Antonín ed.) *Poselkyně starých příběhův českých: díl druhý*. S. 118.

⁹³ Tamtéž, s. 119.

⁹⁴ Edice bechyňských zázraků je součástí rigorózní práce Zdeňky Prokopové „Virgo potens“. Dále o bechyňském chrámu z pohledu výtvarného umění např. KALINA, Pavel. The Bechyně Crucifix and its Place in the Development of Central European Art at the Beginning of the 16th Century. *Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky*. 44, č. 3-4, (1996) s. 245-260.

*Víta se ukázalo, a kteří je viděli, jináče se nedomnívali, nežli že všecken kostel uvnitř hoří.*⁹⁵ Dovnítř nahlédli vojáci Fridricha Falckého a podle Beckovského popisu více než jednu stranu dlouhého, uviděli, jak u oltáře stojí a modlí se: „... *svatí patronové české země, totiž: sv. Václav, sv. Vojtěch, sv. Vít, sv. Zikmund a Jan Nepomucký, a šestý byl nepochybně Karel IV., císař římský a král český, jichž těla v tom kostele odpočívají, radostného z mrtvých vstání očekávající – tělo Karla IV. dosavad jest neporušené. Cokoli o světlách, zpěvích a o jiných příhodách divných v často jmenovaným kostele sv. Víta, také i na Bílý Hoře viděných zde připomenuto jest, to všechno očití svědkové i nejenom katolíci, ale také Husitové, Luteriáni, Kalvini i jiní kacíři ...přísahau stvr dili.*⁹⁶ Přímou s bělohorskou bitvou souvisí líčení o Strakonickém obrazu Panny Marie, který pomohl bosý karmelitán P. Dominic á Jesu Maria zachránit z vypleněné johanitské komendy, a žehnal s ním katolickým oddílům na bojišti.

Nevídané věci se neděly pouze v Praze, ale i jiných městech, jak o tom podal zprávu jičínský jezuita, který se pokoušel tamní heretické obyvatelstvo vrátit do lůna katolické církve, a v čemž mu podle *Poselkyně* pomohl zázrak: „... *kněz Jan Flaxius z tovaryšstva Ježišového v městě Jičíně, v němž Pikharti měli své hnízdo, jedu nemocnau ženu starau k smrti již přihotovil a při ní, byla ona nekatolická, stoje, když jí Krista Pána pod spůsobau chleba v sv. hostii bydlicího již do úst podati mínil, hned z tý hostie krev hojně na patenu, na pozlacený talířek mešní, kapati počala; ona to vidíc, hned uvěřila, že pod spůsobau hostie neb chlebu jest také krev Kristova, čemuž prve nikdá věřiti nechtěla; také hned víru katolickou přijala i monoho jiných k ní tím zázrakem pohnula.*“⁹⁷

V *Poselkyni* je též zmiňováno uctívání milostných obrazů a jejich moc, která jim byla přikládána. Dočteme se tak na příkladu chrudimské podobizny Krista,⁹⁸ kopie římského svatolukášského originálu. O tuzemském obrazu je psáno: „*Ten tehdy obraz měl jest nadjemenovaný p. Jan Pfeiffer u veliké vážnosti a pobožnosti, k němu se ve všech auzkotech, těžkostech s neomylnau nadějí utíkával, kteráž jej nikdy neomylila, nýbrž vždy zkusil mocnau pomoc Boží...*“⁹⁹ Právě tento popis je shodný s mnoha jinými záznamy o zázračných obrazech a jevech je provázejících. Stejně tak i uváděný příklad, kdy Beckovský líčí pouť manželů hrabat Žďárských do Lorety, jako dík za narození dědice a plníce tak slib, který Bohu dali, je častým začátkem výstavby nějaké nové pobělohorské svatyně. Manželé Žďárští

⁹⁵ BECKOVSKÝ, J. F. (REZEK, Antonín ed.) *Poselkyně starých příběhův českých: díl druhý*. S. 292 – 293.

⁹⁶ Tamtéž, s. 293 – 294.

⁹⁷ Tamtéž, s. 310.

⁹⁸ K tomu např. PANOCH, Pavel. Chrudimský Kristus a zázračné souřadnice jeho barokní legendy. In: *Theatrum historiae : sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice / vedoucí redaktor Petr Vorel* Pardubice: Univerzita Pardubice 5, (2009) s. 39-62.

⁹⁹ BECKOVSKÝ, J. F. (REZEK, Antonín ed.) *Poselkyně starých příběhův českých: díl druhý*. S. 311.

po návratu z Itálie nechali na svém panství v hájku u Červeného Újezdu vystavit kopii loretánské kaple¹⁰⁰ a dali do ní dotýkaný obraz italského originálu. Kromě zmínky, že domek loretánský se „*doposavad skví mnohými zázraky*“, přidává autor ještě konkrétní příklad, aneb že: „... *velké množství hadův se spatřovalo a své oblíbené obydlí zde mělo, kteří však hadové hned, jak ta Lauretánská kaplička vystavena byla, z toho hájku se vyhostili.*“¹⁰¹

Další z hojně frekventovaných legend o založení místa milosti je sen, či vidění, a ani to v *Poselkyni* nechybí. Vztahuje se opět k Bechyni a františkánskému klášteru, kde nechal postavit kapli sv. Kalixta pobožný pan Adam ze Šternberku na popud snu, ve kterém se mu zemřelý papež Kalixtus zjevil. Líčení snu a následné výstavby kaple je doplněno ještě o další až pohádkový motiv: „... *pan Adam z Vídně dal ihned pro novau kaplu grunty kopati, kteří když se kopaly, nalezeni byli všem pro jich velikost divné člověčí hnátové, nepochybně z nějakýho obra v tom místě někdy pohřbenýho...*“¹⁰²

Některé další zázračné příklady, které v kapitole vážící se k období po bitvě na Bílé hoře Beckovský vypráví, se týkají opravdu rozličných věcí, jež v určitých případech sledují teologické zdůvodnění více a v některých méně. Za všechny lze uvést třeba několikerou proměnu vody ve studni na krev (v době morové rány), „pršení“ dubového listí v Praze po dobu přesně jedné hodiny, nebo nevysvětlitelný dým vycházející z Týnského chrámu. Opakem kladně udělených milostí jsou potom příběhy, kde dojde k potrestání člověka, jenž se svým chováním transparentně protivil Bohu, jako je uváděno u ševce, který pracoval o svátku a vypíchl si oko, nebo potrestání klejícího sedláka.

To vše patří k baroknímu vnímání světa a Beckovského dílo toto vnímání dokáže dnešnímu čtenáři poměrně snadno zprostředkovat, a to především díky velmi poutavému jazykovému stylu a díky jeho lásce k českým dějinám. Ač katolický kněz a řeholník, byl především velkým patriotem, což je znát nejvíce v pasážích o popravě sedmadvaceti českých povstalců po Bílé hoře, nebo v jeho zaujetí v době husitské, kterou vnímal přinejmenším jako rozporuplnou, na rozdíl od svých dalších současných barokních spisovatelů.

¹⁰⁰ K tomuto typu církevní stavby v prostoru našich zemí více BUKOVSKÝ, Jan. *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2000. 161 s., ISBN:80-7277-015-2.

¹⁰¹ BECKOVSKÝ, J. F. (REZEK, Antonín ed.) *Poselkyně starých příběhův českých: díl druhý*. S. 377.

¹⁰² Tamtéž, str. 394.

1.5 Zázraky a zjevení mezi barokem a moderním katolicismem

Ačkoli byla doposud věnována pozornost především třem barokním spisovatelům, neznamená to, že by se okruh literatury s podobným zaměřením ohraničoval pouze těmito jmény. Do skupiny kněží i laiků píšících o poutních místech a jejich milostech lze zařadit i díla o něco mladších, více či méně proslulých autorů. Dalším zástupcem jezuitského řádu, jenž měl intenzivní vztah k Panně Marii díky svému působení na Svaté Hoře, byl Josef Lauritsch se spisem o jičínské Panně Marii Rušánské.¹⁰³ Poměrně značně se však liší od pojetí Balbínova stylu vyprávění. V celém Lauritschově spise zabírá vyličení dějin a významných okamžiků a dobrodinců pouze sedminu textu, zbývajících 190 stran věnuje vypsání zázraků. Ty jsou oproti Balbínovým *Divám* řazeny chronologicky a popsány velmi stručně, až sumárně.¹⁰⁴ Lauritschovo dílo je však velmi cenné i po stránce ikonografické, neboť je doplněno o vyobrazení Panny Marie Rušánské na frontispisu i jeho popisu v díle.¹⁰⁵

Různé uchopení poutnické literatury je vidět i na jiných tehdy vznikajících knihách, což je případ díla *Vůdce cesty do Hájku*¹⁰⁶ z roku 1718, jejímž autorem je Marek Damascen, který téma rozšířil o cestovní pokyny pro poutníka, nebo o praktické léčebné rady, jež uvádí Vojtěch Václav Čapek a jeho kniha o východočeské Vroclavi¹⁰⁷ z roku 1722. Z prostoru východních Čech lze zmínit ještě pojednání o proslulých Malých Svatoňovicích z pera direktora náhodského panství Davida Antonína Nývltů.¹⁰⁸ Kromě oslavného úvodu o rodu Piccolomini a doporučených modliteb pro věřící, obsahovala kniha seznam nedoložených událostí, včetně seznamu zázraků způsobených léčivou mocí zdejší studánky. Stejně jako u jiných poutních míst, i tato publikace plnila roli reklamy a popularizace zdejšího kultu.¹⁰⁹

Propagace poutí a poutních míst končí s nastupujícím osvícenstvím a reformami Josefa II., a o zázracích se raději vůbec nepíše. Intelektuálové pod vlivem racionalismu posunuly mirakulární svět mimo rámec respektování, protože odporoval jasným přírodním

¹⁰³ Spis nejdříve vyšel v latině jako *Primum saeculum Divae Ruthenicae, seu historica relatio de origine...*, Reginae-Hradecii 1741, později v českém překladu jako *První věk Rodičky Boží Rušánské...*, Hradec Králové nad Labem 1743. Knihopis č. K04733.

¹⁰⁴ SLÁDEK, Miloš. Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka. S. 252.

¹⁰⁵ ROYT, Jan. K ikonografii frontispisu Lauritschovy knihy *První Věk Rodičky Boží Rušánské*. In: *Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc* / Praha: Národní galerie v Praze, 1996 s. 237-242.

¹⁰⁶ *Vůdce Cesty Wszech Pobožně Putugjcých do Hájku Swatého...*, Praha 1718, knihopis č. K05186.

¹⁰⁷ *Fons aquae vitae...*, Hradec Králové 1722, knihopis č. K01752.

¹⁰⁸ *Prospěšný Potok Wod ...*, Praha 1736, knihopis č. K06509.

¹⁰⁹ METELKA, Jaroslav. *Rebelie úpických občanů proti robotní povinnosti na stavbě kamenného kostela v Malých Svatoňovicích v roce 1830*. [cit. 1. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://svatonovice.sweb.cz/images/Rebelie1830.pdf>>.

zákonům a tehdejšími vědeckými poznatky. Zázrak se stal projevem náboženského fanatismu a nevzdělanosti, a tak víra v něj přežívala především v prostředí vesnickém.¹¹⁰

Tiskoviny i rukopisy obsahující zázračné jevy však nekončí s nástupem „dlouhého“ 19. století, jak by se mohlo zdát na první pohled. Relikty barokního poutnictví doznávaly zvláště na českém i moravském venkově i v průběhu nového věku.¹¹¹ Už první pražský biskup 19. století kníže Vilém Florentin Salm - Salm ve svých pastýřských listech krotí josefínské tlaky na barokní formy zbožnosti opětovným povolením náboženských průvodů, slavnostních procesí a jiných, pro poddanskou sebeidentifikaci, důležitých projevů.¹¹² Zakázány byly však poutě daleké, s výjimkou rakouského palladia v Mariazzell, čímž byl od poslední čtvrtiny 18. století až do poslední třetiny 19. století rozvinut směr lokálního poutnictví. S tím je spojena i výstavba kapliček a kostelů, které kopírují svá slavnější zahraniční poutní místa.¹¹³ Zázraky, i když v menší míře než v dobách vrcholného baroka, můžeme vysledovat na více poutních místech a dalo by se říci, že celkově mizí až s nástupem moderní doby. Avšak ani tento zlom nelze brát jako naprostý konec vnímání a uznávání zázračných zjevení a uzdravení. Stačí si připomenout dnes nejnavštěvovanější evropská poutní místa, jako jsou Lourdy, Fatima, nebo Medjugorje¹¹⁴, jejichž vznik klademe právě do druhé poloviny 19. století a první poloviny 20. století. A vlastně ani není nutné obracet se až za hranice českých zemí, případy podobné těm z Francie nebo Portugalska můžeme nalézt i u nás.

V první polovině 19. století takovým příkladem může být zázračné zjevení v obci Mcely na Nymbursku. V roce 1849 se zde údajně zjevila Panna Marie třem děvčatům. I když nebyly Mcely církevně uznány jako poutní místo, stojí toto zjevení za zmínku už jen proto, že v jeho popisu se odráží změny v žití i myšlení lidí z přelomu feudální a kapitalistické doby.¹¹⁵

Ještě více veřejnost zaujala událost ze severočeského Filipova v roce 1866, kde byla zázračně vyléčena po zjevení Panny Marie nemocná dívka Magdalena Kade. „Severočeské

¹¹⁰ PROKOPOVÁ, Zdeňka. "Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen. S. 5.

¹¹¹ K tomu více HOLUBOVÁ, Markéta. Barokní rezidua v poutích 19. století. Holubová, Markéta. In: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.0-09. března 2002 / Praha: KLP, 2003 s. 55-71.

¹¹² NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Praha: Scriptorium, 2010. 324 s., il. ISBN:978-80-87271-22-3, s. 18.

¹¹³ MACKOVÁ, Marie. Středoevropské poutnictví v 19. století. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu* / Brno: Moravské zemské muzeum, 2010 s. 175-180. S. 175.

¹¹⁴ Zázračná zjevení v Medjugorji, která se nachází v Bosně a Hercegovině, nebyla do dnešní doby schválena vatikánskou Kongregací pro nauku víry. Kvůli tomu byla ustanovena mezinárodní církevní komise pro přezkoumání pravosti zjevení. Závěry komise by měly být zveřejněny v nejbližších měsících. [cit. 31. 1. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=19436>>.

¹¹⁵ DÚDEK, František. *Příběh mcelského zázraku a jeho dozvuky na Libáňsku*. 1. část. 2. část. 3. část. Pokračování. Listy starohradské kroniky. 27, č. 1, 2, 3, 4, (2004) s. 18.

Lurdy“,¹¹⁶ jak se Filipovu začalo přezdívat, prosluly i dalšími zázraky, které byly nahlíženy spíše se skepsí, ale patřičně vyšetřeny církevní komisí, jež ve výsledku neshledala na rozvíjejícím se kultu nic proti článkům víry.¹¹⁷ Domek uzdravené byl proměněn v kapli, později přestavěn na kostel a v průběhu pár let se Filipov stal nejnavštěvovanějším poutním místem litoměřické diecéze. O tom, co se ve šluknovském výběžku stalo, byl během zasedání I. vatikánského koncilu zpraven i papež, jistě pod vlivem dalších mariánských zjevení, kterých bylo jen v 19. století celosvětově napočítáno neuvěřitelných 427.¹¹⁸

Svůj počátek v 19. století mají i jiná česká poutní místa, ale důležité je, že ani ta stará neupadala v novém století v zapomnění, stejně jako neupadly v zapomnění knihy zázraků, ve kterých se mohlo pokračovat - tam kde se dochovaly - nebo se zakládaly nové, rukopisné, popřípadě vycházely tiskem jako prvotiny. Některé z nich budou dále rozvedeny v této práci a na jejich příkladech demonstrovány změny i konstanty, které obsahovaly.

¹¹⁶ *Filipov, zvaný Lurdy severních Čech*. Filipov: Řád Otců redemptoristů, 1932.

¹¹⁷ Křížková, Marie Rút a Beneš, Benno. *Filipov = Philippsdorf: 13. 1. 1866*. Praha: Zvon, 1991. 95 s. ISBN 80-7113-039-7., s. 35.

¹¹⁸ NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* S. 55.

2. Vývoj bádání a současný stav

V československé a české historiografii nebyla problematika středověkých zápisů zázraků ještě nijak komplexně zpracována. Výjimkou snad můžou být informace o spisu českobudějovického faráře líčící 13 zázraků z roku 1500, které přinesl v 60. letech 20. století Karel Pletzer.¹¹⁹ Pokud se jedná o zahraniční literaturu, zde se setkáváme s pracemi zaměřenými na středověká mirákula častěji. Jedním z novějších příkladů může být studie polské autorky Anny Pobóg – Lenartowicz,¹²⁰ zabývající se zázračnými uzdraveními spojenými se životy dvou polských patronů – sv. Stanislava a sv. Hedviky. Analyzuje kategorie zázraků ze dvou spisů životopisů středověkých světců, a to spíše etnografickou cestou, ale celkově se zamýšlí také nad historickou hodnotou zaznamenané milosti jako takové. V anglosaském světě byla pozornost věnována středověkému poutnictví, posmrtným zázrakům a jejich vlivu na myšlení a fantazii lidí např. v díle Ronalda C. Finucana.¹²¹

Lépe dochovaná pramenná základna novověká dává vzniknout vícero pracím na téma zázraků. Zatímco v katolickém Bavorsku a jiných konfesijně vyrovnaných zemích začala vycházet literatura konkrétně zaměřená na knihy zázraků, vnímání nemocí i lidovou zbožnost v 17. a 18. století,¹²² u nás se historikové barokní religiozité a Božím milostem poměrně dlouho vyhýbali. Z českých autorů byl průkopníkem na poli zázračných jevů spojených s milostivými obrazy a velkými českými, moravskými a slezskými „Thaumaturgami“ historik Zdeněk Kalista. Ve svém díle „Česká barokní pout“¹²³ vydaném až po jeho smrti v roce 2001 se dotknul problematiky rukopisných i tištěných knih zázraků z větších poutních míst na našem území. Práce jako taková není zaměřená pouze na zázračné jevy, ale především na vnímání pouti samotné, na projevy barokní zbožnosti a na historii a legendy, které se k poutním místům vážou. Všechna tato kritéria demonstruje na pěti vybraných a příkladných poutních místech, jež reprezentují jakožto nejideálnější představitelé ostatní poutní místa

¹¹⁹ PLETZER, Karel. Spisek českobudějovického faráře Dr. Václava Haydera o zázracích v roce 1500. *Jihočeský sborník historický* 35, 1966, s. 71 – 78. In: PROKOPOVÁ, Zdeňka. "Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen. S. 7.

¹²⁰ POBÓG-LENARTOWICZ, Anna. „Miracula i ich wartość historyczna (na przykladzie średniowiecznych zywotów polskich). In: Svátec a jeho funkcie v spoločnosti I. Bratislava: Chronos, 2006, s. 187 – 198.

¹²¹ FUNICANE, C. RONALD. *Miracles and Pilgrims: Popular Beliefs in Medieval England*. Totowa: Rowman and Littlefield, 1977. 248 s. Detailněji potom s přihlédnutím k poznávání detailů každodenního života a dětství ve středověkých knihách zázraků TÝŽ. *The Rescue of the Innocents. Endangered Children in Medieval Miracles*, New York 1997.

¹²² Např. SCHREIBER, Georg, ed. et al. *Deutsche Mirakelbücher: zur Quellenkunde und Siedgebung*. Düsseldorf: Schwann, 1938. 169 s., [4 s.] obr. příl. Forschungen zur Volkskunde; H. 31/32. Z mladších potom GIERL, Irmgard. Bauernleben und Bauernwallfahrt in Altbayern: eine kulturkundliche Studie auf Grund der Tuntenhäuser Mirakelbücher, Beiträge zur altbayerischen Kirchengeschichte 21, 2. Heft, 1960, s. 5 – 164.

¹²³ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout: k religiozité českého lidu v době barokní*. Vyd. 1. Ed. Michaela Horáková, Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001, 287 p. ISBN 80-238-6883-7.

daných charakterů. Ve stejném duchu lze vnímat i starší obsáhlou práci moravského kněze-historika Karla Eichlera, jenž na konci 19. století ve svém dvousvazkovém díle postihl historii, vývoj poutních míst a poskytl i informace o zázracích, ale pouze pro území Moravy a rakouského Slezska.¹²⁴

K jisté renesanci v rámci bádání došlo až v posledním desetiletí 20. století, což lze jednoznačně chápat vzhledem k obratu na poli historiografie díky změně politického režimu u nás, i v ostatních zemích bývalého sovětského bloku. Nutno dodat, že povětšinou jde ale stále o studie publikované v odborném regionálním, někdy celostátním tisku. Jedni z prvních, kteří na problematiku barokních zázraků pohlédli po roce 1989, byli Jan Royt a Miloš Sládek.

Druhý jmenovaný ve své studii „Zázračná uzdravení a dobrotivá vzhlednutí v literatuře českého baroka“¹²⁵ určil poměrně jasnou koncepci, kudy se v bádání zázračných milostí ubírat. Sládek vycházel právě z výše zmíněných tištěných spisů barokních autorů, konkrétně z díla jezuita Josefa Lauritsche a jeho spisu o Panně Marii Rušánské z Jičína, na němž demonstroval, co vše lze sledovat na zápiscích z poutních míst. Jedním z aspektů, které do bádání zapojil, bylo chápání zázraků v rámci dané dobové mentality.

Roytova práce¹²⁶ z konce 90. let, velice zásadní pro studium milostných obrazů a soch ze 17. a 18. století, zase poskytuje informace ikonografické a legendické, jež se váží k různým, především mariánským, druhům zobrazení ať už českého, nebo zahraničního původu. I když zde nenalezneme žádný kompletní výčet milostí, jednotlivé příklady čtenáři ukáží, kde, proč a jak silně bylo dané umělecké dílo věřícími uctíváno. Spíše okrajově se zázračnou tematikou stejný autor zabývá ještě ve svých dalších článcích a studiích, které jsou věnovány poutím v době baroka v Čechách.¹²⁷

První velké pozornosti zaměřené výhradně na barokní knihy zázraků se dostalo od trojice autorů, jež se zaměřuje především na oblast jižních, jihozápadních a středních Čech. Od druhé poloviny 90. let dodnes publikovala řadu studií a článků Markéta Holubová, která se systematicky zabývá poutím místem Svatá Hora u Příbrami. K dějinám místa¹²⁸, tamní

¹²⁴ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, Díly 1. 1. a 1. 2. Brno 1887-1888.

¹²⁵ SLÁDEK, Miloš. Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka. In: *Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století*. Praha: Památník národního písemnictví 27, (1994) s. 247-271.

¹²⁶ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999. 362 s. ISBN:80-7184-662-7.

¹²⁷ Např. TÝŽ Barokní pout' v Čechách. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu* / Brno: Moravské zemské muzeum, 2010 s. 31-48. TÝŽ Barokní pout' a poutní místa. Památce Zd. Kalisty. In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*. 13, č. 3, (1991) s. 27-31.

¹²⁸ Např. HOLUBOVÁ, Markéta. Svatohorské poutě ve světle barokní doby. In: *Ab amicis oblatum. Josefu Vařekovi k 75. narozeninám*. Praha 2002, s. 17-36.

jezuitské rezidenci¹²⁹ a její knihovně,¹³⁰ a jezuitského řádu celkově napsala několik prací, které souvisí jak s poutěmi, tak se zázračnými příběhy.¹³¹ Analyzováním rukopisné svatohorské knihy zázraků z let 1662 – 1751, studiem úředně ověřených potvrzení o jejich pravosti, udala směr, jakým by se mělo bádání ubírat. Z uvedených zázraků vytvořila etnografické kategorie, jako je sociální skladba, věk, pohlaví a geografický původ omilostněných prosebníků. Navíc propojila textovou podobu příběhů s ikonografickou výzdobou poutního místa, která se nachází v celém prostoru ambitů.¹³² Další díla Markéty Holubové nadále souvisí s problematikou knih zázraků – např. zkoumá obraz smrti¹³³ v těchto dokumentech, nebo se věnuje mariánskému fenoménu v nich obsaženému.¹³⁴ Jako zvláštní a velmi přínosnou sondu do českého poutnictví a zázračných uzdravení lze vnímat autorčinu práci o hornouherském Šaštíně.¹³⁵ Sleduje česká procesí a uzdravené poutníky v dnes už zahraničním poutním místě, čímž podává výstižné srovnání s domácími knihami zázraků a jejich milostmi, zvláště pak z národnostního hlediska počtu votantů.¹³⁶

Jihočeským a jihozápadním zázrakům je věnována poměrně široká pozornost od Martina Gažiho. Speciálně se zaměřil na knihu zázraků z poutního místa Podsrp u Strakonice,¹³⁷ kde kromě stejných etnografických kategorií jako Holubová, uvažuje nad přínosem materiálu tohoto typu. Do popředí už nestaví poutní místo samotné, ale lid, který jej navštěvoval a jeho životní snáze i nesnáze. Akcentuje především, že prameny, jež mají charakter knih zázraků, jsou velmi užitečné nejen pro zkoumání církevních dějin, ale především disciplíny historické antropologie. Podsrpská kniha zázraků se Gažimu stala i

¹²⁹ HOLUBOVÁ, Markéta. Život ve svatohorské rezidenci v období baroka. *Český lid* 84, 1997, č. 2, s. 103-110. Taktéž M. HOLUBOVÁ – A. FECHTNEROVÁ, *Catalogus personarum et officiorum residentium ad S. Montem (1647-1773)*. Biografický slovník členů Tovaryšstva Ježíšova působících na Svaté Hoře u Příbrami v letech 1647-1773. Podbrdsko, Fontes 4, Příbram 2006.

¹³⁰ TÁŽ, *Katalog svatohorské knihovny. Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků* 15, 1998. Praha 2000, s. 182-247.

¹³¹ HOLUBOVÁ, Markéta. Soupis tištěných sbírek zázraků jezuitských poutních míst. In: *Miscellanea. Národní knihovna České republiky. Oddělení rukopisů a starých tisků*. Praha: Národní knihovna ČR 17, (2001-2002 [vyd. 2003]) s. 116-132.

¹³² HOLUBOVÁ, Markéta. Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků. *Český lid* 89, 2002, s. 217-238.

¹³³ HOLUBOVÁ, Markéta. Obraz smrti v barokních knihách zázraků. In: „*Vita morsque et librorum historia*“. *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*. Opera romanica 9, 2006, s. 215-226.

¹³⁴ HOLUBOVÁ, Markéta. Panna Marie ve světle barokních knih zázraků. In: *Svātec a jeho funkcie v spoločnosti*. Sv. II. Bratislava 2006, s. 105-113.

¹³⁵ M. HOLUBOVÁ, Čeští poutníci a slovenský Šaštín ve světle „knih milostí“. *Slovenský národopis* 56, 2008, č. 2, s. 146-156.

¹³⁶ Ze slovenského prostředí dále např. František MIKULÁŠ, František- PŘIŠEGEM, Ján - VELIČKA, Drahomír. *Dubnická kniha zázrakov*. Dubnica nad Váhom: Rímskokatolícka cirkev, 2012. 181 s. ISBN:978-80-971035-9-0.

¹³⁷ GAŽI, Martin. "Srpské utočiště". Podsrpenský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. In: *Jihočeský sborník historický* / České Budějovice: Jihočeské Muzeum v Českých Budějovicích 72, (2003) s. 35-69.

pramenem pro studium vnímání nemoci¹³⁸ a zázračných uzdravení venkovského obyvatelstva v 18. století, čímž tato studie vnáší do problematiky více světla z hlediska medicíny. Gažiho studie nejsou orientovány pouze na prostředí venkova, ale také na zázraky dochované z městského prostředí. Stejně jako Sládek uchopoval problematiku skrze dílo Lauritschovo, Gaži rozebral taktéž barokní spis od kněze-literáta Jana Floriána Hammerschmidta, který ve svých rukopisech, konkrétně v jedné knize zázraků, uváděl soupis milostí udělené občanům Českých Budějovic v 17. století a v další knize milosti klatovských občanů. Dobovou mentalitu omilostněných věřících pozoruje Gaži na votivních gestech a sakrálních útočištích v období moru, a také na angažovanosti městské komunity, zvláště jejích reprezentantů.¹³⁹

Především z lékařského hlediska k tématu často přispívá Karel Černý, zvláště v případě zázračných soupisů a náhlých uzdravení v dílech řeholníků jezuitského nebo dominikánského řádu. Kromě definování zázraku v průběhu dějin, publikoval komparativní analýzu rukopisu jezuita Jana Millera a rukopis výše zmíněného kněze Hammerschmidta.¹⁴⁰

Nelze opomenout druhou významnou autorku, jejíž studium jihočeských knih zázraků přispělo k rozšíření tematického obzoru. Zdeňka Prokopová se zaměřuje jak na novověké poutě obecně,¹⁴¹ tak na menší jihočeská poutní místa lokálního charakteru a tamní dochované knihy zázraků, které rozebrala a částečně editovala ve své rigorózní práci.¹⁴² S těmito výsledky posléze operovala i ve své studii, kde se zaměřuje jednak na historiografický vývoj zázračných uzdravení u nás i v Evropě, a jednak zde porovnává středověké a novověké podoby knih zázraků a formy jejich vedení.¹⁴³

Zájem o moravská poutní místa a zázraky, jež se na nich udály, se v posledních letech rozrostl i na Moravě a zdejších akademických pracovištích. K tomuto silícímu zájmu lze s pochopením přihlédnout vzhledem k poměrně hustší síti poutních míst, která se na rozdíl od těch českých vyznačuje i řadou opravdu drobné sakrální architektury,¹⁴⁴ a nepochybně i vzhledem k větší religiozitě moravského obyvatelstva.¹⁴⁵ O problematiku barokního

¹³⁸ GAŽI, Martin. "K lékařce nebeskej". Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století. *Kuděj* 6, 2004, č. 1, s. 17-31.

¹³⁹ GAŽI, Martin. *Vesmírná jeviště v "lidských bíd hospodách". Barokní zázraky v dějinách Českých Budějovic a Klatov od Jana Floriána Hammerschmidta*. *Folia Historica Bohemica* 24, 2009, č. 1, s. 21 – 55.

¹⁴⁰ HAVLÍK, Jiří M., - ČERNÝ, Karel. *Jezuité a mor*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 214 s., il. (Knižnice Dějin a současnosti. 34.) ISBN:978-80-7106-967-6.

¹⁴¹ Např. PROKOPOVÁ, Zdeňka. Poutník. In: Bůžek, V. – Král, P. [eds.]: *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 258–260.

¹⁴² TÁŽ. „*Virgo potens*“. *Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století* (Historický ústav Jihočeské univerzity). České Budějovice 2003.

¹⁴³ TÁŽ. "Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen. *Kuděj*. Časopis pro kulturní dějiny. 6, č. 1, (2004) s. 3-16.

¹⁴⁴ [cit. 5. 2. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6496693>>. Viz obrázek č. 1 tamtéž.

¹⁴⁵ [cit. 5. 2. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.czso.cz/xh/redakce.nsf/i/sldb_graf3>.

poutnictví a částečně i soupisy zázraků se již léta zajímá Jiří Mihola, který svým článkem o barokních poutních na Moravě,¹⁴⁶ přispěl do sborníku „Na cestě do nebeského Jeruzaléma“,¹⁴⁷ jež editoval. Knihy zázraků a různé zmínky o zázračných milostech byly zkoumány především na těch nejvýznamnějších moravských thaumaturgách. Z novějších může být příkladem přímo kniha Iva Speráta, věnovaná Matce Boží Brněnské, která měla taktéž svůj zázračný rádius.¹⁴⁸ Největší pozornosti se zatím dostalo patrně Panně Marii Tuřanské. Ze starší literatury se jí věnoval již zmíněný Zdeněk Kalista, a některé zázraky z tuřanského Hausprothocolu jmenuje Josef Kratochvíl¹⁴⁹. Avšak komplexní analýzu tohoto pramene provedla ve své bakalářské práci Lenka Pospíšilová.¹⁵⁰ Autorka zkoumala latinsky psaný rukopis a zaměřila se především na typologii zázračných uzdravení a to v konkrétním časovém období. Práce by se velmi hodila například ke komparaci s nějakou jinou zápisnicí z českého či moravského prostředí. Ze studentských prací je potřeba zmínit ještě rozbor Křtinské knihy zázraků od Anny Horákové.¹⁵¹ Rozbor převážně česky psaného opisu originální knihy zázraků je jasně ovlivněn etnologickým zaměřením studentky, dalo by se však říci, že zkoumané kategorie odpovídají těm, které ve svých studiích nastínila Markéta Holubová a dokonce je autorka i rozšiřuje. V neposlední řadě se tématem taktéž ve své bakalářské práci zabývala Kateřina Dlouhá, která zkoumala knihu zázraků ze Skočic u Žlutic,¹⁵² konkrétně latinský rukopis, který je dílem arcibiskupské komise, jež byla kvůli zázračným uzdravením svolána. Autorka se zaměřuje hlavně na výpovědi svědků a prosebníků a také na typologii zmíněných nemocí.

Pokud bych měla uvést příklad některých prací, zabývajících se jinými než jihočeskými a jihomoravskými knihami zázraků, potom jimi jsou rozhodně studie o východočeské Vraclavi¹⁵³ nebo severočeském Bohosudově¹⁵⁴, Kostomlatech a Jeníkově¹⁵⁵. O

¹⁴⁶ MIHOLA, Jiří. Barokní poutnictví na Moravě. In *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích v evropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010. ISBN 978-80-7028-359-2, s. 47-80.

¹⁴⁷ *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. [Ed.]: Jiří Mihola. Brno: Moravské zemské muzeum. 2010. 234 s. ISBN 978-80-7028-359-2.

¹⁴⁸ SPERÁT, Ivo. *Thaumaturga Brunensis. Divotvůrkyně brněnská*. [Ed.]: Sperát, Ivo. Brno: 2011. 101 s. ISBN:978-80-904312-4-9.

¹⁴⁹ KRATOCHVÍL, Josef. *Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky Matky Boží v "Trní" na poutním místě v Tuřanech na Moravě*. Praha: Nové město, 1998. 118 s.[Reprint části sborníku "Kancionálek Cyrillský", který vyšel v Brně 1892, nákl. Cyrillské jendoty brněnské.] ISBN:80-238-3033-3.

¹⁵⁰ POSPÍŠILOVÁ, Lenka. *Zázračná uzdravení Matky Boží tuřanské na přelomu 17. a 18. Století*. (bakalářská práce) Pedagogická fakulta MU Brno, 2007.

¹⁵¹ HORÁKOVÁ, Anna. *Křinská kniha zázraků. „Zázračná uzdravení“ v Oudolí křtinském. Analýza a statistiky*. (bakalářská práce) MU, Brno 2008.

¹⁵² DLOUHÁ, Kateřina. *"Za Panenkou Skákavou" Mariánské Skoky v kontextu pobělohorské poutní tradice Čech*. (bakalářská práce) MU Brno, 2012.

¹⁵³ OPPELTOVÁ, Jana, - SLAVÍKOVÁ, Věra, - KROUPOVÁ, Jana. Praměny k poutnímu místu Vraclav u Vysokého Mýta. Kniha zázračných uzdravení z let 1738-1811. In: *Orlické hory a Podorlicko. Sborník*

zajímavý příspěvek se jedná v případě Vraclavi, obsahuje totiž jak analýzu rukopisného pramene s přihlédnutím ke knihopisu z 20. let 18. století,¹⁵⁶ který o poutním místě vyšel tiskem, tak edici všech více než padesáti zázračných uzdravení. Zázraky jsou interpretovány též z balneologického hlediska, neboť se zde nacházel léčivý lázeňský pramen.

vlastivědných prací. Přírodou. Dějinami. Současností. / Rychnov nad Kněžnou: Muzeum a galerie Orlických hor 15, (2008), s. 217-246.

¹⁵⁴ POLÁČKOVÁ, Iva. *Projevy barokní zbožnosti ve světle knih zázraků na příkladu jezuitského poutního místa Bohosudova u Teplic.* (bakalářská práce) UJEP Ústí nad Labem, 2007.

¹⁵⁵ HONYS, Vít. Zázračná vyslyšení z Jeníkova a Kostomlat pod Milešovkou - dvou barokních zapomenutých mariánských poutních míst severních Čech. Honys, Vít. In: *Folia Historica Bohemica* / Praha: Historický ústav 24, č. 1, (2009) s. 57-76.

¹⁵⁶ ČAPEK, Václav Vojtěch. *Fons aquae vitae...*, Hradec Králové 1722, knihopis č. K01752.

3. Barokní knihy zázraků v Čechách a na Moravě

Jak už bylo nastíněno v předchozích kapitolách tohoto textu, tradice evidovat milostivá vyslyšení fungovala na poutních místech napříč Evropou od středověku až po 19. století, z čehož nejvýznamnější roli hrají barokní knihy zázraků, kterých se dochovalo nejvíce. Barokní soupisy milostí mohou mít několik podob, stejně jako zázračné sochy a obrazy samotné neměly jednotný charakter a každá měla nějaké své specifikum. Nutně nezáleželo na tom, zda mělo poutní místo význam spíše lokální nebo bylo věhlasné a jedno z nejnavštěvovanějších, knihy zázraků se v baroku stávaly téměř nedílnou součástí všech poutních míst.¹⁵⁷ Rozdíly však lze spatřovat ve způsobu jejich vedení, formě i vzhledu. Proslulým poutním místům se věnovala barokní literatura, která v tištěné podobě nabízela čtenářům historii poutního místa a právě informace o udělených milostech a zázračných událostech. Některé řády, například jezuité, dokonce vydávaly čistě soupisy zázraků z poutních míst v Čechách a na Moravě, která jimi byla spravována.¹⁵⁸

Zde se nabízí srovnání knih zázraků rukopisných, které měly charakter osobní povahy, a těch tištěných, jež vycházely s jistým časovým odstupem od daných událostí. Tiskem šířené knihy zázraků navíc obsahovaly zázraky, které prošly určitým výběrem, jak tomu bylo například ve Svaté Hoře, již byl věnován taktéž Balbínův spis „*Diva Montis Sancti*“.¹⁵⁹ Své limity mají i rukopisné knihy, které jsou pro badatele jistě přínosnější než tištěné, neboť nepřicházejí o svou bezprostřednost. Rukopisy jsou do jisté míry stylizované a podléhají rozpoložení, ve kterém se zrovna nacházel vyprávějící člověk. Pokud šel učinit výpověď o zázraku přímo na místě, činil tak ještě pln euforie a pod vlivem *genia loci*.¹⁶⁰

Stejně tak ale mohou být zázraky evidovány v pamětních knihách, Hausprothoccolech nebo farních či konventních kronikách.¹⁶¹ Ona mnoholicnost způsobu zaznamenávání je dána tím, jaké bylo ono poutní místo samotné. Zatímco odlehlé kostelíky a kapličky uprostřed krajiny měly častěji své zvláštní zápisnice a spravovány byly administrátory z nějakých okolních far, poutní kostely sloužící i jako farní disponují zápisy spíše v knihách farní agendy. Způsob vedení těchto zápisů závisel jednak na správě poutního místa a jednak na přístupu,

¹⁵⁷ KALISTA, Zdeněk a Michaela HORÁKOVÁ. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*, s. 65.

¹⁵⁸ HOLUBOVÁ, Markéta. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu*. Praha, EÚ AV ČR 2009, ISBN 978-80-87112-30-4, s. 18.

¹⁵⁹ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 219.

¹⁶⁰ PROKOPOVÁ, Zdeňka. *"Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen*, s. 16.

¹⁶¹ MIHOLA, Jiří. Barokní poutnictví na Moravě. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu* / Brno: Moravské zemské muzeum, 2010 s. 49-82., s. 64.

kteřý věřící volili, když jim udělené milosti nahlašovali. Celkově však, s mírným přihlédnutím k nehomogenitě všech pramenných materiálů, můžeme pro ně uvést souhrnné pojmenování „knihy zázraků“ (*Mirakelbuch, liber miraculosis*). Co už jako knihy zázraků vnímat nelze, ale s problematikou úzce souvisí a mohlo by badatelsky do sbírek zázraků přispět, jsou šlechtické cestopisy barokních kavalírů, kteří různá poutní místa navštívili.¹⁶²

Forma zápisů v tištěných i rukopisných knihách mohla mít několik variant. Co do počtu zázraků se můžeme setkat se zápisy, které jich obsahují stovky až tisíce, jiné pouze desítky pouze pro ilustraci. Někdy bývají popsány zázraky jen z některého období historie poutního místa, v rámci pár let, jako je tomu v případě Svaté Hory. Nejčastěji jejich autor volil řazení zázraků chronologicky za sebou, jak se udály. Odděleny od sebe byly letopočty, popřípadě měsíce nebo daty. Takové řazení bylo jistě logické, na čtenáře mohlo ovšem působit monotónně. Setkáváme se proto i s dělením tematickým, které bylo možná přehlednější, ale jistě náročnější. Pokud autor zápisů zvolil řazení podle druhu zázraků, jistě dospěl k některým, které nemohl zařadit do žádné kategorie. Musel tak vytvořit buď zvláštní kapitolu věnovanou neobvyklým zázrakům, nebo je podřídil některým jiným kategoriím.¹⁶³

Existovaly i další způsoby evidence, například ryze statistického rázu, kdy duchovní vypsali tematické skupiny udělených milostí a k nim už připsal pouze počet zázraků na dané téma.¹⁶⁴

Stejně i způsob jakým se mirákula do soupisů dostávala, nebyl jednotný. Správce místa a zapisovatel mohl čerpat z přímé výpovědi omilostněného aktéra a případně jeho svědka. Dále mohl dostat písemnou zprávu, kterou buď založil do Hausprothocolu, nebo ji opsal ve stejné či zkrácené formě do zápisnice, anebo milost zaevidoval na základě votivního daru či tabulky, jež s sebou nesly většinou nějaký textový projev zdůvodňující věnování. Na osobě zapisovatele – kněze, řeholníka – záleželo především. Někteří zázraky nezapisovali, neboť si nebyli jisti jejich průkazností, jiní naopak zaznamenávali a činili tak na příkaz představených a někteří se pro aktivitu evidence nadchli sami z vlastní iniciativy či zainteresováním do zázračné problematiky.¹⁶⁵ A samozřejmě existovali i duchovní bránící se této popularizaci daného poutního místa za podpory soupisu zázračných jevů a během jejich správy se v knihách zázraků neobjevil ani jediný záznam.¹⁶⁶

Nejvíce však záleželo na obsahu sdělení, na tom, jak byl zázrak popsán. Pro baroko byla typická obsáhlost a detailnost. Po uvedení jména, povolání a bydliště dotyčného

¹⁶² ROYT, Jan. Barokní pout' a poutní místa. Památce Zd. Kalisty. S. 28.

¹⁶³ SLÁDEK, Miloš. *Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka*. S. 248.

¹⁶⁴ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku: (16. - 18. století)*. III., s. 76 – 77.

¹⁶⁵ GAŽI, Martin. O rozumnosti bez rozumu a brečťanu příběhů. S. 231 – 232.

¹⁶⁶ VOHRALÍKOVÁ, Terezie. *Poutní místo Kostelní Vydří: od baroka do současnosti*. (Bakalářská práce), Univerzita Pardubice, 2012. S. 45 Dostupné z URL: < <http://hdl.handle.net/10195/47613>>.

šťastlivce, následovalo popsání samotného zázraku. Milostná vyslyšení byla převážně psaná formou vyčerpávajících příběhů. Ve výjimečných případech byl zápis prokládán otázkami a forma sdělení se tak podobala spíše výslechu trestně-právní povahy.¹⁶⁷ Protože barokní člověk vnímal jakékoliv ohrožení na životě, nemoc nebo nehodu jako Boží záměr, nikoliv náhodu, pokládal za svoji povinnost poděkovat za ušetření svého života. Bylo proto běžné, že se k popsání udělené milosti připisovalo i citové rozpoložení osoby, která jí byla obdařena, což byly zpravidla díky a příslibení votivního daru, popřípadě důkaz o jeho darování.¹⁶⁸ V knihách zázraků se objevují i negativní sdělení, spojená často s nevyplněním slibu zázračně uzdraveného člověka, který byl za svou pýchu a nevděčnost potrestán zpravidla recidivou nemoci.¹⁶⁹

Obsahy knih zázraků tak představují velice zajímavý pramen, v němž se zrcadlí hned několik dobových rovin. Nabízí nám díky své poměrně dobře zavedené struktuře informace o historii a legendických počátcích poutního místa, hojnosti jeho návštěv, dále lze sledovat zázračný rádius milostného obrazu díky geografickému složení prosebníků a stejně tak i sociální rozvrstvení prosebníků spolu s pestrou škálou různých nemocí a neduhů, jež sužovaly novověkého člověka. Velkým přínosem jsou i z pohledu historické antropologie, protože ze zápisů vyplývají neformální vztahy široké společnosti. Tento typ pramene má nespornou výhodu v tom, že na výše uvedené aspekty můžeme skrze něj nahlížet z perspektivy jedince, na rozdíl od pramenů centrálního a reglementačního charakteru.¹⁷⁰

3.1 Zázračná vyslyšení z Kostelního Vydří

3.1.1 Stručná historie poutního místa a zázračného obrazu

Dějiny poutního místa v Kostelním Vydří, se zaměřením na období baroka až do současnosti, byly tématem předchozí práce, proto zde uvedu pouze nejnútnejší informace, jež bezprostředně souvisí se zázračnými událostmi, které obsahuje tamní kniha zázraků.

¹⁶⁷ PROKOPOVÁ, Zdeňka. *"Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen.* S. 14.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 5.

¹⁶⁹ GAŽI, Martin. O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. S. 232

¹⁷⁰ HOLUBOVÁ, Markéta. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu.* Praha, EÚ AV ČR 2009, ISBN 978-80-87112-30-4, s. 16.

Obec Kostelní Vydří se nachází v jihozápadním koutě Moravy, dva kilometry jižně od Telče, půl hodiny pěší cesty od Dačic a tři hodiny chůze od rakouských hranic. Hora karmelská se vypíná „ v nejpěknější krajině Jihlavského kraje“¹⁷¹, obklopená z jedné strany českomoravskou vrchovinou, z jihu pahorkatinou chránící městečko Slavonice a na východ kopci sousedícími s Novou Říší. Poutní místo obehnané vzrostlými lípami připomíná biblickou horu, zvláště když k němu poutníci přichází od Telče, neboť k cíli je potřeba zdolat táhlý kopec začínající dole v obci.

O jeho legendickém založení pojednává samotná kniha zázraků těmito slovy:

„Na místě, na němž byla zbudována u Kostelního Vydří kaple od hory Karmelské, dalo se nejdříve spatřit sloupek, u kterého bylo Léta Páně 1680 častěji vidět v noci jasné světlo. Když lidé světlo viděli, bylo místo navštěvováno, ale nic nebylo shledáno.“¹⁷²

Ke kopci nad Kostelním Vydří opravdu vedla podél lesíka cesta, při níž stál sloupek se zašlým obrázkem. Nikde však není zmínky o tom, koho měl obraz připomínat či představovat.¹⁷³ Právě v tom místě se znovu roku 1698 začala objevovat ona záhadná záře,¹⁷⁴ zvláště o sobotách, jež byly zasvěceny Panně Marii. Lidé se tomu divili a k oné záři často chodívali, možná ze zvědavosti, snad z pověřivosti za poklady.¹⁷⁵ Kvůli pověrám a domněnkám kolujícím mezi lidmi, odhodlal se místo prozkoumat i majitel panství Gerhard Jindřich Butz z Rolsberku. Ani on nenašel racionální vysvětlení či příčinu sobotních světel. Jako bohabojný člověk došel k závěru, že prostřednictvím záře dává Bůh najevo přání, být uctíván právě zde. Bylo tedy zapotřebí vše zkonzultovat s někým fundovanějším v duchovní oblasti. Protože se na telečském panství právě zdržoval P. Karel Felix Slavata,¹⁷⁶ bývalý

¹⁷¹ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 294.

¹⁷² Archiv římskokatolické farnosti Kostelní Vydří, *Consignatio Gratiarum*. Kniha zázraků není paginována ani foliována. Pokud nebude v dalším textu uvedeno jinak, vycházím z její analýzy.

¹⁷³ Srov. TIRAY, Jan. *Dačický okres*. Vlastivěda moravská, Brno 1925., s. 228.

¹⁷⁴ Legendický motiv světel, záře či plamenů jako iniciační prvek při zakládání poutních míst nebyl v tomto prostoru neobvyklý. V nedalekých Slavonicích podobně vznikl poutní kostel na místě pohozených hostií, na něž upozornila nadpřirozená záře. Stejně tak v Příbyslavicích u Třebíče byl obraz Panny Marie osvětlen a tak začal být uctíván. In: CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří: 300 let poutního místa a 100 let karmelitánského kláštera v Kostelním Vydří*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, 109 s. ISBN 978-807-1952-442, s. 15.

¹⁷⁵ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 295.

¹⁷⁶ Karel Felix Slavata od svatě Terezie zastával různá vedoucí místa v řádových strukturách, z toho v letech 1680 – 1683 byl generálním představeným bosých karmelitánů v Itálii. Zázračně působí i jeho cesta právě k tomuto povolání. Podle pověsti spadl mladý hrabě Jan Karel Jáchym Slavata při lovu do vlčí jámy nedaleko Vanova. Ve smrtelné úzkosti se nacházel celou noc, neboť nikdo neslyšel jeho volání o pomoc. V té chvíli zaslíbil Bohu, že když bude vysvobozen, vstoupí do toho řádu, jehož příslušníka prvně spatří. Druhého dne byl opravdu objeven vanovskými sedláky a zachráněn. Když potkal jako prvního řeholníka karmelitána, vstoupil k „bosé“ větvi řádu a přijal jméno Felix. Jeho matka Františka Slavatová nechala rok poté události vystavět nad jámou kapli, zvanou Olivetskou. Dnes je votivní kaplička známá spíše podle svého zasvěcení sv. Karlu Boromejskému a v jejím interiéru se nachází freska připomínající důvod vzniku. In: ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*, s. 216.

generální představený bosých karmelitánů, obrátil se majitel Kostelního Vydří právě na něj. Slavata usoudil, že záře objevující se vždy v sobotu má význam mariánský. Poradil pánu z Rolsberka, aby nechal namalovat obraz Panny Marie Karmelské a umístil jej namísto sloupku. Roku 1709 byla postavena panem Gerhardem malá kaplička z kamene a pálených cihel, do níž byl obraz Panny Marie Karmelské vložen a posvěcen P. Karlem Felixem Slavatou. Ten místu udělil odpustky pro ty, co k němu budou putovat a vykonávat pobožnosti. Od té doby ustala sobotní záře nad Kostelním Vydřím a lidé se místo za poklady chodili poklonit Panně Marii Karmelské.¹⁷⁷

Obraz samotný je nanejvýš důležitý, neboť nebýt jeho, nebylo by ani mariánských ctitelů, ani zaznamenaných milostí. Objednavatelé díla byli manželé¹⁷⁸ Gerhard Jindřich Butz z Rolsbergu a Marie Helena Hillebrandová z Reinegg, což dokládají erby obou manželů v dolních rozích obrazu. Stejně jako letopočet „1709“ v obou horních rozích, nejsou erby vidět. Zakrývají je kovové paprsky vystupující z rámu, které připomínají tajemnou záři stojící u počátku vzniku obrazu i poutního místa. Slavata sice obraz nedaroval, nicméně je možné, že jeho řádová příslušnost ovlivnila jeho vzhled. Kvůli památce řeholníka jako jednoho ze zakladatelů poutního místa by bylo pochopitelné, kdyby vyobrazená Panna Maria měla kopírovat některou z Madon uctívanou u bosých karmelitánů. Při pohledu na vyderský obraz však spatříme jasnou podobu s italskou ikonou „La Bruna“,¹⁷⁹ rozšířenou v prostředí klášterů a kostelů obuté větve řádu. Je však málo pravděpodobné, že by neznámý autor obrazu z Kostelního Vydří viděl Pannu Marii Snědou na vlastní oči, a zřejmě ji neviděl ani na obrázku. Nabízí se však teorie o vzoru jiného obrazu podle ikony La Bruna, a to o Panně Marii Neapolské z kostela u sv. Havla v Praze, kde působili karmelitáni. Havelský a Vyderský obraz mají společný ikonografický typ madony „Eleusa“, škapulíř, korunku na hlavě Panny Marie a květinový věnec kolem celého vnitřního rámu.¹⁸⁰ Otázka autorství milostného obrazu z Kostelního Vydří a jeho příbuznosti s jinými výtvarnými díly není dodnes zodpovězena, i když některé teorie se o to pokoušely.¹⁸¹

¹⁷⁷ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří: 300 let poutního místa a 100 let karmelitánského kláštera v Kostelním Vydří*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, 109 s. ISBN 978-807-1952-442, s. 16.

¹⁷⁸ Nikoliv P. Karel Felix Slavata sám, jak uvádí některé starší publikace, např. *Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách* : pořádáno ve spolupráci s Ministerstvem kultury České republiky. Vyd. v KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1993, 79 s. ISBN 80-855-2743-X.

¹⁷⁹ Více k tomuto ikonografickému zobrazení Panny Marie např. ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. S. 226, 233, 315.

¹⁸⁰ CETKOVSKÝ, Gorazd. *Původ obrazu Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří*. Dačický vlastivědný sborník 3, 2005, s. 137 – 145.

¹⁸¹ Např. BOUBÍN, Michal. Několik poznámek k historii karmelitánského kláštera v Kostelním Vydří a jeho staré knihovny. *Dačický vlastivědný sborník* 1, 2001, s. 33 – 46.

Ke kapličce s obrazem Panny Marie Karmelské přicházelo stále více lidí ze zdejšího kraje a těmto velkým návštěvám přestala malá kaple vyhovovat. V jejím prostoru nebylo možné sloužit mši svatou a byla také značně poničená. S těmito argumenty se roku 1735 obrátil Matěj Jindřich Butz z Rolsbergu na olomouckou konzistoř, aby dostal svolení vystavět kapli novou. Díky opakovaným žádostem byl Matěji Jindřichovi po dvou letech souhlas konzistoře dán, a proto mohl roku 1737 začít stavět. Sám na dílo přispěl částkou 2019 zlatých.¹⁸² Nová kaple Panny Marie Karmelské byla benedikována 11. dubna 1738 želetavským farářem, olomouckým kanovníkem a také synem Matěje Jindřicha – Janem Matějem Butzem z Rolsbergu. První mši zde sloužil druhý stavebníkův syn a taktéž kněz Josef Ignác.¹⁸³

Od té doby přibývalo poutníků a u Panny Marie Karmelské se pro jejich potřeby konaly bohoslužby, a to vždy o sobotách a vigiliích svátků, jak povolila roku 1739 brněnská konzistoř. Místu ovšem chyběl dostatečný počet kněží, kteří by se o poutníky i místo samotné postarali. Ani ve vsi nebyla od 16. století žádná katolická samostatná duchovní správa, kostel spravovali kněží z Telče nebo Dačic. Nový majitel panství Josef Ignác Butz z Rolsbergu,¹⁸⁴ v té době brněnský a olomoucký kanovník, se proto rozhodl vybudovat příbytek pro správce poutního místa. Stavba probíhala v letech 1746 – 1752 a spolu s vyderským pánem se o ní zasadil probošt brněnské kapituly hrabě Matěj František Chorinský.¹⁸⁵

Budova, jež vyrostla na jih od mariánské kaple, neměla podobu kláštera. Od konce 19. století se sice mezi lidmi tradovalo, že byla postavena pro karmelitánský řád, ale tuto domněnku nelze vyvrátit ani potvrdit. Pro podobná tvrzení může hovořit argument, že karmelitáni byli vybráni, aby byla uctěna památka P. Felixe Slavaty, jednoho ze zakladatelů poutního místa. Možná i ona podobnost kopce nad vyderskou vesnicí s izraelskou horou Karmel byla v mysli obyvatel zakořeněna natolik, že příchod tohoto řádu o sto padesát let později byl samozřejmostí. Nová budova měla sloužit správci poutního místa, který poskytne poutníkům možnost svaté zpovědi a bude také pečovat o duchovní život ve vsi. Prvním

¹⁸² BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří* (diplomová práce). FF Masarykovy Univerzity v Brně 2004. S. 8.

¹⁸³ Cetkovský s Charouzem zde vysvětlují chybný překlad latinského textu *Consignatio gratiarum*. Často je kvůli této chybě psáno, že se jednalo o primiční mši Josefa Ignáce, ne o první mši v nové kapli. In: CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 22.

¹⁸⁴ Matěj Jindřich Butz z Rolsbergu umírá roku 1748 a dědicem se stává nejstarší syn František Josef, který umírá rok po otci. Jeho mladší bratři si rozdělili majetek tak, že Heřmanu Antonínovi připadla Maříž a Josefu Ignáci Kostelní Vydří. In: BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, s. 187.

¹⁸⁵ Hrabě Chorinský od roku 1777 prvním biskupem brněnské diecéze. *Karmel v Čechách*, s. 18.

správce se v roce 1753¹⁸⁶ stal P. Matěj Filkuka, který byl od roku 1754 také farářem nově obnovené farnosti Kostelní Vydří.¹⁸⁷

Druhá polovina 18. století znamenala pro poutní místo nad Kostelním Vydřím zlaté časy. Oblíbenost místa vystihuje počet věřících, které jej během roku 1780 navštívili. Údajně jich mělo být až 29 000. Podle svědectví slavnického faráře se během jednoho dne na místo dostavilo až 8 000 lidí.¹⁸⁸ A právě velká obliba poutního místa vyvolala spor vrcholící především v polovině 18. století. Už v roce 1742 se dačický děkan Václav Filkuka ohradil proti rozhodnutí biskupa Arnošta z Lichtensteina, který povolil sloužit u Panny Marie Karmelské bohoslužby. Duchovní z Dačic těžko snášeli, že jim farníci odchází na mše do Kostelního Vydří. I když jedna ze stížností dačického děkana Jana Neulingera hovoří o „svaté válce“ mezi Vydřím a Dačicemi, rozvoj a oblibu poutního místa Panny Marie Karmelské se zastavit nepodařilo.¹⁸⁹ Stavební činnost, spory mezi Vydřím a Dačicemi a další faktory se však promítly do vedení a obsahu samotné knihy zázraků.

3.1.2 Consignatio gratiarum - Potvrzení projevů milostí poskytnutých s pomocí Nejblahoslavenější Panny Marie Karmelské u Kostelního Vydří

Hovoříme-li o vyderské knize zázraků, představme si spíše sešit o velikosti formátu A3, jehož stránky nejsou linkovány. Celé dílo je psané rukou v latinském jazyce a titulní strana sešitu nese nadpis „*CONSIGNATIO GRATIARUM*“¹⁹⁰ vytvořený inkoustem, který se propíjí i do stránky následující. Následuje podnadpis „*Ope Beatissimae Virginis Mariae de monte Carmelo prope Kirchwidram obtentorum*“.¹⁹¹ Na druhé straně seznamuje autor čtenáře ve zkratce s historií poutního místa a výstavbou kapličky, jak bylo zvykem v knihách zázraků uvádět.¹⁹² Začátek třetí strany je věnovaný předmluvě ke čtenáři, který se tímto měl seznámit s uctívanou Vyderskou madonou. Předmluva tak uvozuje celý seznam jmen a zázraků a mluví za všechny aktéry: „*Zázračně obdržené projevy přízně jsou svědectvím o velkých, podivuhodně udělených dobrodiních, která se laskavě uvolila a dosud se uvoluje poskytovat*

¹⁸⁶ Srov. KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. S. 126.

¹⁸⁷ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 23.

¹⁸⁸ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 10.

¹⁸⁹ CETKOVSKÝ, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří*, s. 34.

¹⁹⁰ Archiv ŘKF Kostelní Vydří, kniha není foliována ani paginována, a pokud nebude uvedeno jinak, budu vycházet z její analýzy. Zázraky tak budou uváděny pod stejným číslem, jako v zápisnici. Strojopis originálu v latině autorce laskavě zapůjčil generální představený karmelitánů v České republice P. Gorazd Cetkovský, který je zároveň jeho autorem. Na tomto místě bych P. Cetkovskému ráda poděkovala za cenné připomínky a rady související s tematikou týkající se především Kostelního Vydří.

¹⁹¹ Viz nadpis kapitoly.

¹⁹² SLÁDEK, Miloš. *Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka*, s. 247.

svým mariánským ctitelům nejblaženější P. Maria z hory Karmel v uvedené kapli u Kostelního Vydří.... Na dosvědčená dobrodiní, udělených Velkou Matkou a podivuhodně obdržených, veřejně je znamenají a vzdávají za ně díky následující osoby.“¹⁹³

Zázraky jsou popsány na následujících dvaceti a půl stránkách, chronologicky řazené za sebou. Oddělené jsou číslicemi a celkem jich je zapsaných 116. Ovšem pod jedním číslem v knize zázraků se často vyskytovalo více obdržených milostí. Stávalo se, že bylo v rodině nemocných více lidí, kteří se vyléčili postupně díky přimluvě k Panně Marii. Někteří lidé milost od Panny Marie Karmelské zakusili vícekrát a popsali ji v jednom záznamu. Proto je uvedeno více zázraků (131) než samotných záznamů. Všechny zázraky se udály v rozmezí let 1732 až 1816, jen první z nich není datovaný. Do čísla 73 jsou číslovány slovně, od čísla 74 arabskými číslicemi. Tato změna v číslování od sebe odděluje dvě období.

Pod č. 74 se ukrývá zápis z roku 1753, kdy byl v Kostelním Vydří konečně ustanoven stálý duchovní správce a od roku 1754 farář P. Matyáš Filkuka. Do té doby vedli knihu zázraků kněží z Dačic, kteří o poutní místo pečovali.¹⁹⁴ Zápisy pořizovali buď podle votivních tabulek, které věřící v kapli zavěšovali, nebo jim byly přímo diktovány. První záznam o obdržené milosti postrádá letopočet, lze předpokládat, že byl pořízený podle první tabulky, která byla v kapli zavěšena. Ostatní destičky už byly číslované a jejich formální podoba víceméně odpovídala pomyslné první, nedatované tabulce tohoto znění (č. 1): „*Veronika, dcera Václava Wega, dačického občana a výrobce plachet, dosvědčuje, že měla v uchu zrnko hrachu a to bylo velkou zátěží pro její sluch. A tak se při neúčinnosti lidské pomoci utekla k Nejblahoslavenější P. Marii Karmelské. Právě v té chvíli pocítila její pomocnou ruku, zrnko, předtím ukryté hluboko v uchu, vyšlo nahoru, takže je s podivem vytáhla. Jako svědectví o tom upevnila na zeď tabulku s tím zrnkem a navždy slibuje poslušnost Velké Matce.*“ Do roku 1750 bylo v kapli zavěšeno celkem 67 očíslovaných tabulek, zázračných milostí evidovaných 73. Záznamy končí, když přišla mezi léty 1782 - 1784 nařízení Josefa II. o zákazu vyvěšování votivních tabulek a vedení evidence milostí.¹⁹⁵ Poslední zápis učinil P. Matyáš roku 1777 pod č. 113, a o jedenáct let později Vydří opouští, neboť byl ustanoven jako děkan v Dubu nad Moravou.¹⁹⁶ Nástupce prvního vyderského faráře P. Jakub Moravec se knize zázraků věnovat nemohl, protože přetrvávala dřívější nařízení.

¹⁹³ Consignatio gratiarum , předmluva.

¹⁹⁴ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 302.

¹⁹⁵ ROYT, Jan. *Barokní pouť a poutní místa*, s. 30.

¹⁹⁶ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*, s. 20.

K dalšímu zápisu se odhodlává až P. Filip Vít Filkuka, jmenovce prvního vyderského faráře, ustanovený farářem v Kostelním Vydří od roku 1792.¹⁹⁷ Pod č. 114 popisuje zázračnou pomoc z roku 1764 osobního charakteru a vysvětluje budoucím čtenářům i dlouholetou odmlku: „*V srpnu roku 1764 přišel Filip Jakub Filkuka, sedmiletý chlapec z Jemnice, k dačickému rybníku zvanému Zámecký a chtěl si utrhnout z hráze květiny plovoucí na vodě. Když šlápl na vratký kluzký kámen, zřítíl se nenadále do vody a klesal ke dnu rybníka. Ale vzýval Ježíšovo a Mariino jméno a v ten okamžik byl z božské moci jakoby pozdvižen rukou. Dříve než mu ženy máchající ve vodě prádlo přiběhly na pomoc, shledal, že je zdráv na hrázi. A pamatující na dobrodiní, jehož se mu dostalo s pomocí Boží Matky, odevzdal se, nehodný toho, do jejích služeb. Po zákazu vyvěšovat obětní tabulky už je ti, kdo zakusili přečetná dobrodiní a milosti pod záštitou Božské Matky, ke zveřejnění dále neoznamovali.*“ Protože se v průběhu let náboženské a politické poměry vyvíjely vůči katolické církvi pozitivnějším směrem, přidal P. Filip Vít Filkuka ještě dva zápisy o zázračném uzdravení z let 1805 a 1814. Po jeho odchodu z Kostelního Vydří roku 1817 kniha zázraků už nepokračuje. Posledním záznamem v ní je doklad o kanonické vizitaci, kterou 30. června 1960 vykonal dačický děkan, jak dosvědčuje razítko farního úřadu Kostelní Vydří.¹⁹⁸

3.1.3 „K této kapličce se s důvěrou utíkali mnozí a na připevněných destičkách dosvědčili podle slibu, že příspěvím Panny obdrželi milosti...“¹⁹⁹ - Udělené milosti, obdaření prosebníci a kult Panny Marie Vyderské

Z Vyderské knihy zázraků lze i s přihlédnutím k bližší nespecifikovaným záznamům vyvodit závěry, které by nám mohly více osvětlit charakter pramene. Stejně kategorie budou zkoumány i u zbylých knih zázraků, aby se dal jejich obsah snáze komparovat.

Na první pohled jistě zaujme četnost zápisů a z ní vyplývající celkový počet evidovaných milostí. Ta souvisí především s tím, kdo a jak knihu vedl. (viz tabulka 1, graf č. 1 v příloze). Pokud byl správce pečlivý a sám vynakládal jistou iniciativu, zaznamenaných milostí bylo více. V případě děkana Neulingera lze hovořit o výslovné nevoli, proto během jeho tříletého spravování nenalezneme žádný zápis. A právě do roku 1750 je zaznamenán nevyšší růst počtu zázračných milostí, který po roce 1750 na následujících 8 let spíše stagnoval. Celkem 70 zaznamenaných zázračných milostí z let 1738 – 1750 je odrazem

¹⁹⁷ BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří*. S. 20.

¹⁹⁸ „Vidi in visitatione canonica die 30. Junii 1960 Jaroslav Plch, decanus. (Consignatio gratiarum).

¹⁹⁹ Consignatio gratiarum – předmluva.

oblíbenosti místa i schopnosti zapisovatele. Stagnace během prvních let působení P. Matyáše Filkuky se dá vysvětlit stavební činností, která na poutním místě probíhala a možná i narušovala ono nebeské kouzlo Karmelské hory. Patrný nárůst četnosti zázraků nastává v letech 1758 – 1764, tedy v době, kdy je poutní místo opravdu nejoblíbenější. Navíc byla už přistavěna dřevěná kostelní loď, která dokázala pojmout více věřících, než samotná kaplička. Stagnace počtu evidovaných milostí z let 1764 – 1805 je jasně ovlivněná politikou Josefa II. Pokud byl nějaký rok na zázraky zvláště plodný, pak rok 1759. Pod ním bylo zapsáno celkem 12 událostí obdržených milostí, ale proč zrovna tehdy, nelze s určitostí říci.

Tabulka 1: Četnost evidovaných zázraků mezi jednotlivými léty

roky	počet	% četnost	abs. v %	komentář	průměr zázraků na rok
1732-1750	86	66,2	66,2	nejvyšší růst	4,8
1750-1758	91	70,0	3,8	stagnace	0,6
1758-1764	120	92,3	22,3	růst	4,8
1764-1805	130	100	7,7	stagnace	0,2

Dalším zajímavým měřítkem nám může být obsah a charakteristika jednotlivých milostí. Vyderská kniha zázraků nabízí opravdu celou škálu případů obdržených milostí, proto jsem se pokusila chronologicky řazené záznamy rozdělit do přibližně stejných tematických celků. (viz tabulka 2, graf č. 2 v příloze) Prvně je nutno si uvědomit, o jaký typ zázraků vlastně šlo, aby se dal zázrak dále specifikovat. Touto první selekcí vznikají tři skupiny – vyléčení z nemoci na přímluvu Panny Marie Karmelské, pomoc od Matky Boží při nehodě a poděkování Bohorodičce za to, že se nikomu nic nestalo, i když mohlo. (viz tabulka č. 2, graf č. 3 v příloze).

Tabulka 2: Zastoupení jednotlivých druhů záznamů v Knize zázraků

kategorie	četnost	četnost %
nemoci	89	67,9
nehody	27	20,6
poděkování	15	11,5
celkem	131	100

Nejpočetnější skupinu tvoří cílená modlitba k Panně Marii v nemoci. Takových případů nacházíme v knize 89, což činí tři čtvrtiny z celkového počtu všech 131 zázraků. (viz

tabulka č. 3, graf č. 4 v příloze) Ze záznamů nelze v každém případě usoudit, zda se jednalo o prosbu k Panně Marii obecně, nebo měl věřící na mysli konkrétní vyderskou madonu. Kostelní Vydrů nebylo v mysli poutníků nebo místních lidí specializováno na určitý typ postižení. K podrobnější analýze by jistě přispělo, kdyby nemoci zaznamenané v knize byly více specifikované. Největší procento uzdravených lidí však spadá do skupiny, kde není nemoc konkrétně pojmenovaná (19,1 %). Zápis v takových případech hovoří pouze o „nebezpečné nemoci“, „nemoci“ nebo „postižení na zdraví“. Je pochopitelné, že prostí lidé žijící v 18. století nedokázali sami určit diagnózu onemocnění, proto se kněží zmínili pouze o příznamech, podle kterých dnes můžeme pouze hádat, o jakou nemoc se jednalo.

Tabulka 3: Četnost různých druhů vyléčených nemocí v Knize zázraků

druh nemoci	četnost	% četnost
nespecifikované nemoci	17	19,1
zhoubná onemocnění	12	13,5
končetiny	10	11,2
onemocnění dutiny břišní (žlučník, střeva, aj.)	7	7,9
neštovice	7	7,9
dlouhodobá nemoc	6	6,7
horečka	6	6,7
nemoci očí	4	4,5
duševní choroby	3	3,4
plicní nemoci	3	3,4
zánětlivá onemocnění	3	3,4
vodnatelnost, otoky	3	3,4
hluchota	2	2,2
bolesti hlavy, krku	2	2,2
onemocnění mozku	2	2,2
přímluva za dobytek	1	1,1
srdeční onemocnění	1	1,1
celkem	89	100,0

Druhou nejpočetnější kategorií jsou udělené milosti při náhlých nehodách (viz tabulka č. 4, graf č. 5 v příloze). Zatímco na rozličnost onemocnění bylo potřeba utvořit 17 kategorií, nehody lze snadno postihnout rozdělením na pády z výšek a do hloubek, nehody s koňmi a

vozy, bodná, sečná a střelná zranění a nakonec u dětí na spolykané předměty. Jak bylo na vesnici běžné, lidé se při práci dostali do obtížných situací, kdy si přivodili zranění, které vyžadovalo okamžitou lékařskou pomoc. Když taková pomoc nebyla na blízku, v tu chvíli se v mysli obrátili k Pomocnici Boží. I když se jim následně dostalo patřičného ošetření, připisovali zdárné přežití moci tzv. střelné modlitby, kterou vyslali k Panně Marii a tím byli zachráněni.

Tabulka 4: Početní zastoupení různých druhů nehod v Knize zázraků

druh nehody	četnost	% četnost
pády (z výšky, sklepy, stropy, aj.)	8	36,4
nehody s koňmi	8	36,4
bodná, sečná, řezná, střelná zranění	6	27,3

Poděkování samo o sobě obsahuje každý záznam, ale poslední skupina se liší tím, že děkující přichází vzdát dík za to, že se mu nestalo vůbec nic, i když vlastně mohlo (viz tabulka č. 5, graf č. 6 v příloze). Daný celek zahrnuje i votanty, kteří přišli Pannu Marii obdarovat za to, že jim dala dobrou radu do života, nebo že jejich blízké zbavila trápení v podobě milosrdné smrti. Z pohledu dnešního člověka je jistě méně pochopitelné, že některé votivní tabulky a záznamy hovoří o poděkování za smrt. Takové případy nebyly v Kostelním Vydrní vzácné, rodiče děkovali za milosrdnou smrt ztrápeného a nemocného dítěte, svěřeného pod nebeskou ochranu Panny Marie. Jiní pozůstalí věnovali destičky za to, když byli další bolesti ušetřeni příbuzní, i když to znamenalo smrt. Dokladem takových milostí je zápis č. 100: „*Téhož roku [1764] nemocný Václav Grünwald z Telče prosil toužebně o zdraví prostřednictvím Božské Matky, a když se trochu zotavil, tady v kapli osobně si vyprošoval na Božské Marii zdraví, avšak svěřil se do vůle Boží. Zemřel právě při vzývání Marie.*“

Tabulka 5: Početní zastoupení různých druhů poděkování v Knize zázraků

druh poděkování	četnost	% četnost
poděkování za ochranu	7	46,7
poděkování za milosrdnou smrt	4	26,7
porody, těhotenství	2	13,3
poděkování za radu do života	1	6,7

S různými druhy zázraků souvisí také místa, kde se udály. Vyléčení nemocného nebylo přímo závislé na tom, zda sám poutní místo navštívil. Existují případy, kdy se zázraky udály tzv. na dálku – tedy mezi tím, co se prosebník modlil v kapli za uzdravení blízké osoby, se dotyčný nemocný uzdravil. Nebo takové případy, kdy chorý člověk nenavštívil Kostelní Vydří vůbec, pouze na něj myslel v modlitbách. Pokud však slíbil Panně Marii za uzdravení pouť k jejímu obrazu nad vyderskou vesnicí, učinil tak hned, jak to bylo možné. Lidé se báli svůj slib nedodržet, aby byli někdy ještě vyslyšeni. O tom, jak vážné bylo nedodržení slibu uděleného pomocné „lékařce nebeské“, mluví jihlavská měšťanka (č. 113 z roku 1777): *„Alžběta Wagnerová z Jihlavy, těžce nemocná, se roku 1777 zaslíbila Panně Marii z Kostelního Vydří, jestliže se uzdraví. Na slib však zapomněla a příští rok onemocněla znovu na tutéž nemoc. Vzpomněla si, že nedbala na splnění slibu a opět se utekla k Blažené Panně z Kostelního Vydří, a jak říká, okamžitě se šťastně uzdravila. Na poděkování přinesla destičku.“*²⁰⁰

Zázraky, jež se měly udát přímo na poutním místě, jsou v knize zázraků v jednoznačné menšině. Oproti „dálkovým“ uzdravením jsou spíše výjimečné a z celkového počtu zázraků tvoří pouhých 33 %. (viz tabulka 6)

Tabulka 6: Procentuální zastoupení míst uskutečněných zázraků v Knize zázraků

místo	% zastoupení
přímo na poutním místě	32,8
jinde	67,2

Pokud se budeme ohlížet na pohlaví obdarovaných, pak nejpočetněji byli zastoupeni muži (32 %), což je jistým překvapením (viz tabulka č. 7, graf č. 7 v příloze). Panna Maria byla odedávna postavou, k níž se uchýlovaly především ženy, neboť sama byla ženou, matkou a tím pádem nejbližším vzorem a pomocnicí ženského pohlaví. Muži si často vzpomněli na vyderskou madonu při nečekané nehodě, když nevěděli, jak jinak svůj život ochránit (č. 103 z roku 1764): *„Téhož roku [1764] jel v kočáru František Schimke, správce cest, a nešťastně spadl pod kolo. Při tom neštěstí si představil pouze Nejblahoslavenější Pannu z Kostelního Vydří, vzýval její pomoc a zachránil se nezraněn.“*

²⁰⁰ Opakované onemocnění uzdraveného člověka, který nedodržel svůj slib a pouť k Panně Marii neuskutečnil, není nijak neobvyklé, a to dokonce i v případech, kdy prosebník za opomenutí slibu nemohl. In: GAŽI, Martin. "Srpské outočiště". Podsrpenský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. S. 54.

Ženy se k Panně Marii Karmelské podle knihy zázraků obrátily v 29 % případů. O něco početnější bylo zastoupení matek, jež orodovaly za uzdravení svých dětí, než otců. Celkově se však jedná o velkou část případů, kdy prosebníky byli rodiče. S podobnou četností se objevují záznamy, kdy za dítě orodovali rodiče oba. Pouze ve dvou případech se prosebníkem stává manžel, který putuje k Panně Marii, aby prosil o manželčino zdraví, a stejně tak existuje jediný výskyt v opačném případě. Podobně bylo zaznamenáno jediné dobrodiní, které vyprosila dcera otci.

Z jiných knih zázraků je patrné, že bylo možné vyslat nějakou zastupující osobu cizí, která na poutní místo přišla a zprostředkovala tak prosbu o uzdravení nemohoucí osoby.²⁰¹ Jistý dačický občan také zvolil podobný přístup, když se jednalo o jeho nemocnou ženu. Avšak aby nic neponechal náhodě, pojal celou akci velkolepě (č. 41 z roku 1746): „*Paní Beata Krausová, žena hospodářského úředníka obce Dačic, byla zachváčena tak silně žlučnickovými bolestmi a horečkou, že začala pozbývat rozumu. Manžel tím polekaný, zjednal 7 žebráků, dal jim 7 křížů, poslal je ke kapli v Kostelním Vydří a přikázal jim, aby namísto manželky, kterou tam zaslíbil, pronášeli prosby a modlili se růženec*

Unikátní je případ prosebníka, jenž žádal o ochranu svého dobytka před šířícím se morem. Takové případy se v ostatních knihách vyskytovaly spíše v období třicetileté války, kdy na životě zvířete záviselo živobytí celé rodiny.²⁰² V Kostelním Vydří spadá tento zázrak do roku 1748, tedy do válečných let, kdy přes dačické okolí procházela ruská armáda.²⁰³ Jelikož bylo v takové době málo jídla, je jasně patrné, jak velkou starost si venkovský člověk dělal (č. 53 z roku 1747): „*Když řádil dobytčí mor, měl rolník z Hostkovic Matyáš Maisl nakažená 4 dobytčata. Naléhavě prosil o pomoc Nejblahoslavenější Pannu a zaslíbil se v kapličce s pevným úmyslem, že od července až do Vánoc bude Marii na poctu dávat věnec. Za 14 dní na to se dobytčata uzdravila.*“

Tabulka 7: Procentuální vyjádření složení prosebníků

složení prosebníků	četnost	% četnost
muž	42	32
žena	38	29
matka za dítě/děti	17	13,3
otec za dítě/děti	14	11

²⁰¹ HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 221. Ovšem trend zástupných poutí byl obvyklou záležitostí spíše ve středověku In: OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Str. 27.

²⁰² HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*. S. 226.

²⁰³ *Dějiny Dačic*. 1. vyd. Editor Jan Bistřícký, Marie Kučerová. Dačice: Městské muzeum a galerie v Dačicích, 2002, 459, [9] s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-238-9658-X. S. 183.

oba rodiče za dítě/děti	13	10
jeden z manželů za druhého	3	2,3
dítě za rodiče	1	0,8
v zastoupení	1	0,8
sedlák za dobytek	1	0,8
celkem	130	100

Z pohledu sociální skladby mají nejpočetnější zastoupení mezi uzdravenými a obdarovanými měšťané (59 %, viz tabulka 8 a graf 8 v příloze). Lidé z vyšších společenských kruhů pokládali spíše za důležité obdrženou milost nahlásit a zapsat, proto se v knize setkáváme nejčastěji s vyšší společenskou vrstvou, tvořenou písaři, malíři, hejtmany, lékárníky, úředníky, soudci, starosty, vrchními správci a členy městských rad, případně jejich příbuznými. Někteří jména, zvláště z kruhů dačické honorace se opakují vícekrát, např. jistá paní Markéta, manželka starosty Dačic figuruje hned ve třech příbězích, a to jak v roli prosebnice, tak v pozici velké ctitelky, která ochranu Panny Marie Karmelské doporučuje služebnictvu i rodině.

Pokud nepočítáme nespécifikované případy, mělo po měšťanech nejpočetnější zastoupení v knize zázraků venkovské obyvatelstvo. K Panně Marii se uchýlovali sedláci, mlynáři, truhláři, šafáři, myslivci, služky, šafářky aj. Venkovské obyvatelstvo zabírá velké procento zázračných uchránění při nehodách, neboť jim bylo vystaveno častěji než lidé z města, navíc měli lékařskou pomoc dál a hygienické podmínky kolikrát výrazně horší.

Příslušníci všech sociálních vrstev přinesli pokaždé do svatyně dar, nejčastěji právě votivní tabulku s popisem zázraku nebo vyobrazeným příběhem, dokud jim to nebylo roku 1777 zakázáno. Mimo tabulky darovali předměty, jež souvisely s vyléčením či nehodou, např. vyšlé kůstky z těla, polknuté věci, apod. Věnovali i obrazy, sochy a peníze, častěji však liturgické pomůcky, tedy svíčky, roušky, podušky apod.

Tabulka 8: Procentuální vyjádření sociálního původu prosebníků v Knize zázraků

sociální původ prosebníků	četnost	%četnost
měšťané	72	55,2
vesničané	34	25,9
neurčeno	19	14
duchovenstvo	3	3,2
vojsko	2	1,7
celkem	130	100

Poutní místo Kostelní Vydří mělo po celou dobu své existence spíše lokální charakter. I když bylo Vydří druhým nejnavštěvovanějším poutním místem v kraji, oproti proslulým místům jako je Svatá Hora, Hostýn nebo Bohosudov jej navštívil jen zlomek poutníků.²⁰⁴ Poměrně velká vzdálenost od proslulých mariánských svatyní z Vydří učinila oblíbené místo mezi místními obyvateli, což dokazují evidované záznamy o milostech.

Nejvíce zaznamenaných případů hovoří o lidech z Dačic (33 %, viz tabulka 9 a graf č. 9 v příloze), z města, které je na dohled od karmelské hory. Obliba poutního místa a milostného obrazu u dačických věřících již byla zmiňována, stejně jako jeho odpůrci. Bylo by však krátkozraké tvrdit, že kdo byl z Dačic, hledal pomoc jen a pouze u Panny Marie Karmelské. Svatohorská kniha zázraků dokládá zázračné uzdravení dačického hrnčíře,²⁰⁵ jenž žádal o milost svatohorskou madonu, namísto vyderské.

Kvůli nepodrobným zápisům chybí specifikování geografického začlenění věřících ve velkém množství zázraků (21 %), což komplikuje podrobnější analýzy. Je však nepravděpodobné, že ony chybějící údaje by přinesly nějaké překvapivé sdělení. Kostelní Vydří bylo proslulé především lokálně, a pokud se zde vyléčil někdo z daleka, stalo se tak například při cestě nebo na návštěvě.

Tabulka 9: Četnost prosebníků podle geografického původu v Knize zázraků

místo	četnost	% četnost
Dačice	43	32,8
nespecifikováno	27	21,4
Telč	21	16
Jemnice	4	3,1
Hostkovice	3	2,3
Kostelní Vydří	3	2,3
Jihlava	2	1,5
Lipolec	2	1,5
Vilímeč u Nové Říše	2	1,5
Znojmo	2	1,5
ostatní (po 1 výskytu)	21	16
celkem	130	100

²⁰⁴ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. Vyd. 1. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2005, 302 s. ISBN 80-865-5915-7. S. 43.

²⁰⁵ HOLUBOVÁ, M. *Zázračná uzdravení*, s. 229.

3.2 Zapomenuté milosti Panny Marie Jevíčské

3.2.1 Počátky i konce poutí k sošce Panny Marie v Jevíčku

Město Jevíčko (německy Gewitsch) se rozprostírá v prostředí tzv. Malé Hané, a i když dnes územním členěním spadá do Pardubického kraje, nachází se z pohledu historických zemí na Moravě. Město je poměrně vzdálené od větších center, nejbližší mu jsou svojí 18 kilometrovou vzdáleností Letovice a Moravská Třebová, směrem na západ jsou to téměř 30 kilometrů ležící okresní Svitavy, směrem na jih pak nevelké Boskovice. Vazby především na moravské prostředí lze vysledovat v celé jeho historii.

Podstatnou roli v dějinách města a především v založení poutního místa zde sehrál řád augustiniánů eremitů.²⁰⁶ Do Jevíčka přichází augustiniáni už ve 14. století, projdou si nelehkou situací způsobenou husitským plněním ve století 15. a vzpamatují se i ze škod způsobených loupením nekatolíků v první polovině 16. století i pustošivými požáry z druhé poloviny téhož století.²⁰⁷ Ochrannou ruku nad jevíčským klášterem drželi brněnští augustiniáni a jeden čas, přesněji mezi léty 1567 – 1658, jej spravovali jako klášter filiální. V Jevíčku byl v té době ustanovován pouze administrátor, ale v řádové struktuře byl nadřazeným brněnského převora i seniora. I přes velkou podporu brněnského konventu se augustiniánům v Jevíčku příliš nedařilo. Třicetiletou válku klášter ustál jen díky koupi pivovaru, kvůli kterému se dostal ale na dlouhá léta do sporu se samotným městem.²⁰⁸ V letech poválečných, kdy neměli augustiniáni v Jevíčku pivovar a dokonce uvažovali o přesídlení svého konventu do Koruny u Krasíkova, pomohli peněžní hotovostí opět brněnští augustiniáni a okolní šlechta.²⁰⁹

Oba výše zmíněné subjekty měly svůj podíl na vzniku jevíčského poutního místa.²¹⁰ Jeho počátky jsou opět opředeny různými legendami. Brněnský převor Jakub Kirschner (1615 – 1652) přivezl do Jevíčka roku 1617 dřevěnou sochu Panny Marie, jež stála do té doby na

²⁰⁶ Též augustiniáni poustevníci, obutí augustiniáni nebo řád bratří sv. Augustina. Zkratky řádu budou v textu využívány a jedná se především o O.E.S.A., O.S.A. nebo celé latinské označení Ordo Eremitarum S. P. Augustini. In: BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, II. svazek, 1. vyd. Praha: Libri, 2007, 423 s. ISBN 80-727-7084-5. S. 11.

²⁰⁷ Dějiny kláštera od jeho založení až po 17. století jsou vypsány v publikaci JANETSCHK, Klement. *Augustiniánský klášter v Jevíčku*. Jevíčko: Křesťanská sociální jednota Malá Haná v Jevíčku, 1912. S. 3 – 15.

²⁰⁸ Měšťanův vadilo, že konvent o počtu čtyř lidí vaří pivo od tří do tří neděl, a neřídí se městskými právy. Nakonec město od kláštera pivovar odkoupilo v roce 1664 za náhradu. In: MACKERLE, Jaroslav. Letopis města Jevíčka. Vyd. 2. Jevíčko: Město Jevíčko, 2008, 279 s., ISBN 978-80-254-1124-7. S. 144 – 145.

²⁰⁹ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, II. svazek, 1. vyd. Praha: Libri, 2007, 423 s. ISBN 80-727-7084-5. S. 88 – 89.

²¹⁰ O podílu brněnských augustiniánů na založení poutního místa v Jevíčku nepochybuje Kalista ve své Barokní pouti, stejně jako u dalších poutních míst akcentuje roli řeholních řádů v jejich podpoře. In: KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout: k religiozitě českého lidu v době barokní*. S. 126.

vinohradech v areálu svatotomášského kláštera v Brně. Jedna z legend uvádí, že sošku vezli od města k městu a na noc ji pokaždé uložili na oltář tamního kostela. Ráno však sochu našli opět na voze a tak se to několikrát opakovalo. Až když byla socha uložena na noc v kostele u augustiniánů v Jevíčku, nevrátila se na vůz a vyvolila si tak sama místo, kde chce být uctívána.²¹¹ Tato legendická topoi působí vcelku ojediněle,²¹² její paralely bychom snad s trochou fantazie mohli hledat ve skupině obrazů a soch zázračné povahy, které se samovolně či nabádáním k lidské pomoci nakonec dostali na své původní místo, jak tomu bylo např. v Heřmanicích, Loučimi nebo Bohosudově.²¹³ Ještě více „pohádkově“ se jeví ona známější verze o založení poutního místa v Jevíčku. Ta praví, že onoho času šla jistá žena cestou ke městu a potkala sošku Panny Marie. Zeptala se jí, kam to jde a soška odpověděla: „*Jsem Boží děvče a spěchám do Jevíčka.*“²¹⁴

Ať už se socha Panny Marie dostala do Jevíčka z jakéhokoliv důvodu, jisté je, že byla po roce 1617 vystavena na epistolní straně gotického augustiniánského kostela Nanebevzetí Panny Marie, kde jí byla zřízena i malá svatyně. O její zázemí pečoval rod Žalkovských, jež vlastnil Jevíčko v letech 1584 – 1720.²¹⁵ Žalkovští ji pojali za svoji patronku a příslušníci tohoto rodu jsou jedni z prvních, kteří její oltář ozdobili votivními tabulkami. Taktéž pro ni nechali zbudovat roku 1674 novou kapličku, která byla zároveň jejich rodinnou hrobkou. Nově vystavěný oltář se sloupy měl tabernákl v podobě velkého vinného hroznu neseného biblickými postavami.²¹⁶ O samotné milostné sošce toho moc nevíme. Jedná se o pozdně gotickou dřevořezbu z konce 15. století. Hlavní postavou je Matka Boží vyobrazená jako královna se žezlem v pravé ruce, korunou na hlavě a Ježíšem – dítětem v levé ruce. Jezulátko má pravou rukou téměř napřaženou před sebe jakoby žehnající a v druhé třímá nejspíše zeměkouli. Socha je polychromována a její podstatnou část zakrývá bohatě zdobené ošacení obou figur. Obklopuje ji zlacená mandrola spletená do věnce vinné révy, z níž do stran vystupují kol dokola zlacené paprsky. Motiv hroznů a listů révy má patrně upomínat na její původní umístění v brněnském vinohradu.

²¹¹ MACKERLE, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Vyd. 2. Jevíčko: Město Jevíčko, 2008, 279 s., ISBN 978-80-254-1124-7. S. 154.

²¹² Podobná je například legenda o Panně Marii ze Žarošic. Ta se v opačném postupu – tedy z křoví dostala do domu nálezce a z něj samovolně opět mezi vinice. In: [cit. 8. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.zarosice.cz/?cont=98&lang=cz>>.

Zajímavé je, že Jevíčko a Žarošice nemají podobnou pouze zakladatelskou legendu, ale i podobu obou uctívaných soch.

²¹³ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. S. 107.

²¹⁴ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 190.

²¹⁵ Tamtéž, str. 189.

²¹⁶ MACKERLE, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. S. 155.

Úcta k Panně Marii Jevíčské se začala šířit po okolí zvláště v 80. letech 17. století, kdy město a jeho přilehlé okolí zasáhla morová epidemie,²¹⁷ a lidé si k ní chodili vyprosit uzdravení a ochranu před nemocí, což se projevovalo na záslibných destičkách, jež stále více milostnou sošku obklopovaly. Dokladem o hojné oblibě jevíčského poutního místa je také počet komunikantů, který roku 1711 dosahoval počtu 22.375, a vydání německého zpěvníčku „*Gesangbüchel von der Gewitscher Jungfräulichen Gottes Mutter*“ z roku 1683. Následující rok vyšel v Litomyšli i jeho český překlad.²¹⁸

Morová rána z let 80. zasáhla i řeholníky z jevíčského konventu. V roce 1680 klášter obýval pouze jediný augustinián – převor, kterého na konci 90. let doplnilo ještě pět spolubratrů.²¹⁹ Během sedmileté války se klášter opět potýkal s nedostatkem, neboť musel roku 1742 poskytnout píci pruské armádě. Naštěstí i tato neslavná a následně i poválečná léta přežili augustiniáni díky pomoci brněnského konventu a díky fundacím zbožných jevíčských měšťanů a dobrodinců z blízkého okolí.²²⁰ Po odeznění válečných událostí rozhodl se převor P. Adeodat Henzely roku 1753 započít s výstavbou nové prelatury. Rok na to byl stržen starý kostel Panny Marie a za přítomnosti brněnského opata Matyáše Pertschera položen základní kámen barokní novostavby, jež vznikala podle plánů boskovického stavitele Pavla Merty v letech 1762 – 1766.²²¹ Stalo se tak přirozeně s podstatnou finanční podporou brněnského konventu.²²² V tomto novém kostele dostala své čestné místo také milostná soška Panny Marie. Na náklad pana Zena z Tannhausu byl vystavěn hlavní oltář, na štukatérské a sochařské výzdobě se podílel brněnský sochař Ondřej Schweigl. Stal se tak důstojnou schránkou pro zázračnou sochu.²²³ Do stavebního ruchu se zapojila i nová jevíčská vrchnost, konkrétně pan Karl Vincenc ze Salmu-Neuburgu na Inu, který nechal roku 1778 při severní straně chrámu zbudovat ještě kapli Bolestné Panny Marie, jež měla taktéž sloužit jako rodinná hrobka jeho rodu.²²⁴

²¹⁷ O smutných poměrech v Jevíčku během morové rány se vypisuje jevíčský převor Augustin Valšuba neznámému adresátovi. In: ŠVÁBENSKÝ, Mojmir. *Augustiniánské kláštery*. 1. díl. [Přípr.]:Švábenský, Mojmir. Brno: 1959. Str. 396.

²¹⁸ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 189.

²¹⁹ Během srpna a září 1680 zemřelo v Jevíčku 370 křesťanů a 80 židů, lidé město houfně opouštěli a Žalkovští se provizorně přestěhovali do Želiska. In: JANETSCHK, Klement. *Augustiniánský klášter v Jevíčku*. Jevíčko: Křesťanská sociální jednota Malá Haná v Jevíčku, 1912. S. 27.

²²⁰ ŠVÁBENSKÝ, Mojmir. *Augustiniánské kláštery*. 1. díl. S. 401 – 403.

²²¹ Týž architekt je autorem např. kostela ve Sloupi nebo zámku v Rájci.

²²² Opat Pertscher přispěl 6630 zlatých, klášter jevíčský 4885 zlatých, rytíř Zeno z Tannhausen 1336 zlatých, bratrstvo růžencové 780 zlatých, aj. In: [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.jevicko.net/farnost/?farnost-nanebevzeti-panny-marie-v-jevicku,20>>.

²²³ MACKERLE, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. S. 239.

²²⁴ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, II. svazek*, s. 90.

Stavební úsilí jakoby naschvál přišlo vniveč. Císař Josef II. vydal dne 7. 9. 1784 dekret rušící jevičský klášter, který v té době obývalo 7 řeholníků. Ještě téhož roku v prosinci odešli augustiniáni ke svým svatotomášským spolubratrům do Brna, avšak už do nového působiště na Staré Brno. Vzali s sebou nejen cenný obsah své knihovny, ale i celý archiv.²²⁵ Z kostela Nanebevzetí Panny Marie se stal farní chrám a ten dosavadní, kostel sv. Mikuláše, byl kromě věže celý zbořen. Klášterní budovy převzal po řeholnicích náboženský fond, který je odprodal Kašparu Unzeitigovi a ten pak městu Jevíčku. Do kláštera tak byla přesunuta radnice a škola, budovy, jež se městu nehodily, byly prodány – jako například konventní kaple sv. Trojice, která byla odsvěcena a prodána židům.²²⁶ Po zákazu poutí a zrušení kláštera přestaly poutě k Panně Marii Jevíčské úplně a jako na poutní místo se na Jevíčko docela zapomnělo. Augustiniáni se do Jevíčka už nevrátili, ale poutě byly alespoň částečně obnoveny po roce 1989.²²⁷

3.2.2 Cosignatio Votorum&Anathematum - Zaznamenání slibů a obětních darů daných Panně Marii Jevíčské

Kniha zázraků z Jevíčka²²⁸ o sobě už na první pohled vypovídá, že se v jejím případě nejedná o pramen hospodářsko-ekonomické povahy. Formátově odpovídá velikosti A4 a obsahuje osm listů včetně dobového obalu, který je z batikového papíru. Na svou výjimečnost upozorňuje už titulní stranou, kde je vymalována milostivá socha Panny Marie, jež nezapře svoji podobu se soškou umístěnou v jevičském kostele. Figury jsou obklopeny věncem vinné révy, který tvoří jakousi bránu, nahoře i dole uzavřenou kartuší. Soška je na obrázku korunována dvěma anděly, má bohatý závoj i šat a v ruce drží mimo žezla také růženc.²²⁹ Jezulátko v její levé ruce žehná dvěma prsty neznámo kam před sebe. Z jeho prstů potom vychází paprsky záře, které končí na spodním lemu ošacení Panny Marie. Každý paprsek končí u jednoho římského čísla a celý výjev tak zpodobňuje malé sluneční hodiny, což umocňuje ještě stín vržený cingulem Panny Marie do prostoru „hodin“. Aby si byl čtenář

²²⁵ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, II. svazek*, s. 89.

²²⁶ MACKERLE, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. S. 246 – 247.

²²⁷ [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.jevicko.net/farnost/?farnost-nanebevzeti-panny-marie-v-jevicku,20>>.

²²⁸ MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sgn. 51:9, karton č. 169, vedená pod názvem „*Soupis zázraků v kapli Panny Marie v Jevíčku*“. Kniha je paginována, zázraky nečíslovány, proto budou uváděny podle roku a paginace.

²²⁹ Roku 1674 bylo v Jevíčku založeno při milostné soše Panny Marie růžencové bratrstvo, které záhy čítalo na 1000 členů. In: MACKERLE, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. S.155.

svým výkladem vyobrazení jistý, připsal autor spisu nad hlavu Panny Marie do vrchní kartuše „*SoL In DeCeM LIneIs*“ a do té spodní „*VIrgo PIIS GeVIItzensIbVs et eXtraneIs VenlentIbVs gratIIs InsIgnIs*.“²³⁰ Oba popisky tvoří chronogram, po jehož sečtení vyjde rok, kdy byla kniha zázraků sepsána – tedy letopočet 1751.

Kniha na druhé straně pokračuje krátkým latinským odstavcem, který nemůžeme pokládat snad ani za úvod. Nadepsaný je slovy „*CONSIGNATIO VOTORUM&ANATHEMATUM*“²³¹ a zbytek textu pouze informuje o tom, že se jedná o sochu Panny Marie Jevíčské, a že soupis těchto slibů byl pořízen při bílení kostela v srpnu roku 1751. Seznamu zázraků tak nepředchází žádný úryvek z dějin poutního místa či zázračného původu milostné sochy, jako bývalo zvykem v těchto knihách uvádět.

Soupis po úvodních dvou výše zmíněných větách pokračuje samotnými zázraky, jež jsou řazeny chronologicky a začínají vždy latinským zápisem „*Anno*“ s daným letopočtem. Celý soupis je psaný převážně kurentem a to hned ve třech jazycích – německy, latinsky a česky. Zápisů je celkem 76, ale jeden z nich obsahuje dvě milosti, proto v součtu počítám se 77 případy zázraků. Ty se udály mezi léty 1623, kdy je registrován první votivní dar, a 1724, kdy zápisy končí. Jelikož byly milosti udělené Pannou Marií Jevíčskou do knihy zaneseny během jednoho měsíce (srpen 1751), je i podle rukopisu téměř jisté, že měly jediného autora. Ten seznam vytvářel, jak už bylo výše nastíněno, podle záslibných tabulek, které v kostele visely. S tím souvisí i jazyková podoba zápisů – autor zřejmě striktně respektoval řeč, jež stála na tabulce, a v ní zanesl i příběh do knihy. Delší, popisnější zázraky jsou v němčině a některé v češtině, kdežto latinské případy jsou krátké. Německých zápisů je 31, v českém jazyce 12 a zbytek případů - 33 v latině. Latinské zápisy ale z drtivé většiny (25) nevypovídají. Mají podobu prostého „*EX VOTO*“, popřípadě jednoduchých iniciál votanta. Pouze tři latinské příběhy jsou obsahově výraznější, a další 4 místo *Ex voto* uvádí taktéž prosté „*Salus infirmorum:ora pro nobis!*“ Zázračná vyslyšení končí rokem 1724, tedy necelých třicet let před tím, než byla kniha sepsána. Od roku 1724 do roku 1751 tedy patrně v kostele nevisela žádná tabulka, jejíž obsah by mohl být zanesen do soupisu.

Nutno říci, že písemná úroveň autora klesá i s přibývajícimi zázraky, tudíž je značně pravděpodobné, že seznam vytvářel jedinec naráz a možná i narychlo, neboť kromě titulní strany nesoucí překrásné vyobrazení Panny Marie, není kniha příliš úhledná a pečlivá. Její limity i přesahy budou rozvinuty v následující kapitole, jež má za cíl stanovit jednak rozsah

²³⁰ MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sgn. 51:9, karton č. 169, pag. 1.

²³¹ Viz nadpis kapitoly.

oblíby poutního místa, zainteresované osoby v jeho vedení a taktéž společenství votantů, kteří sochu obklopili nejrůznějšími tabulkami, jež zrcadlí jejich denní starosti i radosti.

3.2.3 Salus Infirmorum: ora pro nobis! Udělené milosti, obdaření prosebníci a zázračné působení Panny Marie v Jevíčku

Poutní tradice v Jevíčku měla kratšího trvání než jiná a významnější poutní centra, ale oněch přibližně 160 let úcty k milostné sošce Panny Marie není rozhodně zanedbatelných. Už z toho důvodu je zarážející počet a četnost zaznamenaných zázraků v jevíčské knize milostí. Jestliže nám dochované prameny vypovídají, že počet poutníků se kolem roku 1711 pohyboval kolem více než 22 000 osob, je s podivem, že se k tomuto letopočtu v knize zázraků váže pouze jediný stručný zápis. Stejně tak i v dalších letech, např. roku 1736 zmiňuje tištěný spis *Gemma Moraviae Thaumaturga Brunensis*,²³² že do Jevíčka přichází ročně až 16 tisíc poutníků.²³³ V tomto světle se sedmdesát votivních destiček jeví téměř zanedbatelně. Můžeme však vysledovat několik faktorů, které tento počet byly schopné ovlivnit.

Osoba zapisovatele byla pouze jediná a je pravděpodobně ztotožnitelná s převorem augustiniánů v Jevíčku P. Adeodatem Hanzelim. Seznam milostí Panny Marie se našel v jeho spisech,²³⁴ což mohlo znamenat, že votivní tabulky opsal do knihy on, nebo že tak nařídil některému ze svých řeholníků. Kniha zázraků nenese na žádné své stránce jediný podpis, jež by autorství dokumentu nějak osvětloval. Možná zajímavější než otázka identity autora je však důvod, impuls či nařízení, kvůli kterému byl seznam zázraků pořízen. Je nepochybně zvláštní, že od šedesátých let 17. století se v kostele u sošky Panny Marie hromadily záslibné destičky a v konventu, v němž byli přítomní povětšinou 4 lidé, se nenašel nikdo, kdo by milosti začal evidovat dříve. Zde se nelze ubránit srovnání s brněnským klášteřem augustiniánů, v jehož kostele se nacházel zázračný obraz černé Madony. Ani u brněnských řeholníků nebyla vedena žádná speciální zápisnice, která by zahrnovala všechny nahlášené milosti. V archivu kláštera se dochovaly pouze listiny z let 1626 – 1749, které zaznamenávají výsledky omilostněných prosebníků. A právě jednu z listin sepsal a zázrak odsvědčil roku 1748 P. Adeodat Hanzeli, který působil před Jevíčkem v Brně u sv. Tomáše.²³⁵ Možná, že to byly právě jeho brněnské zkušenosti, které ho inspirovaly k sepsání jevíčských milostí. Zároveň to ale mohlo být z čistě praktického důvodu, jak je uváděno na titulní straně

²³² *Gemma Moraviae Thaumaturga Brunensis* ..., Brno, 1736. Číslo knihopisu K01613.

²³³ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 187.

²³⁴ Tamtéž, s. 188.

²³⁵ SPERÁT, Ivo, a kol: *Thaumaturga Brunensi - Divotvůrkyně Brněnská*. Brno:Ivo Sperát, 2011. S. 45.

dokumentu – tedy při bílení a stavebních úpravách kostela, kdy musely být všechny tabulky sejmuty ze zdí a jejich evidence tak byla nasnadě.

Přestože byla v Jevíčku vynaložena jistá iniciativa zázračné milosti sepsat do jedné knihy, jednalo se pouze o chvilkovou záležitost. Do knihy byly opsány texty záslibných destiček, jež visely v kostele, ale neobsahuje už milosti, které přišly do Jevíčka například písemně. Vidíme to na příkladu zprávy odeslané svitavským děkanem. Líčí uzdravení dvouletého Kašpara Achtla podle popisu jeho rodičů.²³⁶ Chlapcovu vyléčenou slepotu potvrzují spolu s děkanem i další dva svitavští měšťané a posílají o ní podrobné informace do Jevíčka. Stalo se tak roku 1698, avšak v knize zázraků je v uvedeném roce evidována pouze jedna milost jiného znění i charakteru. Lze proto konstatovat, že seznam milostí Panny Marie Jevíčské nebyl veden dlouhodobě a systematicky, ale byl výsledkem jednorázové akce iniciované patrně převorem kláštera, jež měl se zápisem zázračných uzdravení zkušenosti z předchozího působiště. Protože kniha končí rokem 1724, nevíme, kolik votivních destiček v chrámu přibýlo a kolik jich mohlo být, když byl zrušen klášter a poutě zakázány.

Četnost záslibných destiček přeci jen něco reflektuje (viz tabulka č. 10, graf č. 10 v příloze). V letech, kdy bylo Panně Marii věnováno nejvíce tabulek, potkala město nějaká pohroma. V 80. letech 17. století růst v počtu zázraků odráží dopad morové rány na obyvatele Jevíčka a rok 1724 je se svými 10 zápisy nejpłodnější možná z toho důvodu, že město zasáhl veliký požár.²³⁷

Tabulka 10: četnost evidovaných zázraků mezi jednotlivými léty

roky	počet	kumulativní % četnost	abs. v %	komentář	průměr zázraků na rok
1668-1692	38	50,0	50	střední růst	1,5
1692-1705	8	60,5	10,5	nejmenší růst	0,8
1705-1724	30	100,0	39,5	nejvyšší růst	1,6

Už zde narážíme na nemožnost kategorizovat obsah jevíčské knihy zázraků stejně, jako tomu bylo u soupisu z Kostelního Vydří. Jelikož je obsah zázraků limitovaný textem, který se musel vejít na darovanou destičku, dozvídáme se z něj daleko méně, než tomu bylo

²³⁶ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 188.

²³⁷ MACKERLE, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. S. 184.

v předchozím případě. Ze záznamů tak nelze například určit místo, kde k zázraku došlo, neboť je uvedené pouze v nepatrném zlomku případů. Stejně tak nevíme, zdali byla zdravotní potíže jedince způsobena nehodou či dlouhodobou nemocí, nebo zda věřící pouze děkoval za nenaplněnou hrozbu. Více konkrétní a textově hodnotnější jsou tabulky ze 17. století. Tyto alespoň pokaždé uvádí jméno dárce a důvod prosby, z neznámého důvodu se na počátku 18. století votanti nepodepisovali celým jménem, nezveřejňovali příčinu svých strastí a uchýlili se raději k anonymnímu děkování.

Z celkového počtu tvoří nespécifikované případy více než polovinu zápisů. Číslo je tak vysoké z toho důvodu, že třetina evidovaných tabulek obsahovala pouze slova „*Ex voto*“. Jejich textová limitace mohla být vykompenzována výtvarnou složkou, kdy se zázraky často na tabulky vyobrazovaly.²³⁸ Jelikož se destičky z chrámu nedochovaly, nevíme, jestli tomu tak bylo i zde. Některé zápisy tomu nasvědčují, např. Václav Magl uvádí, že na tabulku nechal vymalovat sv. Antonína Paduánského a sv. Václava²³⁹.

Mimo nekonkrétní sdělení najdeme v knize zázraků především vyléčení z rozličných nemocí (viz tabulka č. 11, graf č. 12 v příloze). Pouze ve dvou případech zápis vypovídá o nehodách, konkrétně o pádech (Rok 1702): „*Bohu a naší milé paní a Bartolomei skládám všechnu svoji naději a důvěru, což jsem si předsevzal poté, co jsem spadl ze střechy s kusem okapu a byl skoro mrtvý a opět jsem se uzdravil. K tomu se přiznávám. Johann Strick z Jevíčka.*“²⁴⁰ Z onemocnění byly nejčastější těžké a smrtelné nemoci, týkající se hlavně dětí. Obyvatelé Jevíčka a okolí mívali dolní i horní končetiny zasažené různými otoky a lámáním, v jednom případě byla vyléčena několikátýdenní slepota a tři ženy úspěšně přežily i se svými dětmi komplikované porody. V případě paní Polyxeny Zastřizlowé není divu, že za narození zdravého syna děkovala Panně Marii, neboť „*pracovala ku porodu tři dny*“ (Rok 1671).²⁴¹ S poporodními komplikacemi se k milostivé sošce uchýlila i paní Langerová, jejíž obtíže trvaly dokonce několik let (Rok 1669): „*7. dubna jsem porodila Zuzanu Langerovou. Po tomto jsem vzdávala chválu, dík Bohu a svaté Bohorodičce v Jevíčku, za její prosbu u Boha můj velký dík, protože jsem 6 roků trpěla krvácením a zbožným a stálým vzýváním Boha a Marie jsem byla od nemoci vysvobozena: Lidské rady nepomáhaly, stalo se bez pomoci doktora, uzdravení přišlo samo, připisuje se Bohu a Matce Boží, protože v každé době je naší*

²³⁸ Jedním příkladem za všechny může být votivní destička Kateřiny Krausové věnovaná Panně Marii v Kostelním Vydří, jak je popsáno ve vyderské knize zázraků (č. 17 z roku 1742): „*Do jaké tísně se dostala panna Kateřina Krausová, dačická rodačka, zároveň se svým sluhou, lze usuzovat podle divokosti koní zobrazených na tabulce.*“

²³⁹ MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sgn. 51:9, karton č. 169, „*Soupis zázraků v kapli Panny Marie v Jevíčku*“, pag 4.

²⁴⁰ Tamtéž, pag. 6.

²⁴¹ Tamtéž, pag. 4.

*nejlepší pomocníci. Proto stále a zbožně sprosíme Boha a svatou Matku Boží, aby nás ochránila od nemocí a válek, hladu a smrti a pomáhej nám Bůh otec, Syn a duch svatý, amen.*²⁴²

U některých onemocnění bývá uvedena zmínka o snaze je různě léčit. Často jsou, stejně jako u výše zmíněného zázraku, akcentovány rady lékařů, lékárníků a jiných odborníků, ale přes všechno jejich úsilí pomohl nakonec až příslib poutě nebo pouť samotná. V jevíčské knize se však můžeme hned u sedmého zápisu dozvědět, že Panna Maria mohla radit jako lékařka prostřednictvím snu. Nutno dodat, že u manželů Victorových byla uvedená léčba více než alternativní (Rok 1669): „*Georg Victor, manžel Kateřiny Victorové z (Oppatowitz?), onemocněl nebezpečnou nemocí. Milující ženě se zdál sen, aby utrhla listy olše, smíchala je s medem a udělala manželovi zábal. On nabyl opět dřívější zdraví. Uzdravil se a jako důkuvzdání nechal udělat tuto tabulku.*“²⁴³

Tabulka 11: Četnost různých druhů vyléčených nemocí v Knize zázraků

druh zázraku	četnost	četnost %
nespecifikováno	45	58,40
těžká nemoc (dítěte)	7	9,10
nespecifikovaná nemoc	6	7,8
postížení dolních i horních končetin	4	5,2
těžká nemoc (dospělý)	4	5,2
otok nohou, lámání	3	3,9
pomoc při těžkém porodu	3	3,9
krvácení po porodu	1	1,3
pád ze střechy	1	1,3
slepota - dočasná	1	1,3
smrtelná nemoc	1	1,3
zlomenina nohou	1	1,3
celkem	77	100

Jestliže je nějaká ze zkoumaných kategorií definována více než ostatní, pak se jedná o identitu samotných prosebníků (viz tabulka č. 12, graf č. 13 v příloze). I krátké latinské poznámky typu *Ex voto* mají u sebe často jméno, z něhož je patrné, kdo byl dárce destičky. Prosebníci jsou známi z 60% a první příčku zaujímají ženy. Muži jsou na místě druhém

²⁴² MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sgn. 51:9, karton č. 169, „*Soupis zázraků v kapli Panny Marie v Jevíčku*“, pag. 1.

²⁴³ Tamtéž, pag. 3.

s nevelkým rozdílem, avšak překonali ženy – matky v počtu přimluv za své děti. Tento výsledek by však mohl být daný jediným prostým faktem, a to postavením otce v rodině. Jeho osoba zastupovala celou skupinu lidí, a proto se písemně vyjadřoval více než ženy-matky a jeho přísaha o pravdivosti událostí byla brána vážněji. I tabulky věnované od otců nemocných a následně uzdravených dětí vykazují kolikrát i jisté známky citů (Rok 1680): „*Tuto tabulku obětují zázračné Matce Boží Marii v Jevíčku, která svojí pomocí zachránila moji milou dcerušku od těžké nemoci: opět získala své zdraví. Bartl Klinger, (Kloster Mütter?)*“²⁴⁴

Ženské zdraví bylo často spojeno právě s dětmi a zvláště s těhotenstvím, jak už bylo zmíněno. Matky si vyprosily hladký průběh samotného porodu, zdraví pro děťátko a v jednom případě se porod uskutečnil dokonce během zaslíbené mše, kterou rodička nechala zaplatit. U žen se také častěji objevuje motiv snu, jako to líčí následující zázrak (rok 1777): *Joanna Tullin dvě neděle na ruce, nohy hrubě mocná byla, mnohé léky však všechny nadarmo užívala, jednu noc se jí zdálo, kdyby na nebi panně Marii slib učinila, že by prvnějšímu zdraví přišla, slib vykonajíc, bolesti pominuli*.²⁴⁵

Tabulka 12: složení prosebníků

složení prosebníků	četnost	% četnost
nespecifikováno	31	40,3
žena za sebe	19	24,7
muž za sebe	17	22,0
otec za dítě	8	10,4
matka za dítě	2	2,6
celkem	77	100

Sociální původ prosebníků není bohužel z více než poloviny případy zjistitelný (viz tabulka č. 13, graf č. 14 v příloze). Pokud je však uveden sociální status votanta, jedná se zpravidla o jevíčského měšťana (měšťanku), téměř vždy bez udání jeho povolání. Zmíněných je pouze pár zaměstnání napříč městem i venkovem a to mydlář, zedník, starosta, kostelník a dokonce i snižený člověk (Rok 1678): „*Tento obraz nechal udělat Bohu a naší milé paní muž Lorentz Pohl kat v Moravské Třebové, s ohledem na svého synáčka Davida Pohla výjimečné vroucnosti k naší milé Paní*.“²⁴⁶

²⁴⁴ MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sgn. 51:9, karton č. 169, „*Soupis zázraků v kapli Panny Marie v Jevíčku*“ pag. 5.

²⁴⁵ Tamtéž, pag. 4.

²⁴⁶ Tamtéž, pag. 5.

Z vrchnosti se k Panně Marii obraceli příslušníci rodu Žalkovských, jejichž byla patronkou, a Šubiřovi z Chobyně. Zatímco paní Kateřina Žalkovská rozená z Lipan byla velkou zastánkyní komunikace v českém jazyce²⁴⁷ a její tabulka proto nese český nápis, František Šubiř své tabulky psal latinsky, stejně tak i pan Bokůvka z Bokůvky. Jeden z nejdelších zápisů z celé knihy patří jevíčskému augustiniánovi P. Kramerovi. Je uvedený v němčině a na jeho konci je latinský chronogram, jenž se v knize vyskytuje vícekrát u vyšších, vzdělanějších společenských vrstev (Rok 1688): „*Já, páter Bernardus Kramer ord. Eremit. S.P. Augustini v Brně u sv. Tomáše a zde v klášteře Nanebevzetí Panny Marie mě 15. den měsíce června 1687 postihla velmi těžká nemoc, že byl ohrožen můj život, tak jsem prosil o uzdravení Marii a mé jedinečné patrony, aby se u všemohoucího Pána Boha za mě přimluvili: sv. Josefa, Mikuláše Tolentinského²⁴⁸, Libora u sv. Víta. Zbožně jsem je volal a brzy nato jsem se cítil lépe. Proto jsem jako dík a chválu tuto zde přítomnou tabulku obětoval a nechal v této milosrdné kapli pověsit. Stalo se tak ve svátek Narození Panny Marie 8. října r. 1688. + Chronographicum: o eLeCtI DeI In aXe sVb VenIte MIhI agrotantI.*“²⁴⁹

Tabulka 13: vyjádření sociálního původu prosebníků v Knize zázraků

sociální původ	četnost	% četnost
nespecifikováno	44	57,1
měšťané	21	27,3
vesničané	6	7,8
šlechta	5	7,1
duchovenstvo	1	1,3
celkem	77	100

Stejně jako ostatní kategorie, i geografické určení původu prosebníka z 60 % chybí (viz tabulka č. 14, graf č. 15 v příloze). Když už bylo bydliště či rodiště uvedeno, jednalo se o prosebníka z Jevíčka. Nikdo z podepsaných se v seznamu neobjevil vícekrát, pouze příjmení „Pohl“ s jiným křestním jménem najdeme v zápisech ve dvou případech. Hned po Jevíčku následovala v počtu zastoupení Moravská Třebová, která spolu s Jevíčkem tvořila a tvoří centrum regionu. Zároveň jména votantů odpovídají tomu, že Moravskotřebovsko i Jevíčko jsou součástí německého jazykového ostrova, což dosvědčuje i počet destiček, které byly

²⁴⁷ MACKERLE, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. S. 143.

²⁴⁸ Sv. Mikuláš Tolentinský byl augustiniánský mnich žijící ve 13. století a úcta řeholníků stejného řádu se v Jevíčku projevila mimo jiné i tím, že se v jejich kostelích nacházeli světcovy sochy či přímo oltáře, jako tomu bylo i v Jevíčku. In: JANETSCHK, Klement. *Augustiniánský klášter v Jevíčku*. S. 25.

²⁴⁹ MZA Brno, fond E4 Augustiniáni Staré Brno, sgn. 51:9, karton č. 169, „*Soupis zázraků v kapli Panny Marie v Jevíčku*“. pag. 6.

napsány v němčině. Kromě těchto dvou měst jsou v knize evidovány zázraky ze Svitav, dále pak už z menších vesnic okolo Jevíčka – z Chobyně, kde sídlili Šubířové,²⁵⁰ Chornic, Letovic, Maletína, Kladek, Bělé a Opatovice.

Poutní místo Jevíčko tak patrně nemělo žádný velký kultovní rozsah a procesí k němu chodila spíše z bezprostředního okolí. Otázkou je, proč tomu tak bylo. Nejbližší velké poutnické centrum můžeme hledat ve zmiňovaném brněnském chrámu augustiniánů nebo na Svatém Kopečku u Olomouce. Obě lokality jsou vzdálené od Jevíčka něco přes 60 kilometrů, takže pokud se poutníci chtěli vydat například na tato místa, museli vše velmi pečlivě naplánovat a rozmyslet, neboť jim to nemuselo zabrat pouze jediný den. Jevíčko však našlo konkurenta a patrně i strůjce svého upozadění v daleko bližším místě. Během morové rány Šubířové z Chobyně iniciovali výstavbu kaple na kopci u vsi Jaroměřice u Jevíčka. Šubířových syn, který se během morové epidemie narodil a přežil,²⁵¹ vytvořil v Jaroměřicích tzv. Kalvárii.²⁵² Jelikož byl poutní areál od 20. let 18. století naprostou kopií místa ze Svaté země, byl hojně navštěvován a stal se jednou z nejpopulárnějších turistických i náboženských lokalit v daném území. A jelikož se v Jevíčku po roce 1724 nesetkáváme se žádnou opsanou děkovnou tabulkou, je možné, že poutníky a prosebníky „ukradly“ sošce Panny Marie nově vzniklé Jaroměřice.

Tabulka 14: Četnost prosebníků podle geografického původu v Knize zázraků

geografický původ	četnost	% četnost
nespecifikováno	46	60,0
Jevíčko	15	19,4
Moravská Třebová	7	9,0
Chobyně	2	2,6
Ostatní (po jednom výskytu)	7	9,0
celkem	77	100

²⁵⁰ MACKERLE, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. S. 155.

²⁵¹ Kniha zázraků z Jevíčka opravdu eviduje záslibnou tabulku od Šubířů z roku 1680. Nejedná se však o záchranu chlapcova života, ale malé, v té době dvouleté Johany Theresie Šubířové.

²⁵² PINKAVA, Jaroslav. *Jaroměřická zastavení*. Jaroměřice u Jevíčka: Obecní úřad, 1992. S. 11. Nejnověji o poutním místě napsal SCHUSTER, Michal. *300 let Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka*. Vyd. 1. Jaroměřice u Jevíčka: Obecní úřad Jaroměřice u Jevíčka, 2013. ISBN 978-80-260-4901-2. I v případě druhého Šubíře mělo založení Kalvarie svůj votivní význam – jeho manželka nemohla několik dní porodit, ale nakonec na svět přivedla děvče a sama porod přežila. Oba slíbili, že jako dík budou dotovat výstavbu nového areálu. In: EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 153.

3.3. Poutní místo Česká Kamenice a jeho zázračná moc

3.3.1. Vznik a historie barokního kamenického kultu

Město Česká Kamenice leží na severu Čech v okrese Děčín, v dnešním Ústeckém kraji. Městečko s přibližně 5 000 obyvateli se nachází nad řekou Kamenicí a rozprostírá se v kotlině nazývané „brána do česko-saského Švýcarska.“²⁵³ Nejbližšími sídelními jednotkami větších rozměrů je 17 km blízky Děčín, přes 20 km ležící Česká Lípa a směrem na sever 30 km vzdálenější Varnsdorf. Kvůli své poloze pouhých několik kilometrů od německých hranic byla během své historie národnostně nejednotným městem s českou menšinou.

V obci stál už od poloviny 14. století kostel sv. Jakuba Většího. Po vzniku Litoměřického biskupství roku 1633 byl kostel v 60. letech povýšen na děkanský a Česká Kamenice vybrána jako sídlo vikariátu, nové církevní správní jednotky. Vikáři byli nejčastěji přímo děkani od sv. Jakuba, popřípadě faráři z blízkých farností.²⁵⁴ Místní duchovní se snažili po konci 30 leté války bojovat se zakořeněnými projevy luteránství a kamenické věřící pozvednout a nadchnout pro jejich staronovou katolickou víru. V pořadí třetí zde působící děkan P. Gottfried Benedikt Reinitsch ze Šluknova, spravující faru v Kamenici v letech 1669 – 1686,²⁵⁵ se rozhodl obnovit Růžencové bratrstvo při kostele sv. Jakuba, které zde existovalo ještě před reformací. Protože v chrámu nebyl žádný mariánský oltář, u něž by bratrstvo mohlo konat své bohoslužby, nechal objednat roku 1680 u místního varhanáře Tobiáše Zikmunda Flecka sochu Panny Marie. Varhanář zadal dílo zhotovit u sochaře Christiana Ulricha v Žitavě.²⁵⁶ Podle legendy byl mistr Ulrich nejdříve luterán, ale později se přiklonil opět k římskokatolické víře.

V díle se měl inspirovat zobrazením Panny Marie z Lurenburgu, ale ve skutečnosti byla kamenické madoně předlohou tvz. Maria Propitia z klášter uršulinek v Linci.²⁵⁷ Dřevěná plastika z roku 1680 je polychromovaná a měří okolo 75 cm. V dřívějších dobách byla oděna v bohatý látkový šat, ale ztratila jej v důsledku josefínských dekretů.²⁵⁸ Dnes sochu zdobí

²⁵³ DOBIÁŠ, Josef. *Mariánská poutní místa diecéze litoměřické: v mariánském roce 1987-8.* [s.l.]: Severočeské sdružení katolických duchovních Pacem in terris, 1988, s. 10.

²⁵⁴ BÍLÝ, Martin. *Česká Kamenice.* 1. vyd. Česká Lípa: Pro město Česká Kamenice vydalo Studio REMA '93, 2002, 414 s. ISBN 80-238-9875-2. S. 210.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 213.

²⁵⁶ [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.poutnimistock.cz/poutni-socha-panny-marie/>>. O poutním místě nevyšla v Čechách dosud žádná samostatná literatura věnující se přímo dějinám a milostné soše, vyjma výše citované knihy o historii celého města, lze proto také čerpat z poměrně kvalitně vytvořených webových stránek místního děkanství, které se otázce historie místa věnují.

²⁵⁷ ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století.* S. 307.

²⁵⁸ DOBIÁŠ, Josef. *Mariánská poutní místa diecéze litoměřické: v mariánském roce 1987-8.* S. 12.

dřevěný oděv, vytvořený v 2. polovině 19. století ústeckým řezbářem Janem Bauerem a pozlacený kamenickým malířem Antonem Füllerem.²⁵⁹

Děkan Reinitsch nechal pro sochu vyrobit dřevěný oltář a umístil ji na něj. Pamětní kniha však udává, že se nejprve některým kamenickým věřícím nelíbila a dokonce ji měli hanět.²⁶⁰ Pozornost na sebe upoutala až o pár let později, poté co byl P. Reinitsch po smrti, v době postní při zpěvu nešpor. Soška, ač připevněna železem, za zraku mnoha lidí z oltáře spadla a zůstala neporušena. Zpět na oltář se však už nevrátila a zůstala po dobu 6 měsíců uložena v sakristii kostela sv. Jakuba. V roce 1706 ji nechal nový děkan Jindřich Ignác Teigl, kamenický rodák, přenést do pohřební kaple za městem, kde byl zbudován na konci 17. století nový městský hřbitov.²⁶¹

A zde opět nastupuje legendický motiv, bez něhož se neobešel vznik ani českokamenického kultu, a to dokonce hned v několika verzích. Nejstarší pověsti zasazují počátky poutního místa už do posledních let 30 leté války, kdy bylo město obléháno Švédy a na rozkaz velitele drancující vojáci odtáhli pryč, neboť se měla vojevůdci zjevit na nebi jakási paní, která v jedné ruce držela dítě, v druhé žezlo, na hlavě korunu a město ochraňovala. Další z legend připisuje autorství milostné sošky místnímu truhláři-protestantovi, jež si vyřezal Pannu Marii a uschoval ji ve své světnici. Každou noc potom kameničtí obyvatelé viděli vycházet z té místnosti světlo, a když našli jeho původ, začali uctívat dřevěnou madonu. Světelná záře měla být i důvodem návštěv věřících u hřbitovní kaple, kde se světlo objevovalo po přenesení sošky roku 1706.²⁶²

Tyto zmíněné motivy, můžeme je pokládat spíše za běžné topoi rozšířené hojně po českých zemích,²⁶³ doplňuje ještě poslední, nejmladší a patrně nejvěrohodnější z nich. K založení nové kaple a svatostánku pro kamenickou madonu dal podnět P. Teigl proto, že při morové ráně v letech 1713 – 1714 byl nemocí nakažený, když pomáhal druhým. Na přímluvu Panny Marie byl však uzdraven a z vděčnosti se jal budovat nové poutní místo, které si

²⁵⁹ [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.poutnimistock.cz/poutni-socha-panny-marie/>>.

²⁶⁰ „Jiní zase sochu panu děkanovi neprávem haněli a dokonce říkali, co že má taková „děvečka“ v kostele co dělat.“ In: Kniha zázraků Panny Marie Kamenické, s. 2. Dostupné z URL: <<http://www.poutnimistock.cz/poutni-socha-panny-marie/>>.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² DOBIÁŠ, Josef. *Mariánská poutní místa diecéze litoměřické: v mariánském roce 1987-8*. S. 10 – 11.

²⁶³ Téměř totožná legenda vypravující o sošce ze Žitavy uschované chlapcem v jakémsi domě a nalezené díky světelným úkazům provází i počátky dalšího poutního místa litoměřické diecéze Zdislavy, vzdálené 40 km od České Kamenice. In: BOHÁČ, Zdeněk. *Poutní místa v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Nakl. Debora, 1995, 286 p. ISBN 80-859-2307-6. S. 279 – 280. Zázračná pomoc proti protestantům či pohanům se objevuje kromě nejznámější Panny Marie Vítězné také u Strahovské madony, ve Dvoře Králové, v Ústí nad Orlicí, nebo u Panny Marie Nezamyslické. Světelné jevy stály u zrodu poutního místa Kostelní Vydří, a pomoc při moru proslavila Pannu Marii Piekarskou u sv. Ignáce v Praze, Chrudimského Krista či poutní místa Manětín či Vršíček u Rokycan. In: ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století*. S. 108 – 109.

postupně začalo získávat svoji kultovní základnu díky mnoha zázračným milostem.²⁶⁴ K popularizaci místa přispěly dnes už nepodložené a nedatované pověsti, například o sklářích z vedlejšího Kamenického Šenova, Nového Boru a okolí, kteří se dostali na jedné ze svých cest do úzkých při mořské bouři. Kapitán poručil celou loď pod ochranu Panny Marie Kamenické a po vzývání jejího jména byla loď s českými skláři zachráněna.²⁶⁵ Podobná vyprávění budou spadat patrně do první čtvrtiny 18. století, neboť mezi léty 1733 a 1737 byla Kamenice už velmi oblíbeným místem, kde se v tomto časovém rozmezí konalo celkem 13 930 mší svatých.²⁶⁶

Nebylo tedy na co čekat a potřebná kapacita pro návštěvníky musela být navýšena, neboť hřbitovní kaplička takové účasti nevyhovovala. Poutní chrám vystavělo město v letech 1736 – 1739 s pomocí patronů děkanského kostela Filipa Josefa a Františka Oldřicha Kinských, a s velkým přičiněním P. Teiglela. Autorem předlohy, podle níž byla kaple budována, byl významný litoměřický stavitel Octavio Broggia.²⁶⁷ Stejně jako ostatní barokní architekti poutních míst, i Broggia užíval symbolických forem projevujících se zvláště v půdorysu stavby. V Kamenici má podoba kaple nejspíše vycházet z ideje hvězdy jako výkladu jména Panny Marie.²⁶⁸ Stavitelé Jakub Schwarz z Ústí nad Labem a Jan Řehoř Katschinka dohlíželi na zbudování svatyně centrálního typu s mohutnou měděnou kupolí s opěrnými pilíři ozdobenými četnými sochami světců. Centrála je spojena v ose čtyřmi krytými chodbami ústíci do čtvercového ambitu, v každém rohu zakončeném obdélnou kaplí s klenutou kupolí a lucernou. Vstupní část ambitu vrcholí věží.²⁶⁹ V interiéru se nachází rokokový čtyřdílný oltář od pražského sochaře Jana Josefa Kleina, na němž je v zasklené skříni umístěna milostná socha. Také oltář má centrální podobu, aby mohla být Panna Maria snadněji uctívána a bylo vyhověno poutnímu provozu. V zadní části sice zasklení chybí, nicméně podobu sochy supluje alespoň malovaný obraz. Celá stavba byla zasvěcena Narození Panny Marie a hlavní poutě se zde konaly a konají 8. září.²⁷⁰

²⁶⁴ [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.poutnimistock.cz/poutni-socha-panny-marie/>>.

²⁶⁵ DOBIÁŠ, Josef. *Mariánská poutní místa diecéze litoměřické: v mariánském roce 1987-8.* s. 11.

²⁶⁶ [cit. 9. 5. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.poutnimistock.cz/poutni-socha-panny-marie/>>.

²⁶⁷ K autorství a stavebním dějinám poutního místa blíže MACEK, Petr. Příspěvek k dalšímu poznání tvorby Octavia Broggia (poutní kaple Panny Marie v České Kamenici). In: *Z minulosti Děčínska a Českolipska*, 4, 1985. S. 195 – 224.

²⁶⁸ Stejně jako tomu bylo například i v Mladoticích v kapli Jména Panny Marie. In: ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století.* S. 156.

²⁶⁹ JŮZOVÁ, Eva. *Severozápadní Čechy.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1984. 404 s. Naše vlast. S. 316.

²⁷⁰ DOBIÁŠ, Josef. *Mariánská poutní místa diecéze litoměřické: v mariánském roce 1987-8.* S. 12.

3.3.2. Memorabilia Kamnicensia – Památnosti kaple Panny Marie Kamenické

Obě předchozí knihy zázraků byly příkladem odlišných forem i vzhledů, jaké mohou tyto evidenční spisy mít. Českokamenické Memorabilia jsou další, třetí variantou knihy zázraků, kterou lze pokládat za velmi častou podobu zaznamenávání. Zázračné události totiž nebyly zapisovány do speciálního sešitu, jako tomu bylo ve Vydří nebo v Jevíčku, nýbrž do pamětní knihy nazvané Memorabilia Kamnicensia. Takové pamětnice jsou dokumenty vyskytující se téměř na každém poutním místě, ve všech farnostech a při většině kostelů či kapliček, do nichž byly vpisovány události, památné okamžiky, jména donátorů a církevních správců spojených s daným místem. V případě kamenické kaple Panny Marie je to objemná, dvoustránková kniha v kožené vazbě, dnes už ve značně špatném stavu. K její analýze bylo využito českého přepisu²⁷¹ a ke komparaci a posouzení stylu a způsobu zapisování zkoumán i originál pamětní knihy uložený ve státním okresním archivu v Děčíně.²⁷²

Pamětnice českokamenické kaple byla vedena od roku 1731. Zázračné milosti jsou vypsány na prvních osmnácti dvoustránkách. Obsah těchto listů je psán výhradně německým kurentem a podle rukopisu i časového rozpětí zázraků je jasné, že se na něm podílelo více pisatelů. Soubor eviduje celkem 131 záznamů, avšak nemůžeme jej brát jako konečné číslo, neboť některé zápisy opět obsahují více zázračných skutků, a některé se zde dokonce opakují! Všechny uvedené milosti se staly v rozmezí let 1726 – 1772, přičemž poslední třicetileté období tvoří pouhé dva zápisy. Konečný počet udělených milostí je menší než počet zápisů, tedy 125.

Autorem prvních řádků i titulního nadpisu byl děkan P. Jindřich Ignác Teigl, který byl zakladatelem místního mariánského kultu. Pokládal tak za samozřejmé, aby hned první stránky pamětní knihy byly věnovány zázračným událostem, jež místní Pannu Marii proslavily. V úvodním proslovu jsou po vzoru ostatních knih zázraků shrnuty v kostce dosavadní dějiny uctívání milostné sochy, výstižně ji autor nazval „*Zpráva o původu mariánské sochy na hřbitově za městem Českou Kamenicí s připojením zpráv o některých zde*

²⁷¹ Autorem překladu a přepisu kamenických zázraků je dnes již zesnulý P. Jan Nepomuk Jiříšně, křížovník s červenou hvězdou, děkan litoměřické kapituly a farář z Bělé pod Bezdězem, jenž se věnoval především církevním uměleckým památkám v oblasti litoměřické diecéze. Překladu P. Jana Nepomuka Jiříšně jsem využila s laskavým svolením P. J. M. can. Karla Jordána Červeného, děkana v České Kamenici. Elektronická verze českokamenické knihy zázraků nese název „*Knih zázraků Panny Marie Kamenické, Třikrát Podivuhodné, L.P. 1726 – 1772. AVE MARIA!*“ Dostupná je z URL: <<http://www.poutnimistock.cz/poutni-socha-panny-marie/>>.

²⁷² SOKA Děčín, fond Děkanský úřad Česká Kamenice, Pamětní kniha, kn. č. 1, inv. č. 11. Kniha je sice paginována, ale zároveň jsou číslovány zázraky, proto budou uváděny pod stejným číslem jako v pamětnici, společně s letopočtem. Pokud nebude uvedeno jinak, budu v následující kapitole vycházet z její analýzy.

*udělených milostech, které se – vedle mnoha jiných – dochovaly.*²⁷³ Po úvodní stránce následují zázračná vyslyšení zapisovaná podle stejného mustru. Vedle samotného líčení události autor vetknul poznámku, odkud prosebník pocházel a pod jakým číslem tento záznam eviduje. K odlišení zázraků byly používány arabské číslice a v případě písemného doznání zaslaného děkanskému úřadu byla tato poznámka vepsána mezi číslici a místo původu dotyčného pisatele.²⁷⁴ Pod názvem vesnice či města se také objevoval podtržený letopočet, kdy byla dotyčnému milost udělena, popřípadě rok, kdy ji nahlásil.

Změna ve stylu zaznamenávání přichází s novým obsazením děkanského postu v roce 1735, kdy byl P. Teigl vystřídán Johannem Pöschelem, farářem ze Sloupu.²⁷⁵ V knize se tato výměna projevuje pod č. 96 na straně 14, jednak ve formě jiného rukopisu a zároveň i chybějící lokací a letopočtem po straně zápisu. Nový pisatel udržel číslování zázraků a následně se v dalším líčení vrátil i k uvedení geografického původu prosebníka, ale datace je už pouze součástí jeho vypravování. Nový zapisovatel se mezi čísla 96 a 111 také dopustil několika chyb, kdy pod čísla 103, 107, 108, 109 a 111 evidoval nové zázraky, které se ovšem už staly a k nalezení jsou na předchozích stránkách knihy. Stejně nedopatření se stalo i autorovi zápisů č. 115 – 118, kdy došlo ke zdvojení záznamů již zapsaných během působení P. Teigla. V pořadí čtvrtý pisatel se žádného opakování zázračného příběhu nedopustil, ale jeho nástupce a autor zápisů č. 125 – 128 jeden zápis zopakoval. Celkově se tak v kamenické knize zázraků setkáváme nejméně se sedmi rukopisy, neboť poslední tři zázraky byly zaznamenány s velkým odstupem od sebe i od těch předešlých a každý z nich má tak opět jiného autora.

Tento způsob vedení dokumentu měl za následek mírně chaotický vzhled knihy a především se negativně podepsal na řádu a přesnosti evidence. Je možné, že zdvojení zápisů nastalo v důsledku aktivity místních správců, kdy získané informace od farníků nebo poutníků ihned napsali do knihy, aniž by si přečetli ty předchozí, nebo mohlo dojít k horlivosti prosebníků, nevěřících předešlému správci místa a knihy, toužících, aby byli na stránkách pamětnice opravdu zvěčněni. I když bylo záměrem řadit zázračná vyslyšení chronologicky, a že za časů P. Teigla to tak až na dvě, tři výjimky fungovalo, v druhé části knihy už posloupnost dle roků mizí a léta jejich udání se různě střídají.

²⁷³ „*Knih zázraků Panny Marie Kamenické, Tříkrát Podivuhodné, L. P. 1726 – 1772. AVE MARIA!*“, předmluva.

²⁷⁴ Jaké formální náležitosti a celkový vzhled písemná doznání prosebníků zasílajících své příběhy do České Kamenice měla, bohužel nevíme, neboť se žádná z nich ve fondu Děkanického úřadu České Kamenice nedochovala.

²⁷⁵ BÍLÝ, Martin. Česká Kamenice. S. 213.

Co do obsahu a náročnosti popisu kamenických milostí nelze jednoznačně určit, zda byli velmi konkrétní nebo spíše obecné. Jejich forma se střídala zároveň s osobností zapisovatele. Ty prvotní jsou spíše obsáhlejší a velmi konkrétní, v pozdějších letech a s narůstajícími milostmi se setkáváme s chybějící datací, nikdy však není vynecháno jméno, až na výjimky známe přesné bydliště a příčinu neduhu prosebníka. Daleko častěji než tomu bylo v Kostelním Vydří je uváděno přímo konkrétní datum zázračného vyslyšení, věk vyléčené osoby – zvláště u dětí, a mnohem více je zde kladen důraz na svědectví kněze, popřípadě dalších osob, jež uváděly svá jména a povolání spolu s omilostněným člověkem.

Četnost milostí související s osobami zapisujícími je jednoznačně koncentrovaná do let 1730 – 1733 (viz tabulka č. 15, graf č. 16 a 17 v příloze). V tomto tříletém období existuje nejvíc zápisů, mají stoupající tendenci od počtu 25, 26 až po 30 zázraků v nejhojnějším roce 1732. Zajímavé zajisté je, že pomyslný vrchol křivky v četnosti nahlášených milostí eskaluje ještě před tím, než byl vůbec postavený poutní chrám a milostná soška tak uzdravovala své ctitele v prozatímní hřbitovní kapliče. Velkou návštěvnost místa podporuje i vyznání kostelníka tamní kaple, který „hlásí, že v uplynulém roce 1733 bylo při svatém přijímání rozdáno poutníkům 1 100 542 partikulí.²⁷⁶ V případě, že toho bude zapotřebí, je připraven stvrdit to i přísahou.“ Nepatrná noticka tohoto znění byla vepsána do knihy zázraků mezi záznam č. 109 a 110, a je tak dalším údajem, jež obohacuje informace z běžného života poutního místa a lidí kolem něj.

Naprostou absencí jakéhokoli záznamu se vyznačují celá 40. a 50. léta 18. století. Nový kostel s oltářem pro kamenickou madonu sice stál, ale kolem něj probíhaly nepřetržité stavební úpravy poutního areálu, jakými byla stavba ambitů a rohových kaplí, a tento ruch skončil až v roce 1763.²⁷⁷ Ojedinelá evidence dvou milostí v 60. a 70. letech téhož století naznačuje konec velké barokní éry i samotného vedení knihy zázračných uzdravení na poutním místě. **Tabulka 15: četnost evidovaných zázraků mezi jednotlivými léty**

roky	počet	%četnost	abs. v %	komentář	průměr
1726 - 1735	109	87	87	nejvyšší nárůst	12,11
1736 - 1740	14	98	11	mírný nárůst	3,50
1741 - 1772	2	100	2	nejmenší nárůst	0,06

²⁷⁶ Z latinského particula – kousek, dílek. Jednalo se o část proměněné hosite.

²⁷⁷ [cit. 15. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.poutnimistock.cz/poutni-kaple-narozeni-panny-marie/>>.

3.3.3. Ave Maria! Udělené milosti, obdaření prosebníci a úcta k milé Pomocnici Kamenické

Z hlediska kvantifikace je kamenický seznam zázračných událostí velmi pozitivní pro samotnou analýzu jeho charakteru. Všechny 125 příběhů dává díky své poměrně dobré konkrétnosti poodhalit skladbu samotných prosebníků i jejich útrap. Hned první rozčlenění na základní typy udělených milostí bude opět jiné, než tomu bylo u předešlých pramenů. Celému svazku totiž dominují (90%) onemocnění rozličného charakteru. Necelou desítku zázraků tvoří nehody malých dětí a dva případy milostí nezapadají ani do jedné z dvou předešlých variant (viz tabulka č. 16, graf č. 18 v příloze).

Tabulka 16: Zastoupení jednotlivých druhů záznamů v Knize zázraků

kategorie	četnost	četnost %
nemoc	115	92,0
nehoda	8	6,4
ostatní	2	1,6
celkem	125	100

Drtivá většina milostí byla v České Kamenici udělena nemocným lidem, kteří byli za různých okolností vyléčeni z více či méně specifikovaných chorob (viz tabulka č. 18, graf č. 19 v příloze). Po přečtení a sečtení všech případů by se skoro mohlo zdát, že kamenická Panna Maria byla specializovanou lékařkou na dětské nemoci. Nebudeme-li se totiž ohlížet na skladbu prosebníků, ale na jednotlivé postižené osoby, dostanou se do popředí dětské pacienti. Líčení způsobu jejich onemocnění bylo často velmi sugestivní, podrobné a číselná z nich starost rodičů o své děti. Spektrum skladby nemocných dětí je velmi obsáhlé. Nejmladšímu churavému bylo pouhých osm měsíců, když jej stihla mrtvička a znehybnila chlapci celou pravou polovinu těla, nejstaršímu synu, za něhož nešťastná matka vyprošovala u Panny Marie zdraví několikrát, bylo 22 roků, utrpení své nemoci snášel celých 16 let. Častý výskyt nízkého věku však nesmí zmást další úvahy (viz tabulka č. 17). U dětí bylo stáří uváděno spíše než u dospělých či starých osob z praktického důvodu, tedy aby byla vůbec pochopena podstata zázračné kauzy. Přišel-li totiž Tobiáš Ignác Lorentz (č. 14, z roku 1729) vzdát díky za vyléčení svého synka z němoty, musel se dotýčný duchovní otázat na stáří dítěte, aby bylo prokazatelné, zda byl vůbec ve věku schopném mluvit. Druhým důvodem řazení dětí do

věkových kategorií byla obecně vysoká dětská úmrtnost, každé uzdravené dítě, batole, či novorozenec zvyšovalo míru „zázračnosti“ daného případu.²⁷⁸

Tabulka č. 17: četnost výskytu udání věku

věk	četnost	četnost %
uveden	28	22
neuveden	98	78
celkem	125	100

Nemoc mohla přijít z nenadání a trvat pouze chvíli- tedy několik minut, hodin, maximálně týden, nebo jí dítě trpělo i celé měsíce či snad roky. Na rozdíl od vyderských zázraků se v Kamenici dozvídáme, jak nemocní své trápení vnímali časově. Většinou k chronologickému určení využili církevní slavnosti, jichž se nemohli účastnit a vymezili je svátky, na kterých už nechyběli. Někdy také znali počátek i konec nemoci přesně na hodiny.

Potíže s očima, částečná slepota a úplná nevidomost trvaly povětšinou několik týdnů, maximálně čtvrt roku, zato ochrnutí a nehybnost různých končetin byla i dlouhodobější povahy. Dětem se nevyhnula ani nádorová onemocnění, závažnost nejrůznějších výrůstků na těle nemocného popisovali rodiče podle měřítek z běžného života, např. (č. 73, z roku 1732) „*vřed o velikosti husího vejce na krku*“ nebo „*nádor velký jako slepičí vejce*“ (č. 44, z roku 1731). Z typicky dětských nemocí se několikrát objevily neštovice, děti nebyly ušetřeny ani tyfu, epilepsie a dalších životu nebezpečných nemocí.

Rodiče nechávali dítě léčit u doktorů a felčarů, ale když světské prostředky nepřinášely kýžené zdraví, uchýlovali se i k praktikám jiným, než jsou poutě, jako třeba Markéta Sommerová z Lindavy (č. 78 z roku 1732) „*tímto vyznává, že její synek Kristián, starý třičtvrtě roku, byl zcela zasažen chřipkou. Na radu svého manžela jej nechala obléci ke cti Sv. Antonína v Zákupech a jeho zdravotní stav se zlepšil. Po sedmi týdnech mu ale začala slábnout levá noha. Ovšem po slibu, učiněném Panně Marii do Kamenice se jeho zdravotní stav den se dne začal lepší...*“

I když část chorob je pojmenována pouze jako smrtelná, těžká, či nebezpečná nemoc (12%), zbývající zápisy se snaží podat celkem podrobnou diagnostiku onemocnění, nicméně zaměřenou spíše na průběh, než příčinu. Dospělí trpěli velmi často postižením dolních i horních končetin, ženy zužovalo revma, ani mužům nedovolovaly revmatické bolesti vstát z postele. Naprosto běžná zánětlivá onemocnění různého druhu zasahovala nejen ruce a nohy, ale třeba močové cesty, což bylo i pro kněze – zapisovatele mírně delikátní (č. 7 z roku 1729):

²⁷⁸ GAŽI, Martin. "Srpské utočiště". Podsrpský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. S. 49.

„Jan Kryštof, syn výše uvedené Hanckmannové se po 8 týdnů trápil tím, že – s prominutím – mohl vyměšovat moč jenom po kapkách. Na to dostal do útroh hnilobný zánět...“

Tabulka č. 18: Četnost různých druhů vyléčených nemocí v Knize zázraků

nemoc	četnost	četnost/%
těžká, nebezpečná, smrtelná nemoc	14	12,2
bolest v končetinách	10	8,7
zánětlivá onemocnění	9	7,8
slepota	7	6,1
oční choroby	7	6,1
ochrnutí končetin	7	6,1
poporodní nemoc, nemoc v těhotenství	7	6,1
revma	6	5,2
padoucnice	5	4,3
křeče v končetinách	5	4,3
nádory, boule	4	3,5
melancholie	4	3,5
neštovice	3	2,6
krvácení, krvetok	3	2,6
močové cesty	2	1,7
zsláblost na těle	2	1,7
skvrnitý tyfus	1	0,9
němota	1	0,9
lišejník na noze	1	0,9
růže na noze	1	0,9
horečka	1	0,9
chřipka	1	0,9
třas po celém těle	1	0,9
vodnatelnost	1	0,9
zmrzačená ruka	1	0,9
kolika	1	0,9
angína	1	0,9
mrtvička	1	0,9
bolest v klíně	1	0,9
neploidnost	1	0,9
silný kašel	1	0,9
bolest hlavy	1	0,9
bezvědomí	1	0,9
hluchota	1	0,9
hexenšus	1	0,9
odpadávání masa	1	0,9
celkem	115	100

Případy nesouvisející s dlouhodobější nemocí nebo krátkodobějším zdravotním postižením představují dohromady pouze 8 zápisů, je tedy bezpředmětné přikládat číselnému rozložení na další kategorie nějakou číselnou hodnotu, nicméně detailnější rozebrání jistě zaslouží, neboť nejsou úplně totožné (viz tabulka č. 19, graf č. 20 v příloze). Stejně jako

nemoci, i bezprostřední ohrožení na životě způsobené nečekanou náhodou ústící v nešťastnou nehodu potkávalo při pročítání kamenické pamětnice malé děti. Dvouletému Janu Josefovi při pádu z okna na kamennou zem pomohla střelná modlitba vlastní matky k Panně Marii Kamenické, stejně stará Marianna Statlerová „byla nalezena pod postelí s otevřenýma očima a s otevřenými ústy. Byla celá bez sebe a studená, takže vypadalo, že je mrtvá...“ (č. 122) a dítě paní Dorothey Tröschlerové mělo štěstí, že bylo kamenické Matičce zaslíbeno ještě před svým narozením, neboť jej potom ochránila, když „mu bylo 10 týdnů, vzala jej do náruče pětiletá holčička a na chodbě jej upustila, takže spadlo z výšky 10 loket na kamennou podlahu...“ (č. 124 z roku 1735). Jedno dítě bylo nešťastně otráveno jedem proti mouchám, ale uzdraveno přimluvami spěchající matkou do chrámu v Kamenici a jeden novorozenec byl patrně náhodou zasednut v kolébce svým starším bratrem.

Dospělé osoby byly vystaveny velkému nebezpečí při práci, kdy je ohrožovala příroda nebo zvěř. Ohrožení způsobené lidmi je méně frekventované i ve výše uvedených knihách zázraků, ale v České Kamenici se jeden velmi stručný přeci objevil (č. 123 z roku 1735): „Marie, žena Václava Richtera z Třebušína, bývalého ovčáka, upadla do zajetí loupežné chásky. Osm dní tam vzdychala. Poté, co začala vyzývat o pomoc Pannu Marii, pouta z ní najednou spadla.“

Tabulka č. 19: Početní zastoupení různých druhů nehod v Knize zázraků

nehody	četnost	četnost %
pády dětí	3	37,5
pád v těhotenství	1	12,5
padající strom	1	12,5
otrava dítěte	1	12,5
zasednutí dítěte	1	12,5
oběť loupežníků	1	12,5
Celkem	8	100,0

Zbývají už pouze dvě události zaznamenané v pamětní knize, na první pohled nezapadající do žádné z vytvořených skupin. První je velice nespecifické děkování za pomoc, při níž se ohlašovatel „dostal do nebezpečné situace, hrozilo mu, že s nemalou újmou svou záležitost prohraje“ (č. 11 z roku 1729), což trochu navádí dnešního čtenáře, aby dotyčného podezíral přinejmenším z finančních nesrovnalostí či dluhů, zvláště když nám pamětnice prozrazuje, že byl povoláním obchodník. Pravdou však je, že takové vyznání mohlo znamenat téměř cokoli. Druhá, už naprosto světská starost o své „bydlo“, pramení z úst Anny Dorothey

Piltzové, které „k jejímu velkému poděšení zkuslo ve sklepě pivo, učinila tak slib Matce Boží v kamenické kapli, aby byla skrze ni uchráněna škod. Poté k ní přišla její sestra, aby ji utěšila a chtěla pivo ochutnat. To bylo najednou shledáno zcela chutným a mohlo být šťastně čepován“ (č. 12 z roku 1729).

Pod uvedenými milostmi jsou s jistým náskokem podepsány častěji ženy než muži (36%, viz tabulka č. 20, graf č. 21 v příloze). Respektive podepsáni bývají výhradně muži, pokud bylo poděkování za uzdravení doručeno na děkanství písemnou formou, ale jako původkyně proseb, iniciátorky poutí a dárekyně votivních předmětů jsou častěji uváděny ženy. Samy pro sebe si žádaly pomoc v nejrůznějších nemocech, při komplikovaných porodech, ale také v případě neplodnosti. O něco méně bylo mužů i otců jakožto přímluvců, ale ve více než 10 případech byli prosebníky oba rodiče, což bývá ve výpovědích silně akcentováno. Pouze ojedinělý případ zastupuje manžel, putující do Kamenice kvůli zdraví své těhotné ženy, a z celkového množství je neznámým prosebníkem jediná osoba.

Ani Českokamenická kniha zázraků není výjimkou a ve svých zápisech odhaluje vícero stejných prosebníků. Stávalo se tak logicky díky pozitivním zkušenostem s poutěmi a modlitbami k tamní Panně Marii, kterou dotyčný buď sám zopakoval, nebo ji doporučil někomu ze svých příbuzných či známých. Výstižnou ukázkou je rodina Kislingova zastoupena otcem, matkou i synem jakožto postiženými osobami. V prvním záznamu prosili oba rodiče za nemocného Josefa, v druhém se pod ochranu Nebeské Matky odevzdává paní Kislingová a třetí záznam dovrší poděkování pana Kislinga za pomoc v nouzi. Takovéto rodinné výpovědi jsou buď řazeny bezprostředně za sebou, nebo je zapisovatel uvádí pod jedním číslem, ale zřetelně odlišuje osoby i příčiny zázračného skutku.

Tabulka 20: vyjádření četnosti složení prosebníků

složení prosebníků	četnost	četnost %
žena za sebe	45	36,0
muž za sebe	30	24,0
matka dítě	30	24,0
oba rodiče za dítě	11	8,8
otec za dítě	7	5,6
jeden z manželů za druhého	1	0,8
anonym	1	0,8
celkem	125	100,0

Z bližšího zkoumání jinak velmi pestrého a obsahově hodnotného pramene vyplývá, že kamenická kniha je značně skoupá na profesní a sociální zařazení jejích aktérů (viz tabulka

č. 21, graf č. 22 v příloze) Pouze podle trvalého bydliště vyslychaného prosebníka můžeme soudit, zda se jednalo o venkovana či měšťana, ale v drtivé většině případů se nedozvíme nic bližšího o povolání, sociálně-ekonomickém postavení a jiných ukazatelích. Jenom 23 zápisů hovoří blíže, jaké má postižený či jeho příbuzný zaměstnání, ale nelze s určitostí říci, kdy byl důvod profesí uvádět a kdy nikoli.

Výjimku tvoří milosti sdělené děkanskému úřadu písemně. Obsah těchto zaslanych dobrozdání prozrazuje konkrétní jméno pisatele, jeho povolání a bývají k němu zpravidla připojeny ještě podpisy dalších svědků – jednoho či dvou – taktéž s uvedením jejich živobytí. Písemné doznání může být ještě korunováno podpisem duchovního dané obce, z níž pisatel pocházel. V případě negramotnosti prosebníka tuto zprávu celou sepisuje kněz, rychtář, popřípadě jiná veřejně činná osoba. Listy zasílané na děkanství byly vždy opatřené pečeti a do knihy se opsali s poznámkou L. S. (locus sigilli).²⁷⁹

K tomuto způsobu oznámení zázračného vyslyšení se uchýlovaly spíše společensky výše postavené osoby, například kněží, jimž se dostalo pomoci na přimluvu kamenické Panny Marie, soukeníci, rychtáři, ale také školník a některé další, bohužel už sociálně nezařazené postavy. Prosebníkova živnost či sociální prostředí je zmiňováno ještě v souvislosti s jeho nemocí, někdy totiž daná práce byla příčinou onemocnění nebo se s daným postižením nedala vykonávat. Také příbuzní pacientů jsou zapojeni do výpovědi, a pokud se jedná přímo o lékaře či lékárníky, dosvědčují zároveň tvrzení vyslyšené osoby, např. (č. 106 z roku 1734): „...*Za tuto velkou miost se cítím být ovinována vzdát velký dík. L. S. Anna Marie Leubnerová, měšťanka z Liberce a Johann Gedeon Meistner, měšťan, lékárník a radní, příbuzný jmenované, jakožto svědek.*“

Místo votivních darů, pamětnice jich eviduje 7, nechávali poutníci sloužit mše svaté jako vyjádření díků nebo se zúčastnily svaté zpovědi. Jako hmotné dárky jsou uváděny pouze 4 svíce a tabulka s vyobrazením nemocných či uzdravených nohou, vyvedena ve stříbře.

Tabulka č. 21: Zastoupení jednotlivých sociálních vrstev v knize zázraků

sociální původ	četnost	četnost %
vesničané	78	62,4
měšťané	45	36,0
duchovenstvo	2	1,6
celkem	125	100,0

²⁷⁹ PROKOPOVÁ, Zdeňka. „*Virgo potens*“. *Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století*. S. 17.

Už z výše uvedeného sociálního původu vysvítá, že zázračnou mocí Panny Marie Kamenické byli obdarováni ponejvíce lidé z vesnic (viz tabulka č. 22, graf č. 23 v příloze) Venkované do Kamenice přicházeli jak z bezprostřední vzdálenosti od poutního místa, tak i z větší dálky. Zeměpisný původ věřících je postihnuteľný prostorem tvořící čtyřúhelník mezi městy Ústí nad Labem, Varnsdorf, Liberec a Česká Lípa. I přes to, že v Šluknovském výběžku fungovalo od počátku 18. století více poutních míst,²⁸⁰ počet zaznamenaných prosebníků z okolí Šluknova je poměrně významný. Lipovou, nejvzdálenější místo zmiňovaného výběžku registrované v knize zázraků a Českou Kamenici dělí necelých 40 km, což je vzdálenost, kterou mohl poutník překonat během jednoho dne.

Druhým geografickým ohniskem odkud směřovali nemocní své prosby, bylo okolí jihozápadně od České Lípy až k Ústí nad Labem. Přicházející poutníci z Merboltic, Stvolínek, Verneřic, Jezvého, Třebušína či města Žandova však měli daleko blíže cestu do sousední Horní Police,²⁸¹ dnes jednoho z nejpřednějších poutních míst litoměřické diecéze. Dále jsou evidovány početné zápisy z oblasti Liberecka a Jablonecka, nejvzdálenější Smržovka je od České Kamenice vzdálená dokonce přes 80 kilometrů. Po cestě musel poutník jistě potkat tehdy rozestavěnou podobu barokní baziliky v Jablonném v Podještědí, zvláště když přicházel z Křižan, Panenské Hůrky či jiných východnějších vesnic a měst. Svě zastoupení v knize zázraků mají i obyvatelé frýdlantského výběžku, konkrétně Kunratice u Frýdlantu a Lužec pod Smrkem, sousední vesnice věhlasného poutního místa Hejnice.²⁸²

Nejčastější místo, odkud votanti přicházeli, je přímo Česká Kamenice. Jako své bydliště toto město uvedlo 16 osob, ale je dost pravděpodobné, že zmíněné číslo, stejně jako celkový počet zázraků, je jen pouhým zlomkem dosažených milostí. Kameničtí měšťané se v knize zázraků vyskytují především na prvních stranách, tedy v letech 1726 – 1730, později se o nich dočteme pouze ojediněle a posledních 25 zápisů už neregistruje žádného kamenického věřícího.

²⁸⁰ K létům 1704 – 1709 je datovaná úcta k Panně Marii Loretánské v Rumburku, z roku 1732 pochází poutní kostel ve Sněžné u Rumburku, a od 20. let 18. století přicházeli věřící k léčivé studánce u Vilémova. K tomu blíže: BOHÁČ, Zdeněk. *Poutní místa v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Nakl. Debora, 1995, 286 p. ISBN 80-859-2307-6. S. 277 – 279.

²⁸¹ Na druhé stavební etapě se stejně jako v České Kamenici podílel v letech 1717 – 1723 Ocavio Broggio. Blíže k tomuto poutnímu místu HAVELKA, Liboslav. *Horní Police. Mariánská svatyně*. Horní Police: OÚ, 1991. nestr.

²⁸² Blíže k dějinám poutního místa VEDRALOVÁ, Markéta. *Historie poutního místa Hejnice*. (Bakalářská práce), Univerzita Pardubice, 2011. Dostupné z URL: < <http://dspace.upce.cz/handle/10195/40564>>., SVOBODA, Milan. *Mariánské poutní místo Hejnice v historické paměti*. In: *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13. - 15. září 2007* / Praha: Scriptorium, 2008 s. 255-280.

Své přesahy mělo poutní místo i mimo uměle vymezený čtyřúhelník uvedených měst. K milostivé sošce z Kamenice se uchýlila i poutnice od Velvar, což je téměř 90 kilometrová vzdálenost k putování. Ojedinelý je i příběh vyléčeného Sebastiana Augustina: „...materialistu z Villy de Prato v Benátkách zachvátila roku 1730 v Kamenici nebezpečná nemoc. Poté, co vak učinil slib, že dá v kamenické kapli sloužit mši ke cti matky Boží, dostal ještě té noci tolik síly, že se této mše svaté mohl zúčastnit a cestovat dál.“ (zázrak č. 30 z roku 1730). Oba uvedené geografické původy jsou v knize výjimkami a pevnou základnu českokamenického kultu Panny Marie podle evidence milostí tvořili obyvatelé malých sousedních vesniček, dnes často sloučených přímo s Kamenicí nebo Šenovem.

Zamýšlet se nad tím, proč a z jakých důvodů se nemocní a nešťastní lidé vydávali na poutě s vidinou pomoci od kamenické sošky zrovna do České Kamenice je nelehké. Z dnešního pohledu je spíše nepochopitelné, proč někdo vážil cestu k milostivému obrazu Boží Rodičky někam dál od svého domova, když měl na dosah jinou miraculosu. Nahlédneme-li do dějin barokní mariánské úcty zejména na Českolipsku, odkud pocházela velká část prosebníků zapsaných v knize zázraků, dozvíme se, že tato krajina byla přímo poseta různými milostnými obrazy, sochami a poutními místy, z nichž ne jedno se nacházelo přímo ve městech, například v České Lípě, a mnoho z nich v menších obcích, namátkou v Kravařích či na Bezdězu.²⁸³

Tabulka č. 22: Geografická skladba obyvatelstva podle četnosti

geografický původ	četnost	četnost %
Česká Kamenice	16	12,8
Česká Lípa	7	5,6
Kamenický Šenov	5	4,0
nespecifikováno	5	4,0
Markvartice	4	3,2
Lindava	3	2,4
Merboltice	3	2,4
Mistrovice	3	2,4
Nová Víska	3	2,4
Polevsko	3	2,4
Sloup	3	2,4
Stvolínky	3	2,4
Šluknov	3	2,4

²⁸³ JIŘIŠTĚ, Nepomuk Jan. Speculum Marianum Lippense. Mariánská úcta na Českolipsku v 17. a 18. století. Jiříště, Jan Nep. In: *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska*. Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska 12, (2003), s. 101 – 111.

Arnoltice	2	1,6
Benešov n. Ploučnicí	2	1,6
Dolní Habartice	2	1,6
Habartice	2	1,6
Chotovice	2	1,6
Jezvé	2	1,6
Kunratice	2	1,6
Lada u české lípy	2	1,6
Liberec	2	1,6
Panenská Hůrka	2	1,6
Skalice	2	1,6
Verneřice	2	1,6
Ostatní (po jednom výskytu)	40	32,0
celkem	125	100,0

4. Knihy zázraků v 19. století

Josefínské reformy sice přinesly značný útlum v prožívání církevních obřadů, svěcení svátků a konání poutí, ovšem již v prvním desetiletí 19. století nabrala „barokní“ religiozita svůj druhý dech, a to zejména na venkově, kde nebyla nikdy úplně potlačena. Dokladem tohoto tvrzení jsou obnovené, přestavěné nebo i naprosto nově vzniklé poutní kaple a kostely. Samotná duchovní správa si však uvědomovala, že aktivita zvláště vesnických lidí podílet se na procesích a poutích, nemusí být vždy a pouze projevem náboženského citění. Extrémními důvody mohly být i lenost pracovat, příležitost k obžerství a smilstvu, nebo jen nechut' vyzpovídat se u domácího kněze.²⁸⁴ Ve prospěch výše zmíněných negativ svědčí i poznatky některých duchovních. Po polovině 19. století přichází dešenický farář s výsledky pastorální konference českobudějovické diecéze a publikuje je v *Časopisu pro Katolické duchovenstvo* takto: „*Že mnozí křesťané skutečně s poutí v pravé zbožnosti vykonané mravně sesílení domů se vrací a opět novými silami v práci svého stavu se uvazují, a že tehdy putování mnohým velmi blahodějně jest, tomu nasvědčuje zkušenost. Že však z druhé strany naopak, když ona základní výminka schází, velké nepořádky na pouti se připojují, a že putování nikoliv u všech žádoucí mravní užitek přináší, jest bohužel také zkušenost...*“²⁸⁵ Zároveň vymezuje, z jakých důvodů se poutě konat mají, a za jakých už jsou jen zbytečným výletem bez duchovního

²⁸⁴ NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* S. 47 – 48.

²⁸⁵ HAUSMANN, J. O poutích. Z pastorální konference diecése Budějovické. *ČKD*, 1863, 2. S. 132 – 133.

rozměru: „*Mají-li poutě užitečné a spasitelné býti, musí se konati pravým úmyslem a patřičným způsobem. Nikoliv tehdy ze všetečnosti, nikoliv z kratochvíle...*“²⁸⁶

Pomineme-li tyto světské důvody, které mohly věřící vést k uskutečnění nějaké poutě, lze nalézt tři stěžejní důvody podporující tento oblíbený náboženský akt. První bylo společenské přesvědčení daných skupin lidí o kvalitě římskokatolické církve v době nahánějící strach z modernizujícího světa, projevující se zvláště v moravském prostředí. Druhým, i když spíše až na konci 19. století patrným trendem, se stala intelektuální estetizace a folklorizace pouťových zvyků, akcentována opět na krajinu jižní Moravy a do jisté míry i jižních Čech. Tuto snahu o reprezentaci venkova jakožto nositele národních hodnot a tradic lze spatřit v Národopisných výstavách²⁸⁷ v 90. letech 19. století.²⁸⁸

Třetí aspekt byl již nastíněn – zakládání nových poutních center, jež mohla vzniknout jako kopie nějakého slavnějšího zahraničního místa novodobého původu (La Salleta, Lurdy, aj.) nebo z důvodu zázračné události, jako tomu bývalo v baroku.²⁸⁹ Jistou kombinací obou prvků bylo například založení poutního místa Krautenwalde u Javorníku ve Slezsku. Manželka místního revírníka, jistá paní Veronika, byla od roku 1845 choromyslná, dokud si v jedné chvíli neřekla, že vyléčí-li se, nechá vystavět v Krautenwalde kapličku stejnou, jaká je v La Salettě. V ten moment se uzdravila a svůj záměr také uskutečnila. Kromě ní se na poutním místě měl v následujících letech vyléčit ze slepoty domkář a chromá žena, což je zaznamenáno v pamětní knize poutní kaple.²⁹⁰

Svou slávu si však zpět získávaly i starší, středověká či barokní svatyně s milostnými obrazy a sochami. Pro změnu tak uvedu příklad z českého prostředí, týkající se nevelkých Kostomlat. Ty svoji druhou vlnu rozkvětu zažily od 20. let 19. století, kdy poutní svatyně dostala svůj nový architektonický háv. Ve 30. letech putovali do Kostomlat procesí s prosbou ochrany před epidemií cholery, což se opakovalo i o třicet let později. Místo proslavil i bohosudovský jezuita, který měl ve svých dětských letech v Kostomlatech získat zpět svůj ztracený zrak. Místní pramen léčil v 60. letech epileptiky a stal se oblíbeným pouťovým artiklem, věřící si vodu ze studánky odváželi s sebou domů a vařili z ní polévky nebo jí

²⁸⁶ HAUSMANN, J. O poutích. Z pastorální konference diecése Budějovické. S. 134.

²⁸⁷ K tomu více BROUČEK, Stanislav. Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895. Praha: Littera Bohemica, 1996., HLAVAČKA, Milan – KOLÁŘ, František. *Jubilejní výstava 1891*. Praha: Melantrich, 1991.

²⁸⁸ NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* S. 53 – 55.

²⁸⁹ Patrně nejvýraznějším zázrakem iniciující vznik nového poutního místa byl již zmíněný severočeský Filipov. Viz kapitola 1.5.

²⁹⁰ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 1.2*, s. 375 – 376.

polévali svá bolavá místa. Prvotní záznamy těchto novějších událostí nejsou dnes již známy, dozvídáme se o nich díky tištěné literatuře z konce 19. století.²⁹¹

Stejně jako v Kostomlatech, i na dalších místech o zázracích z průběhu 19. století (nebo i dřívějších) nevíme z primárních pramenů. Nejčastěji to byli správci poutních míst nebo ctitelé mariánských svatyní, kteří sepisovali starší i novější milostivá vyslyšení do rukopisných či později tištěných knížek. Někteří z nich zakládali nové knihy zázraků, do té doby na poutním místě chybějící, s tím cílem, aby se v nich i nadále pokračovalo. Jiní zase sebrali starší záznamy z farních kronik či pamětních knih a tiskem je vydali. A někdy to byla opět kombinace obojího. Dokladem, že s evidencí zázračných uzdravení se v 19. století po vzoru baroka stále počítalo, je např. další tištěný spis ze Svaté Hory od redemptoristy Rudolfa Kameničky z roku 1892, v němž nabádá poutníky, aby jim udělené milosti nahlašovali v sakristii poutního místa a správci je tak mohli zaznamenat.²⁹²

4.1. Bozkov – Panna Maria Královna hor

*Kvítí z libých luhů
Natrhla jsem v kytici,
Na oltář je kladu
Milé nebes Světici.*

*Maria Matičko!
Přijmiž tyto květinky,
Z Tvé jsou zahrádečky
„Boskovské ty pomněnky.“*

*Z vroucí lásky Tobě Uctivě je věnuji
Chvály Tvé ať stále
V lidu zbožném zjevují.²⁹³*

²⁹¹ HONYS, Vít. Zázračná vyslyšení z Jeníkova a Kostomlat pod Milešovkou - dvou barokních zapomenutých mariánských poutních míst severních Čech. In: *Folia Historica Bohemica* / Praha: Historický ústav 24, č. 1, (2009), s. 67 – 69.

²⁹² PROKOPOVÁ, Zdeňka. „*Virgo potens*“. *Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století*. S. 28.

²⁹³ Úvodní báseň od P. Jana Křtitele Štajnygra z jeho díla „*Pomněnky z Bozkova*“. V digitalizované podobě ke stažení In: [cit. 1.12. 2013]. Dostupné z URL: <<http://czech.obecbozkov.cz/index.php?limitstart=330>>. Pokud nebude uvedeno jinak, je pracováno výhradně s elektronickou verzí výše citovaného díla.

4.1.1 Z dějin putování na hory za sochou Madony

Obec Bozkov se nachází v severních Čechách, v bývalém okrese Semily a v dnešním Libereckém kraji a je známa díky svým krasovým jeskyním a mariánskému poutnímu místu. Rozkládá se mezi Jizerskými horami a Krkonošemi, a i když se nachází téměř 600 metrů nad mořem, je obklopena vyššími pahorky, na nichž stojí hrady Kumburk, Frýdštejn, Malá Skála a trosky starého hradu Návarov. Směrem na západ od Bozkova leží přibližně 8 kilometrů Železný Brod, na jih 3 kilometry vzdálené Semily, na severovýchodě potom o něco odlehlejší Vysoké nad Jizerou.²⁹⁴

Nejstarší dějiny Bozkova jsou tak trochu zahaleny tajemstvím. Farní kostel zde existoval už ve 14. století. Svatyně nese zasvěcení „Navštívení Panny Marie“, což je velice trefné pro kostelík, nacházející se uprostřed vyvýšené krajiny, neboť podle evangelia Panna Maria odešla s chvátáním na hory, do města Judova, aby navštívila příbuznou Alžbětu.²⁹⁵ Je více než pravděpodobné, že Bozkov byl poutním místem už ve středověku. Mělo se tak stát díky objevení zázračného pramene, k němuž putovalo stále více lidí. Lid přicházející k „Boží vodě“, „Božskému pramenu“ – tedy na „Božskov“, dal patrně jméno i samotné osadě Bozkov. O existenci léčivé studánky v předhusitské době v těchto místech informuje i Gumpenberg ve svém atlase.²⁹⁶ Od zničení chrámu husity, jehož rok je udáván podle P. Štajnygera roku 1434 a podle J. V. Dolenského²⁹⁷ zase 1424, nebyl více než 100 let v obci žádný katolický kostel.²⁹⁸ Během 16. století byl Bozkov s dalšími vesmi okolo něj přidružen k faře v Držkově, kde v té době působili kněží „pod obojí“. Poměrně velká vzdálenost od držkovského kostela způsobila, že si obyvatelé těchto vesnic vymohli na pánech Smiřických stavbu nového chrámu, který měl stát v Roztokách. A právě v 16. století se začínají psát nové dějiny poutního místa, spojené se zázračnými událostmi, neboť díky „zvláštnímu Božímú zásahu“, nedošlo ke stavbě protestantské svatyně v Roztokách, ale katolickému kostelu v Bozkově.²⁹⁹

První evidovaný zázrak z 16. století líčí: „*Když zásoby kamena a dříví již svezeny byly [do Roztok], ai tu počtákem měsíce července na tomtěž místě, kde nyní chrám Boskovský*

²⁹⁴ NĚMEČEK, Josef. *Památnosti poutnického chrámu Páně v Boskově*, 1859. S. 3.

²⁹⁵ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. S. 128.

²⁹⁶ ŠTAJNYGR, Jan. „*Pomněnky z Bozkova*“. S. 2 – 3. Štajnygr se odkazuje svůj překlad z díla GUMPENBERG, G.: *Atlas Marianus sive De imaginibus Deiparae per orbe Christianum miraculosis*. Ingolstadt 1657.

²⁹⁷ DOLENSKÝ, Jaroslav Václav. *Starší paměti farní osady Bozkova, zvláště poutního chrámu Panny Marie až do stavby nynějšího l. P. 1690*. Bozkov, 1888.

²⁹⁸ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. S. 128.

²⁹⁹ ŠTAJNYGR, Jan. „*Pomněnky z Bozkova*“. Str. 9. Nikde se však konkrétně nepíše, kdy ke stavbě nového bozkovského kostela došlo, Štajnygr i Kalista soudí podle nápisu na kostelním zvonu, že tomu bylo v roce 1555.

*k nebesům se vznáší, napadl sníh, který ani vzešlým sluncem ztráven nebyl. An místo sněhem pokryté podobu mělo chrámu, považováno to od zbožných obyvatelů za znamení, žeby v tom vůle Boží byla, aby chrám, k němuž právě přípravy se konaly, na tomto místě stál, tím více, an, jak stará listina, podpisem čtyři a osmdesáti hodnověrných svědků znamená udává, i zásoby staviva nočního času sem přeneseny jsou. K pokynutí tomuto nebeskému vyměřily se tu i hned základy, a ai, jak mile se kopati počaly, pod první vrstvou země nalezena jest socha Rodičky Boží, jejíž tedy účtě dostavený chrám, v němž i na oltáři čestné místo zaujala, jest zasvěcen.*³⁰⁰

Legendou je tedy opředena i samotná milostná soška. Jak je patrné z uvedeného „Sněžného zázraku“, někdo ji musel do země ukrýt. Měl to být údajně katolický kněz, neboť o ní měl strach, když do Bozkova vtrhli husité.³⁰¹ Další pověst podle lidové tradice vypráví, že ji krátce po založení boskovského chrámu věnoval farnosti mnich z hradištského kláštera, jenž ji sám vyřezal. Také se ale traduje pověst jiná. Ve 12. století pracovali pod Bozkovem havíři a jeden z nich měl nemocnou ženu, která měla tři noci za sebou stejný sen. V něm viděla anděla nabádajícího jí a jejího muže, aby pohlédli do jedné ze šachet, že naleznout poklad. Manžel ze země vyzvedl překrásnou sochu Panny Marie a vystavil si jí se ženou na domácí oltář. Nemocná paní byla uzdravena, ale sošku museli oba manželé odevzdat, aby se k ní mohli přijít poklonit do bozkovského kostela i ostatní věřící.³⁰²

Milostná socha je pozdně gotickou dřevěnou plastikou z doby okolo roku 1480.³⁰³ Vysoká je 94 cm a vyřezána byla z lipového dřeva. Ikonograficky náleží k typu Madoně na měsíci.³⁰⁴ Soška je polychromována na místech šatu červenou barvou se zeleným okrajem kolem krku a zlatým pláštěm s drahokamem spínajícím celý šat. Na hlavě nese pozlacenou dřevěnou korunu, pod níž jí až do pasu splývají světlé vlasy. V pravé ruce drží postavu malého jezulátka bez šatu, taktéž s plavými vlasy, které v ruce třímá jablko zlaté barvy. Socha stojí na podstavci stříbrné barvy znázorňující měsíc.³⁰⁵

Boskovský kostel byl dřevěný a navíc pouze filiální, spravoval jej kněží ze Semil. Protože jejich kolatura byla příliš rozsáhlá na to, aby se zvládali naplno věnovat i poutnímu místu, vypomáhali v Bozkově ve 20. letech 17. století jezuité z Jičína.³⁰⁶ I když na poutní místo lákala léčivá studánka, pro jejíž vodu bylo přímo v kostele zřízeno „lavatorium“, nebyl

³⁰⁰ NĚMEČEK, Josef. *Památosti poutnického chrámu Páně v Boskově*, 1859. S. 4.

³⁰¹ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. S. 130.

³⁰² ŠTAJNYGR, Jan. „*Pomněnky z Bozkova*“. S. 4.

³⁰³ KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy. Krajina, historie, umělecké památky*. Panorama, 1981. S. 218.

³⁰⁴ KUBÁTOVÁ, Taťána. *Poklady umění v Čechách a na Moravě*. Bozkov. Sazek 54, Praha, 1943. Nestr.

³⁰⁵ ŠTAJNYGR, Jan. *Pomněnky z Bozkova*. S. 4.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 13.

Bozkov nijak zvlášť proslulý. Přispěl tomu jistě i exil milostné sošky během třicetileté války, kdy byla ukrývána hrabětem Mikulášem Des Fours na zámku v Hrubém Rohozci. Podle Gumpenbergova díla přišlo roku 1655 na svátky Panny Marie 4 000 poutníků.³⁰⁷ Po válce však počet poutníků putujících na hory začal narůstat a slávu bozkovské Panny Marie začala šířit i první literatura. Zámecký kaplan z Jesenného, spravovaného zbožnou a v úctě mající madonu z Bozkova rodinou de la Motte,³⁰⁸ vydal roku 1681 německou knihu o zdejší milostivé sošce s názvem „Schuldige Danksagung“.³⁰⁹ Stejně jako tomu bylo v Jevíčku, i tento bozkovský zpěvník byl napsán jako poděkování za odvrácení morové rány, která v severních Čechách, zvláště na Semilsku vzala život mnoha lidem.³¹⁰ Bylo to opět díky zasazení se místního rodu Des Four, když v roce 1688 započala stavba nového, kamenného chrámu. Základní kámen položila roku 1690 hraběnka Marie Polyxena Des Four. V letech 1690 – 1693 vznikla raně barokní stavba. Autorem jednolodního kostela s bohatě vymalovanou valenou klenbou, s výjevy upomínajícími na zasvěcení kostela, byl neznámý mistr z Českého ráje. V letech 1753 – 1757 byl pro milostnou sošku vyhotoven zvláštní tabernákl od sochaře Josefa Jelínka staršího z Kosmonos.³¹¹ Milostná soška byla ještě korunována stříbrnými, pozlacenými korunkami s českými granáty, jež nechala pro sochu vyrobit roku 1692 hraběnka Marie Polyxena.³¹²

V polovině 18. století se také Bozkov konečně dočkal své fary. Nový, stálý kněz tak mohl lépe pečovat o své farníky a zároveň i o příchozí poutníky, kterých neubývalo a jejich počet vzrostl až o tisíc lidí o hlavních svátcích.³¹³ Díky aktivitě bozkovského obyvatelstva, které vždy tvořilo silné poutní jádro a o svůj kostel i milostnou sochu se staralo přímo příkladně, vznikala i různá náboženská bratrstva, nejdříve Svatého růžence, později spolek křížové cesty a nakonec i bratrstvo škapulířové. O oblibě poutního místa pak hovoří i velké množství náboženských zpěvníků vytištěných pro oslavu Panny Marie Bozkovské, jež reflektovaly i některá zázračná uzdravení.³¹⁴ Celkově v období doznívajícího baroka žilo poutní místo velmi čilým ruchem, na němž se podílelo zvláště místní obyvatelstvo a církevní správa. Nevyhnutelně tato aktivita výrazně poklesla roku 1785, kdy byla zrušena zmíněná

³⁰⁷ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout': k religiozitě českého lidu v době barokní*. S. 131.

³⁰⁸ I tato rodina se angažovala v podpoře katolické věci a hnacím motivem zde byl opět zázrak. Paní Marie Angela z Nunklu, roz. la Motte nechala postavit zděný kostel v Držkově. Vedlo jí k tomu uzdravení z oční choroby díky vodě z Boží studánky nad vsí Držkov. In: [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.drzkov.cz/historie-obce-21>>.

³⁰⁹ NĚMEČEK, Josef. *Památosti poutnického chrámu Páně v Boskově*, 1859. S. 8.

³¹⁰ O zázračném uchránění Bozkova před morovou epidemií viz následující kapitola.

³¹¹ KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy. Krajina, historie, umělecké památky*. Panorama, 1981. S. 218.

³¹² ŠTAJNYGR, Jan. *Pomněnky z Bozkova*. S. 19.

³¹³ NĚMEČEK, Josef. *Památosti poutnického chrámu Páně v Boskově*, 1859. S. 6.

³¹⁴ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout': k religiozitě českého lidu v době barokní*. S. 136 - 137

bratrstva a roku 1791 dokonce podána stížnost na faráře Duška, kvůli hraní náboženských her.³¹⁵ Bozkov jako poutní místo byl ale přeci jen zvláštní. I když musel farář Dušek splnit nařízení o odstranění milostných obrazů a soch z poutního chrámu, neučinil tak na dlouho. Farní soused Josef Kroupa pomáhal P. Duškovi přenést sochu z kostela na faru, ale od té doby se mu zdál několikrát za sebou sen, v němž Panna Maria vyslovila přání, aby byla navracena zpět do chrámu. Oba potom přenesli sochu zpět do kostela k velké radosti místních lidí a očekávaná represe ze strany státu nebo církevních nadřízených se nedostavila.³¹⁶

I na počátku 19. století měl Bozkov štěstí na své správce. Jelikož to byli téměř vždy místní rodáci z Vysocka, Semilská či Turnovska, měli k místu opravdu dobrý vztah. Bývali na faře nejčastěji tři, jelikož museli uspokojit zájem až 8 000 komunikantů ve dnech poutí. Finančně bylo místo podporováno po napoleonských válkách novou semilskou šlechtou, rodem Rohanů. Ve 30. letech začala snaha a horlivost bozkovských duchovních opadat a s tím se začaly ztenčovat i zástupy poutníků. Vzpruha pro poutní Bozkov i místní věřící přišla s osobami P. Šalka a P. Němečka³¹⁷ před polovinou 19. století. Prvně jmenovaný byl natolik schopný, že se zalíbil litoměřickému biskupu Augustinu Bartolomějovi Hillemu, který jej povolal do Rychnova, aby se v tamním prostředí snažil bojovat proti sektářskému učení „rongeanismu“. P. Němeček tak na několik let na faře osířel, ale svoji funkci zastával svědomitě a přispíval k rozšiřování věhlasu jemu svěřeného poutního místa.³¹⁸

Vystřídán byl s odstupem času roku 1886 dalším ctitelem bozkovské Madony, P. Janem Křtitelem Štajnygerem. Ten je autorem rukopisné knihy zázraků a dějin kostela, a sám svůj příchod do Bozkova hodnotí v Pomněnkách těmito slovy: „*Za nového duchovního správce v Boskově byl Jeho Jasností knížetem Kamillem z Rohanů praesentován a od vysoké důstojné konsistoře potvrzen P. Jan Štajnyger, farář dlouhomostecký, rodem z Kly u Mělníka...Nový farář ujal se duchovní správy s horlivostí mu obvyklou. Prohlédl a do pořádku uvedl především roucha bohoslužebná a postaral se o důkladné vyčistění celého vnitřku chrámu Páně...*“³¹⁹ Nemůžeme odporovat jeho vlastnímu výroku, že se snažil vše dávat do pořádku. Byl prvním knězem i farářem, jehož napadlo sesbírat všechny dostupné bozkovské zázraky od nejstarších po ty soudobé a tiskem je následně rozšířit do podvědomí českých poutníků.

Tento zevrubný nástin historie malebného horského poutního místa možná nedostatečně postihuje dva důležité a pro Bozkov směrodatné faktory. Prvním byl konfesijní

³¹⁵ Více o lidové tvorbě v Bozkově, kramářských písních a náboženských hrách In: Tamtéž, s. 138 – 151.

³¹⁶ ŠTAJNYGR, Jan. *Pomněnky z Bozkova*. S. 29.

³¹⁷ P. Josef Němeček je autorem výše citované knížky o historii poutního chrámu v Bozkově.

³¹⁸ ŠTAJNYGR, Jan. *Pomněnky z Bozkova*. S. 35 – 39.

³¹⁹ Tamtéž, str. 43.

boj horských obyvatel. Od vypálení kostela husity se na horách zdržovali různé náboženské skupiny, někdy ani oficiálně neuznané jakoukoli církví. Zvláště v 16. století bylo opravdovým „zázrakem“, že v převážně protestantském pohraničí bez větší katolické církevní samosprávy, vznikl katolický poutní chrám. Jeho následná rekonstrukce během 17. století byla zároveň snahou Des Fourů zlikvidovat poslední zbytky odpadlíků od římskokatolické církve, neboť se na jejich panstvích nacházelo roku 1651 ještě 4 694 protestantů.³²⁰ V polovině 19. století se potom P. Němeček musel vypořádávat s odpadlíky od katolické církve ze Spálova, což se značně promítlo i ve Štajnygerově knize zázraků. Přes veškerou konfesijní rozdrobenost místních obyvatel a silné podhoubí „kacířů“ v samotném Bozkově byla Panna Maria a její milostná soška Pannou – Matkou pro všechny věřící bez rozdílu vyznání, a symbolem celého podhorského kraje.³²¹

Druhým bozkovským specifikem od doby baroka bylo neutuchající vlastenectví spojené s osobami místního duchovenstva. Narodil se zde Josef Farský (1776 – 1832), kněz a český spisovatel, také Josef Alois Koube (1825 – 1886) byl vlasteneckým knězem, lidumilem, spisovatelem a místním rodákem. U bozkovských duchovních byl v letech 1810 – 1815 na vychování Josef Svoboda Navarovský, přítel Václava Hanky, spisovatel a aktivní účastník v Národním výboru z roku 1848.³²² Na bozkovské rodáky pak navázali i zmínění P. Němeček a P. Štajnyger, z jejichž písemných děl nadšení pro vlast i mateřský jazyk přímo číší. Tito kněží se rozhodli bojovat proti obviňování římskokatolické církve ze strany českých politiků z podpory němectví, což bylo důležité zvláště v pohraniční oblasti.³²³ Národnostní a vlastenecké otázky se však nejvíce dotkly P. Josefa Hofmanna, správce poutního místa a faráře ustanoveného v Bozkově na podzim roku 1938.³²⁴ Především se zasadil o obnovu poutí, jejichž sláva s politikou prvorepublikové doby značně opadla, a v roce 1939 založil „*Knihu poutníků ke Králově hor v Bozkově u Semil*“,³²⁵ velmi obsáhlou sbírku poděkování a podpisů těch, kteří do Bozkova připutovali především v letech války. Organizování poutních akcí během okupace bylo v pohraničí velkou vzpruhou pro místní obyvatele. V té době se ustálil nový výraz pro Pannu Marii z Bozkova - „*Královna hor*“. Bylo tomu proto, že v okleštěné republice po zabrání pohraničí zůstalo okolí Bozkova nejvyššími horami v zemi, a ty

³²⁰ KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout: k religiozitě českého lidu v době barokní*. S. 134.

³²¹ Tamtéž, s. 133 – 134.

³²² TICHÁNEK, František. Z historie Bozkova. In: *Beseda, obrazový čtrnáctideník*. Roč. 1939, č. 1., s. 226 – 227.

³²³ NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* S. 11.

³²⁴ HÁDEK, Josef. *Naše milá paní na horách a její farář P. Josef Hofmann*. Matice Bozkovská. S. 5.

³²⁵ SokA Semily, fond ŘKF v Bozkově, Návštěvní kniha poutníků z let 1939 – 1948, kn. č. 2, inv. č. 2. Kniha není paginována ani stránkována.

ochraňovala bozkovská madona.³²⁶ A jak dosvědčuje návštěvní kniha poutníků, během války se k ní pravidelně uchýlovalo nepřeberné množství českých věřících.

4.1.2 Pomněnky z Bozkova, aneb radostné události a milostná, zázračná vyslyšení z Bozkova

V případě Bozkova se nabízí dvojí možnost zkoumání milostivých vyslyšení, neboť se dochovala jak rukopisná podoba sepsaných zázraků, tak i její tištěná varianta. Jelikož obě knihy nejsou totožné, rozhodla jsem se pracovat primárně s ručně psanou knihou. Stejně jako tomu bylo v dobách baroka, i zdejší *Pomněnky*³²⁷ prošly před tiskem určitým selektivním výběrem a neobsahují vše, co rukopisná kniha. Nebo spíše naopak. V doslovu tištěných *Pomněnek* její autor píše, že knížku vytvořil k dvoustletému výročí vystavění kamenného kostela slaveného roku 1893. Vydána byla roku 1894, takže na ní musel jistě pracovat dříve. Rukopisná kniha však nese název „*Knih radostných událostí milostných a zázračných vyslyšení na poutním místě Matky Boží v Boskově. Založil Jan Křtitel Štajnygr, farář r. 1894.*“³²⁸ Zdá se tedy, že tištěné Pomněnky byly přeci jen prací dřívější, než kniha zázračných vyslyšení a proto spíše autor povolil uzdu své fantazii a podlehl lidovému vyprávění, když měla tato zápisnice sloužit pouze pro farní účely.

V případě bozkovských zázraků tak nemáme pochybnosti o autorovi, který je sepsal. P. Štajnygr za tímto účel založil velice objemnou knihu, formátově o něco větší než A5. Její obsah má pevnou vazbu z tvrdého papíru, zdobeného modrými ornamenty, připomínající barvu i tvar pomněnek. Na titulní straně je v ozdobném bíle vystřiženém papíru ve tvaru kartuše uveden název knihy. Ta je svázána zelenou stuhou upevněnou k přední i zadní vazbě. Čítá přibližně až tři sta stran, nicméně popsanou ani ne do poloviny. Stránky jsou číslovány až do posledního záznamu zázraku, končí stranou 137. Je napsána černým inkoustem, v češtině a velmi úhledným písmem. Svě vyprávění začíná na první straně proslovem, v němž zmiňuje ve stručnosti historický a přírodní vývoj Pojizeří od 9. do 12. století. V následném úvodu se rozepisuje konkrétněji o Bozkovu jako poutním místu. A hned také osvětluje, proč nemůže ve své knize zveřejnit všechny obdržené milosti od Panny Marie Bozkovské: „*Nejsou to ovšem*

³²⁶ KURFIŘT, Jiří. *Stopy bozkovského poutníka. Pro milé poutníky Panny Marie bozkovské*. Matice bozkovská, 2002. S. 5.

³²⁷ ŠTAJNYGR, Jan Křtitel. *Pomněnky z Boskova čili dějiny a památnosti poutního chrámu Páně Navštívení Blahoslavené Panny Marie v Boskově*. Praha: vl.n., 1894. 205 s.

³²⁸ Soka Semily, fond ŘKF v Bozkově, *Knih radostných událostí milostných J. K. Štajnygra 1894*, kn. č. 58, inv. č. 75. Kniha je stránkována a jednotlivé zázraky číslovány. Pokud nebude uvedeno jinak, budu v následujících kapitolách vycházet z její analýzy a zázraky budou uváděny pod stejnými čísly, jako v knize.

*milostná vyslyšení všecka, jichž se zde věrným ctitelům Mariánským dostalo; nemohou ani býti všecka pro památku uveřejněná, poněvadž nejsou veřejně známá. Toho hlavně jsou příčiny dvě: jedna, že lid je velmi skromný a nerozhlašuje hned po celém světě, když se mu od Matičky Boží nějakých zvláštních milostí dostalo: toliko v srdci svém Bohu za ně děkuje. Druhá pak příčina jest, že dosud nebylo v Bozkově v obyčeji každou zvláštní milost, na přímlovu Rodičky Boží zde přijakou, v pamětnici zdejší dát zapsati, jak to na jiných čelných poutních místech bývá, kdež za tím účelem zvláštní kniha zázraků se vede.*³²⁹ Je tedy patrné, že P. Štajnygr o knihách zázraků věděl, ale domníval se, že jsou výsadou velkých a známých poutních míst. Nebude jistě daleko od pravdy, když jeho snahu zavést i v Bozkově evidenci zázračných vyslyšení, vysvětlíme touhou dostat jemu svěřenou svatyni mezi ty populární. Sám argumentuje slovy, že knihu zakládá proto, aby dokázal mariánským ctitelům, že Panna Maria v Bozkově milosti jistě udělovala, ale že se uvoluje milosti rozdávat i v současnosti. Zároveň vyzývá a naléhá na své budoucí nástupce, aby v zapisování pokračovali a dohledávali milosti starší. To vše ke slávě poutního místa a milostné madony.

Dílo je členěno celkem na 73 kapitol, přičemž se prolínají milostivá vyslyšení s dějinami poutního místa v chronologickém sletu dění. Je z ní tudíž pracnější poznat, co přesně autor vnímal jako zázrak, v čem viděl „pouze“ radostnou událost a kde o zásahu z Boží moci jen spekuluje. Po celkovém přečtení knihy vyvstává větší množství milostí, než je tomu v *Pomněnkách*. Tento fakt je dán i tím, že rukopis nepředkládá jen pozitivní zázraky, ale také tresty, chceme-li nemilosti, s nimiž bylo počítáno taktéž jako s dílem Panny Marie Bozkovské. Rozdíl od tištěné varianty Štajnygrova díla nalezneme i názvu jednotlivých kapitol. Zatímco v rukopisu jsou každý zázrak či milost patřičně nazvány, v *Pomněnkách* jsou vyslyšení odsunuty až na závěr celého dokumentu a uvozují je pouhá čísla. Autor tak činí po vzoru Balbínovské poutní literatury, takže se zde setkáváme s nadpisy typu „*Pomoc matce dvanácti dítek*“ (č. 71), „*Oheň udušen*“ (č. 67), „*Choroba učitele vyléčena*“ (č. 53) apod., s tím rozdílem, že zázraky řadí chronologicky, nikoli tematicky. Systém evidovaných osob byl podobný jako v Kostelním Vydří – zapisovatel vždy uvedl jméno dotyčného prosebníka (pokud jej znal), jeho povolání či povolání manžela v případě ženy, bydliště či rodiště, a v 19. století potom geografický původ upřesňuje ještě farní příslušností daného aktéra a číslem popisným v jeho obci. Věk je zaznamenávám jen zřídka, více u dětí než dospělých a méně časté je i časové zařazení zázraků na dny, udávají se zde spíše měsíce a roky.

³²⁹ SokA Semily, fond ŘKF v Bozkově, *Knihy radostných událostí milostných*, str. 2.

Starší, předbarokní a barokní zázraky musel sám vypátrat. Už dříve se samozřejmě stávalo, že některý z poutníků nebo místních obyvatel přisoudil své uzdravení nebo jinou pomoc Královně hor, a byl-li tomu místní správce nakloněn, zapsal danou událost do Pamětní knihy.³³⁰ Štajnyger tedy pracoval jednak s písemnými prameny, jakou byla bozkovská pamětnice a písemná dobrozdání zaslaná na faru vyléčenými poutníky, a jednak „na základě ústního živého podání lidu“³³¹ Tím byl značně ovlivněn Štajnygrův přepis, jelikož lidové povídání bylo zastíněno ještě různými relikty z doby barokní.³³²

Díky pečlivému soupisu, jenž nám neklade žádné paleografické překážky, je kniha velmi detailním a obsáhlým pramenem, z něhož se dají analyzovat výše určené kategorie, jako tomu bylo u barokních knih zázraků.

4.1.3 „Za nás, Matičko, se přimlouvej, k nám se dítkám tvým vždy znej!“³³³ Bozkovští prosebníci a jim udělené milosti

U předchozích barokních knih zázraků byla brána četnost zaznamenaných milostí jako možné kritérium, podle kterého se dá soudit, v jakých letech bylo místo hojněji navštěvováno. V případě Bozkova nelze tento faktor brát úplně směrodatně, neboť zde neexistovalo žádné kontinuální zapisování takových událostí (viz tabulka č. 23, graf č. 24 a 25 v příloze).

Mapování bozkovských zázraků sám autor rozdělil do třech období podle výstavby kostelů její autor. První byla středověká éra končící husitským vpádem, kdy zanikl gotický chrám Panny Marie. Jedná se o nekonkrétní události, jejichž podobu neznáme, ale jelikož je potvrzena existence léčivé studánky stojící u zrodu tohoto místa, tak se jistě nějaké udály, jak říká Gumpenbergův Atlas: „*Trvala úcta Mariánská v Boskově až do doby Husitské ne neodměňována, neboť pramen posvátný a léčivý i nemoce odjímal od těch, jenž s důvěrou k Bohorodičce se nesli.*“³³⁴ Jedinou určitou zázračnou událostí z předhusitského období je nález milostné sošky bozkovským havířem a uzdravení jeho ženy, což je pouze tradovaná pověst, sloužící jako legendický háv pro uctívanou sochu.

O něco bohatší na dochované zázraky je čas trvání druhého, dřevěného kostela. Jedná se o tři události, jež byly popsány v předchozí kapitole, neboť přímo souvisely se stavbou

³³⁰ SOkA Semily, fond ŘKF v Bozkově Pamětní kniha 1747 – 1890, kn. č. 1., inv. č. 1.

³³¹ ŠTAJNYGR, Jan. *Pomněnky z Bozkova*. S. 1.

³³² KALISTA, Zdeněk. *Česká barokní pout: k religiozitě českého lidu v době barokní*. S. 154.

³³³ Doslov P. Štajnygra In: *Pomněnky z Bozkova*. S. 75.

³³⁴ ŠTAJNYGR, Jan. *Pomněnky z Bozkova*. S. 64.

chrámu – přenesení stavebního materiálu z Roztok do Bozkova, „sněžný zázrak“ a nález neporušené sošky Panny Marie. Tyto zázraky jsou však odosobněné, netýkají se jedinců, ale jsou spíše dalšími topoi, nezbytnými pro barokní vyprávění historie svatyně. Díky košatému líčení Štajnygra lze z raně barokních dějin Bozkova vysledovat i další, více konkrétní milosti. V druhém období je tak celkem uvedeno 9 zázračných vyslyšení, kde velkou roli hraje obracení na víru a pomoc šlechticům, dobrodincům kostela.³³⁵

Třetí skupinu tvoří zápisy z doby, kdy už stál nový kamenný kostel a kdy byla před polovinou 18. století v Bozkově zřízena fara, tudíž i nárazová evidence milostných vyslyšení šla provádět snadněji, než tomu bylo před tím.³³⁶ V letech 1692 – 1787 vysledoval Štajnygr celkem 8 zázraků, což pro období baroka, tedy čas největšího rozkvětu mariánského poutního místa, není mnoho. Opět se často jedná o „hromadné“ milosti, kdy bylo na přímluvu Panny Marie uchráněno město, vesnice či kraj od nějaké katastrofy a vyzdvihnuta ochranná ruka Rodičky Boží nad rodem Des Fourů.

Poslední, čtvrtou část, autorem knihy zázraků neoddělenou, ale pro tento výzkum vhodnější, je vymezení záznamů, jež se odehrály ve století 19. a byly zčásti přejeté z pamětnice a zčásti už osobně nahlášeny P. Štajnygrovi. Těchto zápisů je nejvíce, celkem 33, a zahrnují právě nejen pozitivní události, ale i tresty proti rouhačům a nevěřícím. Negativní zásah Boží ruky nebyl ničím zvláštním, stačí vzpomenout na Beckovského Poselkyni, v níž je líčeno trestání stavovských vojáků v Bechyni, nebo odejmutí zraku rouhavému ševci.³³⁷ Málo kdo by patrně očekával takové události po polovině 19. století, jak je bozkovský farář uvádí.

Nejvíce zázraků je evidováno v roce 1860, tedy ještě před působením Štajnygra v Bozkově, ale jelikož se jednalo o nedávné události, jež byly uchovány v komunikativní paměti lidí v okolí žijících, daly se snadno zaznamenat. Jednoznačně tato četnost souvisela se situací ve Spálově, přesněji s jejími obyvateli, kteří hromadně v daný rok přestupovali k protestantům a posléze se navracovali ke katolictví. Nahromadění milostí ve druhé polovině 19. století je dáno zvýšenou aktivitou místních kněží ve starostech o poutní místo, barokních zázraků není mnoho, jelikož je do pamětnice, zavedené až po roce 1747, zapisoval téměř

³³⁵ *Knih radostných událostí milostných* tuto éru zaznamenává na stranách 11 – 32.

³³⁶ V předchozím období spadal Bozkov pod faru v Semilech, jejíž knihy byly zničeny při požáru v 18. století. První bozkovští duchovní správci proto do nově zřízené pamětnice r. 1747 začali opisovat události, které si z dějin poutního místa pamatovali. In: ŠTAJNYGR, Jan. *Pomněnky z Bozkova*. S. 65.

³³⁷ Tresty a „negativní“ zázraky jsou dochovány i v jiných, ovšem barokních, knihách zázraků, a bývají kolikrát i barvitě vylíčeny. Za zmínku stojí potrestání starší paní z farnosti Rychnov nad Malší, pomlouvající poutní místo Dobrá Voda. Za svoje výsměšky byla potrestána rohy na hlavě. Stejně tak případ dvou utonutých dětí, které rodiče nepustili na pouť do Bechyně, byly podle tehdejšího smýšlení Nebeskou Matkou k sobě přivolány smrtí, když v době pouti utonuly v řece. In: PROKOPOVÁ, Zdeňka. *„Virgo potens“: Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století* (Historický ústav Jihočeské univerzity). České Budějovice 2003., s. 37 – 40.

výhradně pouze P. Dušek. Starší zázraky z doby předbělohorské jsou spíše tradovanými legendami, jež souvisely s rozvojem poutního místa.

Tabulka č. 23: Četnost evidovaných zázraků mezi jednotlivými léty

roky	počet	% četnost	abs. v %	komentář	průměr zázraků na rok
1555 - 1690	10	20	20	růst	0,07
1690 - 1787	8	35	16	nárůst	0,08
1787 - 1894	33	100	65	největší nárůst	0,31

Specifikum bozkovské knihy zázraků se ukazuje opět již na začátku zkoumání jejího obsahu. Například oproti vyderskému i kamenickému sešitu obsahuje více typů milostí a událostí, není výlučně zápisnicí související s nemocemi a nehodami (viz tabulka č. 24, graf č. 26 v příloze). Uvedené příběhy se dají rozčlenit celkem na 7 různých kategorií, jakými jsou vyléčená onemocnění, ochrana před přírodními katastrofami a život ohrožujícími epidemiemi, zázračná obrácení obyvatel na katolickou víru, nehody a zázraky související se zakládáním či obnovou poutního místa. Vedle nespecifikovaných milostí, jež nám autor podává pouze jako pomoc dotyčnému člověku, jsou poslední kategorií Boží tresty proti rouhajícím.

Tabulka č. 24: Zastoupení jednotlivých druhů záznamů v Knize zázraků

druhy zázraků	četnost	četnost %
nemoci	21	41,18
poděkování za odvrácení přírodní katastrofy, epidemie, hromadné zázraky	10	19,61
zázraky související s poutním místem a předmětem kultu	7	13,73
zázraky související s obrácením na katolickou víru	5	9,80
zázraky trestající	3	5,88
zázraky ojedinělé, nekonkrétní	3	5,88
nehody	2	3,92
celkem	51	100

Nejpočetněji zastoupenou skupinu však opět tvoří rozličná onemocnění (41% viz tabulka č. 25, graf č. 27 v příloze). Vzhledem k tomu, že na počátku vzniku pouní do Bozkova měla podle všech pověstí a tradovaných legend stát studánka se zázračnými účinky, dalo by se očekávat vyšší procento uzdravených, kteří této vody využili jako léčivé kúry. Výsledek je však poměrně zarážející – z 51 zapsaných zázraků je s ozdravným pramenem spojeno pouze 7 událostí, a to obvykle v případě dětských nemocí.³³⁸ Zaznamenány jsou i dva příběhy dospělých, vyléčených vodou ze srdečního onemocnění a očního neduhu, jak je uvedeno v kapitole s názvem „*Maria vyléčila chorobu očí*“ (č. 55): „*Antonie Hájková z Jesenného č. d. 124 rozstonala se na oči, takže skoro již nic neviděla. Brala poradu s mnohými lékaři, ale nemohla nikde dosáhnouti potřebného léku k uzdravení. Když r. 1887 při májové pobožnosti v Boskově vysvětloval duchovní správce poutního místa zdejšího a zmínil se také o posvátném prameni vody Matky Boží zde, dověděla se o tom též nemocná Antonie Hájková a pojavší důvěru v pomoc Rodičky Boží, počala si vymývat oči své vodou posvátnou, prosíc při tom Marii Pannu o pomoc – a hle! Pozdravila se docela...*“ Tento příběh může částečně vysvětlovat údiv nad malou četností zázraků spojených se studánkou. Lidé na její léčivé účinky možná v průběhu let zapomněli, její sláva nebyla tak věhlasná, jak by se na první pohled mohlo zdát, anebo prostě a jednoduše léčivá nebyla a proto „uzdravila“ jen malé množství churavých.

Horské obyvatelstvo se podle uvedených zázraků k Panně Marii obracelo s prosbou v případě onemocnění dolních končetin zvláště u svých dětí. Uzdraveny byly malé, chromé děti ve věku od 4 do 6 let, je tedy prakticky nemožné, aby jejich nezpůsobilost pohybovat se byla zapříčiněna tím, že ještě neuměly chodit. Na vině byly nejspíše dětské nemoci, proti nimž nebylo možné se v té době bránit, jak ukazuje případ s názvem „*Pomoc chromé dívce*“ (č. 54): „*Rodina Josefa a Anny Francových z Bytouchova, prací rukou svých se živící, v zármutek upadla tím, že dceruška Anna r. 1878 na osypky se rozstonala. Lékařskou pomocí se sice jakžtakž pozdravila, avšak na nohy zůstala mdlá, takže čím dál s větší obtíží chodila, až posléze docela choditi nemohla... Na kyčli pravé nohy udělala se jí rána děsná, z níž hnis čtyřmi děrami vytékal. Bolesti měla velikých, již šest roků stonala a ubozí rodiče báli se, aby*

³³⁸ Výpovědi obdarovaných osob se o zázračných účincích léčivých pramenů překvapivě příliš často nezmiňovali ani v baroku, jako tomu bylo např. v jihočeském Podsrpu. Blíže GAŽI, Martin. "Srpské outočiště". Podsrpský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. S. 56. Větší důraz na léčivost vody nalezneme u „specializovanějších“ poutních míst, jako byla např. východočeská Vraclav, fungující v baroku přímo jako lázeňské poutní místo. Blíže KROUPOVÁ, Jana - OPPELTOVÁ, Jana - SLAVÍKOVÁ, Věra. Prameny k poutnímu místu Vraclav u Vysokého Mýta. Kniha zázračných uzdravení z let 1738-1811. In: *Orlické hory a Podorlicko: sborník vlastivědných prací. Přírodou. Dějinami. Současností* / redakce Josef P. Halda Rychnov nad Kněžnou: Muzeum a galerie Orlických hor 15, (2008), s. 217-246.

nestala se mrzačkou...“ I když se dívka vyléčila ze svých neduhů až po šesti letech, měla své uzdravení spojené s několika poutěmi a uctíváním bozkovské madony, a proto navrácení schopnosti chodit rodiče ohlásili jako zázračné.

Kromě postižení dolních končetin byly četné i oční neduhy, až úplná slepota, či ztráta rozumu v dospělém věku, což je záležitostí zázraků až z 19. století. Dřívější záznamy jsou konkrétní pouze ve třech případech nemocí, kdy se jednalo o „vřed hrdelní“, sklíčenost (patrně duševního rázu) a chromost dítěte.

Tabulka č. 25: Četnost různých druhů vyléčených nemocí v Knize zázraků

Vyléčené nemoci a postižení	četnost	četnost %
chromost (dítě)	4	19,05
slepota, oční choroba	3	14,29
choromyslnost, šílenství	3	14,29
sklíčenost údů	2	9,52
nemoc	2	9,52
vřed hrdelní	1	4,76
sklíčenost mysli	1	4,76
chromost a němota (dítě)	1	4,76
tlukot srdce	1	4,76
souchotiny	1	4,76
zánět pohrudnice	1	4,76
zánět ledvin	1	4,76
celkem	21	100

Druhé místo v počtu milostí zaujímají poděkování za pomoc Panny Marie v dobách hladu, války, moru či požáru. Jelikož celkový počet, jedná se o 10 záznamů, není příliš vysoký a obsah zázraků je značně podobný, nebudu je dále kategorizovat, pouze pro příklad uvedu, o jaké události se jednalo. Hned čtyřikrát pomohla horskému obyvatelstvu Panna Marie zahnat požár, dvakrát milostivě ukončila morovou ránu a v jednotlivých případech vyslyšela prosby v době drahoty, hladomoru a uchránila poutní kostel a bozkovské obyvatele před selským řáděním.

Stejně jako tomu bylo v Jevíčku, ale i na ostatních místech v Českých zemích, do knihy zázraků v Bozkově se promítlo řádění morové epidemie roku 1680. Zatímco samotný Bozkov byl údajně od této nemoci úplně uchráněn, okolní vesnice takové štěstí neměly, (č. 11): „ *Když r. 1680 v dědinách vůkolních strašný zuřil mor, kterýž mnoho obětí lidských pohlcoval...ubohý lid byl celý sklíčen a strachem zděšen! Kamkoli zíral, odevšad šklebila se*

na něj morová rána. „Ach Bože! Ach Bože! Bože náš! Co máme činiti, aby kárná metla tvá šlehati nás přestala“...Však viz, co to? Boskovská dědina jediná uchráněna jest od rány morové! A hle odevšad lid kajících v průvodech do Boskova pospíchá a ochraně Matky Boží se poroučí...“ V posledním zoufalství se v průvodu do Bozkova vydali i sousední obyvatelé Jesenného v čele s místním knězem i vrchností a „a hle, důvěra jejich byla odměněna tak, že jako rázem nemoc dědinu tu opustila.“ (č. 11). Jesennští se rozhodli jako poděkování každoročně toto procesí opakovat na památku jejich záchrany, což byl naprosto obvyklý jev v tehdejší společnosti. Stejně výroční a děkovné poutě se konaly v důsledku stejné morové rány po všech zemích, např. na Moravě u vranovských paulánů.³³⁹ Jak vypadala pozdně barokní slavnost spojená s děkovnou poutní městské komunity, poměrně podrobně vykresluje Štajnygr na příkladu semilských obyvatel (č. 19): „...v roce 1774 propukl opět v městě Semilech oheň...nebezpečnost všeliké odvráceno bylo...za tou příčinou přišel František Medek, primátor města Semil v průvodu s šesti jinými senátory v úředním stejnokroji a přinesli šest svící – a šest zlatých, co oběť na poděkování Matce Páně...klečíce v řadě před oltářem dary své odevzdali do rukou ctihodného faráře Duška.“

Jak už bylo zmíněno, do evidence zázraků se podepsala i situace z roku 1860, kdy hromadně obyvatelé vesnice Spálov odpadali od katolictví. Hned 3 za sebou jdoucí záznamy hovoří o případech žen-manželek, jejichž mužské protějšky se návratu ke katolictví vyhýbaly a ony se tak chodily do Bozkova modlit za jejich obrácení. I když se některé z žen nakonec rozhodly přijmout katolictví samy až na smrtelné posteli, byly v očích církve opět schopny dojít spasení. Ke šťastnějším případům patří příběh s názvem „Rodina Pěničkova církvi svaté získána“ (č. 39): „Mezi nešťastnými rodinami odpadlými ve Spálově byla také rodina Pěničkova. Muž odpadl dříve, manželka bránila se jak jen mohla, až konečně i ona nátlaku muže svého podlehla...Nebohá žena padla z toho do mdlob!...Muže prosila, aby jen opět do církve katolické se s ní navrátil, však marné bylo prošení...Nešťastná žena v sklíčenosti své duševní vzala útočiště k Matičce Boží svatoboskovské, každodenně jí vzývající o pomoc. Jedné noci měla sen, že se jí zjevila Panna Maria k ní řkoucí: „Pavlíno, neustávej modliti se, modlitba tvá bude vyslyšena“...A hle brzy na to jedné noci muž její ze spaní počal vyzýchati a velmi bédovati. Polekaná manželka tázala se, co se mu stalo? Odpověděl: Ach staršlivý jsem měl sen, Pavlíno: půjdu oznámit, že vystupujeme z protestantismu a vrátíme se zpět do církve svaté katolické...“ Tato událost je jen jedním z mnoha dokladů o tom, že ženy v 19. století

³³⁹ MIHOLA, Jiří. Barokní poutnictví na Moravě. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu* / Brno: Moravské zemské muzeum, 2010, s. 49-82., s. 65.

opravdu přebírají v rámci náboženství stěžejní úlohu a jsou i častěji spojovány s různými návodnými sny a mariánskými zjeveními.³⁴⁰

Většina ze zázračných událostí spojených přímo s poutním místem samotným, nebo sochou Panny Marie byla už zmíněna výše, v historickém exkurzu Bozkova. V souhrnu se tedy jednalo o zakládající legendu – tedy vykopání milostné sošky bozkovským havířem, přemístění stavebního materiálu z Roztok do Bozkova, sněhem označené místo stavby nového kostela a druhotné nalezení sochy Panny Marie. Dva typicky barokní zázraky se udály během josefínské vlády a demonstrují snahu obyvatelstva o udržení místního kultu. Zjevení Panny Marie ve snu jednomu z farníků, v němž ho nabádala, aby její sochu vrátil do kostela, a nepřestala s tím, dokud tak neučinil, není v době doznívajícího baroka ojedinělou záležitostí. Podobný případ nalezneme i jihočeských Doudlebech.³⁴¹ Druhým a posledním barokním zázrakem spojeným se sochou Panny Marie je tzv. „světelný zázrak“ z roku 1778 (č. 28): „*I stalo se, vypravuje lid, za jedné jeho (Duškovy) návštěvy noční v chrámu Páně, že milostná socha najednou se ozářila. Záře pronikala až okny ven a přilákala více lidí, ze spánku se probudivších, jež polekáni, aby snad v milém kostele nějakého neštěstí se bylo nestalo, přiběhli do chrámu a tu viděli dobrého pastýře duchovního před oltářem v modlitbách...*“³⁴² Zázraky spojené s milostnou soškou se také promítly do výtvarného řešení interiéru kostela. Světelný úkaz na konci 18. století inspiroval faráře Duška, aby nechal pro sochu Panny Marie vyřezat a pozlatit paprsky na ozdobu milostné sochy. Také oltář, dílo baroka z poloviny 18. století nese na sobě kus odkazu k zakladatelské legendě. Čelní strana mensy je vyzdobena reliéfem ve vyřezávané kartuši, s výjevem prvního objevu zázračné sochy havířem.³⁴³ Podobné upomínky k zakladatelským legendám lze spatřit ve více poutních kostelech a lze v nich vidět jak edukativní záměr, tak i inspiraci pro poutníky, že zázrak je může potkat kdykoli a kdekoli.³⁴⁴

Skupina, jíž jsem na předchozích stránkách nazvala zázraky „trestajícími“, je vlastně opakem k milostivým vyslyšením a radostným událostem. Jak už bylo uvedeno, v baroku

³⁴⁰ KORTE, Anne-Marie (ed.), *Women and Miracle Stories. A multidisciplinary exploration*, Brill - Leiden – Boston, 2004, s. 2 – 3.

³⁴¹ Doudlebský farář Amborž Silvány nechal v 2. polovině 17. století přenést tamní milostný obraz z kostela do své ložnice na faře, ale obraz začal ronit slzy a to do té doby, dokud nebyl opět navrácen do kostela. In: GAŽI, Martin. K typologii mariánských poutních míst na jihu Čech v 17. a 18. století. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu* / [Ed.]: Mihola, Jiří, Brno: Moravské zemské muzeum, 2010, s. 144.

³⁴² *Knih radostných událostí milostných*, s. 60 – 61.

³⁴³ KUBÁTOVÁ, Taťána. *Poklady umění v Čechách a na Moravě*. Bozkov. Svazek 54, Praha, 1943. Nestr.

³⁴⁴ Kartuše zobrazující zakladatelskou legendu má i poutní kostel na Dobré Vodě u Nových Hradů. Jde však obtížněji rozklíčovat. In: GAŽI, Martin. K typologii mariánských poutních míst na jihu Čech v 17. a 18. století. Str. 139 – 140.

nebyly ničím nezvyklým. Často je spojovaly postavy protestantů, rouhačů nebo nepřátelských vojáků, které byly za své špatné skutky potrestány a nakonec mohly – kromě smrti- způsobit právě obrat na katolickou víru. Neméně časté byly i pohromy a návrat nemoci u těch, kteří slíbili Panně Marii pout', jestliže je vyléčí, ale neučili tak.³⁴⁵ V Bozkově žádné potrestání v podobě opětovné nemoci nenacházíme, zdejší poutníci patrně své sliby plnili svědomitě, nebo se o opaku nedochovala žádná zmínka. Nicméně mohou překvapit tři případy „Božího trestu“ z průběhu 19. století. V roce 1830 výrazně ubylo návštěvníků v bozkovském kostele, což mělo mít za následek podle lidového tradování a Štajnygrova potvrzení to, že „...*Matička Boží méně milostí zde udílela, ba že v Boskově samém jindy tak patrně chráněném, od té doby počala nehoda nehodu stíhati. Tak stalo se, že r. 1832 právě v Boskově nejdříve objevila se cholera, na níž ve 14 dnech 19 osob zemřelo.*“ (č. 30) V tomto případě padla „kolektivní vina“ za neaktivní duchovní život na celou vesnici, ale tresty se týkaly i jednotlivců, zvláště těch odpadlých od víry: „[1860], ...*jistý Josef M. z Bytouchova dovoloval si napotom děsných urážek proti Rodičce Boží, říkávaje, že katolíci v Bozkově ctějí panenku z „klucků“.* Šel jednoho dne se dvěma společníky ze Semil domů. U kapličky čtrnácti spomocníků ukazuje k obrazu a posměšně pravil: „*Mohl by jeden z těch lenochů také mi dnes pomoci vozit mrvu.*“ ...*Přišed k domovu, právě u mrviště klesl, strašných bolestí počítě v nohou, kteréž mu počaly černati a třetího dne v největších bolestech zemřel*“ (č. 40). Poslední z trestů pak hovoří o době z tzv. sedmidenní války v roce 1866, kdy rodák ze Stanového rukoval na vojnu a po cestě v Bozkově udeřil do obrazu Panny Marie a rozbil jej. Sám potom dosvědčil, že: „*Když jako vojn přišel v boji do první palby, přiletěla koule dělová a urazila mu tutěz ruku, kterou zločin spáchal...*“ (č. 42).

Následující evidované zázraky jsou ve dvou případech nehody, nebo nespecifikované milosti, udělené ctitelům Panny Marie. Díky Štajnygrovým zápisům se dozvídáme, že také v Bozkově lidé se samozřejmostí vyhledávali lékařskou pomoc a na důvěryhodnost obdržených milostí přísahali nebo dokonce jmenovali svědky. Trend důslednější verifikace, dalo by se říci, roste s dobou. V posledních zápisech bývá svědkem samotný kněz, znalý místního prostředí i obyvatel a proto zázraky dosvědčuje i on sám, jako autor knihy. Stejně jako v Kostelním Vydří, ani zde se neděly zázraky přímo v areálu poutního místa nebo v poutním kostele. Většina z nich se stala doma u nemocného, v jiné vesnici či městě, popřípadě během pouti. Milosti udělené přímo na místě jsou v menšině a spojené jsou s léčivou studánkou (viz tabulka č. 26).

³⁴⁵ GAŽI, Martin. "Srpské utočiště". Podsrpenský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. S. 54.

Tabulka č. 26: Procentuální zastoupení míst uskutečněných zázraků v Knize zázraků

místo	četnost %
na místě	25
jinde	75
celkem	100

Při pohledu na skladbu prosebníků uvidíme převládající ženský element (viz tabulka č. 27, graf č. 28 v příloze). Nejvíce žen chodilo do Bozkova kvůli svým problémům, a také jsou častěji v evidenci zapsané jako prosebnice za své děti, samozřejmě nechybí ve dvou zápisech i ženy orodující za své muže. Druhou nejčastější skupinu tvoří nespecifikovaní prosebníci, a to především kvůli zázrakům spojených s předmětem kultu či poutním místem samotným, kdy se daný příběh odehrál, ale neměl žádného iniciátora či prosebníka. Třetí příčku opanují poutníci přicházející do Bozkova z důvodu nějaké katastrofy, nebo hrozící epidemie, nebyli to jednotlivci, ale obyvatelé celých měst a vesnic, kterým se tímto způsobem dostalo hromadné milosti. V sedmi případech je jako prosebník evidován muž, v jednom případě potom otec spolu se svým nedospělým dítětem. I do této knihy zázraků se promítly osobní zkušenosti jejího autora, stejně jako tomu bylo v případě Kostelního Vydří. V Bozkově se jednalo o událost, kdy byla nemocná Štajnygrova sestra bydlící ve vzdálené vesnici na Moravě. On jako bratr za ní sloužil několik mší a během nich se dotyčná uzdravila. Tento příběh líčí v kapitole „Pomoc matce dvanácti dítek“.

Tabulka č. 27: Zastoupení jednotlivých prosebníků v knize zázraků

složení prosebníků	četnost	četnost %
žena	12	23,5
bez konkrétních prosebníků	11	21,6
obyvatelé města, vesnice	9	17,6
muž	8	15,7
žena za dítě	7	13,7
manželka za manžela	2	3,9
otec za dítě	1	2,0
bratr za sestru	1	2,0
celkem	51	100

Sociální původ prosebníků je v Bozkově poměrně pestrý. (viz tabulka č. 28, graf č. 29 v příloze). Více než polovinu z uvedených poutníků tvoří obyvatelé vesnic, čemuž odpovídá i jejich povolání, které je uvedené přibližně u každého druhého případu z celkového počtu záznamů. U vesnického obyvatelstva se setkáváme se sedláky, výměníky, dělníky, nádeníci, dcerou četníka, zámečnickem ale i učitelem či správcem kláštera. Z měšťanského prostředí do Bozkova putovali především výše postavení lidé jako primátor Semil, malíř z téhož města, manželka aktuara – soudního písaře, uzdravena byla majitelka domu z Vídně či choť vařiče cukru z Moravy. V pěti případech byly prosebníky, ale nikoli pro osobní účely, spíše pro společné blaho věci, faráři a kaplani z vesnic a měst, kteří nabádali zvláště v době epidemií k větší náboženské aktivitě. Mezi nimi je započítána i jedna řeholnice, jíž bylo pomoheno také ve věci veřejného blaha. Třikrát Panna Marie pomohla od nemoci a různých neduhů šlechtické rodině Des Fourů, jednou protestantské vrchnosti la Motte, jejímž členům pomohla najít cestu zpět ke katolictví. Do vojska je započítán muž ze Stanového, o němž z uvedené citace víme, že byl za své rouhání Matičkou Bozkovskou ztrestán amputací končetiny.

Stejně jako bylo chudé horské obyvatelstvo, i chrámový poklad Panny Marie z Bozkova nebyl nijak bohatý. Hodnotné předměty darovaly pouze šlechtičny – korunky pro sochu Madony i Ježíška od paní Polyxeny Des Four, lampu z ryzího stříbra Ludmila Des Four, vlastnoručně ušité šaty pro Marii od barokny z Ehrenburgu. Své nejmilejší korále sošce věnovala paní aktuarová ze Semil a zástupci města Semily odevzdaly svíce a peníze. V 19. století jsou vóta spíš výjimečná, např. obrázek Panny Marie Lurdské pro kostelní sakristii, nebo ulití zvonku.

Tabulka č. 28: Sociální původ prosebníků

sociální původ	četnost	četnost%
vesničané	29	56,9
měšťané	8	15,7
duchovenstvo	5	9,8
neurčeno	5	9,8
šlechta	3	5,9
vojsko	1	2,0
celkem	51	100,0

Geografický původ prosebníků zjistitelný z knihy zázraků známe více než z 90%, což je rozdíl oproti Vydří i Jevíčku. (viz tabulka č. 29, graf č. 30 v příloze). Nejvíce evidovaných

zázraků pak spadá přímo na obyvatele Bozkova, ostatní příčky patří věřícím z nedalekých měst Semil a Turnova, v jednom případě Železnému Brodu, Jilemnici a z poměrně vzdáleného Rychnova nad Kněžnou. Vícekrát jsou uváděny vesnice Spálov, Jesenný a Bítouchov, dále mají po jednom výskytu Stanové, Lestkov, Přepeře, Hamštejn, Paseky, Jenišovice, Příkrý, Tample a další. Jestliže se vyskytuje vícekrát konkrétní osoba či rodina, potom jsou to Pěničkovci ze Spálova, kteří milost od Panny Marie obdrželi hned dvakrát během několika málo let.

Celkově lze konstatovat stejný závěr jako u předchozích poutních míst. Bozkov byl menším, lokálním poutním centrem, navštěvovaným především místními obyvateli českého původu, podle zapsaných příjmení. Jedinou výjimkou je uzdravení nemocné obyvatelky Vídně, která byla ovšem příbuznou bozkovské farnice a mariánské ctitelky, od níž dostala obrázek Panny Marie z Bozkova, a k němuž se modlila. Více navštěvovaným a známějším se stalo místo ve 20. století díky svému usazení v horském prostředí a symbolickému chápání odporu proti nacistickému Německu.

I když evidence udělených milostí v novém století už neexistovala a Štajnygerova kniha skončila rokem 1894, lidé byli neustále přesvědčeni o moci a síle bozkovského poutního místa. Určitým dokladem tohoto tvrzení může být kniha poutníků, v níž se v poválečných letech setkáváme se zápisy ne nepodobnými, jaké se dají vyčíst v knize zázraků, např.: „*V době svého uvěznění v Praze na Pankráci v r. 1942 slýchal podepsaný často z úst svého spoluvězně, přednosty stanice v Železném Brodě, p. inspektora Jaroslava Hejtmánka o poutním místě Bozkově a krásných poutích. Tehdy jsme spolu slíbili pout' k Matce Boží na Bozkov. Tuto pout' poprvé uskutečnil ve výroční den ukončení války dne 9. Května 1946 major duchovní služby Karel Zháněl, vězeň dachovský.*“³⁴⁶ Stejně tak se ve 20. století konají výroční poutě semilských obyvatelů, mající své kořeny v morové ráně roku 1680, své češství zde v děkovné pouti deklarují podpisy *katolíci českého Liberce* a osobní zpověď do knihy zapisují i místní obyvatelé: „*Při svém odchodu z Bozkova děkuji Přesvaté Panně za všechny prokázané milosti a poroučím se do další Její svaté ochrany. 1. června 1946, Anton Krejčí, řed. kůru, Bozkov.*“³⁴⁷

³⁴⁶ SokA Semily, fond ŘKF Bozkov, Návštěvní kniha z let 1939 – 1948, kn. č. 2, inv. č. 2.

³⁴⁷ Tamtéž.

Tabulka č. 29: Četnost prosebníků podle jejich geografického původu

geografický původ	četnost	četnost %
Bozkov	15	29,0
Neurčen	5	10,0
Spálov	5	10,0
Semily	4	8,0
Hrubý Rohozec - Turnov	3	6,0
Jesenný	3	6,0
Bítouchov	2	4,0
Ostatní (po 1 výskytu)	14	27,5
Celkem	51	100

4.2 Mariánské červánky

*„Přibyslavická Matičko,
červánku v udolí,
zářivá jitřní hvězdičko,
svítíš do okolí.*

*Ježíš co milé děťátko,
tak se Ti oddává,
z růžičky rudé poupátko,
s láskou Ti podává.*

*I na nás drahá Matičko
laskavě pohlížej,
věnečky z růží prosebných,
Ježíši předkládej.³⁴⁸*

4.2.1 Poutní místo Přibyslavice

Předchozí kapitola nabídla pohled na způsob zaznamenávání zázraků z mladší doby, než byly zkoumané knihy předešlé. Bozkov však nelze brát jako typický příklad ve způsobu vypořádání se obroditelských snah s historií vlastního poutního místa a zároveň boje s absencí

³⁴⁸ Báseň z devočního obrázku s Pannou Marií Přibyslavickou (asi 2. pol. 19. stol.) od neznámého autora, uložená v archivu ŘKF v Přibyslavicích.

dokladů o dlouholetém zázračném účinku modlitby k danému milostnému obrazu. Proto by následující řádky měly být sice letným, ale nezbytným exkurzem do moravského prostředí a na stejně (ne)známé poutní místo na konci 19. století.

Obec Přibyslavice³⁴⁹ (německy Przibislawitz) leží přibližně 9 kilometrů od Třebíče, severozápadním směrem k Jihlavě. Rozprostírá se v údolí řeky Jihlávky a kol dokola je obklopena kopci a skalnatými návršími. Počátky vesnice svým založením sahají až do 1. poloviny 12. století, kdy na místě slovanského sídliště stál románský kostel sv. Anny. Během 13. století byla ke svatoanenské svatyni přistavěna světská budova, kostelík byl prodloužen a po roce 1500 jej doplnila severní boční loď. Dalšími stavebními úpravami procházel chrám po roce 1650, barokní podobu nabyt v 18. století díky staviteli W. Filserovi a svého dokončení se dočkal až před polovinou 20. století, kdy bylo zdárně dostavěno mohutné dvouvěžové průčelí.³⁵⁰

Dějiny tohoto poutního místa se však začaly psát už v dobách reformace, tedy ještě za časů, kdy začalo luteránství pronikat zejména do větších měst jihozápadní Moravy. V Přibyslavicích se katolická duchovní správa udržela do roku 1561, poté zemřelého faráře Vavřince nahradil tehdejší kaplan Jiří, který však odpadnul od římskokatolické víry a začal působit jako evangelický pastor. Tato konfesijní proměna proběhla s plným vědomím a podporou pána na Brtnici, nekatolíka Hynka z Valdštejna, jehož panství od roku 1577 náležel patronát přibyslavického kostela.³⁵¹ Horlivý pastor začal okamžitě z kostela sv. Anny odstraňovat vše katolické, především obrazy a malby. Podle legendy se stejným způsobem chtěl vypořádat i s podobiznou Panny Marie, namalované na vnější straně pravé zdi kostela. I když se jej snažil několikrát za sebou přebílit, vápno z malby vždy opadalo a obraz zůstal neporušený. Jeho činy nemohly podle pověsti zůstat bez potrestání: „*Vypravuje se, že toho ďábelského služebníka rychle pomsta Boží následovala, neboť prý ještě téhož roku u svého vrchnostenského pána v nemilost' upadl, sám prázdný z fary vyhnán byl a v témž roce beze všeho znamení pokání náhlou smrtí zahynul.*“³⁵²

³⁴⁹ Další obce totožného názvu se nachází ještě v Libereckém, Středočeském, a Jihomoravském kraji.

³⁵⁰ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. Vyd. 1. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2005, 302 s. ISBN 80-865-5915-7. S. 182. K dějinám nejstaršího přibyslavického kostela dále OBŠUSTA, Petr. Výzkum románského dvorce a kostela sv. Anny v Přibyslavicích. In: *Naším krajem*. Třebíč: Západomoravské muzeum, 1997. S. 40–58. Celkovému stavebně historickému průzkumu se po léta věnoval loni zesnulý Ing. František Svoboda, jehož práce „*Kostely v Přibyslavicích*“ nebyla dosud publikována a její strojopis je uložen v archivu ŘKF Přibyslavice. Více k dostavbě kostela ve 20. století TÝŽ, Stavba věží kostela v Přibyslavicích, okres Třebíč. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost 64, č. 2, (2012), s. 165-167.

³⁵¹ DVORSKÝ, František. *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy. Díl II. místopisu, Jihlavský kraj. Čís. 66, Třebický okres*. 1. vyd. Brno: GARN, 2008. 449 s., [1] složený l. obr. příl. ISBN 978-80-86347-95-0. S. 350.

³⁵² ČERMÁK, František. *Milostná Panna Maria Přibyslavická*, Třebíč 1895. S. 5.

Odpadlého kaplana Jiřího vystřídali další evangeličtí duchovní a v Přibyslavicích oficiálně působili až do roku 1622. V roce 1629 byli poslední nekatolíci vyhnáni a tamní fara přifařena k sousedním Heralticím a to na celých 160 let.³⁵³ Po bitvě na Bílé hoře se i v Brtnici usadila nová vrchnost, italský rod Collalto, jež měl zásadní podíl na vzniku nového kostela i poutního místa v Přibyslavicích. Důvodem, proč lidé začali přibyslavický kostel vyhledávat, byla zmíněná malba Panny Marie. Roku 1715 i přes značnou nepřízeň povětrnostních a dalších klimatických vlivů se obraz na zdi kostela skvěl ve své barvě i kráse, přestože okolní omítka byla až na kamenné zdivo opadaná. Daná situace udivovala jak místní obyvatele, tak samotného pána brtnického panství Antonína Romabalda hraběte Collalto.³⁵⁴ Hrabě usoudil, že obraz byl zachovaný z vůle Boží a nechal nad ním roku 1724 vystavět kapli. Vysvětit ji 10. září téhož roku přijel velko-meziříčský děkan Gundakar hrabě Egkhem z Hungersbachu.³⁵⁵

Běžně se stávalo, že nově vzniklá kaplička na mnoha jiných poutních místech přestala dostačovat a vyhovovat náporu věřících, které do svých útroch nalákala díky pověstem o zázračné moci milostného obrazu či sochy. V případě Přibyslavic ale vyprávění poutníků vracejících se z tohoto místa musela být opravdu barvitě a podmaňující, neboť návštěvnost po roce 1724 dosahovala až 47 000 lidí za rok.³⁵⁶ Tím se Přibyslavice zařadily jednoznačně na první místo v návštěvnosti poutních míst jihozápadní Moravy. Nutno dodat, že jimi i přes vznik dalších chrámů, kostelů a kaplí, i zůstaly. V roce 1900 podle počtu svatých přijímání zavítalo do Přibyslavic 7 000 poutníků. Oproti Kostelnímu Vydří (3 000), Hlubokým Mašůvkám (1 250) nebo Tuřanům (1 500) je to na konci 19. století stále nejvíce návštěv za rok.³⁵⁷

Právě velký zájem věřících o zázračný obraz dal vzniknout většímu poutnímu chrámu na místě malé kaple. V roce 1748 se o stavbu zasadil Tomáš Vinciguerra z Collalto a nově zbudovaný chrám v duchu baroka by jistě i dokončil, kdyby v roce 1764 nezemřel. Kostel zasvěcený Narození Panny Marie tak zůstal bez věží, těch se dočkal až ve 30. letech 20.

³⁵³ DVORSKÝ, František. *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy. Díl II. místopisu, Jihlavský kraj. Čís. 66, Třebický okres.* S. 350.

³⁵⁴ Hrabě Antonín Rombald Collalto byl zásadní postavou nejen v dějinách poutního místa, ale celého Brtnického kraje, díky svým stykům s italským prostředím, především v uměleckém směru tak obohatil brtnický zámek a okolní krajinu. Více k jeho osobě dále KAZLEPKA, Zdeněk. *Ostrov italského vkusu. Umělecký mecenáš Antonia Rambalda, hraběte z Collalto a San Salvatore, mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století.* Brno: Barrister & Principal, Moravská galerie, 2011. 250 s., obr. ISBN:978-80-87474-51-8; 978-80-7027-246-6., TÝŽ, "La mia persona distinta" - Portrét ambiciózního hraběte. Kazlepka, Zdeněk. In: *Památková péče na Moravě. = Monumentorum Moraviae tutela. Hrady a zámky /* Brno: Národní památkový ústav 8, (2004) s. 55-62.

³⁵⁵ ČERMÁK, František. *Milostná Panna Maria Přibyslavická*, Třebíč 1895. S. 11.

³⁵⁶ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 2.* S. 156. Toto číslo, které uvádí Eichler, je nejvyšší, ostatní autoři uvádí počet sv. přijímání okolo 40 000.

³⁵⁷ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti.* S. 43.

století. Důležitý fakt sehrálo jistě zachování původního obrazu na zdi starého kostela, s nímž nebylo pohnuto, ale nově vzniklá stavba se mu přizpůsobila a dílo se tak ocitlo v novém chrámě nad hlavním oltářem.³⁵⁸

Popsat podobu milostného obrazu - původně nástěnné fresky – je dnes složitější. Původně se jednalo o 5 stop vysoký, olejovými barvami malovaný obraz Panny Marie ve vzpřímené poloze, držící Jezulátko na levé paži a druhou rukou mu podávající růži. Obě postavy doplnily v průběhu let zlaté korunky s drahokamy a zlatý rám kolem dokola malby ve tvaru zářících paprsků.³⁵⁹ Než byl milostný obraz zasklen, zdobilo jej několik desítek dalších votivních obětí, po roce 1903 při opravě a výmalbě kostela však odstraněných. Restaurátorský zásah v 70. letech 20. století odstranil dvě vrstvy přemaleb a stal se tak pouze lineární podmalbou původní fresky. Nový obraz se tomu předchozímu velmi nepodobá, mimo jiné na něm růži podává místo Matky Boží malý Ježíšek. Pořízená kopie malby je v předsazeném rámu umístěna před původním dílem a ve spodní části ji doplňuje český text z 18. století hovořící o původu a zázračné moci milostného obrazu.³⁶⁰

Za vlády Josefa II. roku 1785 byla v Přibyslavicích po dlouhých letech opět zřízena fara a císařským dekretem jejím správcem určen žebavý mnich.³⁶¹ Nutno dodat, že během jeho panování nebylo místu nijak ublíženo, naopak se nastřádaly značné finanční prostředky, aby mohl být postavený nový oltář ze zeleného, hnědě pruhovaného mramoru, dovezeného z Itálie hrabaty z Collatu.³⁶² Procesí poutníků do Přibyslavic odjakživa směřovala z Moravy i Čech. Přicházeli na místo především na svátky svatodušní, Navštívení P. Marie, Nanebevzetí Panny Marie a největší slavnost je svátek Narození Panny Marie, jemuž je kostel zasvěcen.

V 19. století se procesí proměnila svým způsobem v přehlídku národnostních tradic, rolníci z okolí Jihlavy a Luk přicházeli v krojích, stejně hojný počet věřících putoval z Třebíče, Brtnice, Moravských Budějovic, Vladislavy, Trnavy, Lhotky a Heraltic, aj.³⁶³ Velké štěstí na osobnosti duchovní správy měly Přibyslavice právě od poloviny 19. století. Na oslavu tisíciletého výročí příchodu sv. Cyrila a Metoděje nechal P. Sebastian Jelínek zbudovat nový oltář a sám daroval do kostela pozlacený osmiramenný lustr a jeho nástupce P. František

³⁵⁸ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 2.* S. 156.

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti.* S. 184.

³⁶¹ ČERMÁK, František. *Milostná Panna Maria Přibyslavická, Třebíč 1895.* S. 12.

³⁶² DVORSKÝ, František. *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy. Díl II. místopisu, Jihlavský kraj. Čís. 66, Třebický okres.* S. 350.

³⁶³ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 2.* S. 157.

Čermák roku 1869 započal s kompletní přestavbou presbytáře, vybudoval křížovou cestu a založil fond na dostavbu kostelních věží.³⁶⁴

Poutní místo v Příbyslavicích vzkvétalo a nemělo horších časů až do nástupu komunistického režimu. Tradici putovat na svátky k Panně Marii si obyvatelé jihozápadní Moravy udrželi i přes snahy nové vlády tyto zvyky vymýtit. V roce 1960 dokonce přijelo na hlavní pout' 4 000 lidí.³⁶⁵ Po listopadu 1989 se poutní ruch znovu obnovil do dřívějších rozměrů, ale v posledních přibližně 15 letech je účast na mariánských sobotách i hlavních poutích velmi malá a patrně nepřekročí 1 000 lidí za rok.³⁶⁶

4.2.2. Milostná Panna Maria Příbyslavická

Příbyslavice jsou v lecčem podobné předchozímu Bozkovu. Jsou to starobylá poutní místa, odněpaměti navštěvovaná lidmi ze širokého okolí a oblíbenost způsobila zejména mnohá a mnohá vyprávění o zázračné pomoci tamních Madon. Jenže ani Bozkov ani Příbyslavice, respektive tamní duchovní správa v době baroka, kdy jejich popularita dosahovala největších rozměrů a lidová zbožnost lačnila po zázracích způsobených milou soškou či obrázkem z blízkého kostela, se neuchýlila k systematické evidenci udělených milostí, i když prokazatelně podle ústních podání udělovány byly.

Potřeba nějak napravit fakt, že kniha zázraků v poutnické metropoli jihozápadní Moravy neexistuje, vyvstala už u zmiňovaného P. Sebastiana Jelínka. Zbožný administrátor působil ve farnosti v letech 1856 – 1865 a hned po svém příchodu se začal zajímat o minulost poutního místa a pátrat v heraldických kronikách. Všechny zprávy o počátku úcty k obrazu Rodičky Boží a zachycené zázraky z 18. století opsal do příbyslavického Protocollu,³⁶⁷ založeného v roce 1833 P. Janem Dvořáčkem.³⁶⁸ Na předních stránkách domácího protokolu tak vzniklo pojednání nazvané „*Marianische Morgenröthe oder kurze Beschreibung der Wallfahrtskirche zu Přibislawitz bei Trebitsch an dem Flusse Iglava*“.³⁶⁹ Ve své formě se

³⁶⁴ ČERMÁK, František. *Milostná Panna Maria Příbyslavická*, Třebíč 1895. S. 14.

³⁶⁵ ČERNÝ, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. S. 184.

³⁶⁶ Informace o současném stavu příbyslavické farnosti a návštěvnosti novodobých poutích laskavě poskytl stávající farář P. Jacek Kruczek (data k únoru 2014).

³⁶⁷ Protocollum domesticum parochiae Příbyslaviensis, VI. B, uloženo v archivu ŘKF Příbyslavice.

³⁶⁸ DVORSKÝ, František. *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy. Díl II. místopisu, Jihlavský kraj. Čís. 66, Třebický okres*. Str. 352.

³⁶⁹ Do češtiny volně přeloženo jako *Mariánské červánky neboli krátké popsání chrámu Páně v Příbyslavicích u Třebíče na řece Jihlávce*. In: Protocollum domesticum parochiae Příbyslaviensis, VI. B, uloženo v archivu ŘKF Příbyslavice, pg. 5.

opravdu Jelínkovo dílo podobá knize zázraků, i když samotných milostí neobsahuje vskutku mnoho. Začíná shrnutím počátků vzniku nejstaršího kostela sv. Anny, přes příběh odpadlého kněze Jiřího, strasti spojené s dobou reformace a dostává se k legendickému pojetí o zázračné fresce na stěně kostela až k pohnutkám hraběte a vybudování nového poutního chrámu. Následuje 19 zázračných příběhů, povětšinou datovaných, jež sesbíral ze starých kronik. Bohužel už neuvádí žádné podobné případy z 19. století a jeho současnosti, a zároveň dodává, že milostí bylo daleko více, jenže se nedochovali a lidé je nenahlašovali. Ani na dalších stránkách přibyslavického protokolu není jediné zmínky o milostech udělených v novém století. Také nástupce P. Jelínka, farář František Čermák v kronice nezaznamenává žádné zázraky. Je možné, že by se Sebastian Jelínek svému pátrání věnoval i více času, kdyby roku 1865 nezemřel.

P. Čermák se v nové funkci začal věnovat spíše stavebním a hmotným problémům farnosti, za což byl také chválen brněnskou konzistoří.³⁷⁰ Patrně poté, co utichnul ruch způsobený přestavbou interiéru kostela, naznal farář František Čermák, že by poutnímu místu prospěla i literární propagace a tak se pustil do překladu Jelínkovy zprávy. Roku 1875 českou verzi svého předchůdce dokončil a nechal ji uloženou ve farním archivu.³⁷¹ Publikování se Čermákovo dílo dočkalo až roku 1895, kdy byla vlastním nákladem J. Čermáka vytištěna v Třebíči u knihtiskaře J. F. Kubeše brožurka s názvem „*Milostná Panna Maria Přibyslavická. Dějiny kostela Přibyslavického a vyličení některých zázraků zde se stavších.*“³⁷²

Velmi útlá, 17 stránková publikace je ve své podstatě stejná, jako Štajnygrovy *Pomněnky z Bozkova*. Čermák sice kopíruje informace získané a vyličené ve spisku svého předchůdce, ale sám je obohacuje o stavební události z 2. poloviny 19. století a po grafické stránce se své „malé knize zázraků“ snažil dát přehlednější podobu. Dílo je koncipováno na tři kapitoly, prvně jsou uvedeny informace z nejstarších dějin kostela, poté vypsány zázraky způsobené milostným obrazem a na závěr pojednání o novějších dějinách poutního chrámu i farnosti. Druhá kapitola tedy obsahuje zázraky, které se podařilo P. Jelínkovi vyhledat ve starých heraldických kronikách. Kvantifikačně se jedná o zanedbatelné číslo, proto se na tomto místě nemá smysl věnovat analýze výše zkoumaných kategorií. I přes poměrně malý vzorek evidovaných milostí, jakým brožurka o Panně Marii z Přibyslavic je, jde o velice

³⁷⁰ Protocollum domesticum parochiae Přibyslaviensis, VI. B, uloženo v archivu ŘKF Přibyslavice, pg. 12.

³⁷¹ EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, díl 2*. S. 154.

³⁷² ČERMÁK, František. *Milostná Panna Maria Přibyslavická*. Přibyslavice 1895. Kopii originální publikace autorce věnoval pan František Svoboda.

detailně vyličené příběhy konkrétních lidí, z nichž je dostatečně patrné, v jaké úctě věřící přibyslavickou madonu měli.

4.2.3 Z Přibyslavského údolí vycházející dennice Mariánská a její prosebníci

V Přibyslavicích je obraz Panny Marie už od počátků jeho uctívání spojen s nadpřirozenou mocí, promítající se také do zakladatelských legend. Kromě uchování samotné fresky před ničivými zásahy evangelického pastora, přes jeho potrestání na životu až po světelné jevy, jež byly posledním argumentem pro výstavbu poutní kapličky.³⁷³

Prvně datovaný zázrak se tedy týká záhadné záře, která v noci obklopovala obraz a dala tak vzniknout jeho přívskvu „z přibyslavického údolí vycházející dennice mariánská“³⁷⁴ dodnes uchovaném v paměti místních lidí. Kvůli potvrzení pravdivosti o světelných úkazech byl před komisi olomoucké konzistoře předvolán Dominik Chalupa, sedmapadesátiletý obecní rodák a zároveň rybář, který roku 1719 vídal v noci, když chodil na lov, hořet u obrazu oheň. Byl podroben výslechu, jak kniha zaznamenává (č. 2): „...*toto vypověděl před biskupskou komisí, ačkoliv dříve důtklivě vyzván byl, že má jen pouhou pravdu mluvit; také se vyjádřil, že jest hotov, každý okamžik, kdyby toho potřebl bylo, přísahou to potvrditi.*“

Sebrané milosti pochází z let 1719 – 1755, z nichž první není datována. Četnost záznamů sice nemá velkou vypovídající hodnotu, ale čistě pro představu nebude od věci uvést, že ve 20. letech byly zaznamenány 4 případy, z 30. let pochází 3 záznamy, 40. léta dominují se 6 příběhy a v 50. letech jsou evidovány 4, z nichž jeden obsahuje milosti 2. Celkový počet je tak zvýšen na 20 zázraků, svojí povahou se vyčleňuje onen prvně datovaný, neboť na rozdíl od ostatních zde není prosebníka ani nemoci či jiného osobního neštěstí, ale vztahuje se k založení poutního místa, a poslední, který obhájí zázračnou moc obrazu hromadným přijetím svátosti smíření těch, co (č. 19) : *...mnohonásobně se po 50, 60, až 70 let svatokrádežně zpovídali, pokaždé totiž některé hříchy zamlčující, zde úplně ze všech hříchů se očistili, ačkoliv již dříve mnohá jiná poutnická místa navštívili. Neboť dle jejich*

³⁷³ Jedná se o kombinaci klasických topoi, stojících u založení i jiných poutních míst, např. poškození obrazu od husitů či protestantů se objevuje u Panny Marie Zelenohorské, Panny Marie z Neukrichenu b. Hl. Blut, Madony z Března, aj. In: ROYT, Jan. *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století*. S. 108. Světelné jevy stály u vzniku Kostelního Vydří i České Kamenice a potrestání nekatolíků milostným obrazem je známé např. z Bechyně, Hory u České Třebové, aj. Tamtéž, s. 109.

³⁷⁴ ČERMÁK, František. *Milostná Panna Maria Přibyslavická*. Pokud nebude uvedeno jinak, budu v této kapitole vycházet z jejího obsahu. Zázraky budou uváděny podle stejných číslic, jaké jim přiřazuje kniha.

vlastního vyznání, jakmile obraz milostiplný uviděli, tak byli pohnuti ve svém svědomí, že jim nemožno bylo, aby úplné vyznání svých hříchů neučinili a zpověď generální nevykonali.“

I v tak malém počtu jsou obsaženy různé druhy milostivé pomoci, jak uzdravení z nemoci, tak pomoc při nehodě nebo samotné poděkování za odvrácení nebezpečí (tabulka č. 30, dále fotodokumentace č. v příloze).

Tabulka č. 30: Zastoupení jednotlivých druhů záznamů v Knize zázraků

kategorie	četnost
nemoci	14
nehody	3
zázrak související s předmětem kultu	2
poděkování	1
celkem	20

Vyléčení chorob opět převládá nad ostatními kategoriemi a jedná se o klasické neduhy – bolavé a chromé nohy, malátnost celého těla, bolest zubů a hlavy. Některá onemocnění bývají popsána přímo naturalisticky, zvláště ta, u nichž nebyla snadno určitelná diagnóza (č. 5, z roku 1726): „...*Jakub Křukova z Telče na Moravě měl celé tělo otevřené (jak v zápiskách Heraltických ne napsáno, učarováním) a sice tak, že z něj vnitřnosti vystupovaly...*“ Jak se tento muž z Telče do Přibyslavic se svým handicapem dopravil, těžko soudit, nicméně termín „tam vzal útočiště“ může znamenat pouhou myšlenku, modlitbu určenou přibyslavické Panně Marii a vykonaná pouť se dala uskutečnit až po uzdravení. Stejně tak by se těžko pěšky mohla na poutní místo dostavit Barbora Hytinrová z Batelova (č. 9, z roku 1739): „...*byla na nohy tak špatná, že jí maso od hrozných vředů opadávalo...měla sen, aby se do Přibyslavic zaslíbila, že se jistě uzdraví.*“ Vzhledem k zdravotnímu stavu je nepravděpodobné, že by dotyčná absolvovala pěší cestu do Přibyslavic, přeci jen se v jejím případě jedná o trasu delší než 30 kilometrů. Z dalších onemocnění se opakovaly oční choroby, vrozená slepota či nevidomost způsobená prodělanými neštovicemi. Také zde se setkáme s „dotykovou magií“, v daném případě při léčení nádorového onemocnění (č. 4, z roku 1725): „...*Tu vzal jeho Excellence papírový obraz Přibyslavické Matky Boží a s největší důvěrou položil jej na prsa a hle, div! po malé chvíli nádor pukl a Jeho Excellence opět brzy se*

uzdravil.“ Zdraví hraběte bylo kvůli nádoru patrně velmi podlomené, neboť se uchýlil k příkládání devocie namísto, aby se do nedalekých Přibyslavic vydal osobně.

Stejně jako v Kostelním Vydrří, jen o dva roky později evidují Přibyslavice procesí z Rychnova, které zorganizoval rychnovský děkan Kyrchmayer kvůli dobytčímu moru, jež ve městě propuknul. Jeho farníci vykonali pouť do Přibyslavic a mor pomínil ihned (č. 14).

Nehody postihly jednoho dospělého a dvě děti, z nichž jedno spolko hřebík a postříbřený byl jako důkaz nejprve odevzdán zapisovateli, později jako votivní dar umístěn u milostného obrazu. Jako poděkování za záchranu života v ohrožení lze vnímat příběh Juliany Škerlindové z Uher (!), která si Rodičku Boží z Přibyslavic oblíbila v době, kdy posádka jejího muže ležela v nedaleké Brtnici. Když byla uvězněna švédskými vojáky, pomohla jí Panna Maria takto (č. 12, nedatováno): „...*v největším nebezpečství volala jsem k Panně Marii Přibyslavské a uslyšela jsem tento ženský hlas: Neboj se, všemu nebezpečství ujdeš, ale v Přibyslavicích před mým obrazem, jakmile budeš moci, mi díky vzdáš...*“ Přísežné prohlášení husarské manželky lze brát jednak jako návodný sen,³⁷⁵ o němž byla zmínka již v pojednání o zázracích v Jevíčku.

Skladba prosebníků je zde zastoupena poměrně pestře, objevuje se třikrát matka orodující své dítě, v 7 případech přišla o pomoc prosit žena sama za sebe, muži vyprošující si zdraví se objevují v 7 záznamech a v jednom případě se jedná o nepojmenovanou příbuznou. Rozličný je i sociální původ těchto lidí, kromě měšťanů a vesničanů figurují v záznamech i šlechta zastoupená panem Antonínem Rombaldem Collato a za duchovní stav potom P. Karel Kyrchmayer z Reiwitzů, děkan rychnovský a kapucínský kvardián Matouš Kolínský z Třebíče. Žádný příslušník vojska sice obdařen od Panny Marie nebyl, ale jedna žena husara z Uher vyvázla ze smrti, když byla spolu s manželem a jinými vojíny od Turků uvrhnutá do podzemní díry. O povoláních prosebníků nebo jejich příbuzných se zde nelze dočíst mnoho, kromě pana Antontína Krále, hospodářského vrchního ředitele v Brtnici, se bližší určení nemocného či votanta odbývá pouze na bázi „selský synek“, „dceruška koželuha“ nebo „důchodňová z Černé“.

Z pohledu zeměpisného 18 zázračných pomocí mnoho nesdělí, ale alespoň pro představu z nich je patrné, že nebylo ojedinělé putování v nemoci k Panně Marii z Brtnice a Třebíče, což jsou blízká města v okolí Přibyslavic. Dále byl původ prosebníků směrem do Čech z Rychnova, Černé, Polné a z Moravy potom obce a města, všechna v přibližné

³⁷⁵ Návodný sen mohl jednak věřícímu doporučit poutní místo či konkrétní obraz, k němuž se měl nemocný vydat, nebo rovnou navrhnout způsob léčby. Více HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 221.

vzdálenosti 30 kilometrů – Jihlava, Telč, Batelov, Velké Meziříčí a nejbližší Brno, více než 80 kilometrů ležící od Přibyslavic.

Nicméně velké návštěvnosti a popularitě místa odpovídá soupis chrámového pokladu a obětí pro milostný obraz, který P. Čermák vytvořil. Ve zkratce se jednalo o zlacené korunky více než 80 drahými kameny, 4 šňůry perel a granátů, pozlacené křížky, císařské dukáty, stříbrné figurky představující klečícího muže a ženu, soubor mincí především z druhé poloviny 18. století, mezi nimi i saské, bavorské, sedmihradské a sardinské měny, a další mnohé předměty.

5. Co zrcadlí knihy zázraků aneb příspěvky ke kulturním dějinám

Dochované soupisy zázraků ať už v rukopisné či tištěné podobě, z let vrcholného baroka nebo průběhu či konce předminulého století, jsou pramenným materiálem využitelným napříč historicko-vědními disciplínami. Předchozí stránky měly za svůj cíl shrnout různé typy způsobů, podob, forem a kvantitativní zaznamenávání zázračných milostí na několika poutních místech, která si i přes svou geografickou vzdálenost do jisté míry byla blízká svým charakterem. Jak bylo vymezeno už v úvodu této práce, setrváním pouze u kvantitativních výzkumů, určování etnografických kategorií či doslovného prepisování jednotlivých příběhů, nebude informační potenciál knih zázraků ani z daleka vyčerpán, přestože je to práce jistě nezbytná, minimálně k uchopení pramene samotného.

Pestrost nejrůznějších událostí, časté exkurzy do osobních životů a prožitků prosebníků, kteří přišli a vypověděli podle svého nejlepšího svědomí, co a za jakých podmínek se jim přihodilo, snaha zapisovatelů o částečné diagnostikování zdravotních neduhů a zachycení citového rozpoložení a vztahu jedince k Bohu či Panně Marii, to vše lze objevovat na poli církevní, folklorní, psychologické, sociální, výtvarné i kulturní historie.³⁷⁶ Poslední částí předkládané práce proto bude nástin dalších aspektů, které lze výzkumem zázračných soupisů vysledovat a analýza potenciálu, kterým mohou přispět k různým otázkám každodenního života napříč sociálními vrstvami.

5.1 Rodina v ohrožení života

Demografické ukazatele vystihují změny kvantitativních ukazatelů reflektující vývoj společnosti od dob minulých do současnosti. Stěžejním rozdílem, který se nápadně zrcadlí v knihách zázraků, je ve srovnání s dneškem dvakrát až třikrát větší porodnost i úmrtnost panující v 16. – 18. století.³⁷⁷ Vysoká byla především kojenecká a dětská mortalita v nejmladším věku, podle níž např. Philippe Ariès³⁷⁸ soudil, že se děti do společnosti ani rodiny vlastně nepočítaly.³⁷⁹ Nejen ze zázračných příběhů je však patrné, že rodiče pro své

³⁷⁶ GAŽI, Martin. "Srpské outočiště". Podsrpenský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. S. 37.

³⁷⁷ HORSKÁ, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, 474 s. ISBN 80-703-8011-X., s. 274.

³⁷⁸ Klasické dílo Arièse přicházející s myšlenkou, že dětství jak ho známe my dnes, neexistovalo ve středověku, ale je až konstruktem moderní doby: ARIÈS, Philippe. *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris, 1960.

³⁷⁹ HORSKÁ, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. S. 309.

děti byli ochotni vynaložit veškeré finanční prostředky, překonat v rámci poutní aktivity velké vzdálenosti a mnoho dalšího, jen aby život potomka zůstal zachován.³⁸⁰

Od začátku života, chceme-li od početí, bylo dítě pevně svázáno s postavou matky. Pokud k početí ještě ani nedošlo, jednalo se v případě ženy o velmi citlivou záležitost. Nejenže nebylo zajištěno pokračování rodu, ale neschopnost zplodit dítě padala především na její bedra. Proto se i prosby za samotné uvedení prosebnice do jiného stavu objevují v knihách zázraků. Proměněné zoufalství Veroniky Rösslerové v radostnou událost bychom i dnes jistě mohli vnímat jako zázrak (Česká Kamenice, č. 56 z roku 1731): „[výše jmenovaná] vyznává, že již devět let žila v manželství a stále jí trápila neplodnost. Často se modlila za to, aby mohla mít potomka, ale její prosby nebyly vyslyšány. Pak se ale s důvěrou obrátila k Matce Boží Kamennické, učinila jí slib – a krátce poté byla v požehnaném stavu.”³⁸¹

Nemalé úskalí potom v 17. i 18. století přinášel průběh těhotenství, který znamenal ohrožení na životě jak pro rodičku, tak pro dítě či plod. Neboli: „Téměř bez rozdílu hmotné situace rodiny tehdy platilo, že každá radostná událost v životě ženy byla provázena stínem dětské rakvičky.”³⁸² Venkovské ženy nebyly ani v nejpokročilejším stádiu očekávání patrně zproštěny namáhavé práce, stíhaly je proto nejrůznější nehody, jimž byly svým denním zaměstnáním vystaveny (Česká Kamenice, č. 55 z roku 1731): „Alžběta Knottová z Markvartic spadla ve vysokém stupni těhotenství z přístavku stodoly...během pádu učinila slib Matce Boží Kamenické, aby byla spolu s dítětem, které čeká, zachráněna. Po nějakém čase je také zdravé porodila.”³⁸³ Kromě nehod byly těhotné ženy sužovány nemocemi, jež s radostným očekáváním mohly, ale i nemusely souviset. Když se pomoc od Panny Marie osvědčila při ztrátě zraku těhotné Anně Rosině Schäferové (Česká Kamenice, č. 82 z roku 1732), neváhala se k ní obrátit po této zkušenosti tatáž žena v případě nemoci svého narozeného dítěte. V obou událostech došlo k uzdravení osob v rámci hodin, tedy nezvykle rychle. Ženy trápily i neduhy, které je sice přímo na životě neohrožovaly, ale značně jim jej zneprůjemňovaly, jak vyznívá z výpovědi Marie Dorothey Storchové (Česká Kamenice, č. 37 z roku 1730): „...vznává se, že když byla ve vysokém stupni těhotenství a již se chystala

³⁸⁰ PROKOPOVÁ, Zdeňka. „*Virgo potens*“. *Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století*. S. 59.

³⁸¹³⁸¹ SOKA Děčín, fond Děkaný úřad Česká Kamenice, Pamětní kniha, kn. č. 1, inv. č. 11. Pokud nebude uvedeno jinak, budou v následujících podkapitolách citované českokamenické zázraky výsledkem analýzy knihy zázraků a uváděny pod stejným číslem jako v pamětní knize.

³⁸² HORSKÁ, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. S. 299.

³⁸³ Podobný případ bychom našli i v městském prostředí, např. (Kostelní Vydří, č. 61 z roku 1748): „*Jak vážným nehodám je vystaven lidský rod, zakusila Justina Lojková, služebná u p. Kammerera, telečského soudce. Když vstoupila do ložnice, zavalil ji padající strop. Mnozí, kteří byli u toho, soudili, že se stala kořistí smrti, ale našli ji zdravou a bez zranění... Ačkoliv byla tehdy těhotná, za 3 týdny šťastně porodila zdravé dítě.*“

k porodu, nemohla – s prominutím – vůbec udržet moč. Její manžel potom nechal bez jejího vědomí sloužit mši...ve stejný den šťastně porodila zdravé dítě a od své nesnáze byla osvobozena.“

Porod samotný byl až na výjimky panovnických a mocenských případů záležitostí výhradně porodních bab. Snahu organizovat a vzdělávat porodní babičky měla velká evropská města už od 15. století,³⁸⁴ ale na českém a moravském venkově byly rodičky odkázány pouze na empirickou zkušenost těchto žen, někdy i mužů.³⁸⁵ Pouze v případě vyjmutí mrtvého plodu z dělohy byl k ženě volán chirurg, resp. akušér.³⁸⁶ K zásahu zkušeného chirurga na záchranu života rodičky navíc nedaly kolikrát pokyn ani báby ani příbuzní, ale např. kněz přivolaný kvůli udělení svátosti umírajících, jak známe z příkladu severočeské provenience z 2. poloviny 18. století.³⁸⁷ Z toho důvodu nalézáme mnoho záznamů, kdy matky či otcové děkují Panně Marii, že porod dopadl dobře, dítě se narodilo živé a rodička nezemřela. Na popsání průběhu porodu se v těchto příbězích nekladl žádný velký důraz, většinou se omezovaly na stručnější znění,³⁸⁸ např. (Kostelní Vydří, č. 14 z roku 1742): „*Paní Guardianová...měla nebezpečné potíže při porodu. Když při použití pozemských léků nemohla porodit, zasvětila dítě Nejblahoslavenější Panně Karmelské a šťastně porodila.*“ Popřípadě bývá zdůrazněno, jak dlouho žena rodila – často několika dnů – nebo co vše slíbila Panence Marii, aby jí pomohla. (viz Jevíčko, rok 1671). Ani šťastný porod nemusel znamenat končené útrapy matky-rodičky, protože existovala celá řada poporodních komplikací a nemocí. Poutě konaly melancholické ženy, jež po narození dítěte trpěly poporodní psychózou označovanou jako „sklíčenost těla“, „šílenost“ a v mnoha případech i několikaměsíčním krvácením. Snad až biblicky potom vyhlíží případ ženy z Jevíčka citovaný v předešlé kapitole, která po porodu své dcery trpěla krvetokem celých 6 let, a stejně jako její evangelijní předobraz vyléčené ženy po celou dobu nemoci byla v rukou lékařů, kteří ji nedokázali pomoci (Mk, 5: 24 – 24).

Obsah bozkovské knihy zázraků jako by snad odrážel snahu o moderní zdravotní péči, jíž se pokoušel zavádět panovník v ustanoveních Generálního zdravotního řádu pro Království české roku 1761, jehož náplní bylo mimo jiné trestání nekvalifikovaných porodních bab,

³⁸⁴ SCHLUMBOHM, Jürgen. The history of childbirth: Women and doctors in the lying-in hospital of Göttingen University, eighteenth-nineteenth century. Schlumbohm, Jürgen. In: *Theatrum historiae* : sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice / vedoucí redaktor Petr Vorel Pardubice: Univerzita Pardubice 3, (2008) s. 149.

³⁸⁵ DOLEŽAL, Antonín. *Od babictví k porodnictví*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2001, 144 s. ISBN 80-246-0277-6., s. 48.

³⁸⁶ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. Praha: Prostor, 2013, 809 s., ISBN 978-807-2602-872., s. 261.

³⁸⁷ DOLEŽAL, Antonín. *Od babictví k porodnictví*. S. 73.

³⁸⁸ Detailnější popis porodu nalezneme v jihočeském Podsrpu. In: GAŽI, Martin. "Srpské outočiště". Podsrpský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. S. 25 – 26.

lékárníků a chirurgů pokutami.³⁸⁹ Od začátku 19. století se v Praze musely porodnických studií účastnit i báby z venkova a po reformách z 50. let téhož století se k teoretickému proškolení přidaly i praktické kurzy.³⁹⁰ Bozkovský kněz ve svém spise nezaznamenává jediný případ komplikovaného porodu, nebezpečné nemoci v průběhu těhotenství či ožívování novorozenců, jako tomu bylo hojně v případech ze 17. či 18. století. Ani prostředí v pohraniční vesnici na sklonku 19. století jistě nebylo prosto nesnází při přicházení nových životů na svět, ale právě často zmiňovaná dostupná pomoc lékařů jak ze Semil, tak Železného Brodu, mohla mít vliv na úspěšnost porodů samotných. Jestli se však jedná o regionální specifikum, popřípadě zda-li se reformy v sociálním lékařství projevovaly napříč zázraky z celého 19. století, by mohla zodpovědět snad jen komparace s dalšími materiály stejného stáří.

K obavám o život dítěte docházelo kromě porodu především z důvodu dětských nemocí a také díky nedostatečné pozornosti rodičů, když potomek z nerozumu v konfrontaci s okolním světem ohrozil sám sebe. Jedny z nejčastěji diagnostikovaných dětských nemocí byly neštovice, s nimiž se setkáváme napříč zápisy z 18. i 19. století. Společně s tyfem představovaly zejména v 18. století největší epidemická onemocnění, následně vystřídaná v dalším století cholerou.³⁹¹

Tato nemoc mohla mít rozdílný průběh, téměř vždy si však vybrala svoji daň v podobně postižení některé části těla. Velice syrově je průběh neštovic popsán u dvou dětí ze Šluknova a České Kamenice. V prvním případě byla nemoc spojena s předešlou nehodou (Česká Kamenice, č. 77 z roku 1732): „...desetiletý syn Jan František asi před šesti lety spadl do studny tak, že mu byla vidět jen chodidla...třásl s ním tak dlouho, až procitl. Po čtyřech týdnech pak přišel k sobě, ale po čase dostal neštovice, začaly mu hnisat dásně a vypadávat zuby. Dokonce měl v krku jakési červy...“ Na příběhu je patrné slučování vzájemně nesouvisejících problémů, tedy hledání příčiny a důsledku, což ukazuje na laickou racionalizaci zdravotního stavu a také na míru samostatnosti při uvažování nad původem chorob. Téměř totožné následky jako chlapec ze Šluknova si po onemocnění neštovicemi přivodila také dcerka Christiana Ulricha (Česká Kamenice, č. 88 z roku 1732): „...moje dcera Anna Marie onemocněla na neštovice a dostala zánět do úst. Zanítily se jí dásně a celá horní čelist a vypadaly jí zuby. Dokonce i skrze nosní dírky bylo vidět, jak hrozně to tam uvnitř

³⁸⁹ LENDEROVÁ, Milena. Od porodní báby k porodní asistentce. In: *Theatrum historiae : sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice* / Pardubice: Univerzita Pardubice 1, (2006) s. 131.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 132.

³⁹¹ HORSKÁ, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. S. 311.

vypadá...*Pak byla žena přítomna mši svaté v kapli a měla během ní jakési stálé vnitřní nutkání jít domů...viděla pak v ústech dítěte opět zdravou dáseň a rostoucí zub.*“ Ostatní zápisy už sice nehovoří o zánětech v čelisti a vypadávání zubů, ale nejčastěji uvádí u nemocných ztrátu zraku. U pacientů docházelo k několikátýdenní, mnohaměsíční a ojediněle i víceleté slepotě. Velkou hrozbu pro dětské pacienty představovaly neštovice i v 19. století. Následné postižení pohybového ústrojí kvůli prodělání osypek³⁹² bylo uvedeno výše v příběhu Anny Francové z roku 1878 (Bozkov, č. 54. z roku 1878).³⁹³

Neštěstí stíhala děti na každém kroku a někdy je do nich uvrhlo i cizí zapříčinění. Jak nebezpečné mohly být dětské hry a nerozvážnost, ukazuje přibyslavický případ (Přibyslavice, č. 1 – nedatováno): *„Jednomu chlapci druhé děti z rozpustilosti zastrčily do chleba pavouka křížáka. Jakmile křížáka snědl, chlapec otekl...úplně se pozdravil, až na to, že bylo viděti na levé straně těla modrou skvrnu, která však také se ztratila...“*³⁹⁴ Opět je možné, že příčinou záchvatu malého hochy nebyl jedovatý pavouk, matka dítěte v něm mohla vidět jediný vysvětlitelný důvod chlapcovy nemoci. Tvzení, že děti byly nebezpečné sami sobě navzájem, pokud na ně nedohlédlo oko dospělého, podporuje i českokamenická nehoda dvou dítek. Matka popisuje, že starší sourozenec si hrál s mladším, který byl ještě v kolébce. Když uslyšela křik, šla obě děti zkontrolovat a viděla, jak starší dítě leží na tom v kolébce. Ihned s nemluvnětem utíkala z Prysku do Kamenice, protože mělo v klíně bouli a bylo celé pošramocené. Po cestě narazila na muže a chtěla mu ukázat, co se synovi přihodilo. Mezitím však boule zmizela a dítě bylo zdravé (Česká Kamenice, č. 38 z roku 1730). Ve stejném roce, ovšem o vesnici vedle se odehrál příběh, v němž matka patnáctiměsíčního dítěte umístila v jeho blízkosti jed na mouchy a potom odešla z domu nakoupit: *„Dítě si omočilo krajíc chleba v mléce s nastraženým jedem, snědlo ho a dostalo se do nebezpečí smrti.“* (Česká Kamenice, č. 40 z roku 1730). Poprvé se zde také objevuje pomoc sousedky, která šla matce-prosebnici naproti do Kamenice, aby jí oznámila, že dítě je v pořádku a jí chleba s máslem na zápraží.³⁹⁵

³⁹² Osypky, osýpky – spalničky a též neštovice plané In: LUTONSKÝ, Boleslav – ČERNÝ, Jaroslav. *Latinsko-německo-český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen) pro genealogy*. Praha: Česká genealogická a heraldická společnost, 246 s., 1995. s. 130.

³⁹³ ³⁹³ SokA Semily, fond ŘKF v Bozkově, *Knih radostných událostí milostných* J. K. Štajnygra 1894, kn. č. 58, inv. č. 75. Pokud nebude uvedeno jinak, citované bozkovské zázraky budou v následujících kapitolách uváděny pod stejným číslem jako v originální knize zázraků.

³⁹⁴ ČERMÁK, František. *Milostná Panna Maria Přibyslavická*, Třebíč 1895.

³⁹⁵ O sousedské výpomoci běžně uváděné ve výpovědích prosebníků více PROKOPOVÁ, Zdeňka. *„Virgo potens“*. *Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století*. S. 59.

Nehody především na vesnici tak byly téměř na denním pořádku a nejčastějšími příčinami úrazů byly pády z výšek, ať už z houpačky nebo z kolébky, pády do studní a rybníků i řek. Stejně běžné bylo ohrožení na životě polknutím cizího předmětu, ať už to byly mince, ostré hřebíky, případně kosti. Když rodiče nemohli uvízlou věc ze chřtánu dítěte dostat sami, začali vzývat Pannu Marii, anebo použili svaté obrázky v dotyku s postiženou částí těla potomka, jak se dočítáme ještě na začátku 19. století (Kostelní Vydří, č. 115 z roku 1805): „Roku 1805 v sobotu 26. března si vstrčila znenadáni roční dcera Anny Fischerové z Plander do úst třísku a spolkla ji. Tříška jí uvízla v krku. Když ji otec nemohl ničím vytáhnout, přiložili na dítě obrázek Nejbl. Panny Marie z Kostelního Vydří a matka s důvěrou volala o ochranu Blažené Panny Marie. Tříška dítě neporanila a vyšla z něj ven.“

Kromě toho, že zápisy evidující vyslyšení rodiče za zdraví jejich dítěte tvoří silnou základnu obsahu všech zkoumaných knih zázraků, jasně ukazují, že vztah rodič – dítě nebyl nijak citově chladný a diametrálně se nelišil od dnešních rodinných vazeb. Matky i otcové se toužebně modlili za zdraví svých potomků, slibovali nejrůznější dary i pokání, v mnoha případech museli vynaložit velkou osobní námahu a někdy i náctileté dítě nosili na zádech na dané poutní místo. Podle záznamů dokázali zapisovateli sdělit věk dítěte a to s přesností na měsíc započatého stáří, což dokládají i rozborů jiných knih zázraků.³⁹⁶ Jestli však existuje nějaký rozdíl v přibězích z 18. a 19. století, potom je to starost a úzkostlivá péče v rámci preventivního předcházení ohrožení dítěte. Barokní zázraky nám odhalují, že nebylo patrně nezvyklé opustit roční dítě a nechat jej po nějakou dobu doma samotné, držet děti v předškolním věku ve větší vzdálenosti od vodních živelů a celkový dohled na jejich osobu nevykazoval žádná speciální opatření, jak je známe dnes. Opustit dítě nebo jej bez doprovodu vyslat na nějaké vzdálenější místo mimo rodnou obec, i to přináší zázračná vyslyšení jako běžnou domácí rutinu, např.: „Jindřich Wober poslal dne 23. září 1732 svou tříletou dcerku Kateřinu do Kamenice, aby splnil slib...“ (Česká Kamenice, č. 87 z roku 1732). Bozkovská kniha nám po roce 1800 neodhaluje téměř žádné úrazy dětí způsobené nepozorností rodičů nebo dětskou nerozvážeností. Neznamena to samozřejmě, že by se žádné nehody nestávaly, spíše byly v rámci každodennosti na venkově a ve městě méně časté, buď díky prevenci, nebo třeba lepší a dostupnější lékařské pomoci v krizové situaci. Každopádně radost rodiče ze záchrany svých ratolestí či uzdravení vedla nejen k tomu, že případ nahlásili, ale z knih vyčteme, že milostných obrazům darovaly nejrůznější obětiny, jako třeba obrazy dítek v životní velikosti, postříbřené polknuté předměty nebo jen tabulky a svíčky s děkováním.

³⁹⁶ PROKOPOVÁ, Zdeňka. „Virgo potens“. *Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století*. S. 17.

V případě dětského postižení se napříč 18. i 19. stoletím jak v Bozkově, tak i Kamenici lze setkat ještě s jedním zajímavým jevem. Zápisy hovoří o aktivní touze jednotlivých dětí, jež si samy přály konat poutě. Pokud byly velmi postiženy, prosily rodiče, aby je na místo odnesli. Zaznamenané je také samostatným modlení dětí ke konkrétní Panně Marii. Takové děti zaujímaly v rodinném kruhu poměrně emancipovaný přístup³⁹⁷, ovšem zarážející je především jejich uvědomělost a jasná orientace v náboženském prostředí i ve velmi útlém věku. Do celkové skladby prosebníků však zahrnuty nejsou, neboť roli prosebníka i vděčného dlužníka na sebe většinou přebírají rodiče těchto dětí.

Malé děti k tomu mohla vést bezprostřední empirická zkušenost, např.: „...*dcerka Zuzany Zahnové z Jásnké onemocněla prudkým zánětem...její matka na ní přiložila obrázek Panny Marie Kamenické, avšak během půl dne poté se nemoc opět vrátila. Tu sama dívka zatoužila po obrázku Panny Marie, s velkou horlivostí jej vzala a přiložila na hrud' a ihned se jí vrátilo zdraví.*“ (Česká Kamenice, č. 4 z roku 1728). Stejně tak devítiletá dcera Böhmových ze Šenova po oslepnutí učinila slib sama bez ponoukání rodičů a nechala se donést do Kamenice se zavazanýma očima (Česká Kamenice, č. 47. z roku 1731). Trpělivost a vlastní iniciativu projevil také sedmiletý Kryštof z Litice, jak jeho rodiče vypověděli: „...*dítě samo však začalo hledat útočiště u Matky Boží Kamenické a denně se k její cti modlilo růženec.*...“ (Česká Kamenice, č. 89 – písemné sdělení z roku 1732).

Bozkovské zázraky ze sklonku 19. století roli dětí v zaslibování a putování k milostným obrazům konkretizují ještě více. Slepota v roce 1888 zasáhla čtyřletou Hermínu ze Šumburku a Štajnyger v knize citoval i vlastní slova nevidomé dívky: „...*Ubohé dítě vzdychávalo: „ach, Bože, všicki lidé vidí, jen já ne“.* Malá Herminka, slyšíc někdy modlitby rodičů k Panence Marii, také ona v své mysli dětinně říkala: „*Panenko Maria, dej mi, abych zase viděti mohla*“... Herminka se táže: „*tatínku, co mi nesete od Panenky Marie boskovské?*“ *Odvětil: „Panenka Maria boskovská posílá ti vodu, tou si máš vymývat očička a budeš zase viděti*“. *Ó s jakou dychtivostí vzalo dítě lahvičku! Vymývalo si oči choré a hle, bolesti se zmírnily...Herminka vidí, oči majíc úplně zdravé. O jak blaženě v chrámu Páně boskovském s dětinnou myslí vděčnou upírala zrak svůj k milostnému obrazu, radujíc se, že Panenka Maria Boskovská ji pomohla.*“ (Bozkov, č. 57 z roku 1888). Ještě více samostatný byl o něco starší devítiletý Karel Hádek, který se na svátek sv. Václava němý a chromý po těžkém úrazu na sáňkách doslova doplzl k soše světce u kostela a odmítal se v tiché modlitbě vrátit domů. Poté, co se ještě týž den postavil na nohy, přemlouval celý čas rodiče:

³⁹⁷ GAŽI, Martin. Srpské outočiště". Podsrpenský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. S. 55.

„...psal tedy také rodičům prosbu, aby šli s ním na Tábor, poněvadž měl prý ve spaní sny, že tam nabude opět řeči. Rodiče, nemajíce pro polní práci kdy, odkládali, až na dítěte veliké doléhání, že jinak tam půjde samo...“ (Bozkov, č. 46 z roku 1879).

Aktivita severočeských dětí v duchovní oblasti nebude však pouhým regionálním specifikem. I když dětské zainteresování do poutního a uzdravovacího procesu není obvykle při zkoumání knih zázraků zdůrazňováno, najdeme obdobné případy i na jihu Čech³⁹⁸ nebo Moravy. Pro srovnání bylo vybráno písemné sdělení z poutního místa Hluboké Mašůvky u Znojma,³⁹⁹ které se dochovalo v archivu téže římskokatolické farnosti. Po polovině 19. století bylo hojně navštěvované místo ještě více proslaveno uzdravením pětileté Kristiny z Běhařovic, jež byla čtyři roky úplně slepá. Návštěvu Mašůvek si u svých rodičů doslova vyplakala poté, co slyšela vesnicí procházet zpívající procesí: „...*Tu se slepé děvčátko zeptalo: „Maminko, co to je? To je procesí a lidé jdou do Hlubokých Mašůvek k Matce Boží, aby jim vyprosila zdraví a vše dobré, co potřebují“.* „Maminko, doneste mě tam také, aby mi Matka Boží vyprosila zdraví.“ *A ona prosila, křičela a plakala celou noc a my jsme jí museli slíbit, že matka s ní tam také půjde... Když přišly do Hlubokých Mašůvek, šla matka s dítětem do koupele (lázně). Ale dcerka řekla: „Panna Maria tu není, zaveďte mě tam, kde se lidé modlí, tam chci jít“.* Když přišly do kostela, matka poklekla a řekla dceři: „Kristino, teď už jsme u Panny Marie, musíš také pokleknout, sepnout ruce a modlit se.“ *Dítě to udělalo a najednou řeklo: „Maminko, už vidím, Matka Boží je tak malá...!“*⁴⁰⁰ Památný okamžik, v němž dítě prozřelo je vyobrazený na malbě dodnes umístěné v poutním kostelíku, kterou věnovali rodiče uzdravené Kristiny. Nevisel v kostelní lodi však hned od začátku, biskupská konzistoř zamítla jeho umístění v kostele a tak byl zavěšen po dlouhá léta pouze v sakristii.⁴⁰¹

5.2 Lékař a víra. Kdo uzdravuje?

Konec 17. a následné 18. století svými myšlenkovými proudy daly základ pro revoluci v medicíně, která se začala ustanovovat jako vědní disciplína.⁴⁰² Do jaké míry však osvícenství, jež mělo tento obrat započít, skoncovalo s náboženskými myšlenkami a vlivy

³⁹⁸ GAŽI, Martin. Srpské outočiště". Podsrpenský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. S. 55.

³⁹⁹ K dějinám poutního místa ADÁMEK, Zdeněk - PECHOVÁ, Eliška - ČÁMEK, Miloslav - BARTOŠ, Jindřich. *400 let úcty Panny Marie de Foy a Hluboké Mašůvky. 1609-2009*. Brno: Jiří Brauner - Kartuziánské nakladatelství, 2009, 53 str. ISBN:978-80-86953-50-2.

⁴⁰⁰ Archiv ŘKF Hluboké Mašůvky, Hausprotokoll, kniha č. 2. pg.7. český překlad německého originálu od kronikáře p. Fily poskytnul laskavě P. Stanislav Váša, současný administrátor farnosti.

⁴⁰¹ Tamtéž.

⁴⁰² PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. S. 277 – 287.

uvnitř lékařského oboru, je otázkou. Nedávné výzkumy ukazují, že vymizení religiozity v léčebném procesu nenastalo v tak velkém měřítku, jak bylo ve všeobecném vnímání ukotveno.⁴⁰³ I přes zásadní a nové vědecké objevy na poli lékařství bylo po celé 18. století praktikováno léčení prostřednictvím náboženských rituálů.⁴⁰⁴

Odlišnosti panovaly především v tom, zda se nemocný k alternativním praktikám obrátil až poté, co konvenční léčba nepomohla, nebo jestli medicínu bez doktorů preferoval na prvním místě. Nevyléčený pacient se mohl přiklonit k pomoci léčitelů, věstců a šarlatánů, ale zároveň mohl doufat v nejrůznější formy milosti, které církev tehdy nabízela pro různé formy lidského utrpení v daleko širším měřítku než dnes.⁴⁰⁵ Léčitelství a náboženství se navzájem prolínaly, buď se prostupoval oficiální medicínský systém s praktikami katolické církve, jež svoje rituály prosazovala jak v Evropě, tak i v Latinské Americe, nebo s lidovými metodami ovlivněnými relikty magie.⁴⁰⁶ A tak vedle sebe stojí léčba svćenou vodou, pramenem ze zázračných studánek, uzdravující relikvie či poutě na milostivá místa a zároveň šlehání očí kočičím ocasem, rozřezávání kuřat za živa či užívání ropuší krve. Teologicky se však oba přístupy odlišují – magie aktivně vyháněla nejrůznějšími způsoby zlé duchy ven z těla, zatímco katolík ve svých modlitbách předkládal Bohu tužby a doufal, že jeho prosby budou vyslyšeny.⁴⁰⁷ Magické rituály přeci jen později začaly ze sféry léčení ustupovat v rámci „demystifikace světa“, kdy elitní složky společnosti díky vzdělání vynesly vědecké poznatky a racionalitu nad iracionální přístupy minulosti.⁴⁰⁸ Zázrak se ale vytratil pouze z určité kulturní úrovně, respektive z vyšších kulturních kruhů, v lidové sféře našel své stálé místo až do současnosti.⁴⁰⁹

Z obsahu knih zázraků vyplývá, že nemocný člověk se nijak zvlášť nevyhýbal ničemu, co mu dostupná lékařská pomoc nabízela, což zapisovatelé napříč zkoumaným pramenným materiálem označují jako „pozemské léky“. Důvodem, proč se lidé nezdíka i v první instanci obraceli na Boha a věřili ve víru, která léčí, je zakořeněná myšlenka, že nemoc má svůj původ

⁴⁰³ Touto problematikou se nejnověji zabývá sborník prací GRELL, Ole Peter, and Andrew CUNNINGHAM. *Medicine and Religion in Enlightenment Europe*. Aldershot, England: Ashgate, 2007. ISBN 978 0 7546 5638 8.

⁴⁰⁴ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. S. 317.

⁴⁰⁵ JÜTTE, Robert. *Krankheit und Gesundheit in der frühen Neuzeit*. Stuttgart, 2013. ISBN: 978- 3- 17 022227- 4. S. 136.

⁴⁰⁶ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. S. 317 – 318.

⁴⁰⁷ JÜTTE, Robert. *Krankheit und Gesundheit in der frühen Neuzeit*. S. 137.

⁴⁰⁸ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. S. 319.

⁴⁰⁹ HABERMAS, Rebekka. Wunder, Wunderliches, Wunderbares. Zur Profanisierung eines deutungsmusers in der Frühen Neuzeit. In: Richard van Dülman (ed.), *Armut, Liebe, Ehre. Studien zur historischen Kulturforschung*. Frankfurt am Main, 1988. s. 41.

ve vyšší sféře, je způsobena nadpřirozenou mocí a jedině ta je může také uzdravit.⁴¹⁰ Dokladem toho snad může být postoj ženy ze Sloupu: „*Anně Alžbětě Steidlerové ze Sloupu ochrnuly obě ruce. Nechtěla však užívat žádných léků, nýbrž učinila slib Matce Boží v Kamenici...*“ (Česká Kamenice, č. 62 z roku 1731). Někdy k podobnému postoji nemocné však vedly čistě praktické záležitosti, tedy že si ve své chudobě nemohli žádné léky dovolit. V zázračných událostech je hojně akcentováno užívání medikamentů, které nepomáhaly a teprve když nemocného zradila lidská moc, v zoufalství se obrátil k milostnému obrazu, zklamán tím, že mu medicína nedokázala pomoci. Takové případy lamentují nad tím, že všemožné léky byly bez účinku, užíváním medikamentům se nemoc spíše zhoršovala, opakované pokoušení se o léčbu nepřineslo zlepšení atd. Neúspěšná léčby měla zásadní vliv i na psychiku pacienta, čehož si tehdy sami nemocní byli vědomi: „...*Upadl jsem do těžké nemoci...zkoušel jsem se všemožně léčit, podstoupil jsem i pouštění žilou...když nic nezabíralo, řekla mi má žena Anna Marie, že bych měl učinit slib Matce Boží do Kamenice. Odpověděl jsem, že to chci udělat, protože jinak vůči všem lékům, které mi nemohou pomoci, mě šírá hněv...*“ (Česká Kamenice, č. 90 – písemné svědectví z roku 1732). Poměrně častý je i motiv lítosti nad tím, že se jedinec příliš spoléhal na lidskou pomoc a zapomněl na nebeskou sféru vlivu, načež si připadal nehoden jakékoli milosti.

Do jisté míry jsou takové zprávy o lécích, lékařích i léčitelích zavádějící, neboť drtivá většina záznamů nehovoří o konkrétních léčebných praktikách či medikamentech, a vzhledem k tomu, že 18. století bývá často nazýváno jako zlatá éra šarlatánství a mastičkářství,⁴¹¹ je nasnadě, jak asi převážně venkovské obyvatelstvo své zdravotní neduhy potíralo. Na víru, jako uzdravující prostředek byli lidé odkázáni i venkovskými a městskými lékaři, když už ani oni sami si chorobou pacienta nevěděli rady: „*Anna Marie Keisshritová ze Žandova měla na obou nohou plno starých ran, skoro 30 na každé noze. Zkoušela všechny možné lékaře, ale bylo to marné. Jeden českolipský felčar jí dokonce řekl, že by se jí neodvážil léčit, ani kdyby za to dostal 30 zlatých...*“ (Česká Kamenice, č. 48 z roku 1731).

Tento přístup se opakuje i v poslední čtvrtině 19. století v Bozkově. Dostupná lékařská péče z okolních měst Tanvaldu, Železného Brodu a Semil často vzdává boj s nemocemi a otevřeně pacientům přiznává, že je nedokáže vyléčit: „*Lékař prohlédnuv si holku, pokrčil rameny řka: učiníme zkoušky. Však neosvědčily se. Nebohá matka obrátila se k lékaři v S.*

⁴¹⁰ JÜTTE, Robert. *Krankheit und Gesundheit in der frühen Neuzeit*. S. 137.

⁴¹¹ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. Praha: Prostor, 2013, 809 s., ISBN 978-807-2602-872. str. 320.

(Semily), ten pak odkázal ji, by na těch pár neděl (!) dala ji do nemocnice v J. (Jablonec nad Nisou). Rodiče to neučinili, neboť holka byla čím dál slabší...“ (Bozkov, č. 54 z roku 1878).

Citovaný příběh nemocné dívky odráží již zaběhnutou medikalizaci nemoci i smrti, a zároveň ukazuje, že víra jako alternativní léčba prostřednictvím poutí a modliteb nijak zmyslí a chování lidí nevyimizela. Ačkoliv byl u lůžka nemocného kněz nahrazen lékařem, neodvraceli se věřící od možností, které jim církev nabízela a víra v zázrak způsobený vyšší mocí přetrvávala. I přes osvícenskou kritiku iracionality, navzdory institucionalizaci lékařských zařízení a medikalizaci společnosti dovršenou v minulém století, zázrak připisovaný Božské pomoci lze v katolickém světě najít dodnes. Soudobá konvenční medicína nabízí širokou škálu prostředků léčení jako nikdy před tím, a i přes to v posledních desetiletích nabývá alternativní medicína na popularitě, což se projevuje velkou oblibou znovuobjeveného bylinkářství, užíváním homeopatik, akupunkturou apod. Zaznívají názory, že oba směry, jak konvenční tak alternativní mají svá pro a proti a nejlepší je proto vzít si z obou ony klady, které přinášejí.⁴¹²

Medicínský diskurz vnímal uzdravování skrze víru jako alternativní způsob léčení, ale nepopíral zároveň její léčivou sílu, pouze ji v sekularizované společnosti ztotožňuje s placebo efektem.⁴¹³ Současná medicína říká, že to tak být nemusí. Víra prý může způsobit spontánní uzdravení v případech uvolnění křečí, jež zapříčinil nějaký intenzivní prožitek. Stejně tak lidská víra, ať už v Boha nebo jiná „homeopatika“, dokáže v těle vzbudit i obranné síly, které pomáhají překonávat těžké nemoci.⁴¹⁴

Na poli církevním je víra v zázrak něco samozřejmého. Stejně jako věřící před sto nebo více léty nepohrdali léčbou medikamenty a utekli se do rukou lékařských odborníků, tak i ti dnešní konvenční medicíny naplno využívají. A nezměnilo se ani nic na tom, že uzdravení dotyčného má v očích katolíka v moci jedině Bůh sám, a je jen na jeho vůli, jestli nemocný dojde uzdravení. Základ tohoto vnímání je dán v Bibli, notoricky známý verš objevující se v různých textových obměnách se dá vlastně aplikovat na všechna zázračná uzdravení evidovaná napříč staletími bez rozdílu regionu: „*Měj důvěru a tvá víra tě uzdraví.*“ (Mt 9: 20 – 22.)

Vymizel tedy zázrak na prahu 21. století a stal se jen zajímavou příhodou s pohádkovým nádechem vykonstruovanou v mysli našich předků díky nástrojům církevní

⁴¹² K tomu více BUCKMAN, Rob, and SABBAGH, Karl. *Magic or Medicine?: An Investigation of Healing and Healers*. Mackmillan, London 1993. ISBN: 0 333 58353.

⁴¹³ JÜTTE, Robert. *Geschichte der alternativen Medizin: Von der Volksmedizin zu den unkonventionellen Therapien von heute*. Beck, München 1996. ISBN: 3-406-40495-2., s. 67.

⁴¹⁴ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. S. 185.

moci? Ve velké míře ano, ale dodnes se nevytratil ze samotné podstaty poutnictví, což můžeme sledovat v určitých regionech zvláště západoevropských zemí, ale také u nás. Kupříkladu v jižních Čechách jsou i v současnosti k vidění zavěšené votivní dary od návštěvníků, kteří byli vyslyšeni ve svých nesnázích. Svůj „chrámový poklad“ plný obrazů, fotografií uzdravených a drobných dárek má třeba Svätý Kámen, v Římově zasklené, vyšívané i jiné tabulky obklopují přímo oltář Panny Marie v Loretánské chýši. Pro písemné vyjádření dávají zase prostor sestry z Kongregace milosrdných sester od sv. Kříže, které spravují poutní místo Kájov a v „Poutní knize“ pro veřejnost umístěnou v prostředku hlavní lodi kostela evidují přání a prosby poutníků, na něž při svých modlitbách zvláště myslí.

5.3. Zázrak jako nástroj sebereprezentace ?

K evidenci udělených milostí nejširším vrstvám věřících by docházelo jen stěží, kdyby je sami aktéři zázračných příběhů nenahlašovali. O způsobu, jak se lidé o těchto záležitostech vyznávali, bylo pojednáno už výše, ale na tomto místě je potřeba ještě akcentovat, jestli tak činili na radu duchovních nebo z vlastní iniciativy.

V první řadě je zpověď obdařeného prosebníka chápána jako děkování Bohu za udělenou milost.⁴¹⁵ Lidé se často báli, že kdyby svůj příběh nenahlásili a zatajili ho, mohli by být potrestáni ne církevním aparátem, ale vyšší mocí Boží nebo skrz jejich milou Bohorodičku, která za ně orodovala, nebo v lepším případě by opětovně její laskavou pomocí už nepocítili. Celkové zamlčení bylo ve společnosti vnímáno jako projev nevděčnosti, snad i rouhání.⁴¹⁶ Není třeba o takovém smýšlení barokních lidí pochybovat, vždyť vděk a kajícnost ze všech záznamů přímo číší a ponaučení těch, co slibovali pouť a neučinili tak, se objevuje sice ojediněle, ale v každé z výše zkoumaných knih.

K samotnému poděkování za vyslyšení stačilo v kostele upevnit destičku nebo věnovat jiný votivní dar. Písemná podoba zázračných příběhů mohla sledovat také praktickou stránku věci. Stačí vzpomenout na Balbínova díla o Svaté hoře, Tuřanech a Vartě, která byla nepokrytě vytvořena na zakázku řádových nadřízených a měla sloužit k propagaci těchto poutních míst. Jezuité se potom popularizaci svých sídelních lokalit prostřednictvím zázraků ani nadále nevyhýbali a postupem času rukopisný materiál vycházel v tištěné podobě. Touto formou se snažili v podvědomí lidí posílit jednotlivé kulty milostných madon, jako tomu bylo např. v Bohosudově, Jičíně, Chlumku u Luže, Staré Boleslavi, Svaté Hoře, Příbrami a Tuřan u

⁴¹⁵ MIHOLA, Jiří. Barokní poutnictví na Moravě. Str. 61.

⁴¹⁶ GAŽI, Martin. "Srpské outhčiště". Podsrpenský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. In: *Jihočeský sborník historický* / České Budějovice: Jihočeské Muzeum v Českých Budějovicích 72, (2003) s. 50.

Brna a dalších.⁴¹⁷ Kromě toho, že si tak Tovaryšstvo Ježíšovo získávalo poutníky, mohly udělené milosti na jimi spravovaných místech v očích věřících navýšit i jejich vlastní kredit. Nabízí se otázka, jak taková sebe prezentace fungovala na místech, kde buď žádné řádové společenství nežilo, nebo kde jako správci fungovali třeba mendikanští řeholníci věnující se zejména kontemplaci.

Žebravé řády byly více než ostatní řeholní společenství závislé na svých příznivcích a nemohly využívat stejných forem sebe prezentace jako oni, aby nešly proti vlastním regulím a sami sobě neuškodily.⁴¹⁸ Propagace skrze šíření zázračného věhlasu mohla být takovým univerzálním prostředkem napříč řeholními i diecézními společenstvími. Účelem bylo vzbudit pozornost poutníků, kteří už od středověku měli nesporný ekonomický potenciál.⁴¹⁹ Pokud byla jako jeden z nástrojů propagace samotného řádu používána devoční grafika, v případě karmelitánů či servitů škapulíře nebo rovnou tištěné brožurky se zakladatelskými legendami o členech řádu,⁴²⁰ mohli stejnou roli plnit i soupisy zázraků. Navíc z výše zkoumaných knih zázraků vyplývá, že každá z nich, ať už se jednalo o zápisnici z 18. či 19. století, obsahovala více než jeden příběh milostné pomoci vztahující se k osobně administrátora, kněze či řeholníka působícího na daném poutním místě či v jeho bezprostředním okolí.

Se svými osobními problémy zdravotními, psychickými nebo rodinnými strastmi plní stránky knih zázraků i postavy šlechticů, často přímo zakladatelů a podporovatelů daného poutního chrámu. Až na výjimku, jíž je kamenická kniha zázraků, se běžně opakují udělené milosti právě příslušníkům rodiny, jež stála u vzniku svatyně. Ve Vydří nechybí zázračné příběhy stavitele nové poutní kaple Matěje Jindřicha Butze z Rolsbergu, v Jevíčku se střídají votivní tabulky prvotních uctívatelů sošky Žalkovských a Šubířů, a v Bozkově se mezi první zaznamenané vyléčené osoby řadí hrabě Des Four a následně jeho paní Polyxena a nechybí ani záznam o rodině la Motte, stejně tak v Příbyslavicích je samotný zakladatel kapličky uveden na prvních místech ve výčtu zázračně uzdravených. Typickým příkladem jsou zápisy o Des Fourech: „*Vysoce urozená paní hraběnka Marie Polyxena v vdovství svém mnohými nepříjemnostmi navštěvována byla...Však když bylo nejhůře, putovávala k milostnému obrazu ...a Maria – nikdy prosby její důvěrné neoslyšela...a co matka dobré rady takéto nejprospěšnější pro vznešený rod její v duši jí vnukala...najevo dávajíc, že nikdy očí svých neodvrací od věrných ctitelů svých.*“ (Bozkov, č. 14).

⁴¹⁷ HOLUBOVÁ, Markéta. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu*. Str. 17 – 18.

⁴¹⁸ ČAPSKÁ, Veronika. *Představy společenství a strategie sebe prezentace: řád servitů v habsburské monarchii (1613-1780)*. Praha: Scriptorium, 2011, 300 s. il. ISBN:978-80-87271-30-8. S. 13.

⁴¹⁹ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. S. 184.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 25.

Kromě toho, že vrchnost mohla tímto nevtíravým způsobem demonstrovat svoji oddanost ke katolictví a danou Pannu Marii pojmout za rodovou ochránkyni,⁴²¹ poskytovala tak společně s duchovními správci poutnímu místu a samotnému milostnému obrazu nezpochybnitelnou legitimitu. A nemuselo jít přímo o správce samotné: „...*guardian z Třebíče měl bolesti...Tu zaslíbil se jedné noci, že bude sloužiti v Příbyslavicích po tři soboty, jestli se uzdraví...*“ (Příbyslavice, č. 7 z roku 1732). Jak by v očích měšťanů, prostých venkovských sedláků a rolníků mohl mít obraz nějakou moc, když by nedokázal pomoci ani panu faráři nebo snad paní hraběnce? Duchovenstvo a vrchnost šly příkladem, ukazovaly prostým lidem, že se mohou dočkat pomoci od Rodičky Boží, když ji budou věrně navštěvovat a pravidelně se k ní modlit. Velký podíl osobních zповědí kněží a šlechty se vyskytuje i v jiných soupisech milostí, např. na Svaté hoře tvoří tyto sociální vrstvy téměř polovinu všech zázračných příběhů.⁴²² A podobně se mohli prezentovat sami měšťané, kteří kladli důraz na formální stránku zprávy, např.: „*Člen dačické obecní rady p. Ondřej Smetana se svou manželkou Rosalií oznamují, že s pomocí Nejblahoslav. Panny Marie v kapli u Kostelního Vydří byl zbaven horeček*“ (Kostelní Vydří, č. 69 z roku 1750). Vždyť tím, že milost nahlásili a byli přítomni zápisu, se vryli do pověsti poutního místa. Individuální lidský osud byl najednou součástí vyššího příběhu o božské milosti.⁴²³ Zázrak v psané formě, jakmile nabyl textové podoby, mohl lidem připadat skutečnější a nezpochybnitelný. Navíc mohla poutníky hnát touha zanechat po sobě na místě, kam putovali kolikrát i několik dní a cesta je stála značné finanční prostředky i něco hmotného, hmatatelného – záznam v pamětnici či umístění votivní tabulky.

Přestože ani jedna z barokních knih zázraků v této práci zkoumaných nebyla vydána tiskem, je značně pravděpodobné, že se tak v průběhu let stát mělo, ale z různých důvodů k publikaci nedošlo. Stačí jen připomenout bohatě zdobenou titulní stranu Jevíčského sešitu (obr. č. v příloze), která má vyloženě reprezentativní formu a navíc by tak augustiniánům eremitům v jejich nelehkém živobytí přinesla do Jevíčka větší laickou pozornost. Nicméně, i když se zázraky nemohly v psané formě dostat až k samotnému čtenáři, byly v různých obměnách a transformacích předávány narativní formou lidové slovesnosti nebo vizualizací úspěšných léčeb prostřednictvím záslibných darů na zdech kostelů.

⁴²¹ Stačí připomenout podobný způsob sebe prezentace zázračného zachránění Viléma Slavaty - k rozboru daného výtvarného díla blíže DVORSKÝ, Jiří – CHADRABA, Rudolf. Votivní obraz Viléma Slavaty v Telči. *Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky*. 38, č. 2, (1990) s. 128-140.

⁴²² HOLUBOVÁ, Markéta. *Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků*, s. 227.

⁴²³ GAŽI, Martin. "Srpské outhčiště". Podsrpský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. S. 50.

6. Závěr

Zhodnocení způsobu církevní evidence milostí na příkladech Kostelního Vydří, Jevíčka, České Kamenice, Bozkova a Přibyslavic nám ukazuje pestrou škálu různých přístupů ze strany správců poutních míst. Zatímco v Kostelním Vydří a České Kamenici se tohoto úkolu během 20. a 30. let 18. století poměrně svědomitě chopili diecézní kněží, kteří měli na starosti kolikrát i více farností a tím pádem méně času, v Jevíčku se řeholní společenství několika lidí této činnosti patrně více nevěnovalo.⁴²⁴ Přestože se od 60. let 17. století začaly votivní destičky se zněním o zázračné pomoci hromadit v interiéru augustiniánského kostela, nebyla snaha jakýmkoli způsobem případy systematicky evidovat, nebýt stavebních úprav chrámu a nutného sejmutí všech tabulek ze stěn budovy. Ani v Bozkově, který zažil sice pouhou výpomoc jezuitského řádu ve 20. letech 17. století, nebyla těmito duchovními obzvláště fundovanými v oblasti zázraků, vyčleněna zvláštní kniha a zachycení barokní milosti bylo spíše výjimkou v následně založené pamětnici před polovinou 18. století. Nejsložitější situaci mělo v tomto ohledu poutní místo v Přibyslavicích, jež více než sto let nemělo vlastní faru a bylo odkázáno na aktivitu administrátorů z vedlejší farnosti, kteří však některá z milostných vyslyšení přeci jen zanesli do svých kronik.

Nejen díky reliktním barokního myšlení a lidové religiozitě se v kultuře i náboženství víra v zázrak spojená s poutnictvím, i přes úskalí spojená zvláště s osvícenskou dobou a panovnickými reformami, přenesla také do 19. století. V České Kamenici nový věk nezaznamenal žádnou renesanci tamních milostných jevů, zapisovatelé buď na evidenci zázraků rezignovali, nebo se žádná mirákula neodehrávala. Jistý úpadek v tomto směru nastal už v průběhu 50. let 18. století a je možné, že následný proces sekularizace pouze zpečetil, co již dříve bylo započato. V Kostelním Vydří se v 19. století snažil na své předchůdce navázat nově jmenovaný kněz, který se odhodlal ke dvěma zápisům případů z let 1805 a 1814, ale později v zaznamenávání už nepokračovali ani jeho nástupci, řeholníci karmelitánského řádu. Zatímco Jevíčko už v 19. století dostalo nálepku zapomenutého poutního místa, severočeský Bozkov se nadále těšil velké oblibě poutníků i místních obyvatel. Díky velké osobní aktivitě P. Štanygra získalo poutní místo na sklonku 19. století svoji zázračnou zápisnici, která obsahovala nejen pečlivě sesbírané milosti z nejstarších a barokních dějin kostela, ale podrobně byly vylíčeny i příběhy od počátku 19. století, společně s těmi, které se děly současně se Štajnygrovým vykonáváním úřadu. Toto dílo se vlastním nákladem podařilo

⁴²⁴ Srov. GAŽI, Martin. O rozumnosti bez rozumu a brečťanu příběhů. S. 228.

vydat tiskem ještě v 90. letech 19. století. Rukopisná kniha i zmínky o radostných událostech končí smrtí jejího autora a na prahu 20. století nebyla zápisnice již obnovena. Příbyslavická brožurka o zázračné moci Panny Marie je do jisté míry stejným pokusem jako bozkovské Pomněnky, ale dvě desítky případů vyhledaných ve starých kronikách vykazují absenci jakékoli zmínky o milosti udělené po roce 1760, přestože byly Příbyslavice nejnavštěvovanějším a nejoblíbenějším poutním místem v regionu.

Ačkoliv především starší knihy zázraků měly na první pohled charakter statistických ročenek,⁴²⁵ nelze je vnímat jako přesný odraz návštěvnosti poutních míst, zvláště proto, že milosti se nedostalo všem poutníkům. A zároveň nikdy tyto materiály i přes svůj evidenční charakter nemohou zachytit přesné množství udělených milostí, neboť přikloníme-li se k apologickému postoji nahlížení na zázraky, tak všechno, co jako zázrak lidé v dřívějších dobách vnímali, nemuseli nutně nahlásit a církevní správa nemusela zaznamenat. Do jisté míry však, zvláště u Kostelního Vydří i České Kamenice, četnost zázračných příběhů koresponduje s oblibou poutního místa v daném období.

Počet zachycených milostí spíše odráží osobnost zapisovatele, který svým aktivním přístupem mohl podporovat propagaci poutního místa, nebo se tímto byrokratickým krokem zaštitit před přísným pohledem církevních nadřízených. Přestože byly knihy zázraků v průběhu baroka stále více chápány jako prostředek, skrze nějž mohly církevní instituce dohlížet na disciplinovanost představ svých věřících, bránit různým pověrám a vyžadována byla svědectví věrohodných lidí např. kněží, porodních bab, zástupců městských rad aj.⁴²⁶, setkáváme se na těchto pěti poutních místech se svědky a důslednou verifikací zázraků spíše sporadicky. V Kostelním Vydří neobsahuje kniha až na jednu, dvě, tři výjimky jména ani tituly svědčících osob, a jevíčské tabulky jsou zcela prosty nějakých svědků. V Příbyslavicích jsou už více do rolí potvrzovatelů stavěni kněží a v jednom případě byl věřící předvolán k výpovědi před biskupskou konzistoř. Největší důraz na hodnověrnost zázraků byl kladen v České Kamenici, zvláště u písemných vyznání, která kromě pečeti obsahovala i jména několika svědků. V Bozkově je pravdivost případů více sledována s příchodem moderní doby, v posledních letech pak potvrzoval informace především autor knihy, P. Štajnygr, což je sice logické z důvodu dobrého obeznámení s lidskými osudy v Bozkově a jeho okolí, zároveň zde chybí větší míra kritického úsudku.

⁴²⁵ HABERMAS, Rebekka. Wunder, Wunderliches, Wunderbares. Zur Profanisierung eines deutungsmusers in der Frühen Neuzeit. S. 49.

⁴²⁶ GAŽI, Martin. O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. S. 227.

S tímto souvisí i otázka, čím tedy knihy zázraků ve výsledku byly. Nelze vyřknout jedinou a zásadní tezi, nicméně s trochou rezervy lze dané knihy zázraků vnímat především jako nástroj sloužící k popularizaci poutních míst, možné sebe prezentaci církevních společenství, šlechtických rodin, ale také jednotlivců z řad městských komunit, kteří prostřednictvím někdy i opakovaného osobního vyznání deklarovali pevnost své víry. Zkoumané soupisy barokních zázraků sice nebyly vydány tiskem, ale staly se hmotným dokladem o výjimečnosti daného sakrálního prostoru a legitimizovali zázračnou moc uctívaného předmětu. Tam, kde se nepodařilo evidenci podchytit už v době šíření prvotních zázraků, došlo na konci 19. století k jejich znovuoobjevení a sumarizaci, kněží se tak pokusili vykompenzovat absenci starých knih nově založenými zápisnicemi, případně tištěnými brožurami, nebo obojím. Že tak jednali v zájmu poutních míst a chtěli, aby jimi spravovaný areál měl totéž, co jiná centra, podporují slova lítosti autora Pomněnek nad tím, že tak starobylé a slavné poutní místo na rozdíl od ostatních žádnou knihou zázraků nedisponovalo. Nelze však opomenout i duchovní rozměr, jaký tyto prameny bezesporu mají. Odprostíme-li se od představ zdviženého ukazováčku pochybujících církevních autorit, jež se nad každým novým zázračným příběhem vznášel, a chvíli zapomeneme na reklamu a prosperitu, kterou zázraky místům i správcům přinášely, uvidíme radost a vděčnost prostých i mocných lidí nad tím, že ve svých největších nesnázích byli vyslyšeni od Boha díky příměluvě nejmilejší Panny Marie.

Předmětem tázání se staly i zázraky samotné. Škála stáří byla v případě miráků poměrně široká, od 17. až po 19. století. V průběhu těchto let nezaznamenala typologie zázraku překvapivě žádnou výraznou změnu. Spíše pro 17. i 18. století byly typické iniciační zázraky spojené s předmětem kultu, jež předcházely snaze vrchnostenských i církevních společenství v zakládání poutních míst a v průběhu 19. století vymizely ony podivné záře spolu se zájmem o léčivé studánky. Jednotným jmenovatelem napříč třemi staletími jsou zázračná uzdravení z nemoci, což je v západokřesťanské společnosti vnímáno jako kulturní konstanta, ačkoli novější výzkumy ukazují, že ne tak docela.⁴²⁷ Diference v četnosti a výskytu jednotlivých onemocnění sice existují, ale nejen vzhledem ke způsobu zapisování nemohou být předmětem zobecnitelných struktur.⁴²⁸ Ve výsledku platí, že čím mladší záznam o nemoci, tím více je specifikovaná diagnóza a příčiny choroby, což dokládají i jiné zahraniční

⁴²⁷ ČERNÝ, Karel. Zázraky, historie a biomedicína. S. 15.

⁴²⁸ HABERMAS, Rebekka. Wunder, Wunderliches, Wunderbares. Zur Profanisierung eines deutungsmusers in der Frühen Neuzeit. S. 44.

prameny.⁴²⁹ Diametrálně se neliší ani přístup nemocných k léčebným procesům, s výjimkou pacientů v 19. století, kteří lékařskou péči vyhledávali automaticky a k duchovní pomoci se utíkali zároveň s ní, nebo až v poslední instanci. Pokud se něco na první pohled mění více, pak jsou to okolnosti zázraků a lidé kolem nich.

Jisté odlišnosti lze spatřovat právě napříč zkoumanými regiony. Rozmanitost typů milostí je na každém místě trochu jiná. Kamenická kniha uvádí jako zázraky z 90 % uzdravení z nemoci a pouze necelou desítku nehod. V Kostelním Vydří byl podíl spontánních modliteb při ohrožení více než dvakrát větší a systematické putování kvůli získání zdraví se týkalo mírné nadpoloviční většiny. V Jevíčku vzhledem k povaze tabulek nelze určit milostné kategorie přesně, ale majoritní postavení mají opět nemoci. Nejvíce odlišná je bozkovská zápisnice, eviduje sice na prvním místě zdravotní problémy jedinců, ale hned na druhém místě jsou početně zastoupeny hromadné zázraky udělené celým komunitám jak v baroku, tak v 19. století. Konfesijní spory v oblasti se odrazili v zázračných obráceních zpět k pravé víře a k velkému překvapení zapisovatel uvádí v novém století i Boží zásahy proti rouhačům. Mimo zázraky trestající jsou v Příbyslavickém spisku uvedeny všechny výše zmíněné typy milostí, je možná, že jejich autor proto nevyhledal v kronikách všechny zázračné události, ale vybral pro ukázkou pouze některé.

Zatímco v Kostelním Vydří bylo vyznání zázračné události vždy doprovázeno udělením votivních darů nejrůznějších forem, ve stejné době eviduje Česká Kamenice podle pamětnice necelou desítku obětí od vyslyšených prosebníků. Vzhledem k důrazu, jaký byl na zmínku o darování kladen, je spíše nepravděpodobné, že by zapisovatel tuto událost přešel bez povšimnutí záměrně. Příčinu je možné hledat v zastoupení jednotlivých sociálních vrstev, jež je u obou míst odlišná – v Kostelním Vydří převládalo městske obyvatelstvo, na severu Čech dominovali lidé z vesnic, důvod mohl být tedy ekonomický. Na severočeském poutním místě byla více akcentována vykonaná zpověď prosebníka, která byla vnímána jako forma pokání a díků a navíc při ní došlo kolikrát k vyznání zázračné pomoci, nebo prosebník nechal zaplatit mši na daný úmysl. Na skromný chrámový poklad v Bozkově poukázal už Zdeněk Kalista, který jej ztotožňoval s celkovou chudobou horských obyvatel, drahé a honosné předměty ke Královně hor přinášela pouze okolní šlechta. Naopak přemíra obětí obklopovala podle soupisu z konce 19. století obraz Panny Marie Příbyslavické, kvůli malému množství dochovaných informací o zázračné éře poutního místa nelze určit, proč tomu tak bylo.

⁴²⁹ ZAKRZEWSKI, Andrej J. Choroby i uzdrowienia w swietle Jasnogorskiej Ksiegi cudom. s. 142.

Z výpovědí votantů je zřejmé, jaký vztah k místu chovali a komu svoji záchranu prisuzovali. Vyderské zápisy hovoří vždy o Panně Marii Karmelské, nebo jen všeobecně o Matce Boží, nenalezneme zde žádné prolínání cizích kultů. Severočeští poutníci v dřívější většině konkrétně zmiňují modlitby přímo k Panně Marii Kamenické nebo Panně Marii z Bozkova, i když pozdější bozkovští prosebníci inklinovali i k jiným poutním areálům. Speciální byl v Bozkově i vztah městských komunit k milostné soše, neboť tamní hromadná procesí a kolektivní zázraky ostatní knihy neregistrují, pouze v Přibyslavicích byla zaznamenána pouť celé jedné obce odměněna milostí. Výjimečné je svým způsobem Jevíčko, kde se v 17. století lidé kromě Panny Marie zaslibovali také světcům, zejména sv. Bartoloměji, Barboře nebo Mikuláši Tolentiskému, tedy postavám úzce spjatými s městem, kterým byly zasvěceny kostely a kaple. Na tabulkách se oběvovala i děkování křesťm patronům prosebníků, nebo sv. Trojici a vícekrát i sv. Antonínu Paduánskému či archanděli Michaeli.

Na příkladech barokních zázraků je vidět, že velkou roli v nahlašování a v přimluvách k dané Bohorodičce hráli muži. Pokud v počtu ženy přímo nepřevyšovali, minimálně se jim vyrovnávali a fungovali také jako doprovod svých manželek při samotném putování nebo vyznání zázraku. Také s postavou dítěte je v zázračných příbězích role otce poměrně úzce svázaná, zvláště v 17. století, alespoň podle destiček z jevíčského kostela. Některé popisy naznačují, že muži – otcové plnili své rodičovské povinnosti stejně jako ženy – matky, a jejich citový vztah k dítěti byl velice vřelý, ať už se jednalo o syna či dceru. Ženy se především v duchovní samostatnosti a jako důvěryhodné postavy hovořící samy za sebe dostávají do popředí na sklonku 18. století, i když podíl matek jako prosebnic a šířitelek obecného mínění o zázračnosti vyobrazení je markantní i v celém jeho průběhu. Dalším, spíše překvapivým zjištěním se stala iniciativa malých dětí a jejich uvědomění v procesu uzdravování skrze víru. Sami tento styl léčení vyhledávali a to buď v důsledku nějaké předešlé empirické zkušenosti s předmětem kultu, nebo stejně jako dospělí uvěřili vyprávění a doporučení blízkých osob. Okrajové zmínky o zmrzačených dětech napovídají třeba to, jaké modlitby ve svém věku uměly a jak se orientovaly v náboženství. Přestože se dětská duchovní aktivita objevuje jen v severočeských zápisnicích, po zkoumání dalších pramenů vyplynulo, že se o regionální specifikum spíše nejednalo.

Zeměpisný původ prosebníků jasně nasvědčuje tomu, že všechna zkoumaná poutní místa měla charakter ryze regionální a byla třeba postupně zastíněna konkurenčními místy ve stejné oblasti. Neznamená to však, že by nikdy nepřicházela pouťová procesí a jednotliví poutníci z daleka a místo nebylo známo i za hranicí regionu. Složitější však bylo v tomto

případě milost nahlásit a vykonat děkovnou pout', také mohla být pomoc připsána v myslí poutníka některé jiné mirakulose. Nicméně drtivá většina všech uzdravených a omilostněných poutníků přicházela z bezprostřední blízkosti vesnice či města, kde se milostný obraz nacházel. Vzhledem k příhraniční poloze Bozkova, České Kamenice a Kostelního Vydří se výjimečně vyskytla vazba i s věřícími s rakouského či německého prostředí, ne však opakovaně. Jelikož se ve všech zkoumaných případech jednalo o německé jazykové ostrovy, tvořili německy mluvící poutníci - snad kromě Bozkova v 2. polovině 19. století – velkou část prosebníků, jak podle textových zápisů v knihách, tak podle křestních jmen a příjmení.

Knihy zázraků jsou tedy velmi užitečným pramenem, jehož využití má zajisté smysl, pokud historik nesklouzne k zobecňování získaných informací. Necháávají nahlédnout do rodinných kruhů, vypovídají o mentalitě daného kolektivu, ukazují léčebné pokusy nemocných konvenčními i nekonvenčními metodami, zachycují vnímání smrti i narození a i přes svůj původní disciplinační charakter se skrze zázraky zrcadlí hlavně lidská individualita. Vyslyšení v neštěstí jsou totiž výsledkem osobní pouti bez procesí, hudby, přihlížejících, bez předříkávačů a tak hlavním aktérem na cestě i u cíle je člověk sám, buď ještě stále se svým utrpením, nebo už se srdcem plným radosti z poskytnuté pomoci.

Resumé

The caretakers of the pilgrimage sites used various methods of indulgence evidence in the 17th – 19th century. These are visible on the cases from Kostelní Vydří, Jevíčko, Česká Kamenice, Bozkova and Přebyslavice. In the 18th century the books of miracles were archived methodically since the beginning of the pilgrimage sites. There were also simple listings recorded from practical reasons or stories registered in special parts of memorial books in some church offices as well. If such records were missing completely, the caretakers looked older miracles up in parish chronicles and wrote about them by hand or in printed versions. They could or could not have to add miracles from their own times. There is no connection between the size of the pilgrimage sites and their kinds of miracles evidence or the number of clergymen.

The books of miracles were published because of many reasons. One of them is that miracles were confirmed that way and the Church thus could map or even control spreading myths and unofficial folk cults. Another reason was to promote the pilgrimage sites which was the intention already in the Baroque period, yet, a typical one becomes only in the 19th century. These records could also represent the positive image of church orders, or other spiritual communities, nobility or individuals who supported some pilgrimage sites to affirm their loyalty to the Catholic Church.

The contents of the books reveal the kinds of miracles, social and geographical stratification of supplicants and their perception of sicknesses and belief in healing through prayers. The motives of miracles were unchanging over the centuries, the differences could be spotted in the circumstances and people. It could be observed that men were bigger supplicants often in the 17th and 18th century, whereas women hold their dominant position until the 19th century. Even some children desired to make a pilgrimage or pray in sickness even at early ages – that is visible mainly in the North Bohemia. The regional differences emerge in votive rituals – townspeople often gave material gifts, whereas village people went to confession and paid for the Masses with devotion to the cult of the Virgin Mary. The geographical structure of the supplicants came mainly from the area very near the pilgrimage sites and only rarely further more than 60 kilometres, although very sporadically there are recorded foreign supplicants.

The books of miracles are not only a source of information about the pilgrimage sites. They also represent the everyday life of urban or rural families and partially also their

relationships. The human individuality is portrayed in the books of miracles. Those individuals are a result of a personal pilgrimage without a special process, music or witnesses – the only actor is the human himself with his suffering or joy from the provided help.

Seznam pramenů a literatury

Seznam pramenů

Archiv farního úřadu ŘKF Kostelní Vydří:

Consignatio gratiarum ope Beatissima Virginis Mariae de Monte Carmelo prope Kirchwidram obentarum, kniha č. 3.

Archiv farního úřadu ŘKF Hluboké Mašůvky:

Hausprotokoll, kniha č. 2.

Archiv farního úřadu ŘKF Přibyslavice:

Protocollum domesticum parochiae Přibyslaviensis, VI. B.

Moravský zemský archiv v Brně, fond E4 Augustiniáni Staré Brno:

Soupis milostí Panny Marie v Jevíčku, sgn. 51:9, karton č. 169.

Státní okresní archiv v Semilech, fond farního úřadu v Bozkově:

Pamětní kniha „Liber memorabilium et iurium Ecclesiae parochialis Bozkoviensis“, kniha. č. 1., inv. č. 1.

Návštěvní kniha poutníků 1939 – 1948, kniha č. 2, inv. č. 2.

Kniha radostných událostí milostných J. K. Štajnygra 1894, kniha č. 58, inv. č. 75.

Státní okresní archiv v Děčíně, fond děkanského úřadu v České Kamenici:

Pamětní kniha „Memorabilia Kamnicensia“, kniha č. 1, inv.č. 11.

BOUBÍN, Michal. *Poutní místo v Kostelním Vydří* (diplomová práce). FF Masarykovy Univerzity v Brně 2004.

HORÁKOVÁ, Anna. *Křinská kniha zázraků. „Zázračná uzdravení“ v Oudolí křtinském. Analýza a statistiky.* (bakalářská práce). FF Masarykovy Univerzity v Brně 2008.

POSPÍŠILOVÁ, Lenka. *Zázračná uzdravení Matky Boží tuřanské na přelomu 17. a 18. Století.* (bakalářská práce) Pedagogická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně 2007.

PROKOPOVÁ, Zdeňka. „*Virgo potens*“. *Zázraky a zázračná vyslyšení na mariánských poutních místech v jižních Čechách 17. a 18. století.* (Rigorózní práce), Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2003.

Seznam elektronických zdrojů

Český statistický úřad, obyvatelstvo podle náboženské víry podle krajů (SLDB 2011), [cit. 5.2. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.czso.cz/xh/redakce.nsf/i/sldb_graf3>.

HERNDL, Wolfgang. *Die Mirakelbücher vom Lasslberg in Viechtwang (1709-1721/22)* [cit. 4. 3.2014]. Dostupné z URL: <http://www.landesmuseum.at/pdf_frei_remote/JOM_150_0169-0217.pdf>.

HOLČÁKOVÁ – MASTO, Renáta. *Zázrak je něco za zrakem.* [cit. 20. 3.2014]. Dostupné z URL: <<http://www.katyd.cz/clanky/zazrak-je-neco-za-zrakem.html>>.

- KUČEROVÁ, Silvie a kol. *Poutní místa na českém venkově*. [cit. 5.2. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6496693>>.
- KRUMPOLC, Eduard. *Vybrané kapitoly z fundamentální teologie*. Str. 16. [cit. 1. 6. 2014]. Dostupné z URL: <tena.takto.cz/.../Vybrane_kapitoly_z_fundamentalni_teologie.ppt>.
- METELKA, Jaroslav. *Rebelie úpických občanů proti robotní povinnosti na stavbě kamenného kostela v Malých Svatoňovicích v roce 1830*. [cit. 1. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://svatonovice.sweb.cz/images/Rebelie1830.pdf>>.
- Obec Držkov, historie. [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.drzkov.cz/historie-obce-21>>.
- Obec Žarošice, legendy. [cit. 8. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.zarosice.cz/?cont=98&lang=cz>>.
- Poutní místo severních Čech, římskokatolická farnost – děkanský úřad Česká Kamenice. [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.poutnimistock.cz/poutni-socha-panny-marie/>>.
- Římskokatolické farnosti Jevíčko, Chornice a Křenov. [cit. 10. 4. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.jevicko.net/farnost/?farnost-nanebevzeti-panny-marie-v-jevicku,20>>.
- ŠTAJNYGER, Jan Křtitel. „*Pomněnky z Bozkova*“. [cit. 1. 12. 2013]. Dostupné z URL: <<http://czech.obecbozkov.cz/index.php?limitstart=330>>.
- VAŠICA, Josef. [překlad]. *První staroslověnská legenda o sv. Václavu*. [cit. 31. 1. 2014]. Dostupné z URL: <<http://texty.citanka.cz/prlegendy/11-3.html>>.

Seznam literatury

- ADÁMEK**, Zdeněk - **PECHOVÁ**, Eliška - **ČAMEK**, Miloslav - **BARTOŠ**, Jindřich. *400 let úcty Panny Marie de Foy a Hluboké Mašůvky. 1609-2009*. Brno: Jiří Brauner – Kartuziánské nakladatelství, 2009, 53 str. ISBN:978-80-86953-50-2.
- BALBÍN**, Bohuslav. *Život sv. Jana Nepomuckého; pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka*. Z latiny přeložil SAUER, Alfons, Stará Říše, 1914.
- BECKOVSKÝ, J. F. (REZEK, Antonín ed.)** *Poselkyně starých příběhův českých: díl druhý (1526 – 1715)*. Praha, 1879.
- BEDNÁŘOVÁ**, Jarmila. Úloha světce ve společnosti 5. – 8. století. In: *Světec a jeho funkce v společnosti*. Editor Rastislav Kožiak, Jaroslav Nemeš. Bratislava: Chronos, 2006. 440 s. Studia Christiana, vol. 1. ISBN 80-890-2719-9.
- BÍLÝ**, Martin. Česká Kamenice. 1. vyd. Česká Lípa: Pro město Česká Kamenice vydalo Studio REMA '93, 2002, 414 s. ISBN 80-238-9875-2.
- BOHÁČ**, Zdeněk. *Poutní místa v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Nakl. Debora, 1995, 286 p. ISBN 80-859-2307-6.
- BOUBÍN**, Michal. Několik poznámek k historii karmelitánského kláštera v Kostelním Vydří a jeho staré knihovny. *Dačický vlastivědný sborník* 1, 2001, s. 33 – 46.
- BUBEN**, Milan. Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, II. svazek, 1. vyd. Praha: Libri, 2007, 423 s. ISBN 80-727 084-5.
- BUCKMAN**, Rob, and **SABBAGH**, Karl. *Magic or Medicine?: An Investigation of Healing and Healers*. Mackmillan, London 1993. ISBN: 0 333 58353.

- CETKOVSKÝ**, Gorazd a Jindřich Zdeněk CHAROUZ. *Mariánské Vydří: 300 let poutního místa a 100 letkarmelitánského kláštera v Kostelním Vydří*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, 109 s. SBN 978-807-1952-442.
- CETKOVSKÝ**, Gorazd. *Původ obrazu Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří*. Dačický vlastivědný sborník 3, 2005, s. 137 – 145.
- ČAPSKÁ**, Veronika. *Představy společenství a strategie sebe prezentace: řád servitů v habsburské monarchii (1613-1780)*. Praha: Scriptorium, 2011, 300 s. il. ISBN:978-80-87271-0-8.
- ČERMÁK**, František. *Milostná Panna Maria Přibyslavická*, Třebíč 1895.
- ČERNÝ**, Jiří. *Poutní místa jihozápadní Moravy: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. Vyd. 1. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2005, 302 s. ISBN 80-865-5915-7.
- ČERNÝ**, Jiří. *Poutní místa jižních Čech: milostné obrazy, sochy a místa zvláštní zbožnosti*. Vyd. 1. České Budějovice: Veduta, 2006, 313 s., viii s. barev. obr. příl. ISBN 80-868-2919-7.
- ČERNÝ**, Karel. Svět za hranicí přirozenosti. In: *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13. - 15. září 2007* / Praha: Scriptorium, 2008 s. 507-523.
- ČERNÝ**, Karel. *Uzdravující zázraky: Lékařská věda a víra v zázraky na prahu novověku*. Dějiny a současnost. 2006, 11.
- ČERNÝ**, Karel. Zázraky, historie a biomedicína. In: *Folia Historica Bohemica* / Praha: Historický ústav 24, č. 1, (2009) s. 7-19.
- ČORNEJOVÁ**, Ivana. Jezuitský řád v Čechách v době Balbínově. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví*. Památník národního písemnictví, 1992.
- ČORNEJOVÁ**, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*. Čornejová, Ivana. 2. vyd. Praha: Hart, 2002. 364 s., obr. ISBN:80-86529-30-4,
- ČORNEJOVÁ**, Ivana, MIKULEC, Jiří, VLNAS, Vít, a kol. *Velké dějiny země Koruny české VIII. 1618-1683*. Praha: Paseka, 2008. 800 s. ISBN 978-80-7185-947-5.
- Dějiny Dačic*. 1. vyd. Editor Jan Bistrický, Marie Kučerová. Dačice: Městské muzeum a galerie v Dačicích, 2002, 459, [9] s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-238-9658-X.
- DOBIÁŠ**, Josef. *Mariánská poutní místa diecéze litoměřické: v mariánském roce 1987-8*. [s.l.]: Severočeské sdružení katolických duchovních Pacem in terris, 1988.
- DOLENSKÝ**, Jaroslav Václav. *Starší paměti farní osady Bozkova, zvláště poutního chrámu Panny Marie až do stavby nynějšího l. P. 1690*. Bozkov, 1888.
- DOLEŽAL**, Antonín. *Od babictví k porodnictví*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2001, 144 s. ISBN 80-246-0277-6.
- DUDEK**, František. *Příběh mcelského zázraku a jeho dozvuky na Libáňsku*. 1. část. 2. část. 3. část. Pokračování. Listy starohradské kroniky. 27, č. 1, 2, 3, 4, (2004).
- DÜLMEN**, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku: (16. - 18. století)*, III. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006, 339 s. Každodenní život, sv. 34. ISBN 80-720-3813-3.
- DVORSKÝ**, František. *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy. Díl II. místopisu, Jihlavský kraj. Čís. 66, Třebický okres*. 1. vyd. Brno: GARN, 2008. 449 s., [1] složený l. obr. příl. ISBN 978-80-86347-95-0. Str. 350.
- EICHLER**, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, Díly 1. 1. a 1. 2. Brno 1887-1888.
- EKERT**, František. *Církev vítězná. Životy svatých a světic božích*. Nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého, sv. 2., 1894.
- Filipov, zvaný Lurdy severních Čech*. Filipov: Řád Otců redemptoristů, 1932.

- FUNICANE, C. Ronald.** *Miracles and Pilgrims: Popular Beliefs in Medieval England.* Totowa: Rowman and Littlefield, 1977.
- FUNICANE, C. Ronald** *The Rescue of the Innocents. Endangered Children in Medieval Miracles,* New York 1997.
- GAŽI, Martin.** "K lékařce nebeskej". Poutní Podsrp a vnímání nemoci na českém venkově 18. století. *Kuděj* 6, 2004, č. 1, s. 17-31.
- GAŽI, Martin.** "Srpské utočiště". Podsrpský kostel Panny Marie Bolestné a jeho lidé. In: *Jihočeský sborník historický / České Budějovice: Jihočeské Muzeum v Českých Budějovicích* 72, (2003) s. 35-69.
- GAŽI, Martin.** O rozumnosti bez rozumu a břečťanu příběhů. Prolegomena k dějinám předmoderních zázraků. In: *Církev a zrod moderní racionality. Víra - pověra – vzdělanost - věda v raném novověku / Praha: Historický ústav, 2008* s. 183-239.
- GAŽI, Martin.** *Vesmírná jeviště v "lidských bíd hospodách". Barokní zázraky v dějinách Českých Budějovic a Klatov od Jana Floriána Hammerschmidta.* *Folia Historica Bohemica* 24, 2009, č. 1, s. 21 – 55.
- GRELL, Ole Peter, and Andrew CUNNINGHAM.** *Medicine and Religion in Enlightenment Europe.* Aldershot, England: Ashgate, 2007. ISBN 978 0 7546 5638 8.
- HABERMAS, Rebekka.** Wunder, Wunderliches, Wunderbares. Zur Profanisierung eines deutungsmusers in der Frühen Neuzeit. In: Richard van Dülman (ed.), *Armut, Liebe, Ehre. Studien zur historischen Kulturforschung.* Frankfurt am Main, 1988. str. 38 -66.
- HÁDEK, Josef.** *Naše milá paní na horách a její farář P. Josef Hofmann.* In: Matice Bozkovská.
- HANZAL, Josef. J. F.** Beckovský a jeho dílo. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví.* Památník národního písemnictví, 1992.
- HAUSMANN, J.** O poutích. Z pastorální konference diecése Budějovické. *ČKD*, 2, 1863.
- HAVLÍČEK, Petr.** Pater Vojtěch Chanovský, světec nebo fanatik? In: *Barokní jezuitské Klatovy. Sborník textů ze symposia v Klatovech. 27. - 29. dubna 2007 / Klatovy: občanské sdružení Klatovské katakomby, 2007* s. 84-93.
- HAVLÍK, Jiří M., - ČERNÝ, Karel.** *Jezuité a mor.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 214 s., il. (Knižnice Dějin a současnosti. 34.) ISBN:978-80-7106-967-6.
- HLAVAČKA, Milan – KOLÁŘ, František.** *Jubilejní výstava 1891.* Praha: Melantrich, 1991.
- HOLUBOVÁ, Markéta.** Čeští poutníci a slovenský Šaštín ve světle „knih milostí“. *Slovenský národopis* 56, 2008, č. 2, s. 146-156.
- HOLUBOVÁ, Markéta.** Barokní rezidua v poutích 19. století. Holubová, Markéta. In: *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století.* Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.0-09. března 2002 / Praha: KLP, 2003 s. 55-71.
- HOLUBOVÁ, Markéta.** *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska VI. Okruhy kultů poutních madon jezuitského řádu.* Praha, EÚ AV ČR 2009, ISBN 978-80-87112-30-4.
- HOLUBOVÁ, Markéta.** Obraz smrti v barokních knihách zázraků. In: „*Vita morsque et librorum historia*“. *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven.* *Opera romanica* 9, 2006, s. 215-226.
- HOLUBOVÁ, Markéta.** Panna Marie ve světle barokních knih zázraků. In: *Světec a jeho funkce v společnosti.* Sv. II. Bratislava 2006, s. 105-113.
- HOLUBOVÁ, Markéta.** Svatohorské poutě ve světle barokní doby. In: *Ab amicis oblatum. Josefu Vařekovi k 75. narozeninám.* Praha 2002.
- HOLUBOVÁ, Markéta.** Zázračná uzdravení ve světle svatohorských knih zázraků. In: *Český lid. Etnologický časopis. = Ethnological Journal.* Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky 89, č. 3, (2002) s. 217-238.

- HOLUBOVÁ**, Markéta. Život ve svatohorské rezidenci v období baroka. *Český lid* 84, 1997, č. 2, s. 103-110.
- HONYS**, Vít. Zázračná vyslyšení z Jeníkova a Kostomlat pod Milešovkou - dvou barokních zapomenutých mariánských poutních míst severních Čech. Honys, Vít. In: *Folia Historica Bohemica* / Praha: Historický ústav 24, č. 1, (2009) s. 57-76.
- HORSKÁ**, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, 474 s. ISBN 80-703-8011-X., str. 274.
- HÖSLER**, Matthäus a Redemptus Maria VALABEK. *Karmel v české církvi: 650 let: historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, 47 s. Karmelitánská spiritualita. ISBN 80-719-2303-6.
- JANETSCHK**, Klement. *Augustiniánský klášter v Jevíčku*. Jevíčko: Křesťanská sociální jednota Malá Haná v Jevíčku, 1912.
- JEDIN**, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: ÚCN-Česká katolická Charita, 1990.
- Jeruzalémská Bible*: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou. 1. české vyd. Překlad František X Halas, Dagmar Halasová. Praha, 2009, 2229 s., 3 l. obr. příl. (mapy). ISBN 978-808-7183-113.
- JIŘIŠTĚ**, Nepomuk Jan. Speculum Marianum Lippense. Mariánská úcta na Českolipsku v 17. a 18. století. In: *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska*. Česká Lípa: Vlastivědný spolek Českolipska 12, (2003), str. 101 – 111.
- JÜTTE**, Robert. *Krankheit und Gesundheit in der frühen Neuzeit*. Stuttgart, 2013. ISBN: 978-3-17-022227-4.
- JŮZOVÁ**, Eva. *Severozápadní Čechy*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1984.
- KALISTA**, Zdeněk. *Česká barokní pouť: k religiozitě českého lidu v době barokní*. Vyd. 1. Ed. Michaela Horáková, Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis, 2001, 287 p. ISBN 80-238-6883-7.
- KAZLEPKA**, La mia persona distinta" - Portrét ambiciózního hraběte. In: *Památková péče na Moravě. = Monumentorum Moraviae tutela. Hrady a zámky* / Brno: Národní památkový ústav 8, (2004) s. 55-62.
- KAZLEPKA**, Zdeněk. *Ostrov italského vkusu. Umělecký mecenát Antonia Rambalda, hraběte z Collalto a San Salvatore, mezi Itálií, Vídní a Moravou v první polovině 18. století*. Brno: Barrister & Principal, Moravská galerie, 2011. 250 s., obr. ISBN:978-80-87474-51-8; 978-80-7027-246-6.,
- KORTE**, Anne-Marie (ed.), *Women and Miracle Stories. A multidisciplinary exploration*, Brill - Leiden – Boston, 2004.
- KRATOCHVÍL**, Josef. *Matka Boží Tuřanská. Dějiny a zázraky Matky Boží v "Trní" na poutním místě v Tuřanech na Moravě*. Knihkárna benediktinů rajhradských, Brno, 1892.
- KROPÁČEK**, Jiří. *Severní Čechy. Krajina, historie, umělecké památky*. Panorama, 1981.
- KROUPOVÁ**, Jana - OPPELTOVÁ, Jana - SLAVÍKOVÁ, Věra. Prameny k poutnímu místu Vraclav u Vysokého Mýta. Kniha zázračných uzdravení z let 1738-1811. In: *Orlické hory a Podorlicko: sborník vlastivědných prací. Přírodou. Dějinami. Současností*/ redakce Josef P. Halda Rychnov nad Kněžnou: Muzeum a galerie Orlických hor 15, (2008), s. 217-246.
- KŘÍŽKOVÁ**, Marie Rút a BENEŠ, Benno. *Filipov = Philippsdorf: 13. 1. 1866*. Praha: Zvon, 991. 95 s. ISBN 80-7113-039-7.
- KUBÁTOVÁ**, Taťána. *Poklady umění v Čechách a na Moravě*. Bozkov. Sazek 54, Praha, 1943.
- KURFÍRT**, Jiří. *Stopy bozkovského poutníka. Pro milé poutníky Panny Marie bozkovské*. Matice bozkovská, 2002.

- LENDEROVÁ**, Milena. Od porodní báby k porodní asistentce. In: *Theatrum historiae : sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice / Pardubice: Univerzita Pardubice 1, (2006) str. 131*
- LUTONSKÝ**, Boleslav – **ČERNÝ**, Jaroslav. *Latinsko-německo-český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen) pro genealogy*. Praha: Česká genealogická a heraldická společnost, 246 s., 1995.
- MACKERLE**, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. Vyd. 2. Jevíčko: Město Jevíčko, 2008, 279s., ISBN 978-80-254-1124-7.
- MACKOVÁ**, Marie. Středoevropské poutnictví v 19. století. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu / Brno: Moravské zemské muzeum, 2010 s. 175-180. ISBN 978-80-7028-359-2.*
- MIHOLA**, Jiří. Barokní poutnictví na Moravě. In *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích v evropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010. ISBN 978-80-7028-359-2, s. 47-80.
- MIKULEC**, Jiří. Albrecht Chanovský a rekatolizace jihozápadních Čech. Mikulec, Jiří. In: *Ondřej František Jakub de Waldt (1683-1752) a jeho doba. Symposium věnované osobě, dílu a době píseckého rodáka, faráře, kazatele a literáta / Dobruška: Římskokatolická farnost Dobruška, 2005 s. 53-58.*
- MIKULEC**, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013, 394 s. ISBN:978-80-247-3698-3.
- MIKULEC**, Jiří. Vestigium Bohemiae Piae Albrechta Chanovského - krajina zázraků z časů pobělohorské rekatolizace. In: *Husitství - reformace - renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*. Sv. 2 [Uspořádali]: Pánek, Jaroslav - Polívka, Miloslav - Rejchrtová, Noemi Praha: Historický ústav AV ČR, 1994.
- NĚMEČEK**, Josef. *Památosti poutnického chrámu Páně v Boskově*, 1859.
- NEŠPOR**, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Praha: Scriptorium, 2010. 324 s., il. ISBN:978-80-87271-22-3.
- OBŠUSTA**, Petr. Výzkum románského dvorce a kostela sv. Anny v Příbyslavicích. In: *Naším krajem*. Třebíč: Západomoravské muzeum, 1997. S. 40–58.
- OHLER**, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Vyd. 1. V Praze: Vyšehrad, 2002, 229 s. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0.
- PANOCH**, Pavel. Chrudimský Kristus a zázračné souřadnice jeho barokní legendy. In: *Theatrum historiae : sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice / vedoucí redaktor Petr Vorel Pardubice: Univerzita Pardubice 5, (2009) s. 39-62.*
- PINKAVA**, Jaroslav. *Jaroměřická zastavení*. Jaroměřice u Jevíčka: Obecní úřad, 1992.
- PLETZER**, Karel. Spisek českobudějovického faráře Dr. Václava Haydera o zázracích v roce 1500. *Jihočeský sborník historický* 35, 1966, s. 71 – 78.
- POBÓG-LENARTOWICZ**, Anna. „Miracula i ich wartość historyczna (na przykladzie średniowiecznych zywtów polskich). In: *Svātec a jeho funkcie v spoločnosti I*. Bratislava: Chronos, 2006, s. 187 – 198.
- PORTER**, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. Praha: Prostor, 2013, 809 s., ISBN 978-807-2602-872.
- PROKOPOVÁ**, Zdeňka. "Auxilium Christianorum, ora pro nobis!" Barokní knihy zázraků jako dosud málo využitý pramen. Prokopová, Zdeňka. *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*. 6, č. 1, (2004) s. 3-16.
- PROKOPOVÁ**, Zdeňka. Poutník. In: *Bůžek, V. – Král, P. [eds.]: Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 258–260.

- Průvodce výstavou z dějin Karmelitánského řádu: Karmel v Čechách** : pořádáno ve spolupráci s Ministerstvem kultury České republiky. Vyd. v KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 1993, 79 s. ISBN 80-855-2743-X.
- RAK, Jiří - KUČERA, Jan Pavel.** *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře.* Praha, 1983.,
- ROYT, Jan.** Barokní pouť a poutní místa. Památce Zd. Kalisty. In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue.* 13, č. 3, (1991) s. 27-31.
- ROYT, Jan.** Barokní pouť v Čechách. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu* / Brno: Moravské zemské muzeum, 2010 s. 31-48.
- ROYT, Jan.** Bohuslav Balbín a česká barokní pouť. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví.* Památník národního písemnictví, 1992.
- ROYT, Jan.** *České nebe: Soupis nejznámějších mariánských poutních míst v Čechách a na Moravě, českých a moravských zemských patronů.* Havlíčkův Brod, 1991.
- ROYT, Jan.** K ikonografii frontispisu Lauritschovy knihy První Věk Rodičky Boží Rušánské. In: *Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc* / Praha: Národní galerie v Praze, 1996 s. 237-242.
- ROYT, Jan.** *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století.* 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2011, 479 s. ISBN 978-80-246-1691-9.
- SCHLUMBOHM, Jürgen.** The history of childbirth: Women and doctors in the lying-in hospital of Göttingen University, eighteenth-nineteenth century. Schlumbohm, Jürgen. In: *Theatrum historiae* : sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice / vedoucí redaktor Petr Vorel Pardubice: Univerzita Pardubice 3, (2008).
- SCHREIBER, Georg, ed. et al.** *Deutsche Mirakelbücher: zur Quellenkunde und Siedgebung.* Düsseldorf: Schwann, 1938. 169 s., [4 s.] obr. příl. Forschungen zur Volkskunde; H. 31/32.
- SCHUH, Barbara.** „Alltag“ und „Besonderheit“ spätmittelalterlicher und frühneuzeitlicher Wunderberichte. In: *Wallfahrt und Alltag.* str. 255 – 276.
- SCHUSTER, Michal.** *300 let Kalvárie v Jaroměřicích u Jevíčka.* Vyd. 1. Jaroměřice u Jevíčka: Obecní úřad Jaroměřice u Jevíčka, 2013. ISBN 978-80-260-4901-2.
- SLÁDEK, Miloš.** *Zázračná uzdravení a "dobrotivá vzhlednutí" v literatuře českého baroka.* LA 27, 1994, s. 247 – 271.
- SPERÁT, Ivo.** *Thaumaturga Brunensis. Divotvůrkyně brněnská.* [Ed.]: Sperát, Ivo. Brno: 2011. 101 s. ISBN:978-80-904312-4-9.
- SVOBODA, František.** Stavba věží kostela v Příbyslavicích, okres Třebíč. In: *Vlastivědný věstník moravský.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost 64, č. 2, (2012), s. 165-167.
- SVOBODA, Milan.** Mariánské poutní místo Hejnice v historické paměti. In: *Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13. - 15. září 2007* Praha: Scriptorium, 2008 s. 255-280.
- ŠITLER, Jiří.** Svaté Čechy Bohuslava Balbína. In: *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách: sborník z konference Památníku národního písemnictví.* Památník národního písemnictví, 1992.
- ŠTAJNYGR, Jan Křtitel.** *Pomněnky z Boskova čili dějiny a památnosti poutního chrámu Páně Navštívení Blahoslavené Panny Marie v Boskově.* Praha: vl.n., 1894.

- ŠVÁBENSKÝ**, Mojmír. *Augustiniánské kláštery*. 1. díl. [Přípr.]:Švábenský, Mojmír. Brno: 1959.
- TICHÁNEK**, František. Z historie Bozkova. In: *Beseda, obrazový čtrnáctideník*. Roč. 1939, č. 1. 226 – 227.
- TIRAY**, Jan. *Dačický okres*. Vlastivěda moravská, Brno 1925.
- VITANOVSKÝ**, Michal. Prácheňský apoštol-jezuita P. Albrecht Chanovský (1581-1643). *Genealogické a heraldické listy*. 31, č. 4, (2011), s. 45-50.,
- VONDRA**, Roman. Osobnosti české minulosti. Bohuslav Balbín (1621-1688). *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. 20, č. 11/12, (2009) s. 276-279.
- WEINGART**, Miloš. *Nejstarší slovanská legenda o svatém Václavu*. Praha: Evropský literární klub, 1940.
- ZAKRZEWSKI**, Andrej J. Choroby i uzdrowienia w swietle Jasnogorskiej Ksiegi cudom. Zakrzewski, Andrzej J. In: *Život na šlechtickém sídle v 16. -18. století. [Uspořádala]: Bobková, Lenka*. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP v Ústí nad Labem, 1992 s. 141-160.

Seznam obrázků a příloh

PŘÍLOHA I - ARCHIVÁLIE

a) Kostelní Vydří

Obrázek č. 1 – Kniha zázraků z let 1732 – 1816 (foto autorka).

Obrázek č. 2 – Kniha zázraků, titulní list (foto autorka).

b) Jevíčko

Obrázek č. 3 – Kniha zázraků z roku 1751, titulní list (foto autorka).

Obrázek č. 4 – Kniha zázraků z roku 1751, obal (foto autorka).

Obrázek č. 5 – Kniha zázraků z roku 1751, ukázka zápisů ze 70. let 17. stol. (foto autorka).

c) Česká Kamenice

Obrázek č. 6 – Pamětní kniha děkanství, titulní strana (foto autorka).

Obrázek č. 7 – Pamětní kniha, soupisy zázraků z 20. let 18. stol. (foto autorka).

d) Bozkov

Obrázek č. 8 - Kniha zázraků z roku 1894, obal (foto autorka).

Obrázek č. 9 – Kniha zázraků z roku 1894, titulní strana s úvodem (foto autorka).

Obrázek č. 10 – Kniha zázraků, ukázka zápisu z roku 1892 (foto autorka).

e) Přibyslavice

Obrázek č. 11 – Farní kronika, obal (foto autorka).

Obrázek č. 12 – Farní kronika, rukopisná zpráva o zázracích z 60. let 19. stol. (foto autorka).

Obrázek č. 13 – Tištěná brožurka z roku 1895 o zázracích v Příbyslavicích (foto autorka).

PŘÍLOHA II – GRAFY

a) Kostelní Vydří

Graf č. 1 – Četnost zázraků ve vyderské knize zázraků v průběhu let 1732–1814

Graf č. 2 – Kumulativní četnost zázraků

Graf č. 3 - Zastoupení jednotlivých kategorií zázraků (procenta)

Graf č. 4 - Zastoupení jednotlivých druhů nemocí (procenta)

Graf č. 5 - Zastoupení v kategorii nehod (procenta)

Graf č. 6 - Zastoupení v kategorii poděkování (procenta)

Graf č. 7 - Složení prosebníků (četnost)

Graf č. 8 - Sociální skladba prosebníků (četnost)

Graf č. 9 - Geografický původ prosebníků (procenta)

b) Jevíčko

Graf č. 10 - četnost zázraků v jevíčské knize zázraků mezi léty 1623 – 1724

Graf č. 11 - kumulativní četnost zázraků v jevíčské knize zázraků

Graf č. 12 - Zastoupení různých druhů zázraků, resp. nemocí (procenta)

Graf č. 13 - Složení prosebníků (četnost)

Graf č. 14 - Sociální skladba prosebníků (četnost)

Graf č. 15 - Geografický původ prosebníků (procenta)

c) Česká Kamenice

Graf č. 16 - četnost zázraků v českokamenické knize zázraků mezi léty 1726 - 1772

Graf č. 17 - kumulativní četnost zázraků mezi léty 1726 – 1772

Graf č. 18 - kategorie zázraků (procenta)

Graf č. 19 - zastoupení jednotlivých nemocí (procenta)

Graf č. 20 - druhy nehod (procenta)

Graf č. 21 - složení prosebníků (četnost)

Graf č. 22 - sociální skladba prosebníků (četnost)

Graf č. 23 - geografická skladba prosebníků (četnost)

d) Bozkov

Graf č. 24 - četnost zázraků v bozkovské knize zázraků mezi léty 1555 - 1894 (četnost)

Graf č. 25 - kumulativní četnost zázraků mezi léty 1555 – 1894

Graf č. 26 - kategorie zázraků (procenta)

Graf č. 27 - druhy nemocí (procenta)

Graf č. 28 - složení prosebníků (četnost)

Graf č. 29 - sociální skladba prosebníků (četnost)

Graf č. 30 - geografický původ prosebníků (procenta)

PŘÍLOHA III – MAPY

Mapa č. 1 - geografická poloha zkoumaných poutních míst

Mapa č. 2 - Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Kostelního Vydří

Mapa č. 3 - Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Kostelního Vydří (detail)

Mapa č. 4 – Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Jevíčka

Mapa č. 5 - Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Jevíčka (detail)

Mapa č. 6 - Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z České Kamenice

Mapa č. 7 - Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z České Kamenice (detail)

Mapa č. 8 – Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Bozkova

Mapa č. 9 - Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Bozkova (detail)

Mapa č. 10 - Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Přibyslavice

PŘÍLOHA IV – FOTODOKUMENTACE

Obrázek č. 1 – Kostelní Vydří, pohled od Telče (foto D. Bouma)

Obrázek č. 2 – Kostelní Vydří, pohled na hlavní vstup do kostela (foto autorka)

Obrázek č. 3 – Milostný obraz Panny Marie Karmelské v Kostelním Vydří (foto D. Bouma)

Obrázek č. 4 – Presbytář kostela v Kostelním Vydří, pohled na oltář (foto autorka)

Obrázek č. 5 – Jevíčko, pohled na klášterní komplex a kostel (foto J. Švadlenka, NPÚ, Pardubice)

Obrázek č. 6 – Interiér kostela Nanebevzetí Panny Marie v Jevíčku (foto V. Maryška, NPÚ, Pardubice)

Obrázek č. 7 – Milostná socha Panny Marie Jevíčské (foto M. Mariánek, KÚ Pardubice)

Obrázek č. 8 – Milostná socha Panny Marie Kamenické (foto děkanský úřad Česká Kamenice)

Obrázek č. 9 – Poutní místo Česká Kamenice (foto autorka)

Obrázek č. 10 – Poutní místo Bozkov (foto Saletini Bozkov)

Obrázek č. 11 – Interiér kostela Navštívení Panny Marie (foto Saletini Bozkov)

Obrázek č. 12 – Milostná socha Panny Marie (foto autorka)

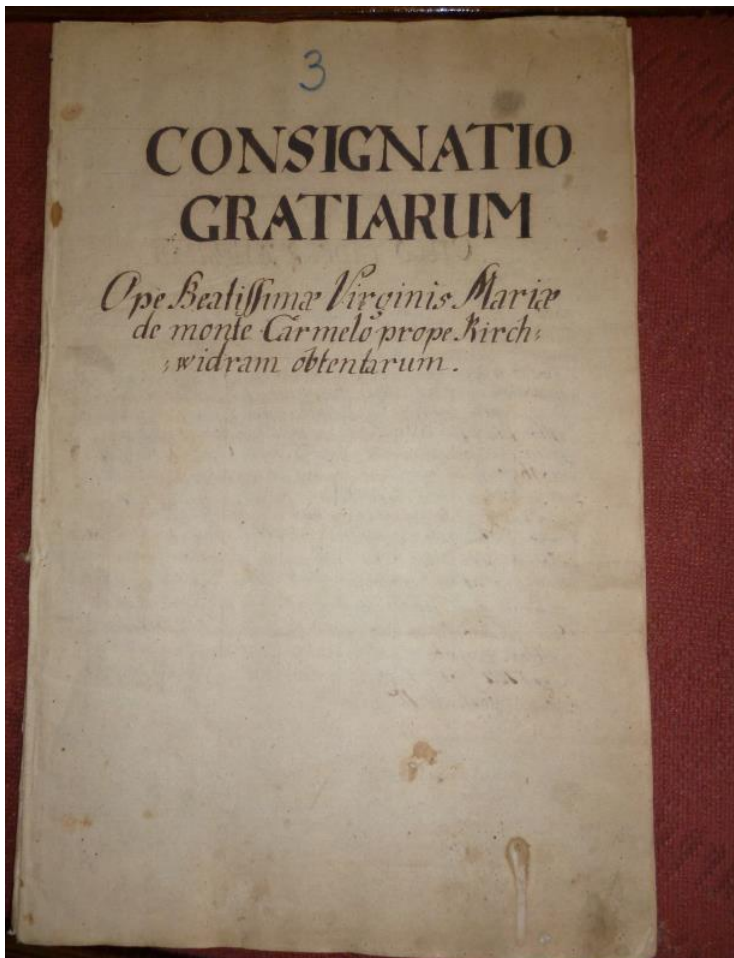
Obrázek č. 13 – Poutní místo Přibyslavice (foto Fr. Svoboda)

Obrázek č. 14 – Milostný obraz Panny Marie Přibyslavické (foto Fr. Svoboda)

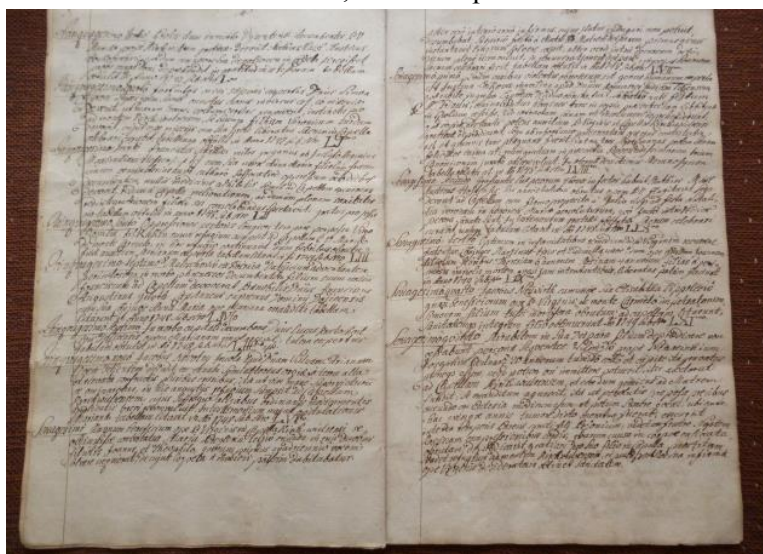
I) ARCHIVÁLIE

a) Kostelní Vydří

obr. č. 1. Kostelní Vydří - Kniha zázraků z let 1732 – 1816.

obr. č. 2 – kniha zázraků, ukázka zápisu z 50. let 18. stol.

b) Jevíčko

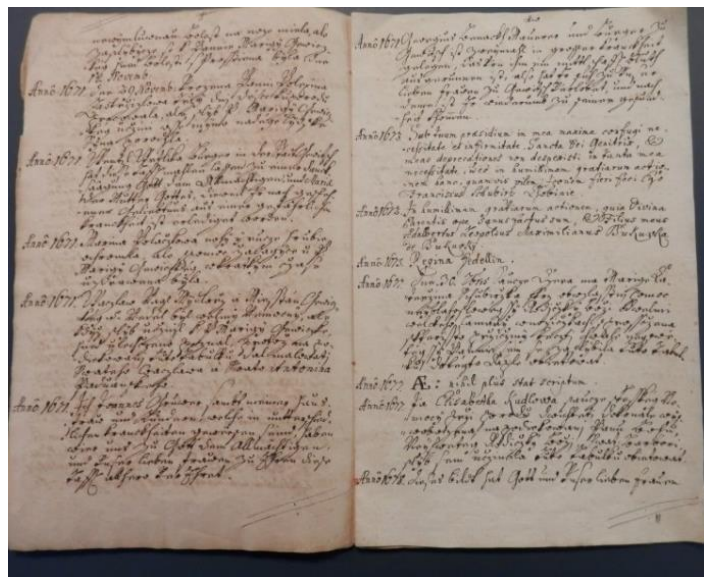
obr. č. 3 – Titulní strana s vyobrazením sochy Panny Marie z jevíčské knihy zázraků z roku 1751.

obr. č. 4 - Batikový obal knihy zázraků .

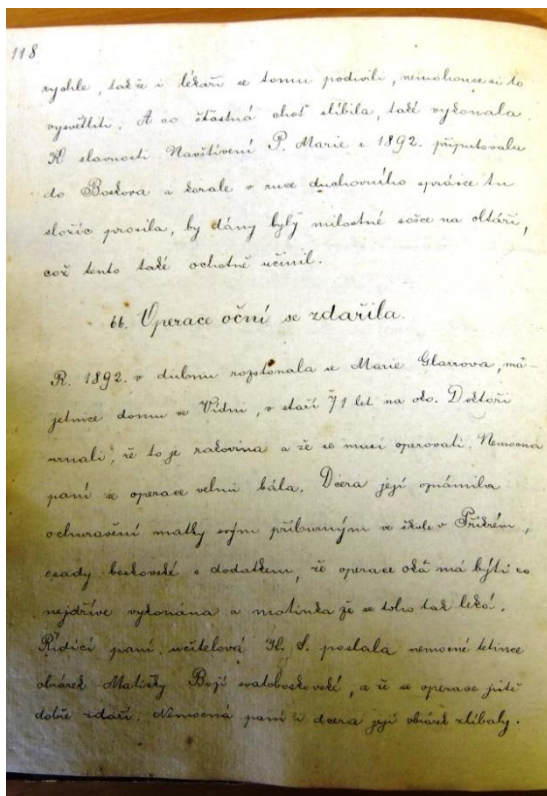
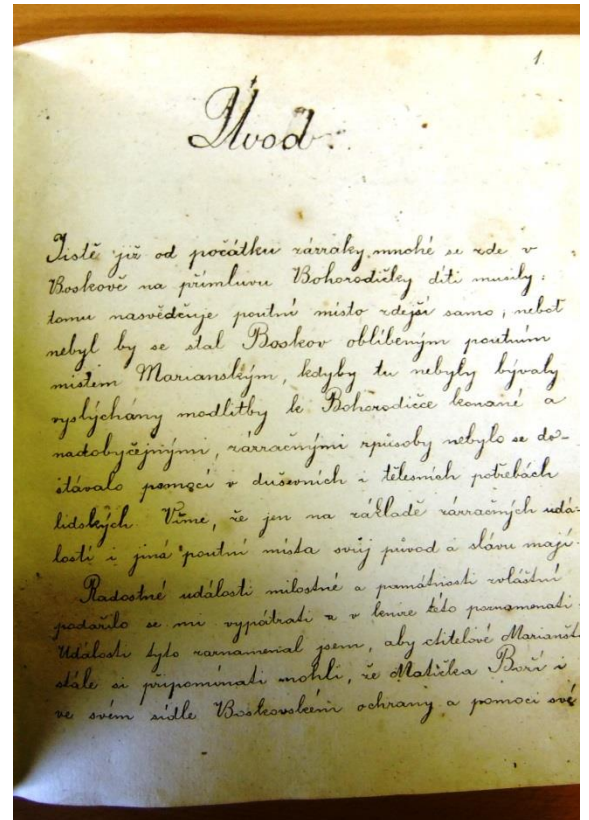
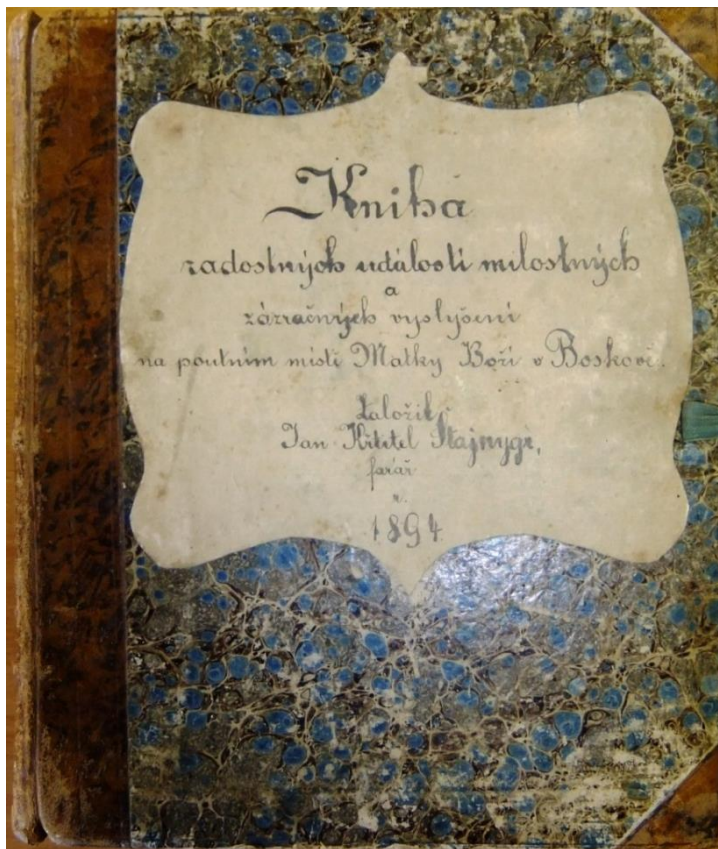

obr. č. 5 – Kniha zázraků, ukázka zápisu okolo roku 1670.

d) Bozkov

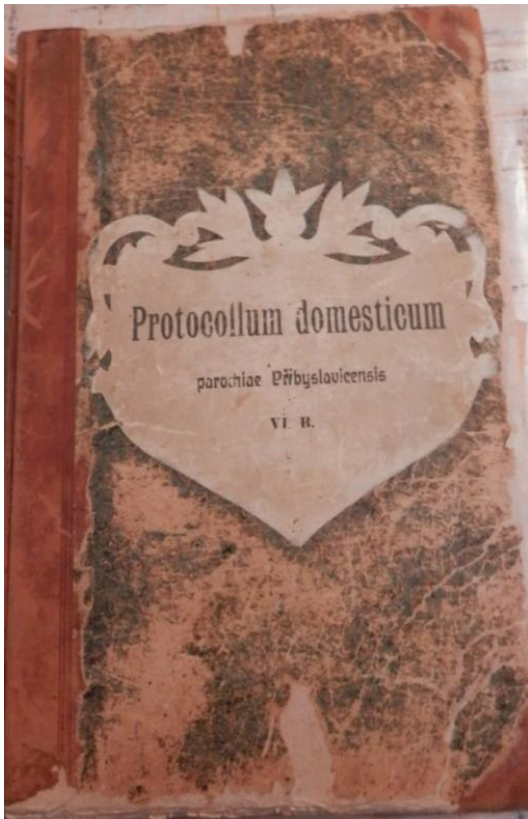
obr. č. 8 a č. 9 - Kniha zázraků z roku 1894, obal a titulní strana.

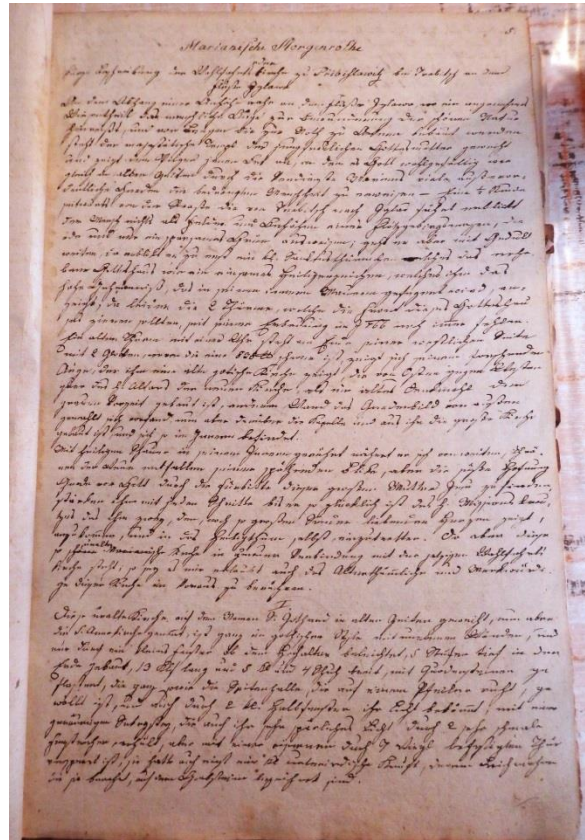
obr. č. 9 - Kniha zázraků, ukázka zápisu z roku 1892.

e) Příbyslavice

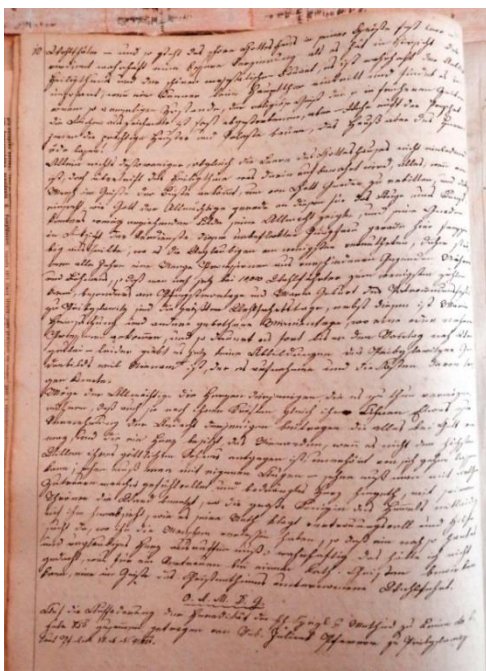
obr. č. 10 - Farní kronika, obal.

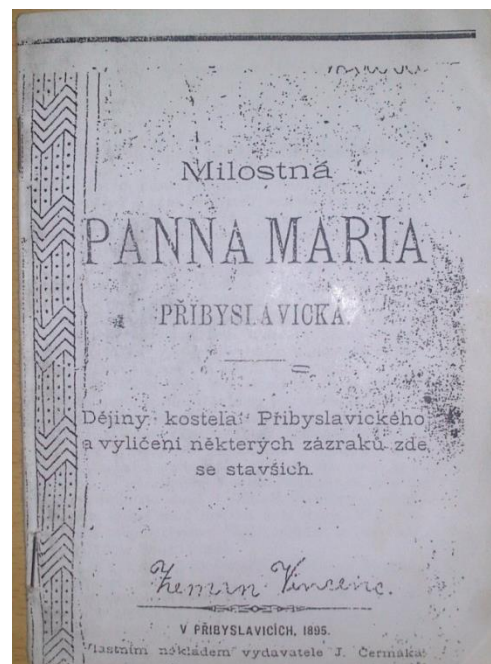
obr. č. 11 - Farní kronika, rukopisná zpráva o zázracích z 60. let 19. stol.

obr. č. 12 – zpráva o zázracích, pokračování .

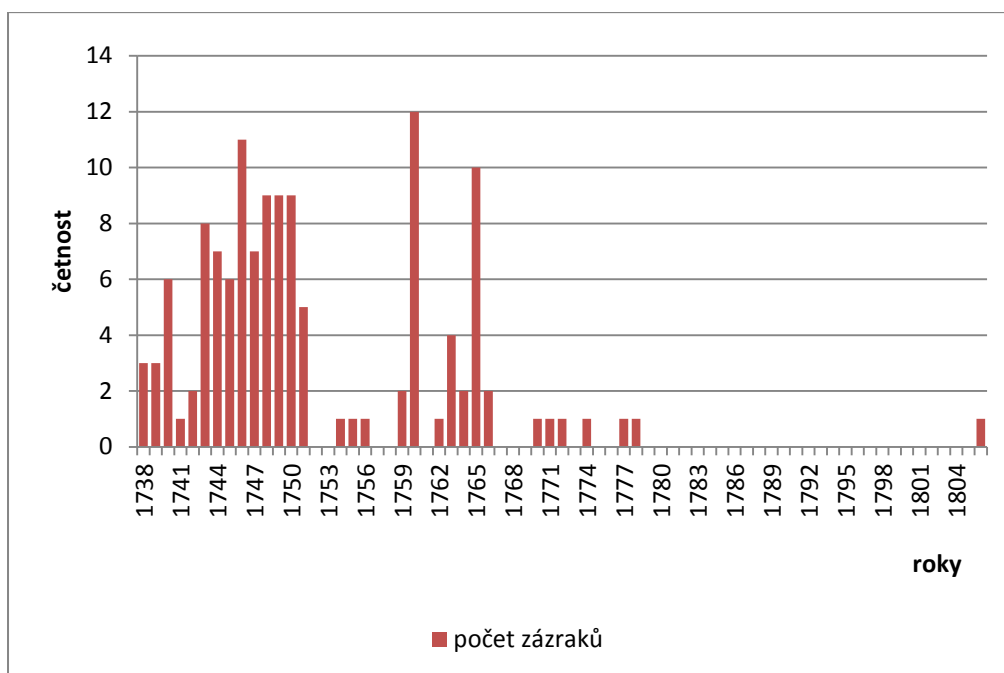

obr. č. 12 – Tištěná brožurka z roku 1985 o zázracích v Příbyslavicích.

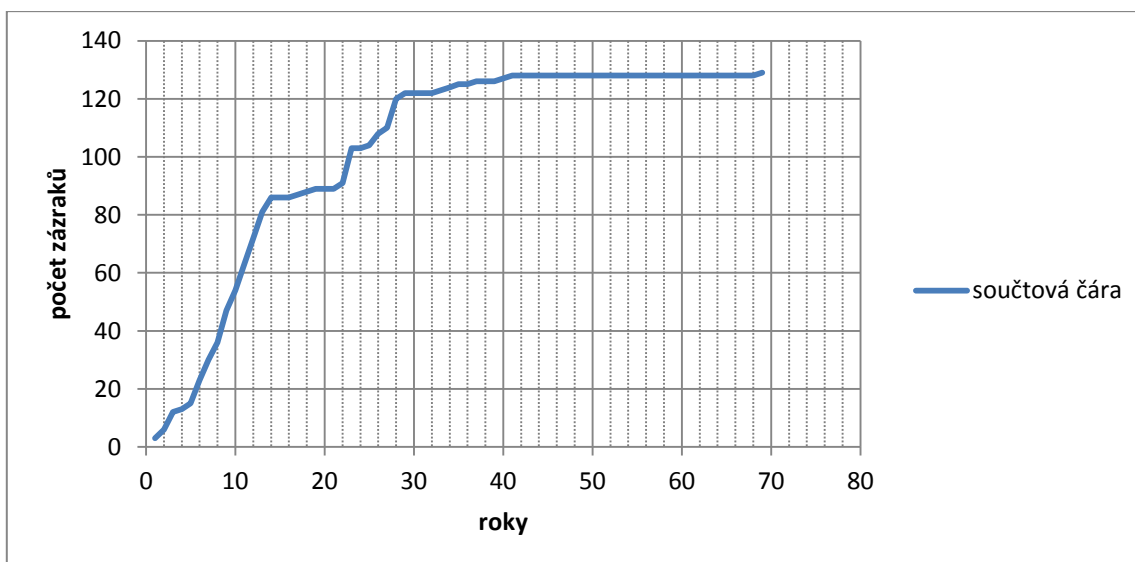

II) GRAFY

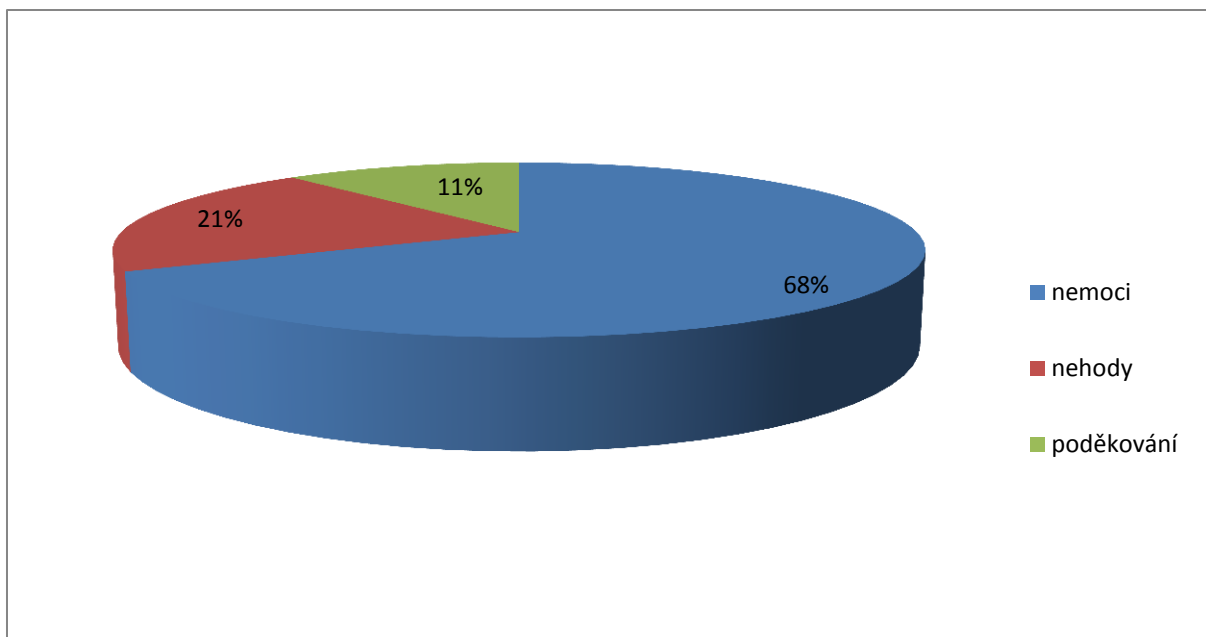
a) Kostelní Vydří

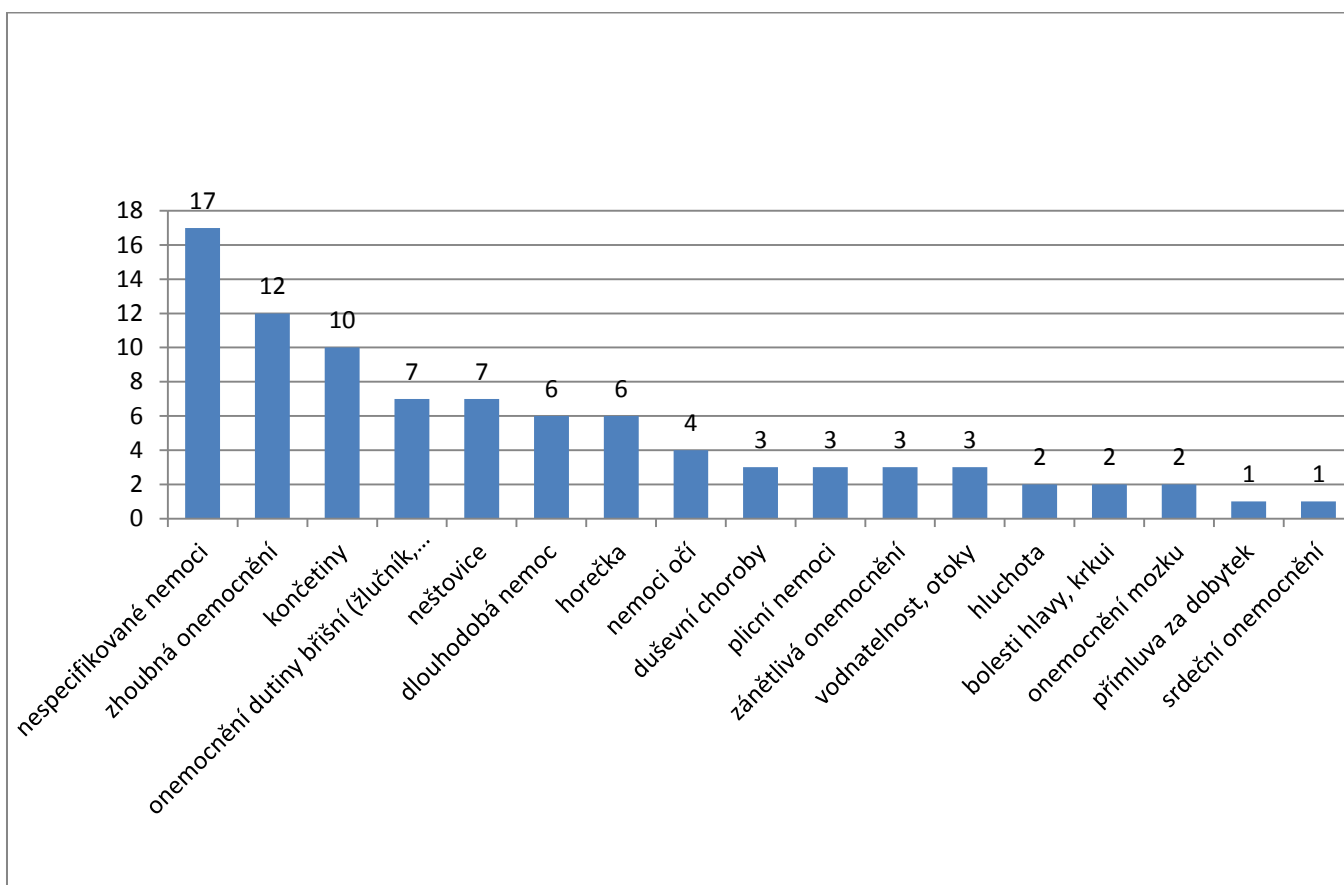
Graf č. 1: Četnost zázraků ve vyderské knize zázraků v průběhu let 1732–1814

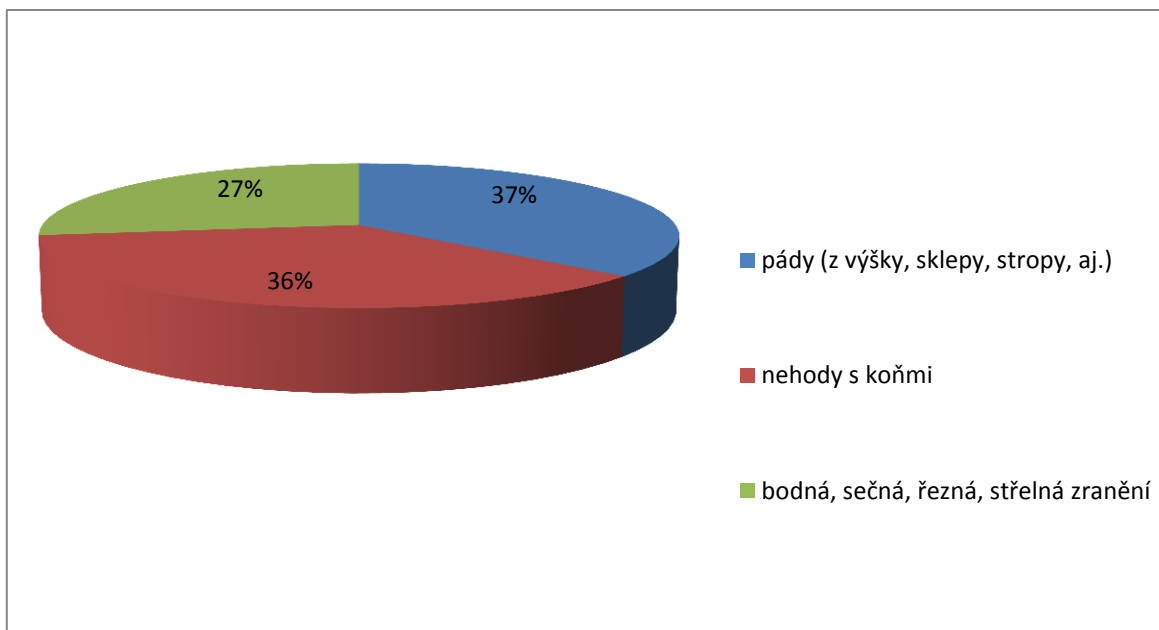
Graf č. 2: Kumulativní četnost zázraků ve vyderské knize zázraků (procenta)

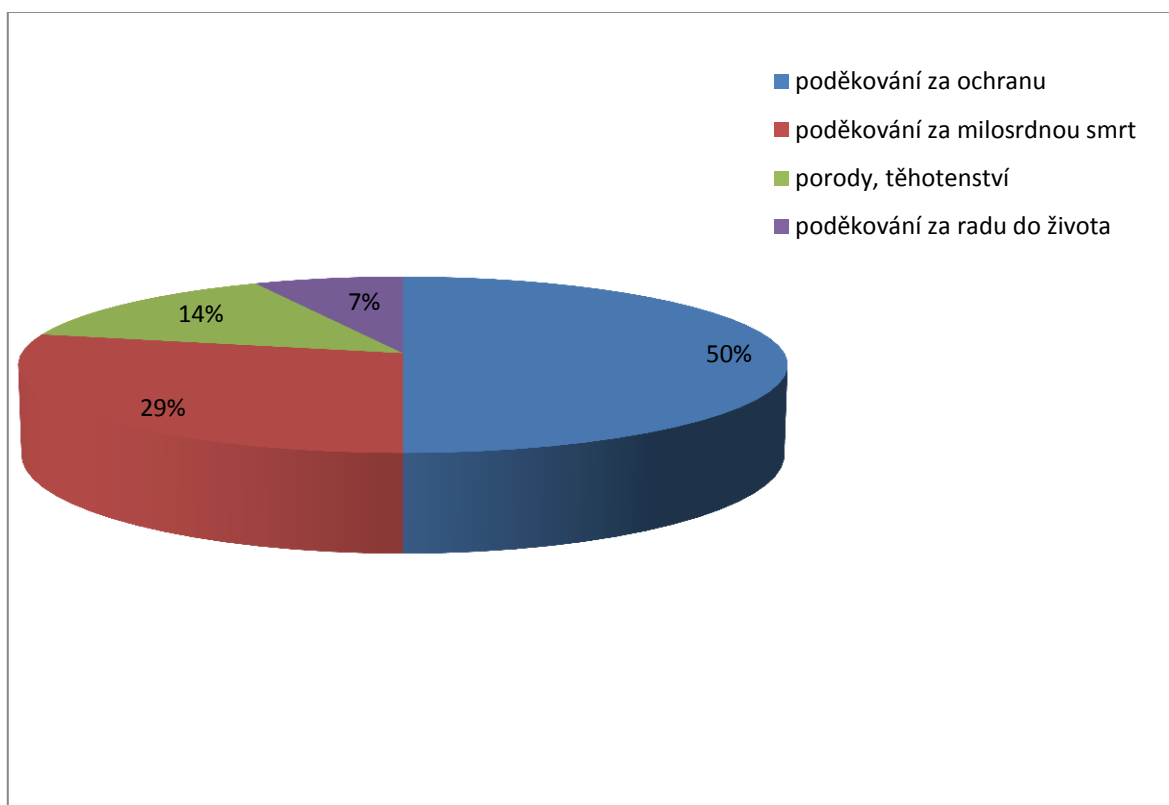
Graf č. 3: Zastoupení jednotlivých kategorií zázraků ve vyděrské knize zázraků

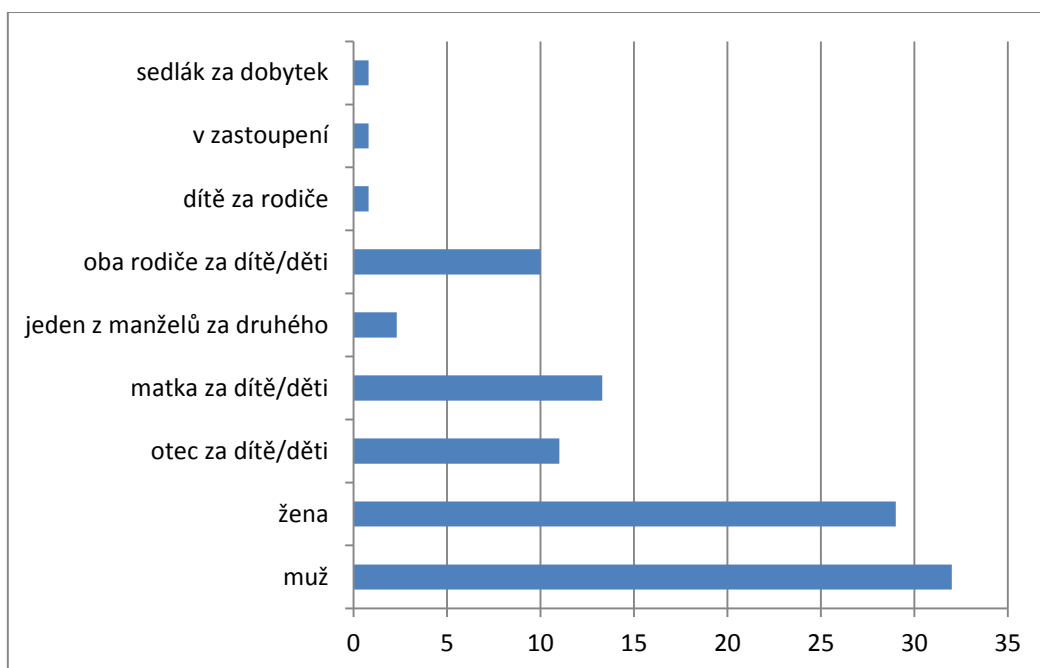
Graf č. 4: Zastoupení různých druhů nemocí evidovaných v knize zázraků

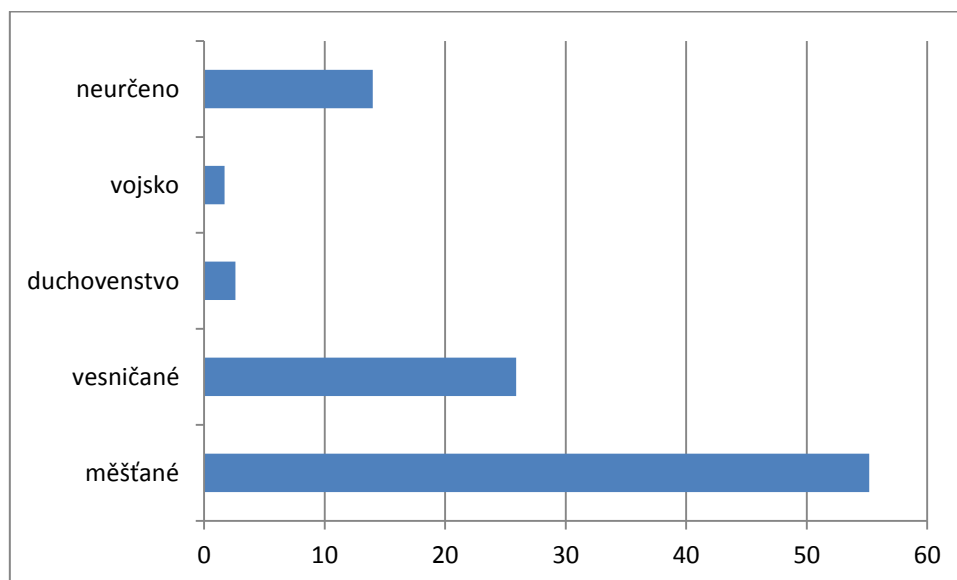
Graf č. 5: Zastoupení v kategorii nehod

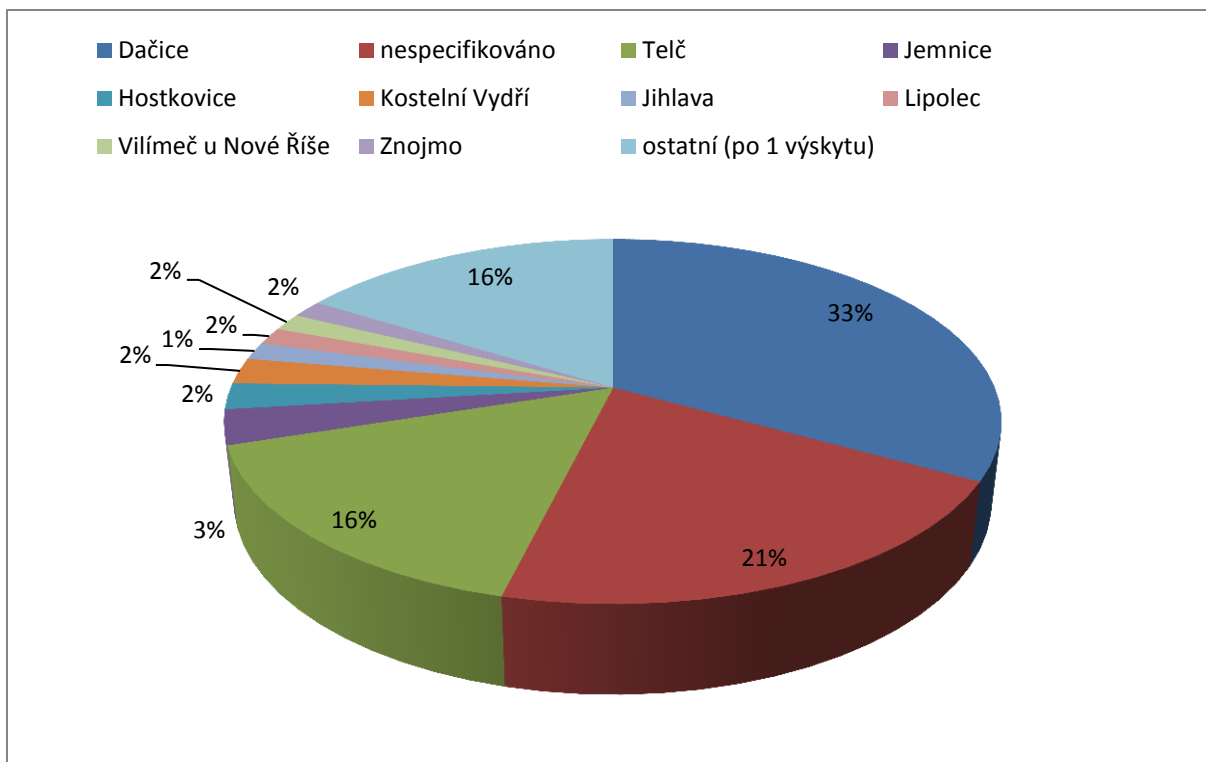
Graf č. 6: Zastoupení v kategorii poděkování

Graf č. 7: Složení prosebníků ve vyderské knize zázraků

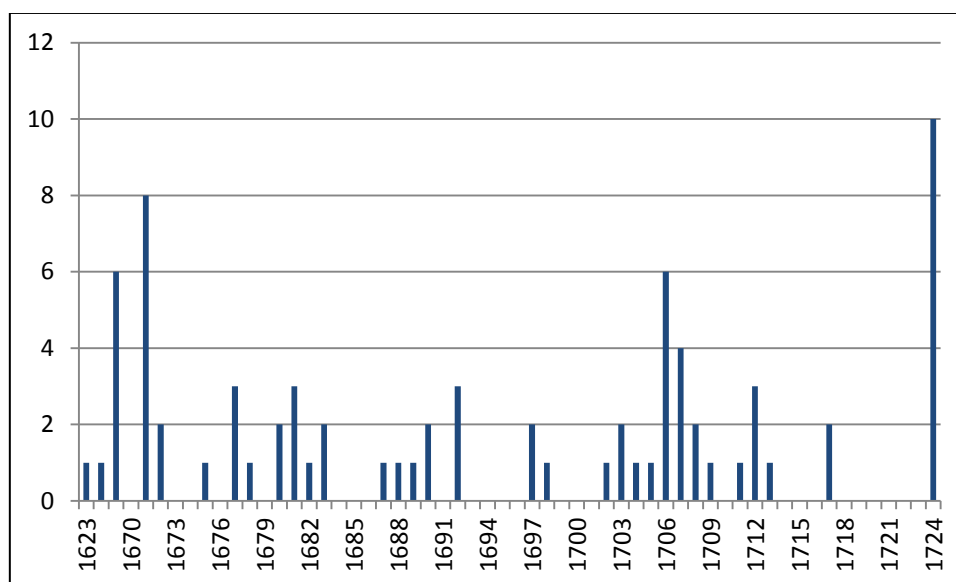

Graf č. 8: Sociální skladba prosebníků ve vyderské knize zázraků

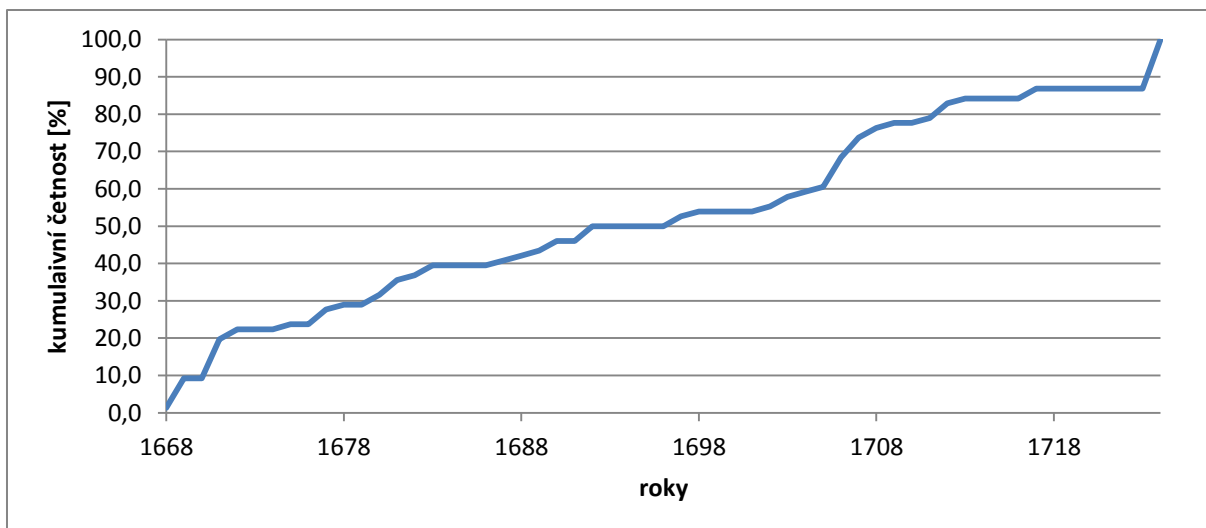

Graf č. 9: Geografický původ prosebníků ve vyderské knize zázraků

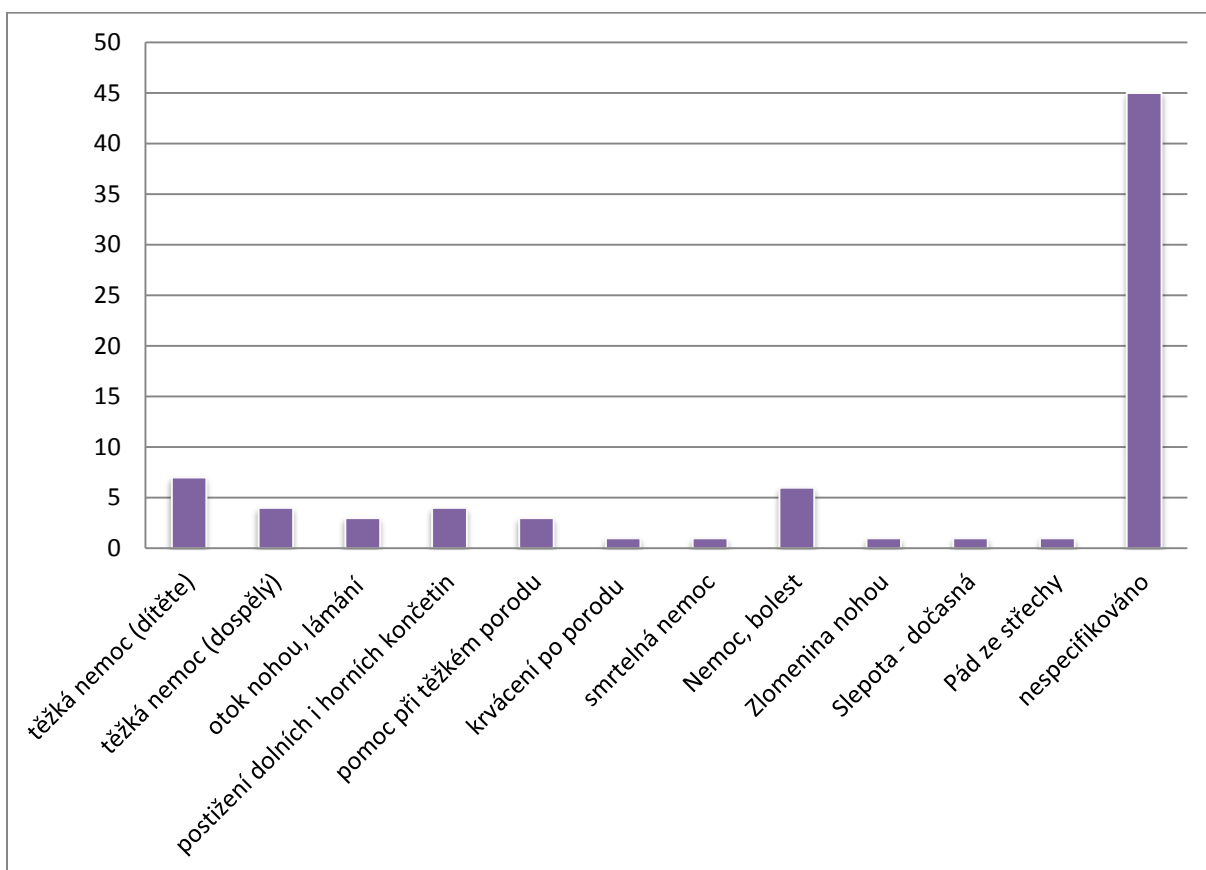
b) Jevíčko

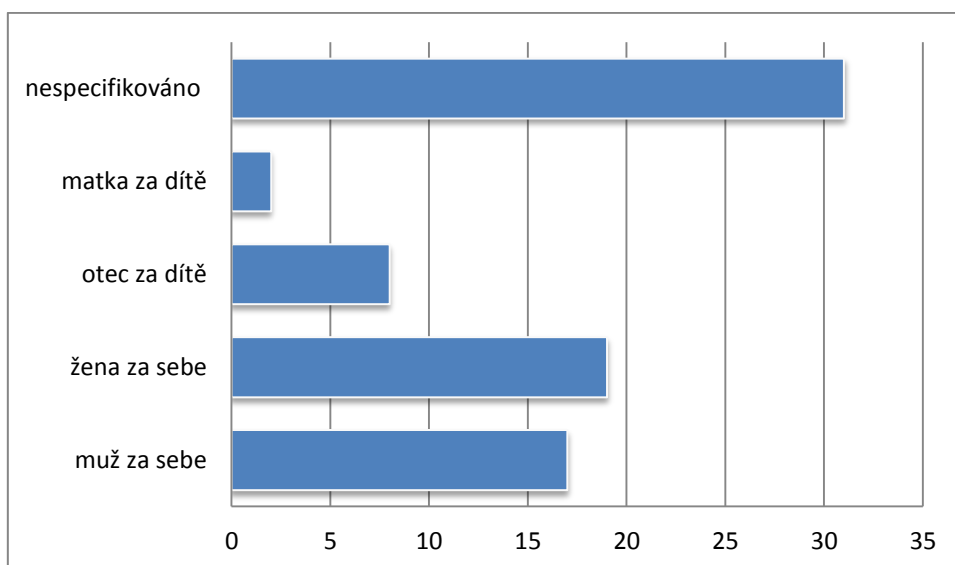
Graf č. 10: Četnost zázraků v jevíčské knize zázraků mezi léty 1623 – 1724

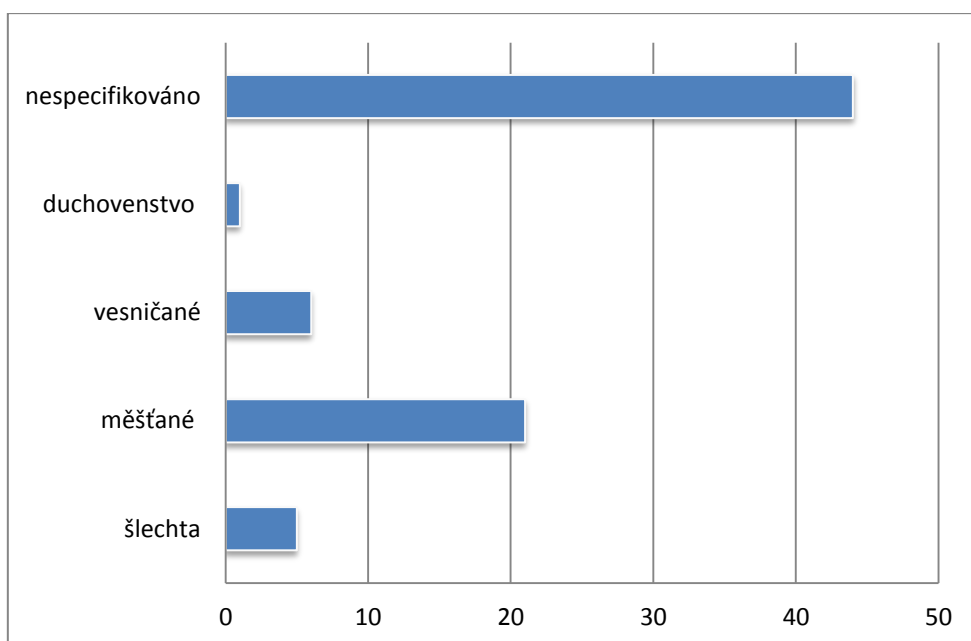
Graf č. 11 – Kumulaivní četnost zázraků v jevíčské knize zázraků v letech 1668 – 1724 (procenta)

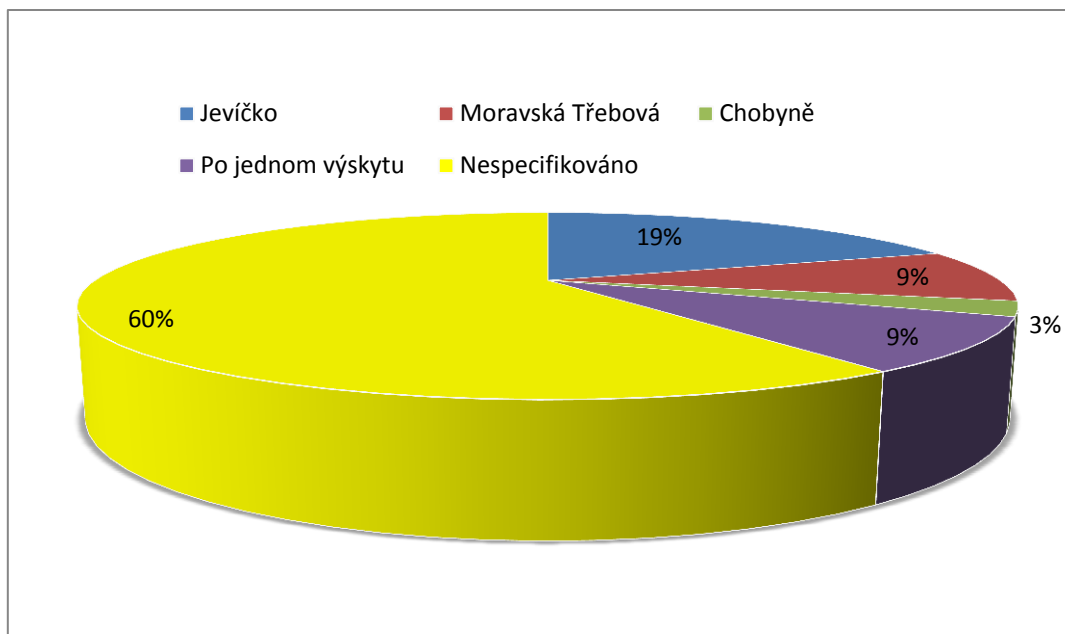
Graf č. 12: Zastoupení různých druhů zázraků (resp. nemocí) evidovaných v jevíčské knize zázraků

Graf č. 13: Složení prosebníků v jevíčské knize zázraků

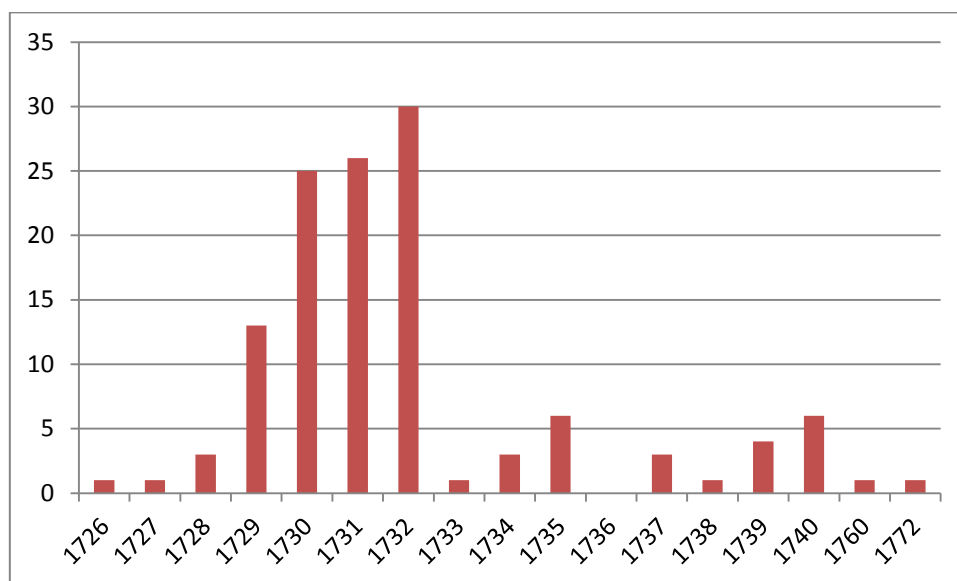

Graf č. 14: Sociální skladba prosebníků v jevíčské knize zázraků

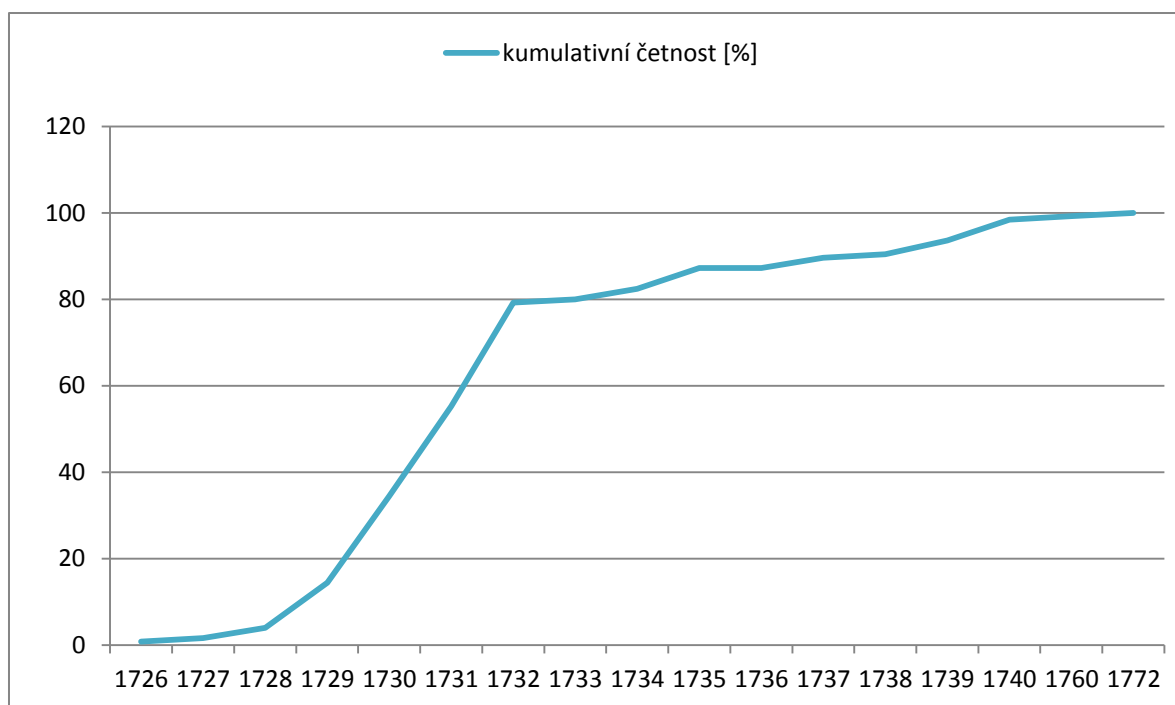

Graf č. 15: Geografický původ prosebníků v jevíčské knize zázraků (procenta)

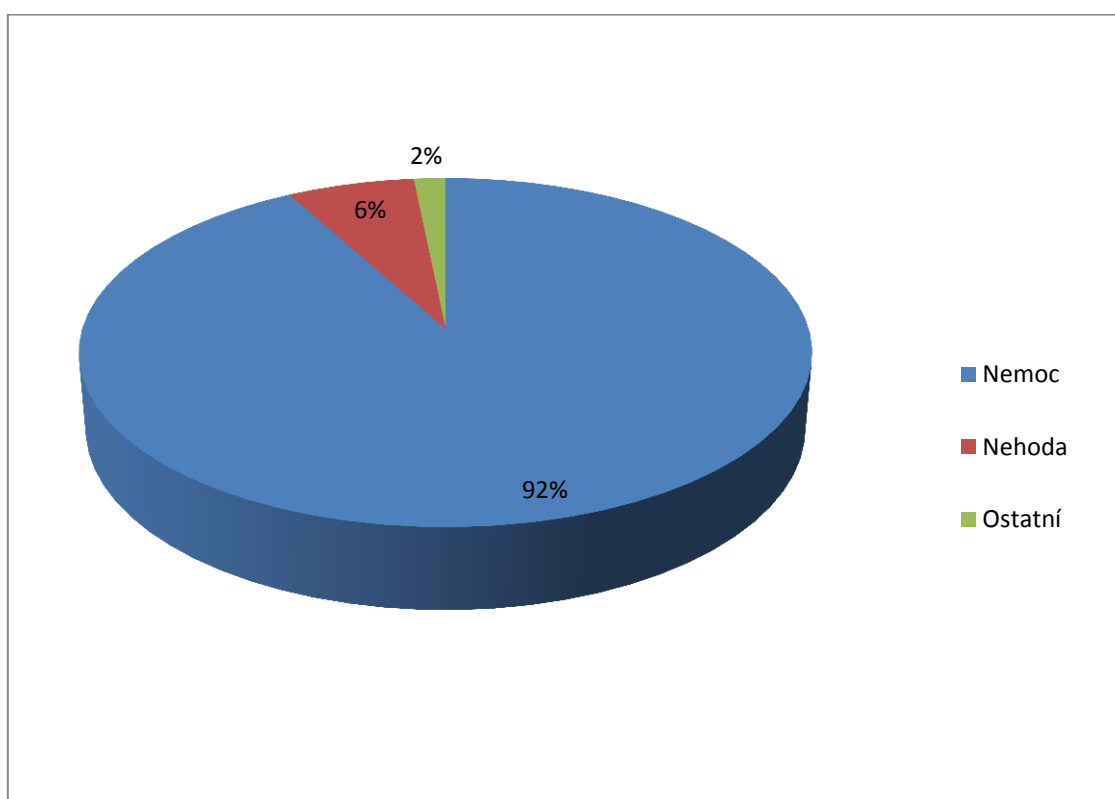
c) Česká Kamenice

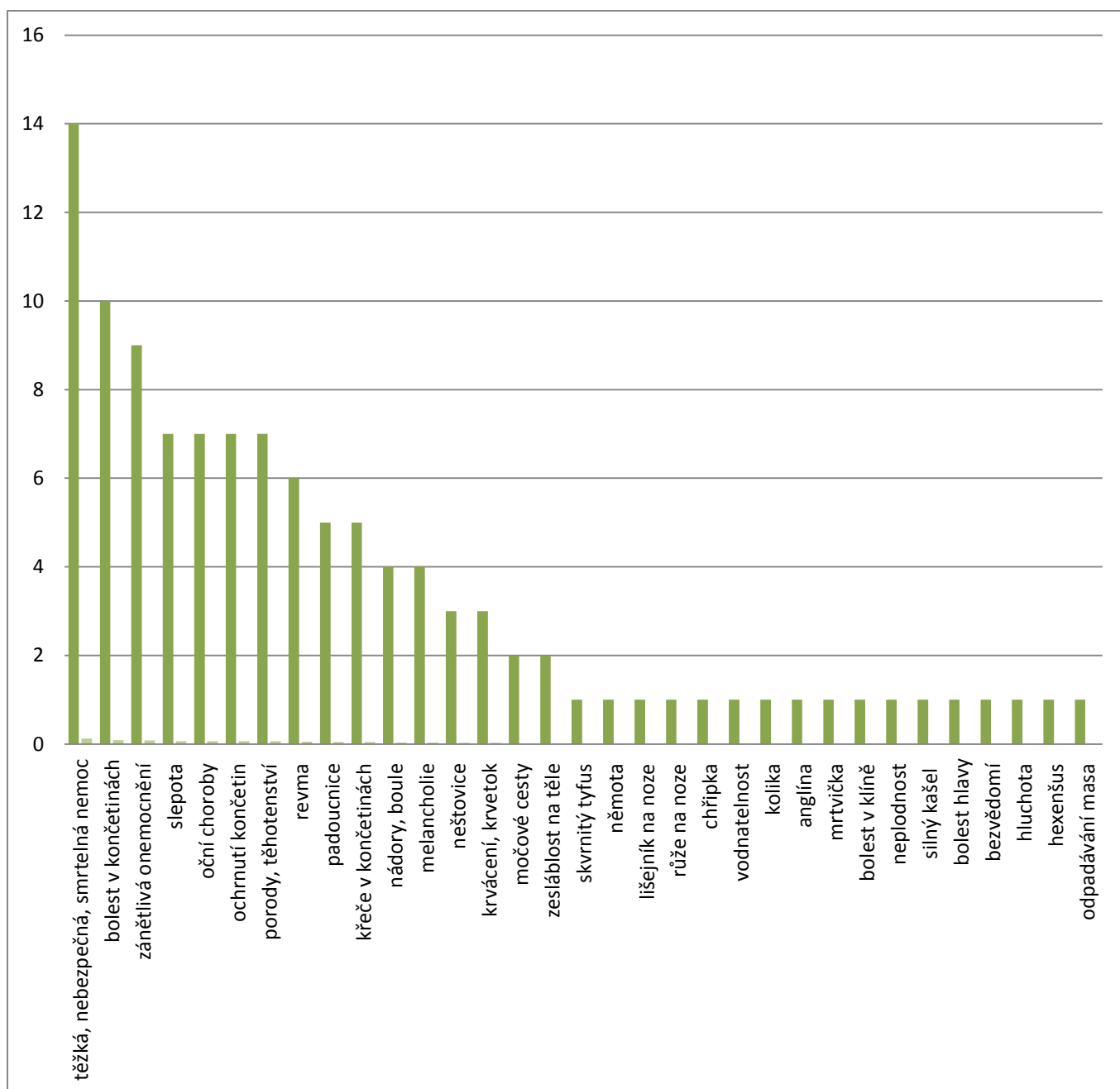
Graf č. 16: Četnost zázraků v českokamenické knize zázraků mezi léty 1726 - 1772

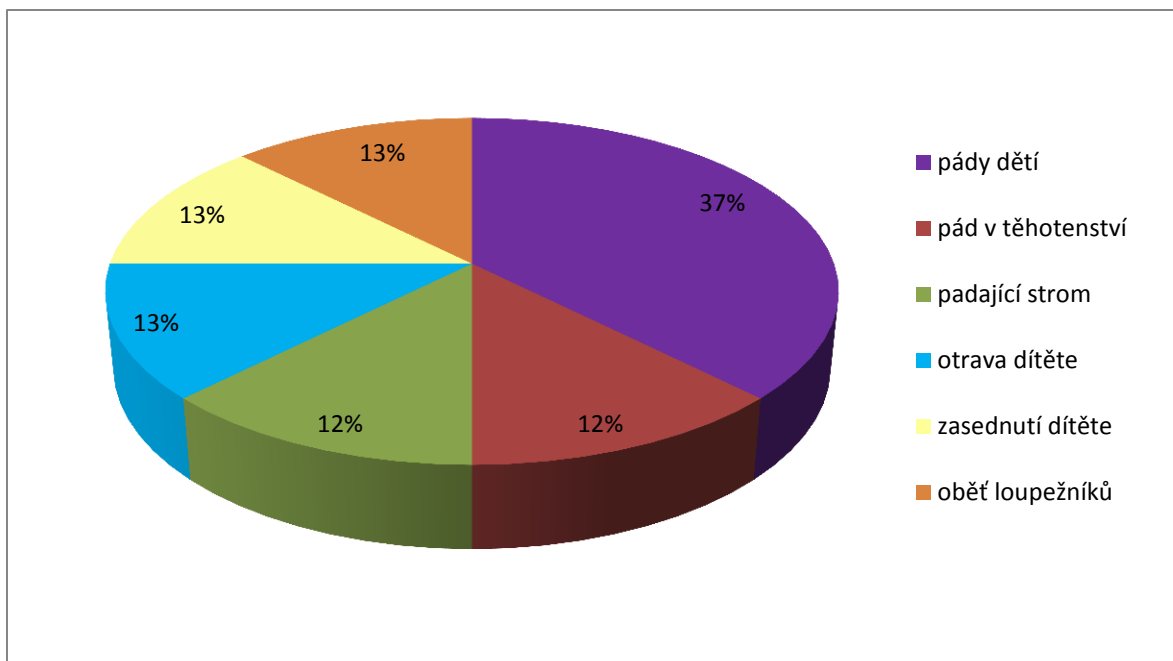
Graf č. 17: Kumulativní četnost zázraků v českokamenické knize zázraků mezi léty 1726 – 1772 (procenta)

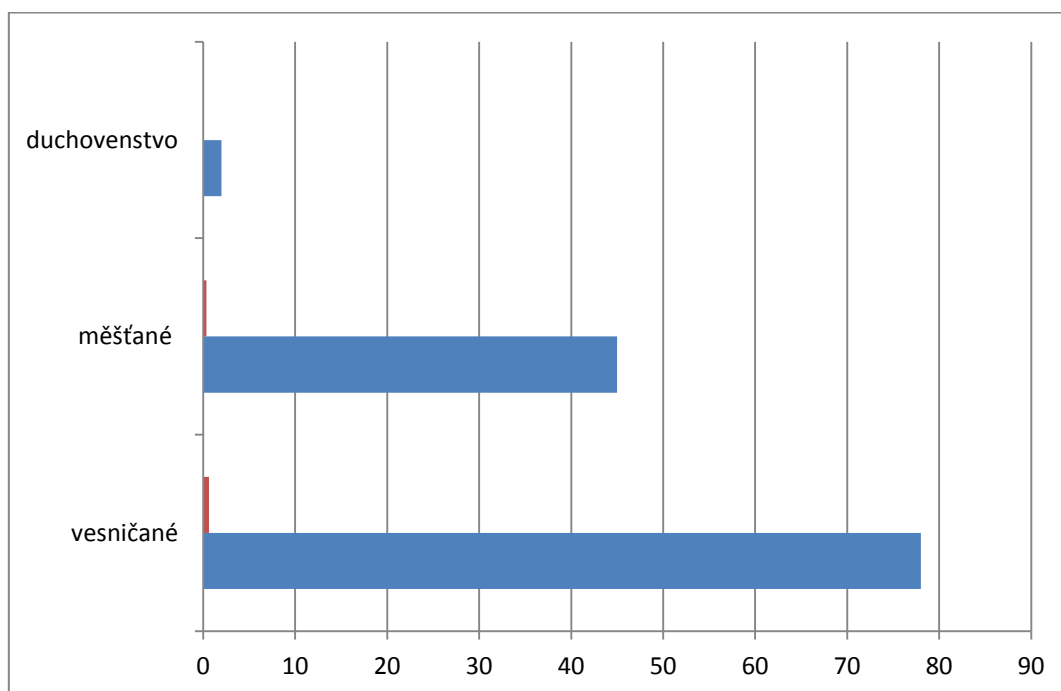
Graf č. 18: Kategorie zázraků v českokamenické knize zázraků (procenta)

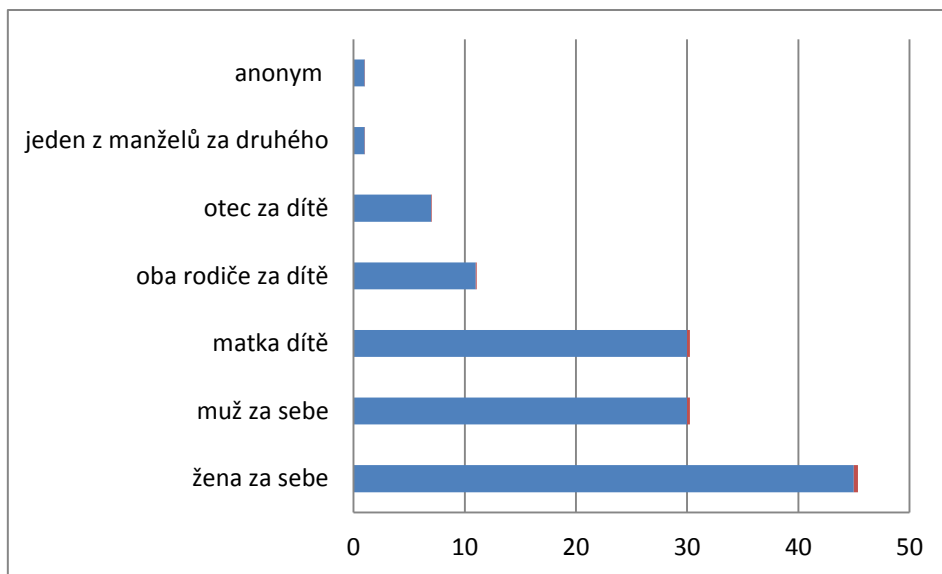
Graf č. 19: Zastoupení jednotlivých nemocí v českokamenické knize zázraků

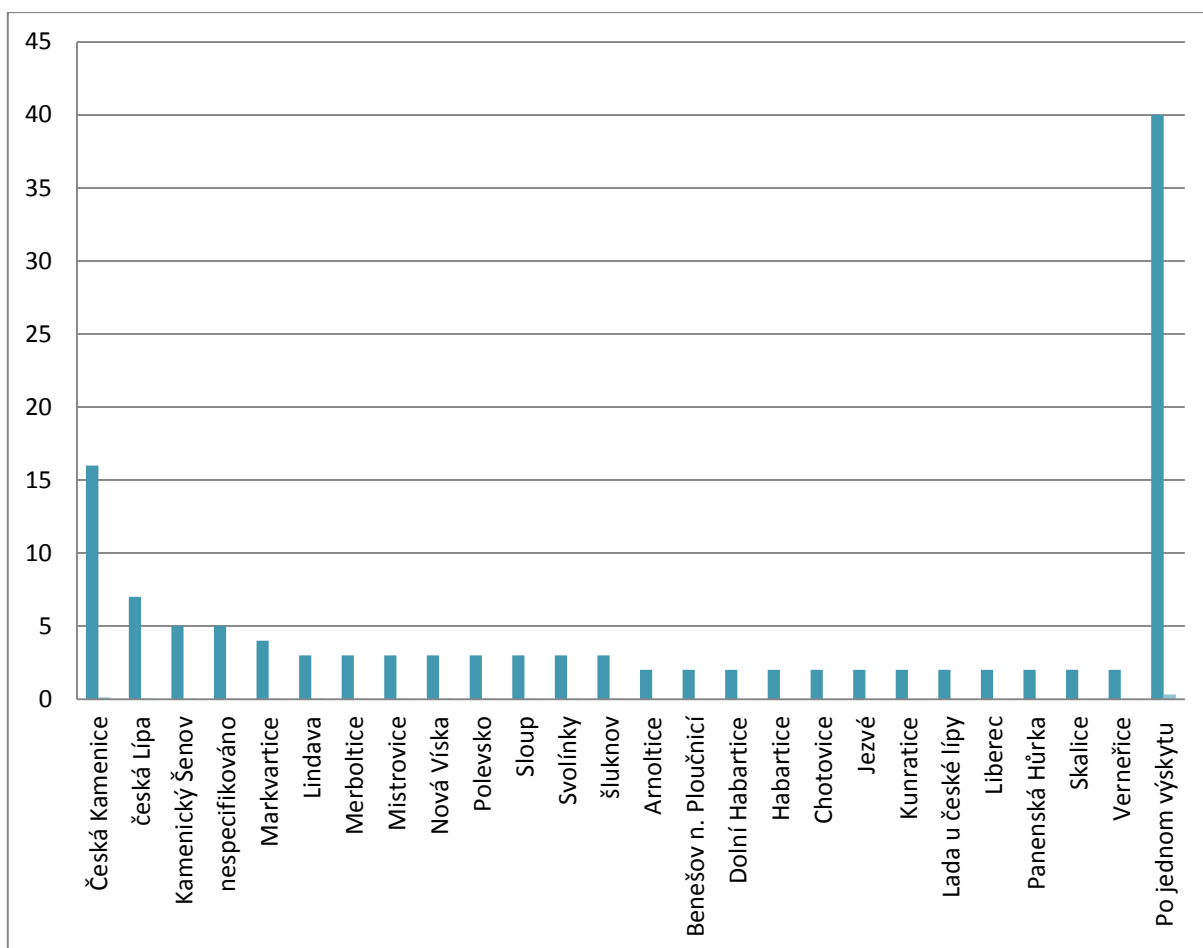
Graf č. 20: Druhy nehod procentuálně zastoupených v českokamenické knize zázraků (procenta)

Graf č. 21: Složení prosebníků v českokamenické knize zázraků

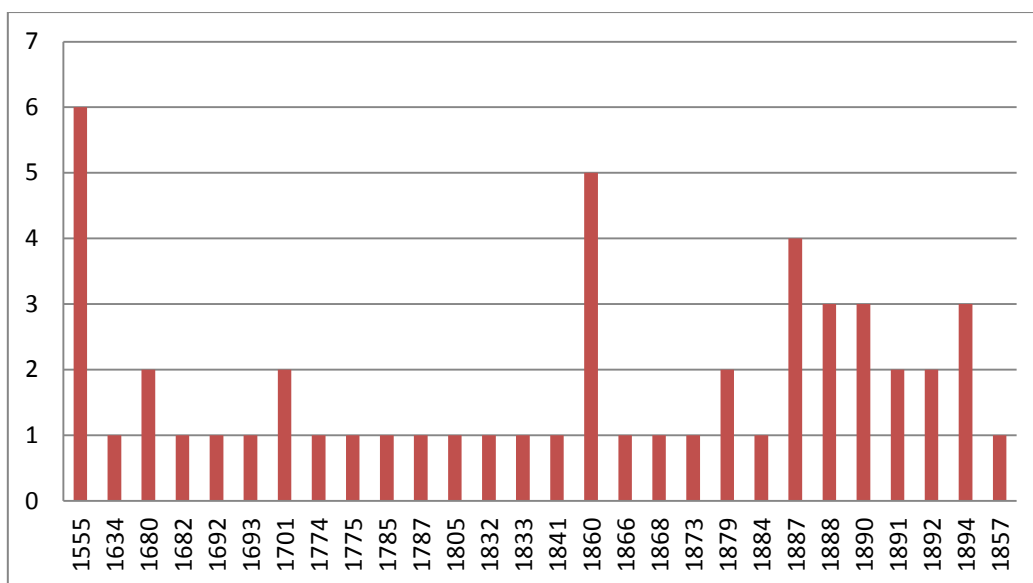

Graf č. 22: Sociální skladba prosebníků v českokamenické knize zázraků

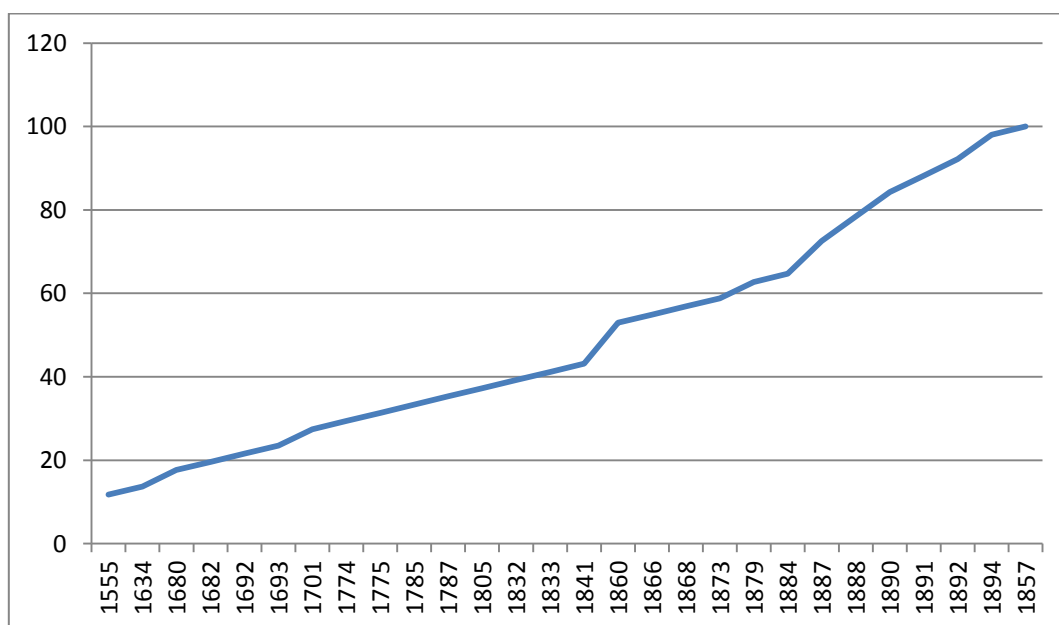

Graf č. 23: Geografická skladba prosebníků v českokamenické knize zázraků

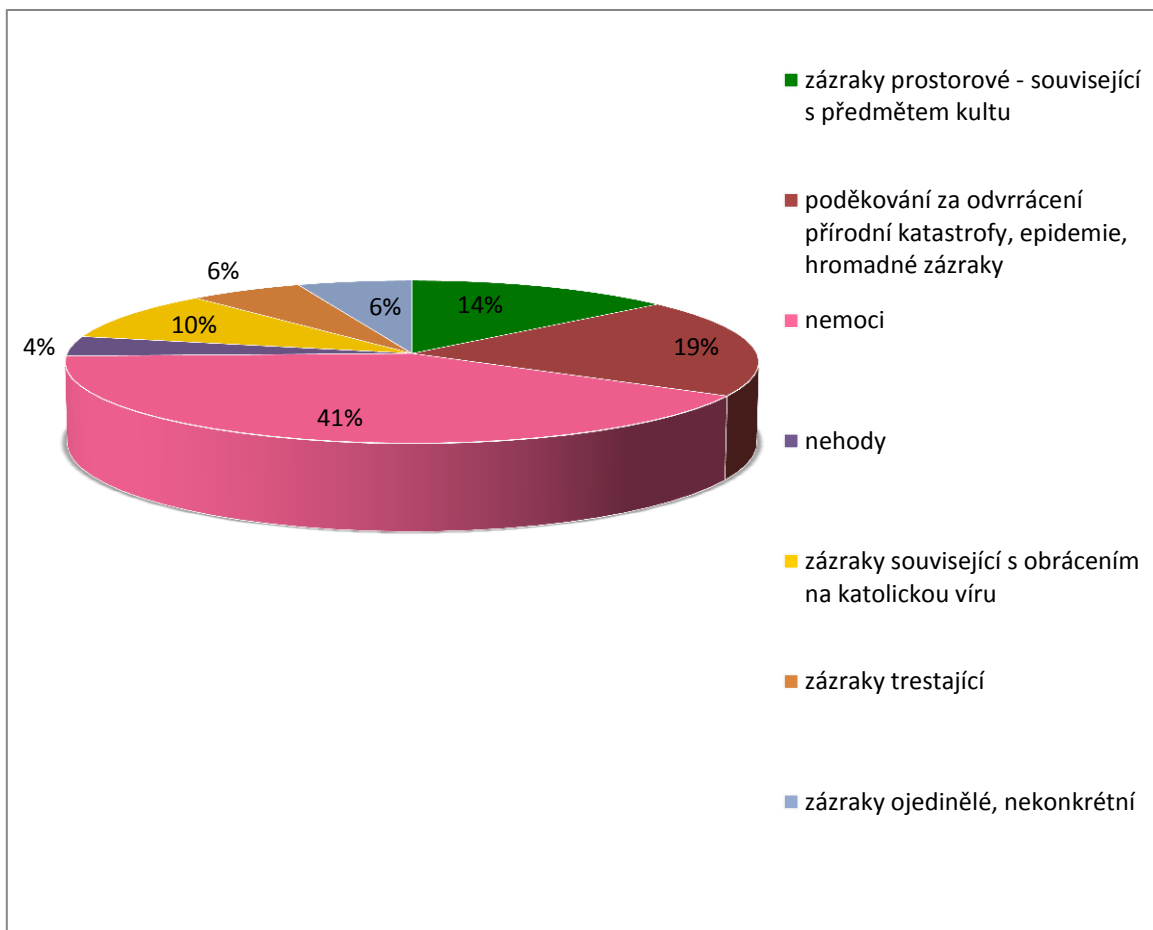
d) Bozkov

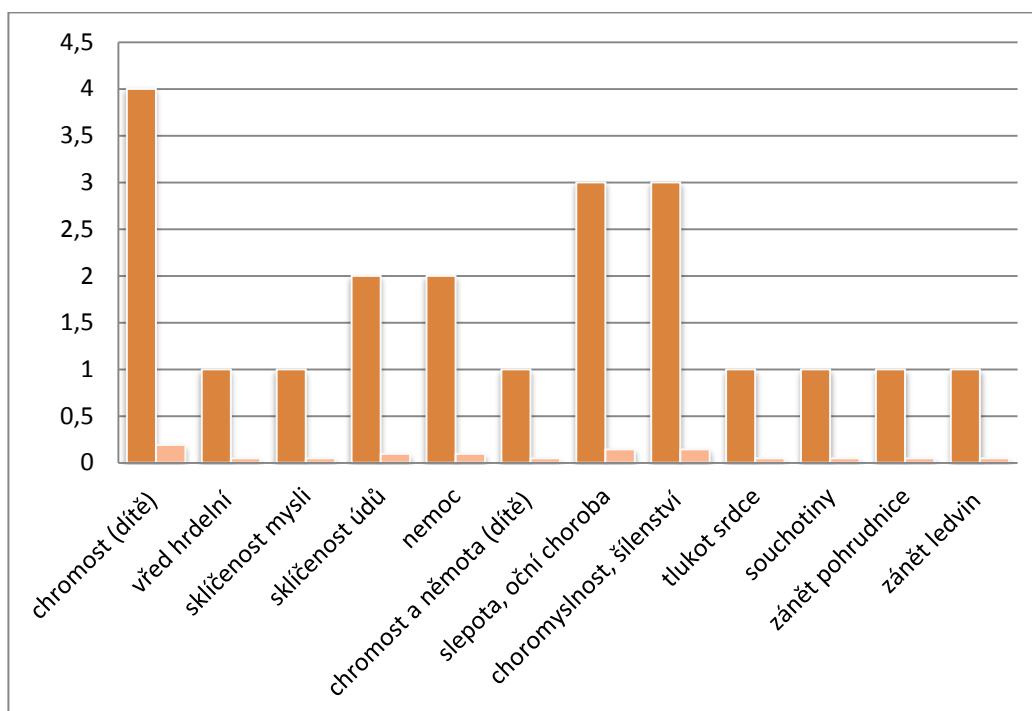
Graf č. 24: Četnost zázraků v bozkovské knize zázraků mezi léty 1555 - 1894

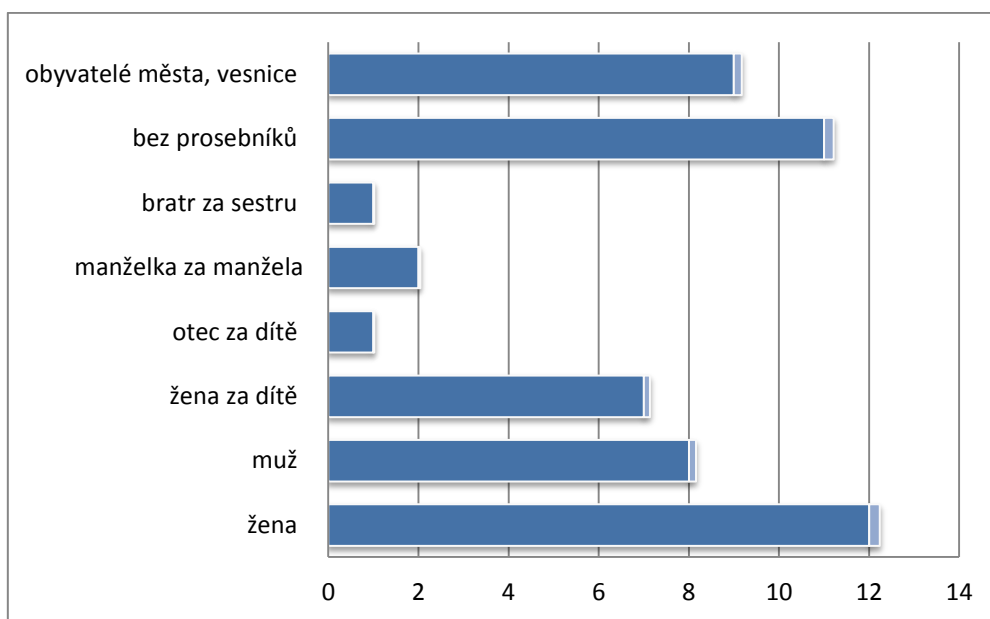
Graf č. 25: Kumulativní procentuální četnost zázraků v bozkovské knize zázraků mezi léty 1555 – 1894 (procenta)

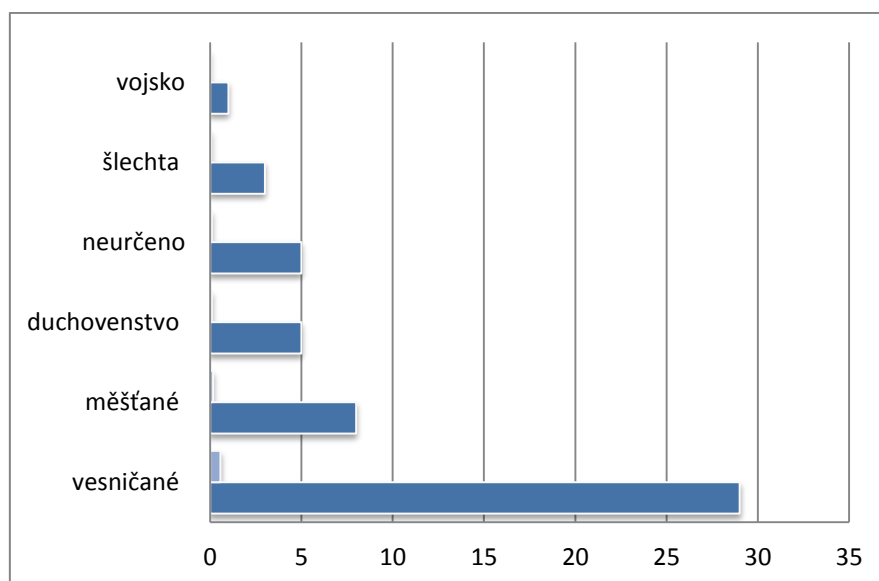
Graf č. 26: Kategorie zázraků z bozkovské knihy zázraků (procenta)

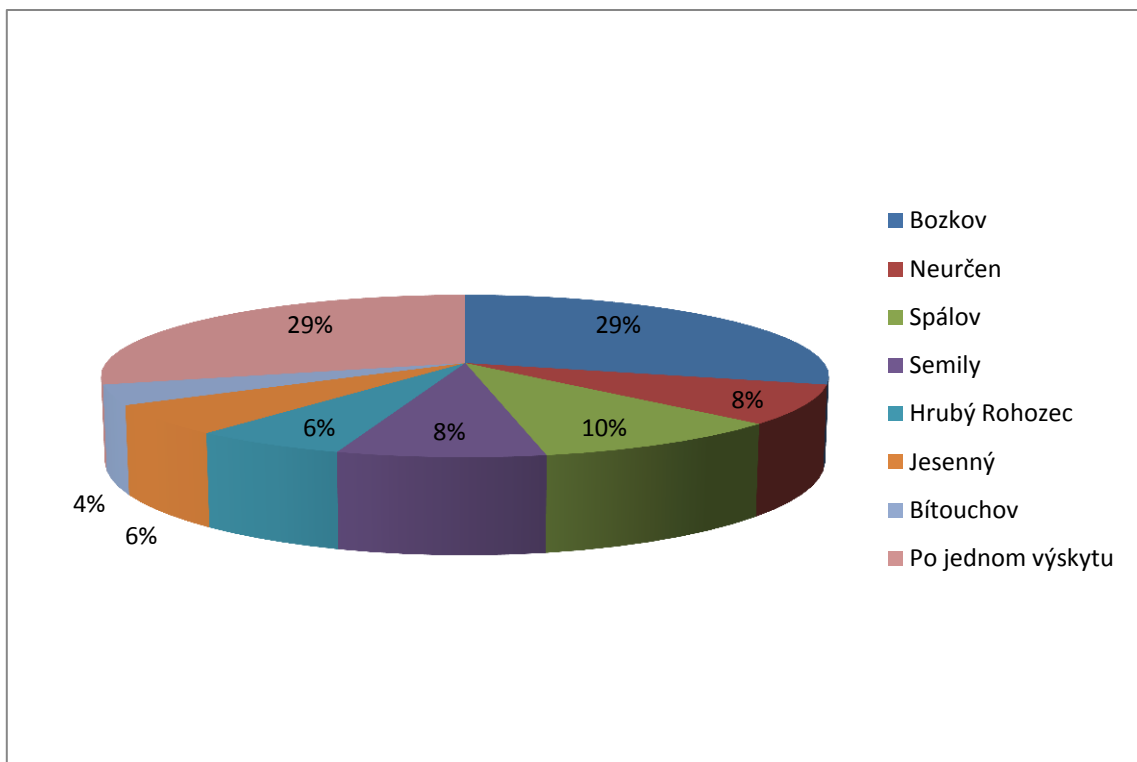
Graf č. 27: Druhy nemocí zastoupené v bozkovské knize zázraků

Graf č. 28: Složení prosebníků v bozkovské knize zázraků

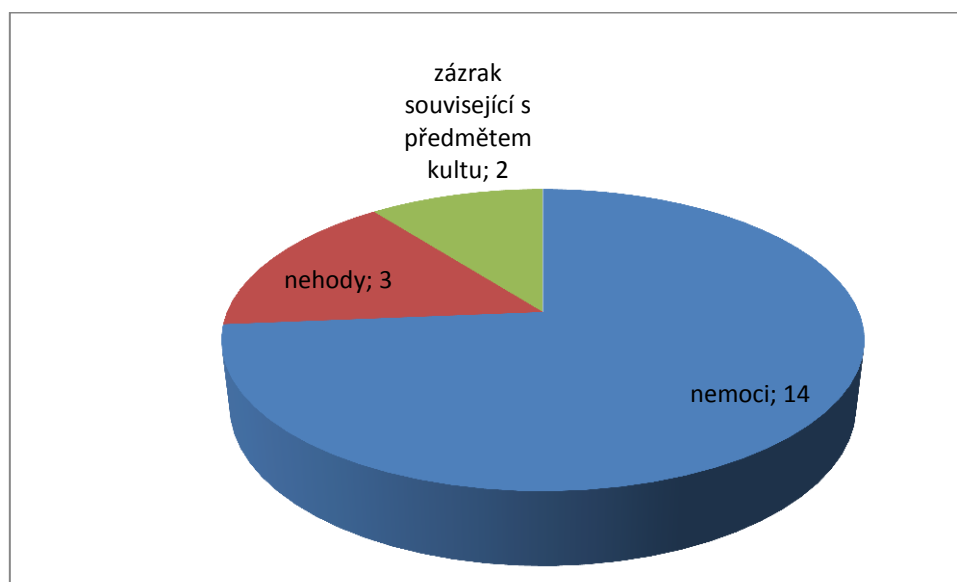

Graf č. 29: Sociální skladba prosebníků v bozkovské knize zázraků

Graf č. 30: Geografický původ prosebníků v bozkovské knize zázraků (procenta)

e) Příbyslavice

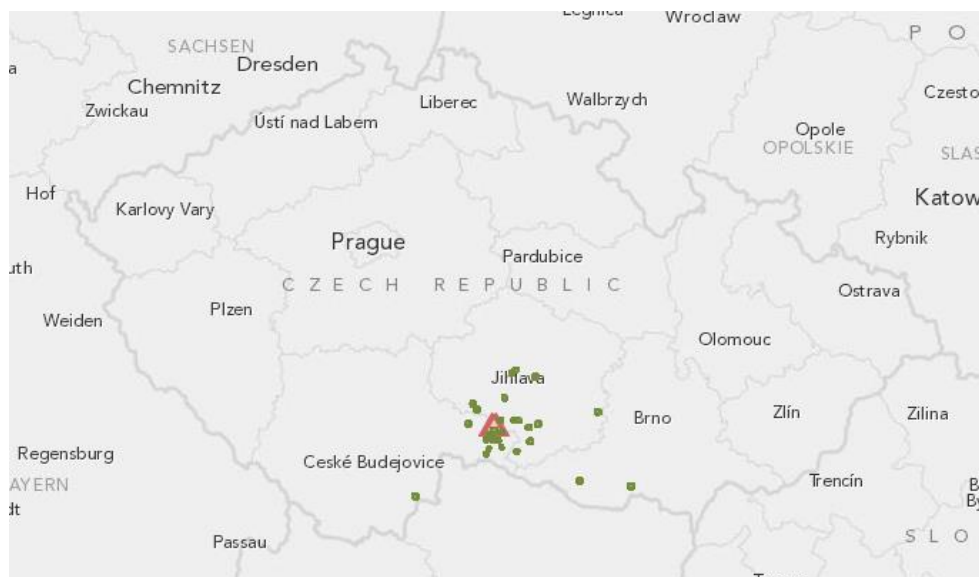
Graf č. 31: Kategorie zázraků vyskytující se v příbyslavické knize zázraků

III) MAPY⁴³⁰

Mapa č. 1: geografická poloha zkoumaných poutních míst

a) Kostelní Vydří

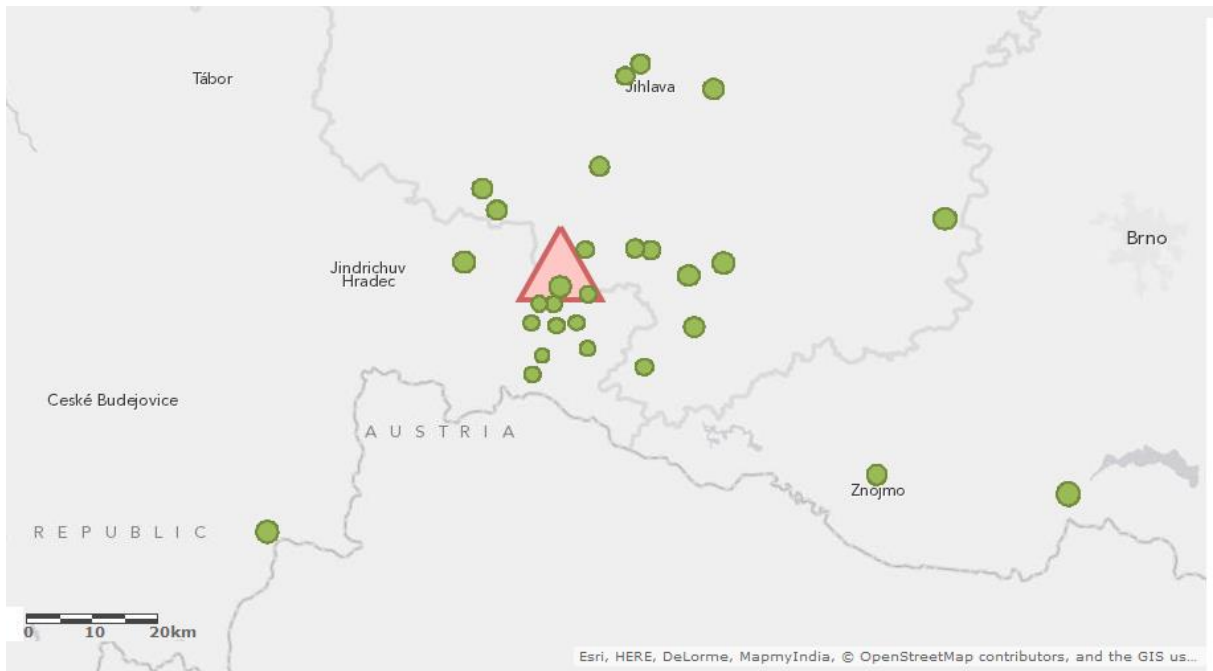

Mapa č. 2: Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Kostelního Vydří

⁴³⁰ Legenda ▲ – poutní místo

● – místo původu prosebníka/prosebníků

Mapy byly zpracované autorkou v programu ArcGis Online, Esri Maps and Data (květen 2014).

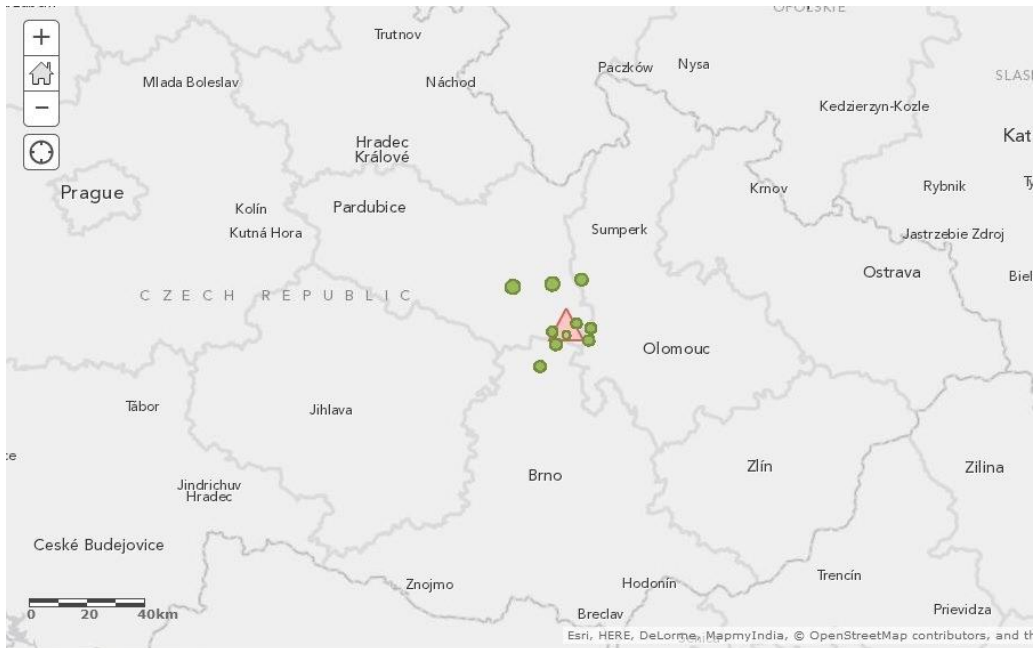

Mapa č. 3: Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Kostelního Vydří (detail)

b) Jevíčko

Mapa č. 4 - Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Jevíčka

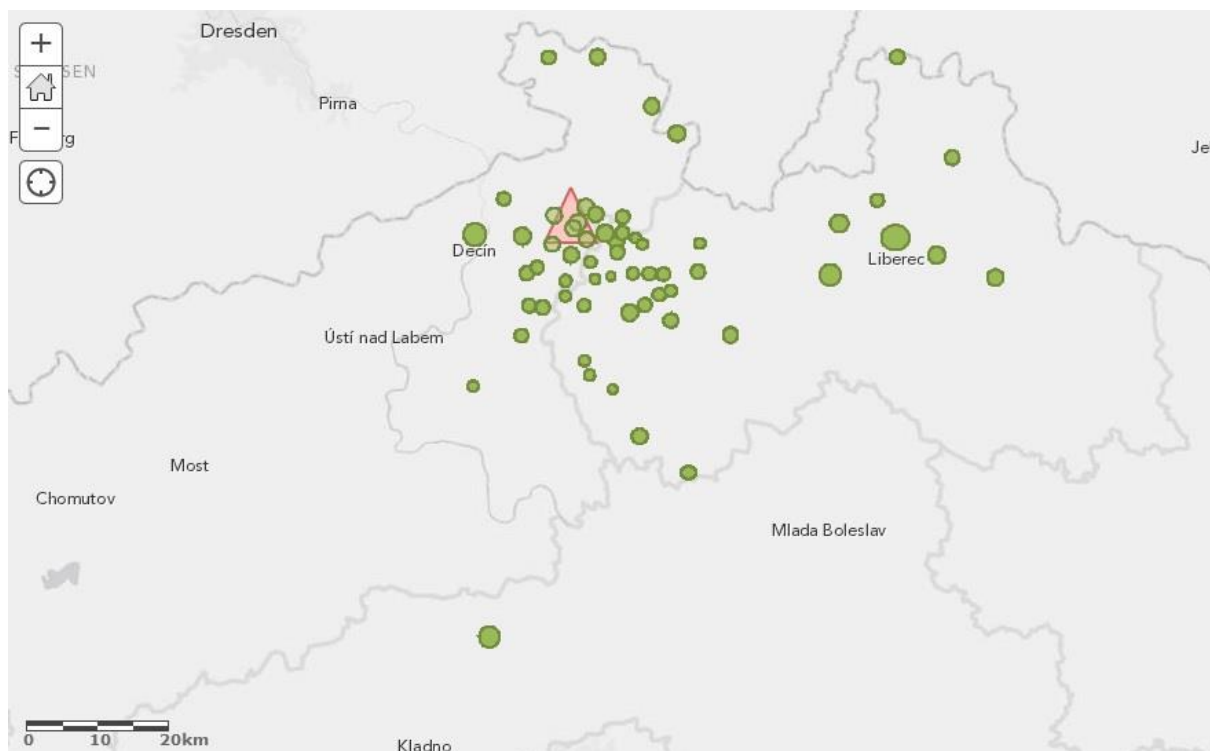

Mapa č. 5: Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Jevíčka (detail)

c) Česká Kamenice

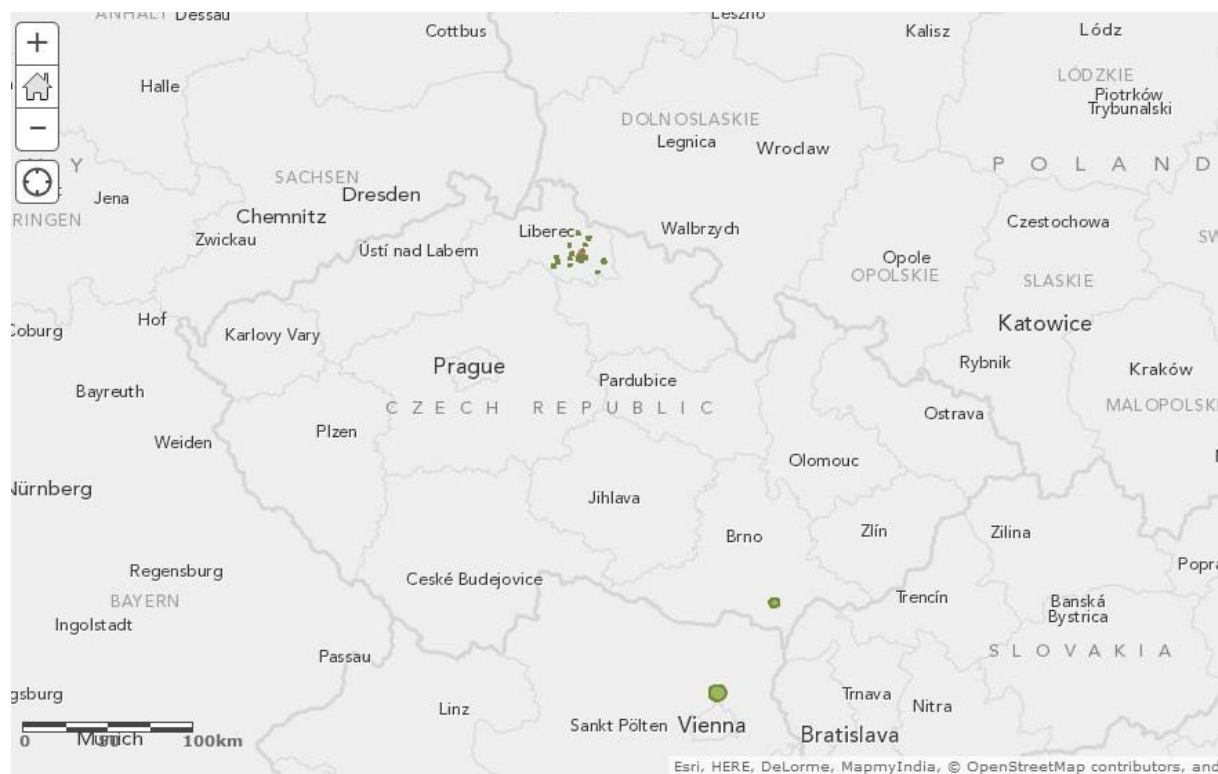

Mapa č. 6 - Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Česká Kamenice

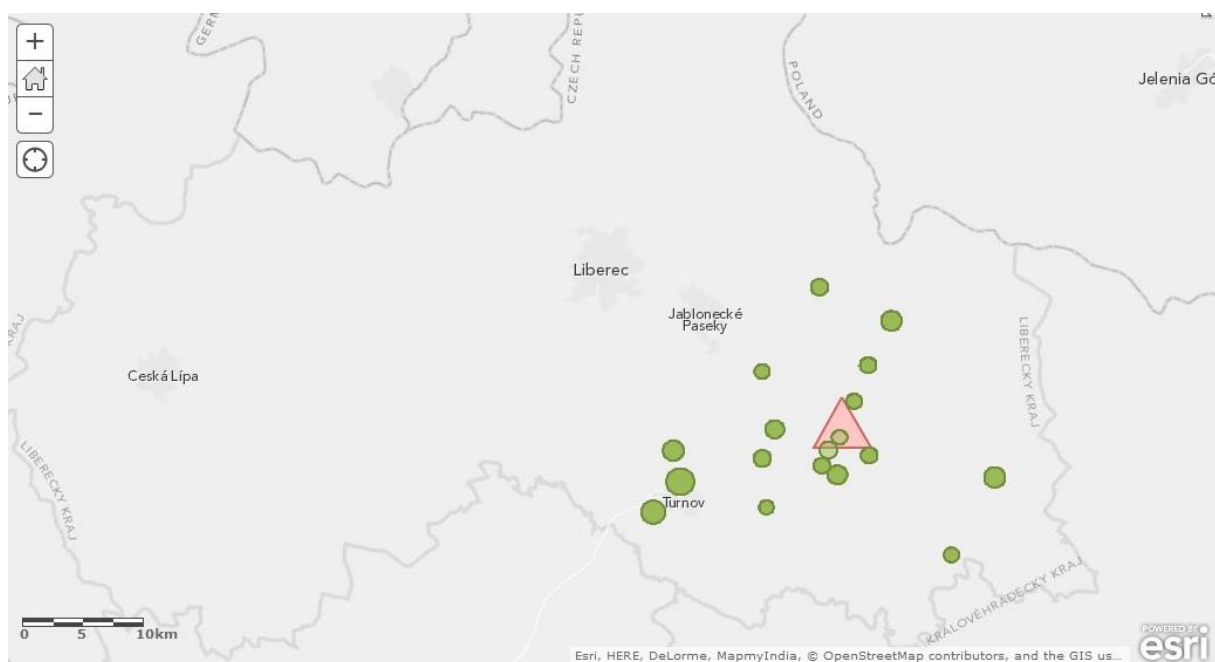

Mapa č. 7: Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z České Kamenice (detail)

d) Bozkov

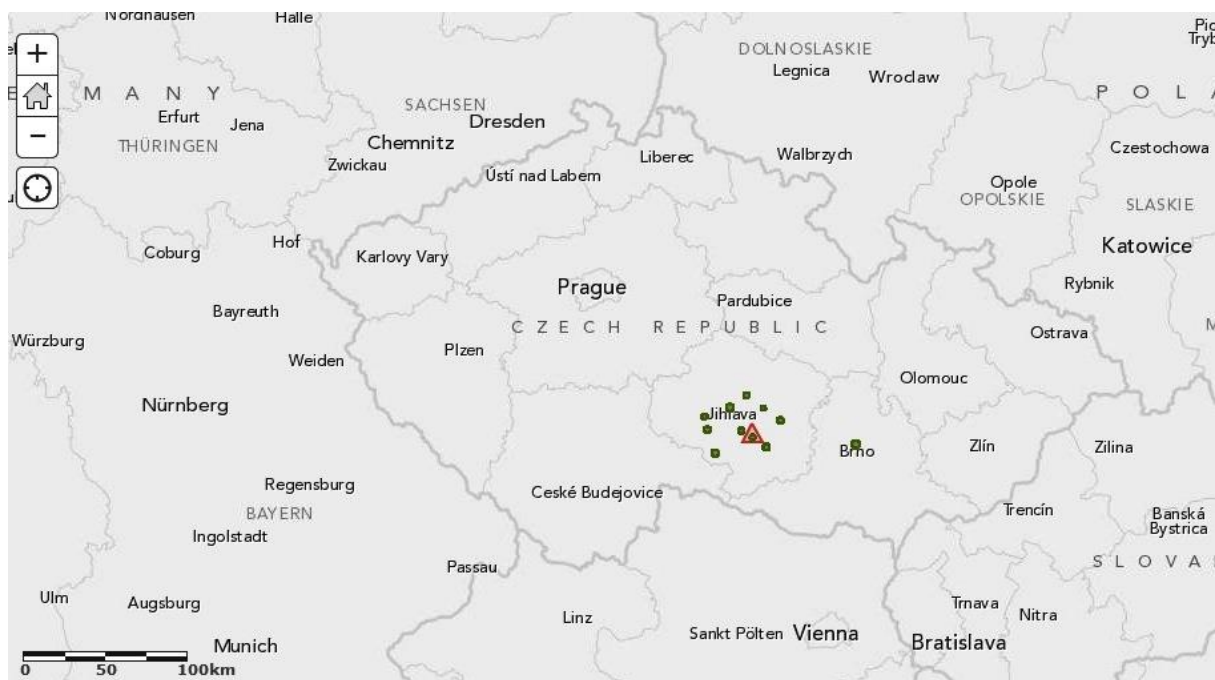

Mapa č. 8: Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Bozkova

Mapa č. 9: Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Bozkova (detail)

e) Přibyslavice

Mapa č. 10: Zázračný radius podle geografické skladby prosebníků z Přibyslavice

IV) FOTODOKUMENTACE

a) Kostelní Vydří

obr. č. 1 – Kostelní Vydří, pohled od Telče

obr. č. 2 – Hlavní vstup

obr. č. 3 - Kněžiště kostela

obr. č. 4 – Milostný obraz Panny Marie Karmelské

b) Jevíčko

obr. č. 5 – Jevíčko, pohled na klášter a kostel

obr. č. 6 – Interiér kostela Nanebevzetí Panny Marie v Jevíčku

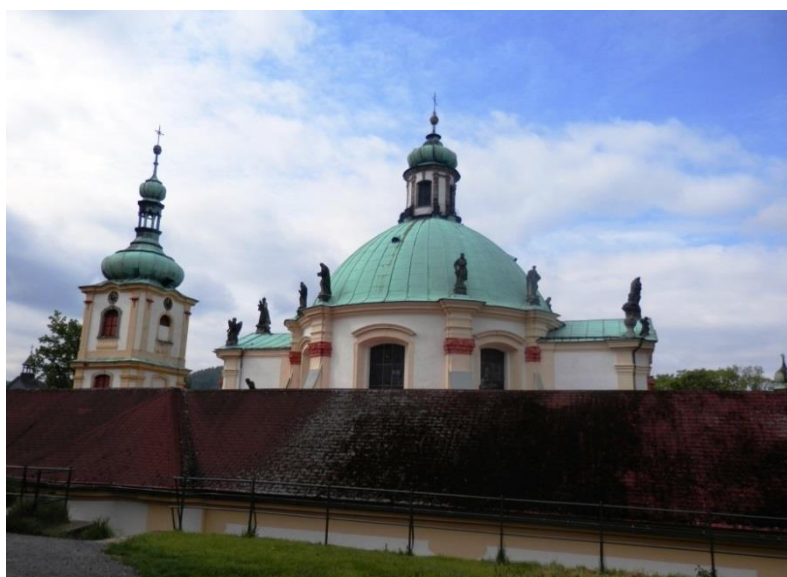
obr. č. 7 – Milostná socha Panny Marie Jevíčské

c) Česká Kamenice

obr. č. 8 – Milostná socha Panny Marie Kamenické

obr. č. 9 – Poutní místo Česká Kamenice

d) Bozkov

obr. č. 10 –
Poutní místo
Bozkov

obr. č. 11 – Interiér kostela Navštívení Panny Marie

obr. č. 12 – Milostná socha Panny Marie

e) Příbyslavice

obr. č. 13 – Milostný obraz Panny Marie Příbyslavické

obr. č. 14 – Interiér kostela v Příbyslavicích

obr. č. 15 – Poutní místo Příbyslavice

